Politecnico di Torino

Dipartimento di architettura e design

Corso di laurea magistrale in:

ARCHITETTURA PER IL RESTAURO E VALORIZZAZIONE DEL PATRIMONIO

Tesi di laurea magistrale

Dall'incompiuto centro culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Από το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά

στο νέο Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Candidato:

Antonios I. Fountis

Relatore:

Gentucca Canella

Correlatori:

Tanja Marzi

Lorenzo Savio

a.a. 2019 - 2020

Indice
Περιεχομενα

Capitolo 1 / Κεφαλαιο 1
Riviera Ateniese / Αθηναϊκη Ριβιερα

1.1 Inquadramento territoriale / Εδαφικό πλαίσιο p. 8

1.2 Inquadramento storico / Ιστορικό πλαίσιο

1.2.1 L'inizio della valorizzazione della costa / Η αρχή της αξιοποίησης του παράκτιου μρτώπου p. 10

1.2.2 Verso i sobborghi del mare e i primi scavi archeologici / Στροφή στα παραλιακά προάστια και τα πρώτα αρχαιολογικά έργα p. 18

1.2.3 Nuova politica per il turismo, 1945 - 1974 / Νέα πολιτική τουρισμού, 1945 -1974 p. 26

1.3 La riviera ateniese oggi / Η Αθηναϊκή Ριβιέρα σήμερα p. 48

1.4 Progetti di riqualificazione delle aree dismesse / Έργα ανάπλασης των εγκαταλελειμμένων περιοχών p. 50

1.4.1 Hellinikon / Ελληνικό p. 51

1.4.2 Fondazione Stavros Niarchos e Baia di Faliro / 'Ιδρυμα Σταύρος Νιάρχος και Φαληρικός ορμος p. 52

Capitolo 2 / Κεφαλαιο 2
Pireo / Πειραιάς

2.1 Inquadramento territoriale / Εδαφικό πλαίσιο p. 56

2.2 Inquadramento storico / Ιστορικό πλαίσιο

2.2.1 Trasformazioni storiche / Ιστορικές μεταβολές p. 58

2.2.2 Documentazione fotografica / Φωτογραφικό υλικό p. 70

2.3 Deindustrializzazione / Αποβιομηχάνηση p. 84

2.4 Il Pireo oggi / Ο Πειραιάς σήμερα

2.5.1 Demografia / Δημογραφικά στοιχεία p. 86

2.5.2 Il contesto di riferimento / Τοπόσημα p. 88

2.5.3 Planimetrie tematiche / Θεματικοί χάρτες p. 90

2.5.4 Proposte di riqualificazione / Προτάσεις ανάπλασης p. 100

Capitolo 3 / Κεφαλαιο 3
L'architettura ellenica del dopoguerra
/ Η ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική

3.1 La ricostruzione / Εδαφικό πλαίσιο p. 106

3.2 Cantiere ed Università / Εργοτάξιο και Πανεπιστήμιο p. 110

3.3 Architettura ufficiale - commerciale / Επίσημη - Εμπορική Αρχιτεκτονική p. 112

3.4 Nuove ricerche / Νέες αναζητήσεις p. 122

3.4.1 Aris Konstantinidis / Άρης Κωνσταντινίδης p. 126

3.4.2 Nikos Valsamakis / Νίκος Βαλσαμάκης p. 138

3.5 Nuovi approcci / Ανανεωτικές τάσεις p. 144

3.6 I migliori avanguardisti / Οι κορυφαίοι της πρωτοπορίας

3.6.1 Nikos Valsamakis / Νίκος Βαλσαμάκης p. 148

3.6.2 Takis Zenetos / Τάκης Ζενέτος p. 154

Capitolo 4 / Κεφαλαιο 4
Progetto di valorizzazione
/ Μελέτη αξιοποίησης

4.1 Il contesto / Περιοχή μελέτης p. 164

4.2 Centro Culturale del Pireo 1971 - non completato / Πολιτιστικό κέντρο Πειραιά 1971 - ημιτελές p. 168

4.3 Progetto di valorizzazione: Museo dell'Architettura Ellenica / Μελέτη αξιοποίησης: Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής p. 204

Riferimenti bibliografici generali
/ Βιβλιογραφία

Bibliografia / Βιβλιογραφία p. 234

Capitolo 1
Κεφαλαιο Πρωτο

La Riviera Ateniese
Η Αθηναϊκη Ριβιερα

Tempio di Poseidone a capo Sounio
Ναός του Ποσειδώνος στο ακρωτήριο του Σουνίου

1.1 Inquadramento Territoriale

1.1 Εδαφικό Πλαίσιο

La riviera di Atene è stata definita come la parte di lungomare che comincia dal Pireo e finisce sulla punta più lontana della regione dell'Attica, a Sounio. Una zona che fin dall'antichità ha avuto un ruolo importante per lo Stato greco. Il porto di Atene, luogo di nascita di Tucidide e area di battaglie che hanno definito la rivoluzione greca contro gli Ottomani, è oggi uno dei luoghi turistici più famosi di Atene. Include numerosi siti archeologici, di cui il più importante è il tempio di Poseidone a Sounio. Lungo la costa si trovano numerosi porti e marine, stadi, spiagge, parchi, zone commerciali, alberghi, ristoranti e locali.

Η αθηναϊκή ριβιέρα ονομάζεται η περιοχή στα νότια προάστια της Αθήνας και εκτείνεται απο τον Πειραιά έως την πιο μακρινή άκρη της Αττικής, το Σούνιο. Μία περιοχή που απο την αρχαιότητα έχει παίξει σημαντικό ρόλο για την πόλη των Αθηνών. Το επίνειο της Αθήνας, ο τόπος γέννησης του Θουκιδίδη και τόπος μαχών που καθόρισαν την εξέλιξη της ελληνικής επανάστασης κατά της Οθομανικής αυτοκρατορίας, σήμερα αποτελεί έναν απο τους πιο δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς της πόλης. Περιλαμβάνονται πολλοί ιστοριρικοι αρχαιολογικοί χώροι, με σημαντικότερο το ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο. Κατα μήκος της ακτής υπάρχουν πολυάριθμα μικρά λιμανάκια και μαρίνες, στάδια, παραλίες, πάρκα, εμπορικές ζώνες, ξενοδοχεία, εστιατόρια και χώροι ψυχαγωγίας.

Mondo
Κόσμος

Europa
Ευρώπη

Grecia
Ελλάδα

Reggione di Attica
Νομός Αττικής

Triangolo isoscele tra Atene, Pireo e Vouliagmeni
Ισοσκελές τρίγωνο ανάμεσα σε Αθήνα, Πειραιά και Βουλιαγμένη

La zona di studio si inquadra dal Pireo fino a Vouliagmeni, una costa lunga 25 km. La distanza di 25 km si traduce in quasi 30 minuti di macchina all'interno della rete urbana permettendoci di studiare un'area che rientra negli ampi confini della città di Atene. Questa zona include otto comuni diversi, i quali si affacciano sulla costa ateniese.

Η περιοχή μελέτης εκτείνεται απο τον Πειραιά έως την Βουλιαγμένη, μία ακτή μήκους 25 χιλιομέτρων. Η απόσταση των 25 χιλιομέτρων αντιστοιχεί σε απόσταση 30 λεπτών με το αυτοκίνητο, εντώς του αστικού ιστού, επιτρέποντάς μας έτσι να μελετήσουμε μια περιοχή που ανήκει στα ευρεία όρια των Αθηνών. Στη περιοχή μελέτης περιλαμβάνονται οκτο διαφορετικοί δήμοι που βρέχονται απο τον Σαρωνικό κόλπο.

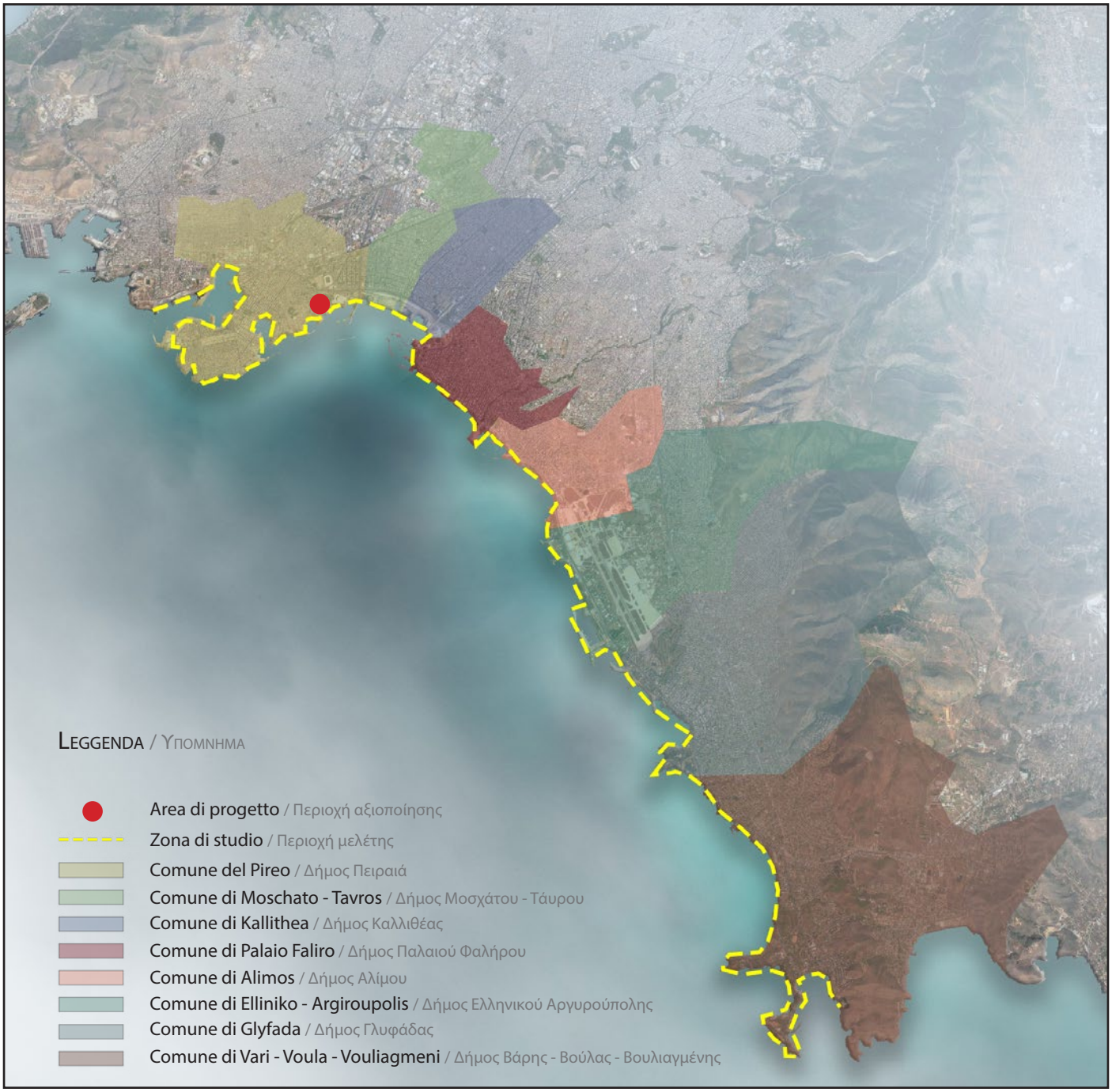

Catalogazione dei comuni della riviera ed evidenziamento della zona di studio
Καταγραφή των δήμων της αθηναϊκής ριβιέρας και επισήμανση της περιοχής της μελέτης

1.2 Inquadramento Storico

1.2 Ιστορικό Πλαίσιο

1.2.1 L'inizio della valorizzazione della costa

1.2.1 Η αρχή της αξιοποίησης του παράκτιου μετώπου

Nel 1834 Atene diventa la nuova capitale dello Stato greco e fin dalla fine del XIX secolo sono stati realizzati numerosi progetti per ottenere un aspetto più urbano rispetto al passato. Anche grazie allo stanziamento di fondi europei nasce una nuova città sulle rovine di quella antica, garantendo un rinnovamento del territorio greco[1]. In questi anni ha inizio un processo di valorizzazione della costa di Saronikos riconoscendo la sua bellezza naturalistica[2]. Quello attuale è invece un periodo in cui si sta verificando il fenomeno di migrazione inversa dalle città alle campagne, senza annullare il legame con la città[3].

Το 1834 η Αθήνα γίνεται η νέα πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους και είδη απο το τέλος του 19ου αιώνα εκπονούνται πολυάριθμα σχέδια που έχουν στόχο να δώσουν στην Αθήνα ένα νέο αέρα σύγχρονης πρωτευούσης συγκριτικά με το παρελθόν. Μέσα απο Ευρωπαικές πηγές χτίζεται η νεα πάνω στα ερείπια της αρχαίας δίνοντας ενα αέρα ανανέωσης στον ελλαδικό χώρο[1]. Την ίδια περίοδο γεννιέται η ανάγκη για αξιοποίηση του Σαρωνικού, αναγνωρίζοντας την φυσική του ομορφιά[2]. Ήταν η εποχή που εντοπίζεται το φαινόμενο της μετακίνησης των πολιτών στην εξοχή, διατειρόντας τους δεσμούς με την πόλη[3].

1930, Vista di Atene e della baia di Faliro dal Partenone
1930, Άποψη Αθηνών και του όρμου του Φαλήρου από τον Παρθενώνα

[1] Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, Για την Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία της Αθήνας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012, σελ. 31

[2] Καρδαμήτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 174

[3] Φιλιππίδης Δημήτρης, Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 13

Il settore dei trasporti

Il primo fattore importante per lo sviluppo della costa ateniese è stato il collegamento tra la città di Atene ed il Pireo. Dalla formazione dello Stato greco esisteva, dove oggi c'è Corso Syggrou, una strada che collegava Atene con Faliro per lo spostamento dei cittadini e dei beni[4]. Dopo il 1869 e la costruzione della ferrovia, viene decisa la creazione di una nuova stazione sulla costa per garantire l'accesso ai cittadini alle terme di Faliro. Fu così che quest'area costiera iniziò a diventare la zona balneare degli ateniesi. Nello stesso periodo inizia la costruzione della linea tramviaria che partiva da Corso Panepistimiou, al centro di Atene, fino ad arrivare alla zona Tzitzifies[5]. Nel 1898 inizia la costruzione di Corso Syggrou e viene portata a termine durante il periodo del governo di Eleftherios Venizelos[6]. Questo primo sviluppo della rete infrastrutturale apportò numerosi vantaggi alla zona di Faliro rispetto ad altre e questo si nota dall'aumento demografico nell'area in quel periodo[7].

Ο τομέας των μεταφορών

Ο πρώτος σημαντικός παράγοντας που επιρρέσε το παράκτιο μέτωπο ήταν η σύνδεσή του με το κέντρο της Αθήνας και τον Πειραιά. Απο την δημιουργία του ελληνικού κράτους υπήρχε, στη θέση της σημερινής Λεωφόρου Συγγρου, ένας δρόμος που ένωνε την αθήνα με το Φάληρο για τη μεταφορά πολιτών και αγαθών[4]. Μετά το 1869 και την κατασκευή του σιδηροδρόμου, αποφασίζεται η δημιουργία σταθμού στην ακτή για να εξυπηρετούνται τα τότε λουτρά του Φαλήρου. Τότε ξεκίνησε αυτή η περιοχή να γίνεται ο παραθεριστικός τόπος των Αθηναίων. Την ίδια περίοδο κατασκευάζεται η νέα γραμμή του τράμ που ενώνει το κέντρο, την οδό Πανεπιστημίου, με τις Τζιτζιφιές[5]. Το 1898 ξεκινάει η κατασκευή της λεωφόρου Συγγρού και εκπονείται κατά την περίοδο της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου[6]. Αυτές οι πρώτες ενέργειες συγκηνονιακής ανάπτυξης αποφέρει σημαντικά πλεωνεκτήματα στη περοχή του Φαλήρου, σε σχέση με άλλες περιοχές, και αυτο φαίνεται απο την αύξηση του πληθησμου[7].

1905, Corso Syggrou
1905, Λεωφόρος Ανδρέα Συγγρού

[4] Μαργαρίτη Φωτεινή, «Η «ανακάλυψη» της Συγγρού και η γενιά του '30», άρθρο στην εφημερίδα Το Βήμα, 23.10.2005
[5] Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, Για την Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία της Αθήνας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012, σελ. 25
[6] Μαργαρίτη Φωτεινή, «Η «ανακάλυψη» της Συγγρού και η γενιά του '30», άρθρο στην εφημερίδα Το Βήμα, 23.10.2005
[7] Φιλιππίδης Δημήτρης, Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 27

La costa di Faliro

La costa di Faliro rappresentò quindi la prima destinazione estiva della città e nel 1881 furono costruite le prime cabine delle terme. Lo sviluppo di Faliro si concluse con progetti come alberghi di lusso (Grand Hotel e Grand Hotel della Stazione), la strada pedonale vicino al mare, la riqualificazione delle terme già esistenti, il teatro ed il restauro di ville storiche. Nell 1891 inizia la costruzione del palco sul mare a Neo Faliro e la pista ciclabile nel 1895 per le Olimpiadi del 1896[8]. Uno dei simboli delle terme di Faliro era l'albergo Aktaion, costruito nel 1903, dall'architetto Panos Karathanasopoulos[9].Durante le Guerre balcaniche l'albergo è stato utilizzato come ospedale, mentre tra il 1935 ed il 1956 ha ospitato il primo cinema di Faliro[10].

Η Φαληρική Ακτή

Η ακτή του Φαλήρου γίνεται έτσι ο πρώτος καλοκαιρινός προορισμός των αθηναίων και το 1881 κατασκευάστηκαν οι πρώτες καμπίνες των λουτρών. Η ανάπτυξη του Φαλήρου ολοκληρώνεται με την κατασκευή πολυτελών ξενοδοχείων (Grand Hotel e Grand Hotel του σταθμού), ο παραλιακός πεζόδρομος, η αναβάθμιση των λουτρών που προυπήρχαν. Το 1891 ξεκινάει η κατασκευή της πλωτής εξέδρας και του ποδηλατοδρομίου το 1895, για τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1896[8]. Ένα απο τα σύμβολα της περιοχής ήταν το ξενοδοχείο Άκταιον, κατασκευή του 1903, από τον αρχιτέκτονα Πάνο Καραθανασόπουλο[9]. Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων το ξενοδοχείο χρησιμοποιήθηκε σαν νοσοκομείο, ενώ απο το 1935 έως το 1956 φιλοξένησε τον πρώτο κινηματογράφο του Φαλήρου[10].

1930, Vista dall'alto di Neo Faliro
1930, Αεροφωτογραφία του Νέου Φαλήρου

[8] Πανδή-Αγαθοκλή Βάννα, Η Ιστορία του νέου Φαλήρου μέσα από τους δρόμους του, εκδ. Όμβρος, Βιβλιοθήκη Μελετών και Δοκιμίων, ΧΕΝ Νέου Φαλήρου

[9] Καρδαμήτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 174

[10] Αίσωπος Γιάννης , «Αρχαιολογία, ιαματικά λουτρά και Grands Hotels», άρθρο στο Βιβλίο Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 334

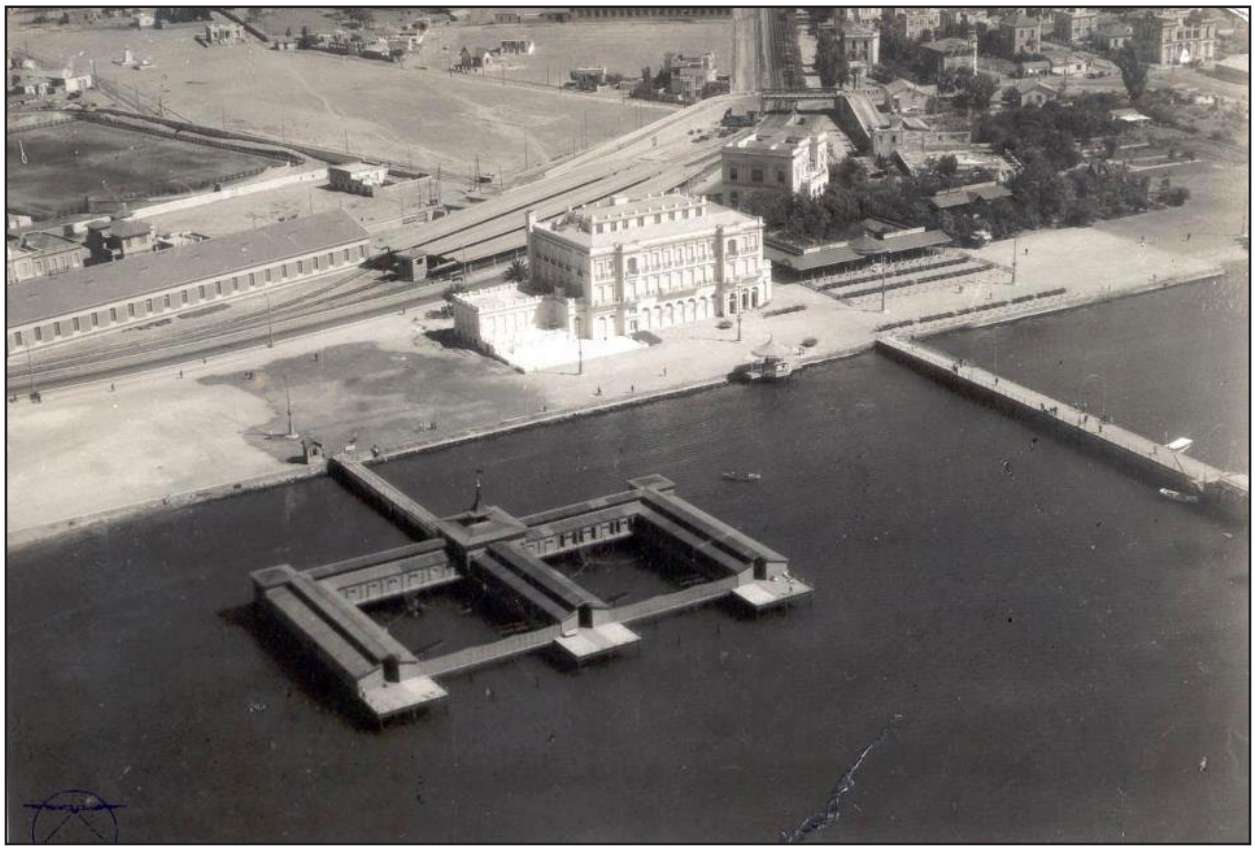

1930, Vista dall'alto di Neo Faliro
1930, Αεροφωτογραφία του Νέου Φαλήρου

1959, I binari della ferrovia a Faliro e la residenza Vlagkali
1959, Οι γραμμές του σιδηροδρομικού στο Φάληρο & η κατοικία Βλάγκαλη

1903_Vista di Neo Faliro dalla collina di Kastella
1903_Άποψη του Νέου Φαλήρου απο το λόφο της Κατέλλας

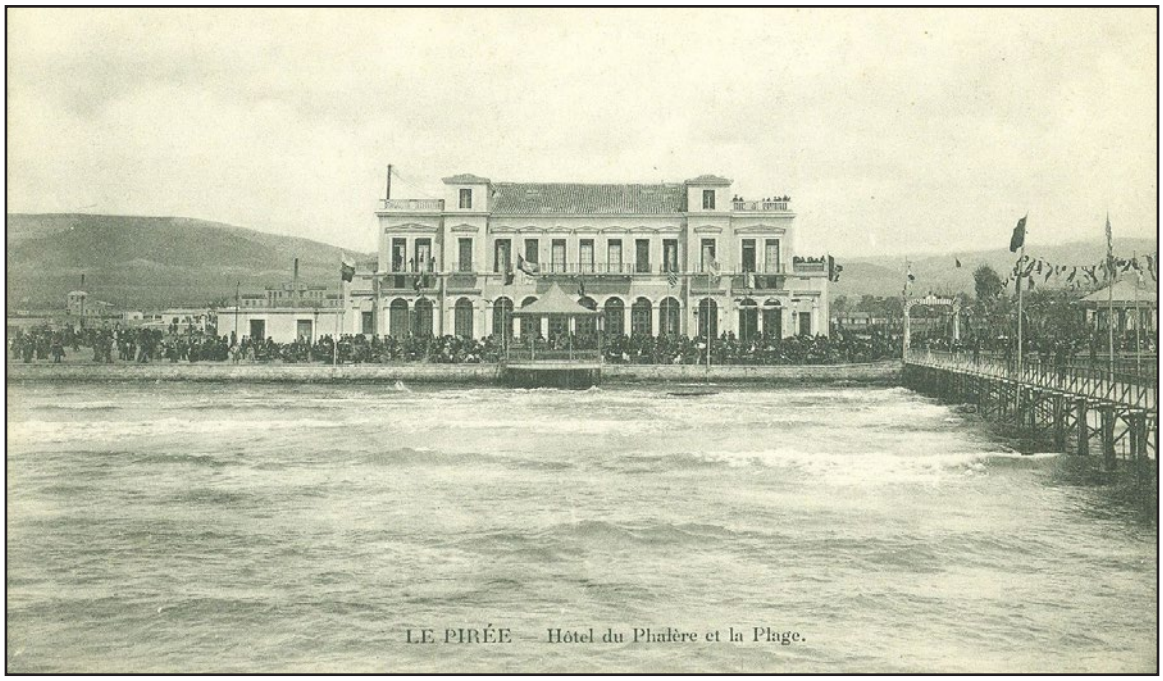

1900, Camminata su lungomare di Faliro
1900, Περίπατος στην παραλία Φαλήρου

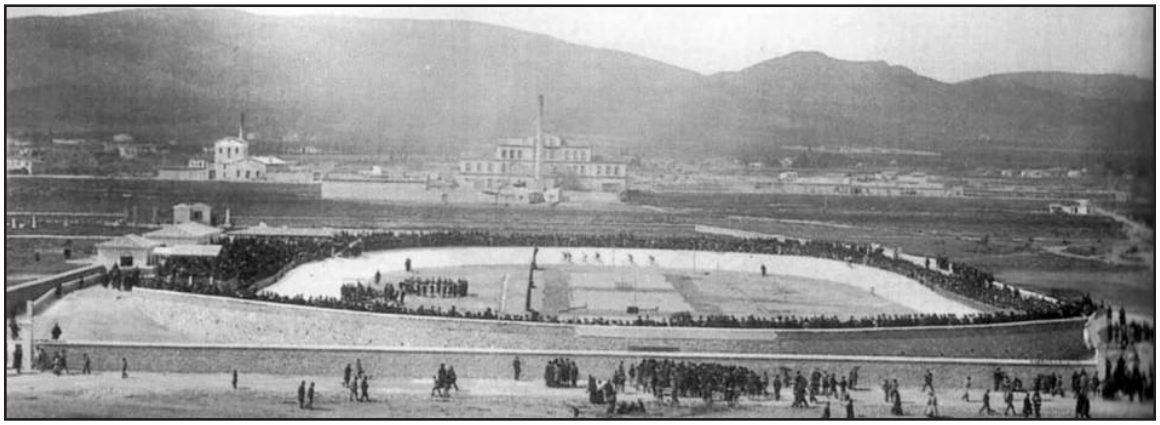

1896, La pista ciclabile di Faliro
1896, Το ποδηλατοδρόμιο του Φαλήρου

Vista di Faliro
Ἄποψη του Φαλήρου

1896, Giocatori di pallanuoto della nazionale svedese sul lungomare di Faliro
1896, Πολίστες της εθνικής ομάδας της Σουηδίας στο Φάληρο

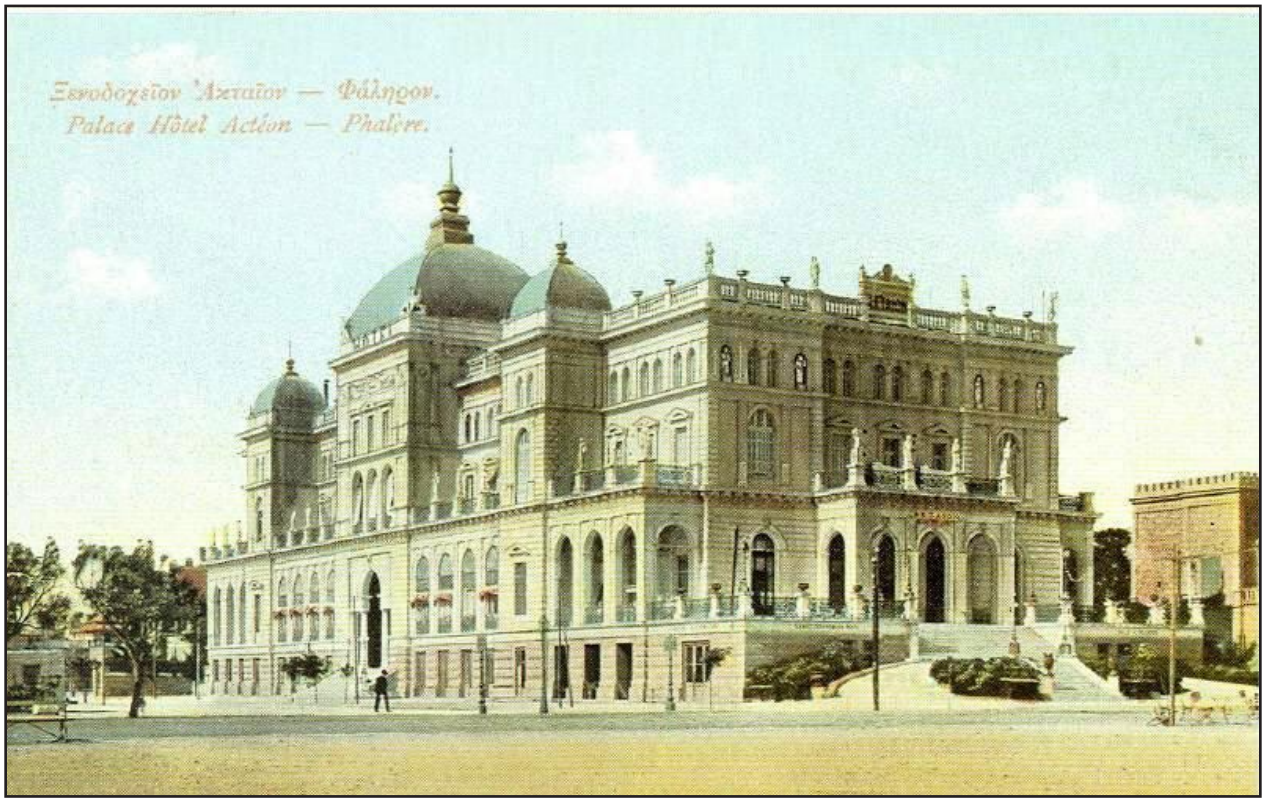

1903, Panos Karathanasopoulos, Albergo Aktaion di Faliro
1903, Πάνο Καραθανασόπουλο, Το ξενοδοχείο Ακταίον του Φαλήρου

1913, Il palco sul mare a Neo Faliro durante l'arrivo di Konstantinos A' dopo la fine della seconda guerra balcanica
1913, Η εξέδρα του Νέου Φαλήρου κατά την άφιξη του Κωνσταντίνου Α' μετά τη λήξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου

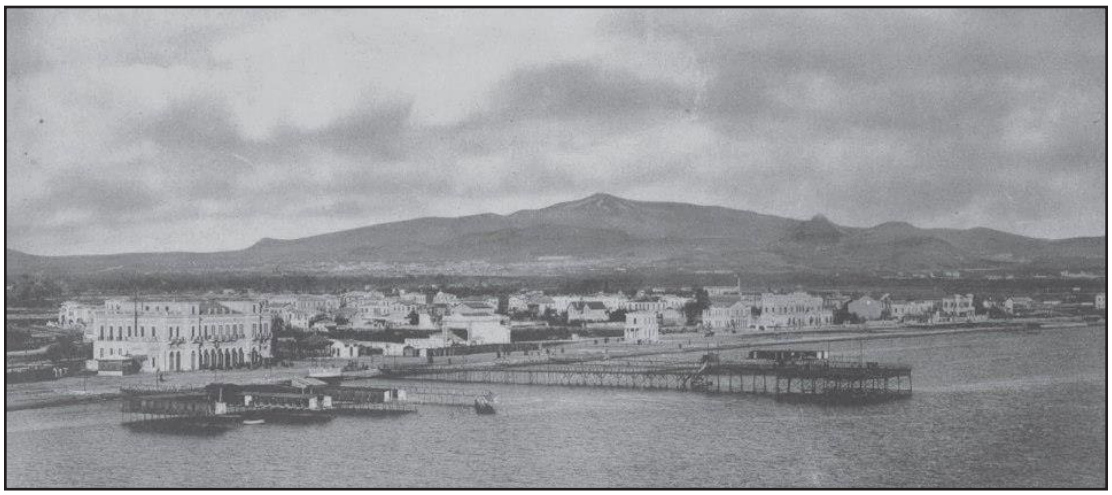

1891, Vista di Neo Faliro
1891, Άποψη του Νέου Φαλήρου

1900, Camminata su lungomare di Faliro
1900, Περίπατος στην παραλία Φαλήρου

1925, Vista di Faliro Vecchia
1925, Άποψη του Παλαιού Φαλήρου

1.2.2 Verso i sobborghi del mare e i primi scavi archeologici

1.2.2 Στροφή στα παραλιακά προάστια και τα πρώτα αρχαιολογικά εργα

1918 - 1939

All'inizio del XX secolo, ed in particolare negli anni Venti, si assiste ad un profondo cambiamento della zona periferica. Con il termine periferie venivano indicate zone balneari in cui la gente andava a trascorrere periodi di villeggiatura. Lo sviluppo della città di Atene con l'ingresso di un grande numero di profughi dal 1928, ha portato il governo a votare un decreto legge con condizioni favorevoli per la creazione di nuovi quartieri lungo il perimetro della città. Da queste condizioni ne hanno tratto spesso vantaggio anche individui che non avevano nulla a che fare con i profughi, per costruire "borgate private"[11]. La creazione di quartieri, come quello di Glyfada, è stato basato sull'esperienza europea della "città giardino", aree residenziali con un'altissima percentuale di verde, architettura eccellente ed una progettazione urbana semplice e funzionale[12]. In poco tempo questi quartieri si sono trasformati nelle zone balneari della città, garantendo i vantaggi di vivere nella natura utilizzando le dotazioni isportive e per il tempo libero, come nel caso del quartiere di Glyfada. Principi, questi, che derivano da una certa ideologia del Nuovo Movimento architettonico greco del XX secolo[13].

1918 - 1939

Στις αρχές του 20ου αιώνα, και συγκεκριμένα τη δεκαετία του '20, πραγματοποιούνται ριζικές αλλαγές στα προάστια. Με τον όρο προάστια δηλώνονταν μία παραθαλάσσια περιοχή όπου οι πολίτες μπορούσαν να περάσουν τις διακοπές τους. Η ανάπτυξη της Αθήνας με την είσοδο πολλών προσφύγων από τη Μικρά Ασία το 1928, οδήγησε την κυβέρνηση να ψηφίσει νόμους που προωθούσαν τη κατασκευή συνοικιών σε όλο το μήκος της ακτογραμμής. Αυτής της κατάστασης επωφελήθηκαν και άτομα που δεν είχαν καμία σχέση με το προσφυγικό, με στόχο να χτίσουν ιδιωτικά συγκροτήματα[11]. Η δημιουργία ορισμένων συνοικιών, όπως της Γλυφάδας, βασίστηκε στην ευρωπαϊκή εμπειρία της "κηπούπολης", περιοχές με αποκλειστική χρήση την κατοικία, υψηλό ποσοστό πρασίνου, εξαιρετική αρχιτεκτονική και μία πολεοδομική μελέτη απλή και λειτουργική[12]. Πολύ γρήγορα αυτές οι περιοχές γίνονται οι νέες λουτροπόλεις της Αθήνας. Επιπλέον σε ζώνες όπως η Γλυφάδα οι κάτοικοι έχουν το πλεονέκτημα να ζουν κοντά στη φύση, να ξεκουράζονται και να αθλούνται. Σε γενικά πλαίσια αυτές ήταν οι αρχές του Μοντέρνου αρχιτεκτονικού κινήματος του 20ου αιώνα[13].

Ritaglio di giornale d'epoca
Απόκομμα απο εφημερίδα εποχής

[11] Φιλιππίδης Δημήτρης, Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 17
[12] Μπούρας Χαράλαμπος & Φιλιππίδης Δημήτρης, Αρχιτεκτονική, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2013, σελ. 176
[13] Φιλιππίδης Δημήτρης, Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 23

Durante gli anni '20 lo sviluppo turistico inizia da Faliro Vecchia e dalle strutture cosiddette "a bagni misti", ''Bains Mixtes", a Edem, Pikrodafni e, la più lussuosa, a Bati[14].

Τη δεκαετία του '20 η τουριστική ανάπτυξη ξεκινάει από το Παλαιό Φάληρο και από τα γνωστά ''Bains Mixtes", στο Εδέμ, στη Πικροδάφνη και, η πιο πολυτελής, στο Μπάτη[14].

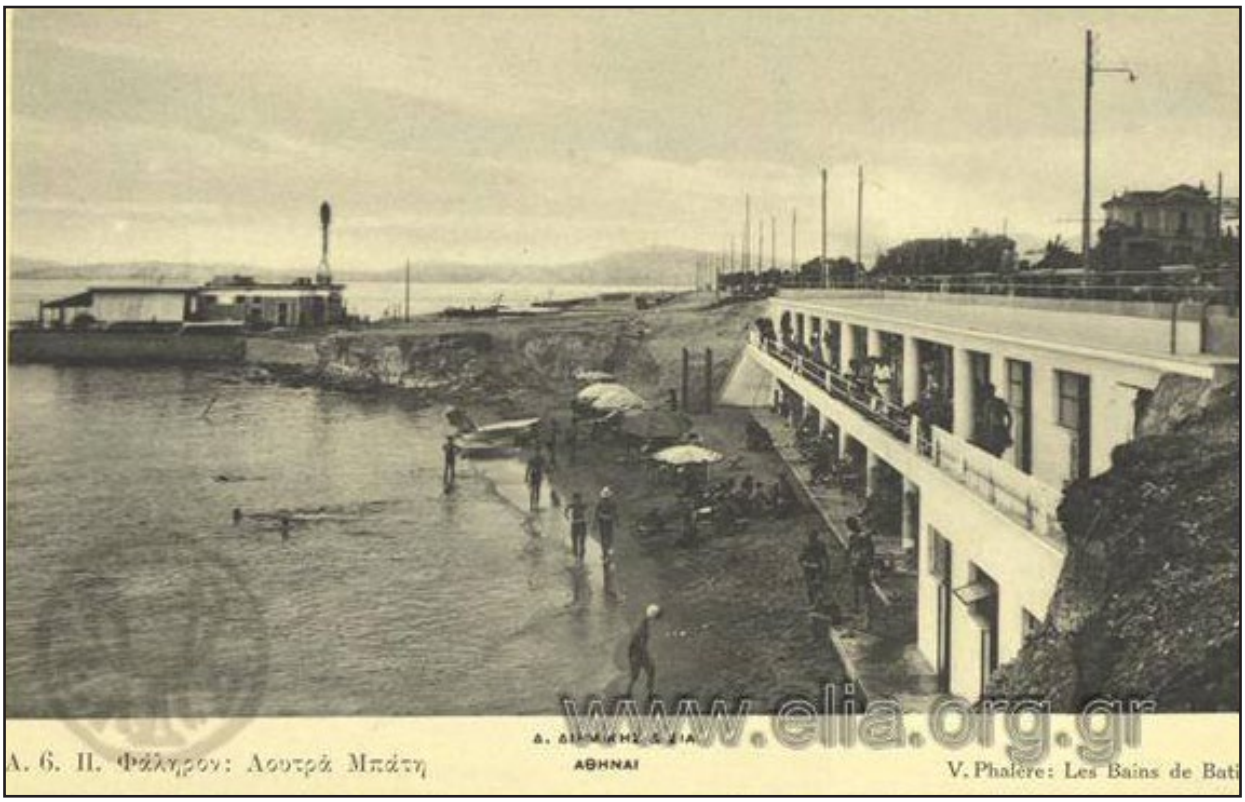

1930, I bagni di Bati
1930, Τα λουτρά του Μπάτη

1950, I bagni di Pikrodafnis
1950, Τα λουτρά της Πικροδάφνης

[14] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 194

La costa di Glyfada negli anni Venti

Tra il 1922 e il 1925, l'architetto francese Ernest Héberard, professore della facoltà di Architettura ad Atene, Ernest Hébrard presenta la sua proposta per la pianificazione della borgata di Eurialis, attuale Glyfada, includendo nel suo progetto la costa che veniva valorizzata con bagni, attrezzature sportive e luoghi di ristoro. Si tratta di uno dei pochi progetti che tengono in considerazione la costa adiacente alla città. Negli anni successivi, 1925–1935, furono presentati i progetti urbani anche degli altri quartieri che compongono la riviera ateniese. Alcuni esempi sono il progetto urbano di Kalamiki-Alimos, di Hellinikon-Voula e quello di Vouliagmeni.

Η ακτή της Γλυφάδας τη δεκαετία του '20

Μεταξύ 1922 και 1925 ο Γάλλος αρχιτέκτονας, και καθηγητής της σχολής αρχιτεκτόνων στην Αθήνα, Ernest Hébrard παρουσιάζει τη πολεοδομική μελέτη του για τη δημιουργία του οικισμού της Ευρυάλης, σημερινή Γλυφάδα, συμπεριλαμβάνοντας στη μελέτη και την ακτή όπου για την αξιοποίησή της σχεδίασε λουτρά, αθλητικές εγκαταστάσεις και χώρους αναψυχής. Πρόκειται για μία από τις ελάχιστες μελέτες που λαμβάνουν υπόψιν την παρακείμενη στην πόλη ακτή. Στα επόμενα χρόνια, 1925 – 1935, παρουσιάζονται και οι μελέτες άλλων συνοικιών που συμπεριλαμβάνονται στην Αθηναϊκή Ριβιέρα. Μερικά παραδείγματα είναι η πολεοδομική μελέτη των περιοχών Καλαμάκι και Άλιμος, οι δήμοι του Ελληνικού και της Βούλας και τέλος εκείνος της Βουλιαγμένης.

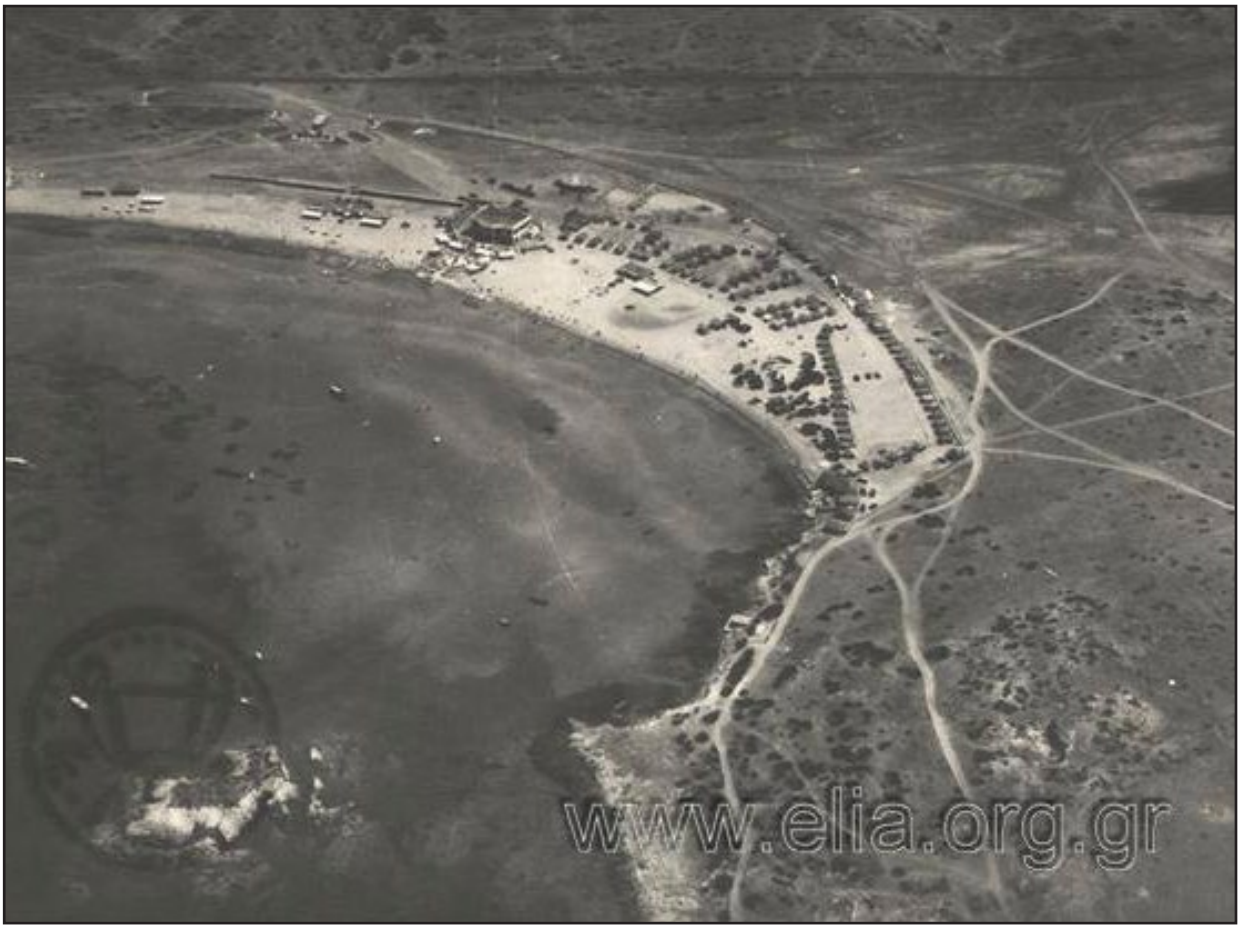

1928, Vista dall'alto di Glyfada
1928, Αεροφωτογραφία της Γλυφάδας

1920, Villeggianti nel bosco di Glyfada
1920, Παραθεριστές στο δάσος της Γλυφάδας

1932, Gitta a Pefka Glyfadas
1932, Εκδρομή στα Πεύκα Γλυφάδας

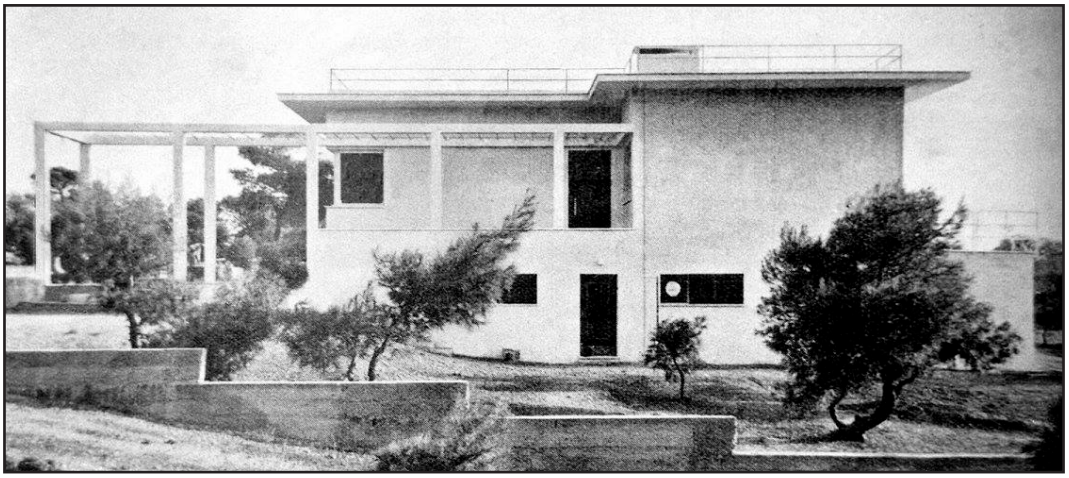

1933, Georgios Kontoleon, Casa di villeggiatura a Glyfada
1933, Γεώργιος Κοντολέων, Εξοχική κατοικία στη Γλυφάδα

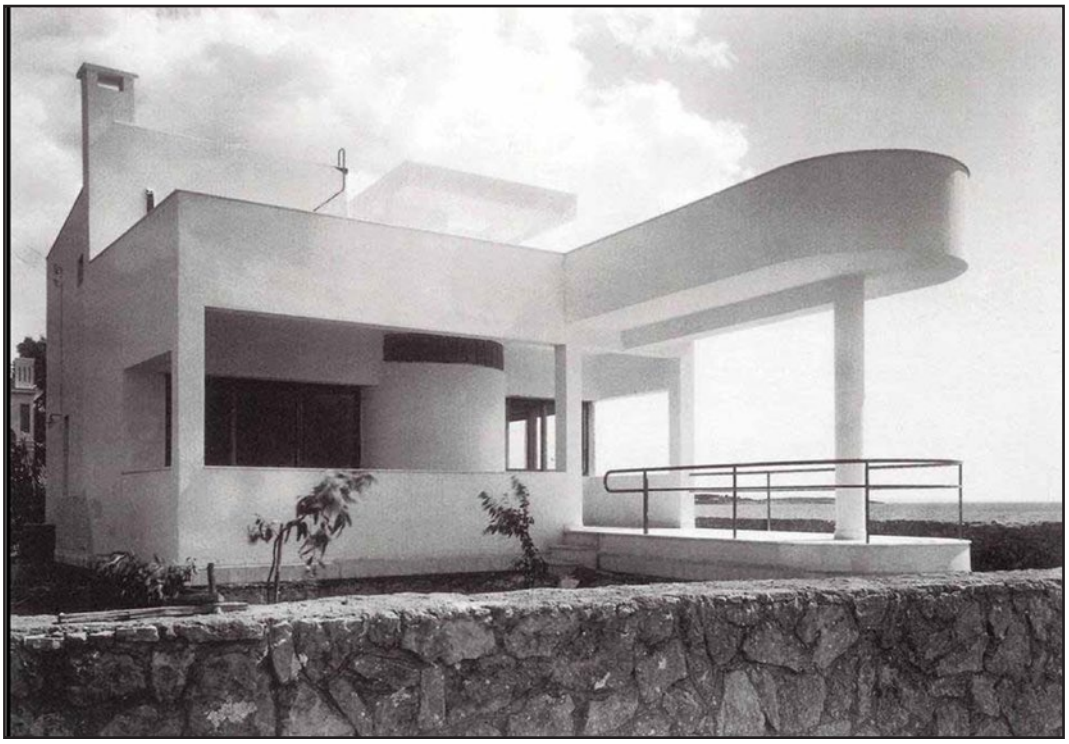

1933, Stamos Papadakis, Villa Fakidi a Glyfada
1933, Στάμος Παπαδάκης, Κατοικία Φακίδη στη Γλυφάδα

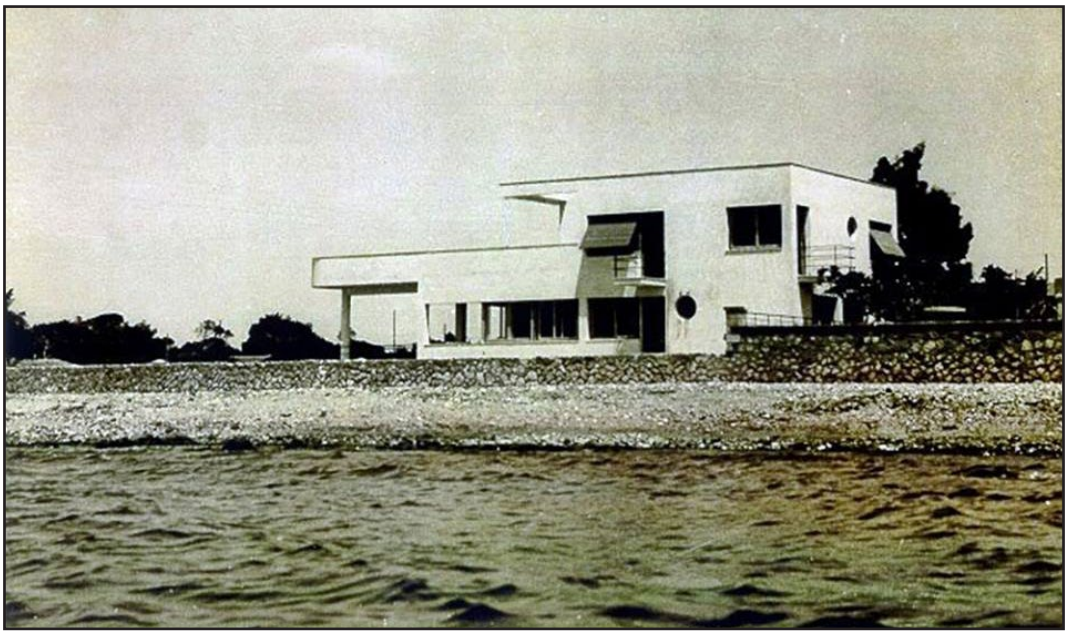

1933, Stamos Papadakis, Villa Fakidi a Glyfada
1933, Στάμος Παπαδάκης, Κατοικία Φακίδη στη Γλυφάδα

Eccetto il progetto di Ernest Hébrard per Glyfada non c'è stata altra proposta di valorizzazione della zona, anche se il fenomeno della costruzione di nuove residenze aumenta e l'interesse per la valorizzazione della costa diventa ancora più intenso. Nel 1920 si contavano circa 170 abitanti, mentre nel 1928 sono aumentati fino a 1.700 e viene quindi riconosciuta la comunità di Glyfada[14].

Μετά τη μελέτη του Ernest Hébrard για τη Γλυφάδα δεν υπάρχει άλλη πρόταση για την αξιοποίηση της περιοχής, αν και το φαινόμενο της κατασκευής νέων κατοικιών αυξάνεται και το ενδιαφέρον για την αξιοποίηση της ακτής γίνεται εντονότερο. Το 1920 καταγράφονται περίπου 170 κάτοικοι ενώ το 1928 αυξήθηκαν σε 1.700 και έτσι αναγνωρίστηκε επίσημα η κοινότητα Γλυφάδας[14].

1920, Spiaggia a Glyfada
1920, Παραλία στη Γλυφάδα

[14] Διαδικτυακός τόπος http://www.glyfada.gr

In questi anni tutte le coste erano sotto il controllo dell'Aeronautica Militare e che consentiva solo la realizzazione di elementi tempporanei. In seguito la zona definita dal piano urbanistico ''luogo dei bagni", "χώρος δια λουτρά", è stata affittata dall' ''Impresa Bagni di Glyfada Vlentino Fisser" e così sono nati i bagni di Glyfada. La bellezza naturale della costa ha attirato numerosi nuovi imprenditori. Le attrezzature si rivolgevano ai ceti sociali più alti di Atene ed hanno creato un polo d'attrazione a livello internazionale[15]. Le terme di Glyfada erano il luogo che tutti gli ateniesi volevano visitare, mentre i ritrovamenti archeologici ed il paesaggio della campagna greca la rendevano una destinazione unica per i visitatori del Paese[16].

Molti sono stati i progetti per la valorizzazione della costa che contemplavano la realizzazione di un centro termale, spazi verdi, anfiteatri all'aperto, luoghi di ristoro, alberghi e piccole marine[17]. Nessuno di questi però è mai stato realizzato.

Εκείνη τη περίοδο όλες οι ακτές ήταν στη δικαιοδοσία της πολεμικής αεροπορίας και επέτρεπαν μόνο την τοποθέτηση κινητών αντικειμένων στις παραλίες. Μετά από πολλές προσπάθειες η περιοχή ορίστηκε στο πολεοδομικό σχέδιο ως "χώρος δια λουτρά" και νοικιάστηκε στην ''Εταιρία Λουτρών Γλυφάδας Vlentino Fisser" και έτσι ιδρύονται τα λουτρά Γλυφάδας. Η φυσική ομορφιά της ακτής προσέλκυσε πολλούς νέους επενδυτές. Οι εγκαταστάσεις απευθύνονταν σε κοινωνικές τάξεις υψηλού οικονομικού επιπέδου της Αθήνας και δημιούργησαν ένα παγκόσμιο σημείο ενδιαφέροντος[15]. Τα λουτρά της Γλυφάδας ήταν ένας τόπος τον οποίο όλοι οι Αθηναίοι ήθελαν να επισκεφτούν, ενώ οι αρχαιολογικές ανασκαφές και το τοπίο της ελληνικής φύσης έκαναν τη Γλυφάδα ένα μοναδικό προορισμό για τους επισκέπτες της χώρας[16].

Προτάθηκαν πολυάριθμες μελέτες για την αξιοποίηση της ακτής μέσω της δημιουργίας χώρων πρασίνου, αμφιθεάτρων, χώρους εστίασης, ξενοδοχεία και μικρές μαρίνες[17]. Καμία όμως από αυτές δεν πραγματοποιήθηκε.

Aeroporto di Hellinikon

Nel 1938 inizia la costruzione del nuovo aeroporto di Atene (ad opera dell'architetto-ingegnere N. Salvarli) con una pista d'atterraggio di 1.800 m, in seguito all'esproprio delle comunità Komninon ed Hellinikon. L'aeroporto, inizialmente non concluso (poichè l'architetto non accettò di collaborare con i nazisti durante la Seconda Guerra Mondiale), è stato poi completato durante l'occupazione nazi-fascista della Grecia il progetto è stato concluso e, successivamente distrutte le piste di atterraggio durante il ritiro dei tedeschi.

Αεροδρόμιο Ελληνικού

Το 1938 ξεκινάει η κατασκευή του νέου αεροδρομίου των Αθηνών με διάδρομο προσγείωσης 1.800 μέτρων, μετά από την απαλλοτρίωση των κοινοτήτων Κομνηνών και Ελληνικό. Το αεροδρόμιο δεν ολοκληρώθηκε καθώς ο αρχιτέκτονας δεν δέχτηκε να συνεργαστεί με τους ναζί κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το έργο ολοκληρώθηκε παρόλα αυτά κατά τη διάρκεια της γερμανοϊταλικής κατοχής. Κατά την αποχώρηση των στρατευμάτων, οι Γερμανοί, κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τους διαδρόμους προσγείωσης.

[15] Δρίκος Θ., Ιστορικό Λεύκωμα Γλυφάδας, , εκδ. 'ΠΑΛΛΗΣ' ΑΒΕΕ, Αθήνα, 2001, σελ. 24-26

[16] Κολώνας Βασίλης, «Τουριστικές Εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 63

[17] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 175

1928, Ritaglio di giornale d'epoca
1928, Απόκομμα απο εφημερίδα εποχής

1925, Guida dei bagni di Glyfada
1925, Οδηγός λουτρών Γλυφάδας

1.2.3 Nuova politica per il turismo, 1945 - 1974

1.2.3 Νέα πολιτική τουρισμού, 1945 -1974

La Grecia del dopoguerra

Il Paese esce dalla Seconda Guerra Mondiale completamente distrutto trovando risorse solo da parte dei Paesi europei. In questo periodo in tutta l'Europa c'è un grande sforzo di ricostruzione e riorganizzazione delle città. Questa situazione porta modifiche nella struttura degli stati: vengono ridefiniti i rapporti tra privato e pubblico e lo Stato interviene sia nella progettazione che nella costruzione[18]. Per la promozione del settore del turismo le coste vengono riorganizzate per divenire attrattive e promuovere una nuova immagine del Paese anche all'estero.

Η μεταπολεμική Ελλάδα

Η χώρα εξέρχεται από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο με πολλές και ανεπανόρθωτες καταστροφές, βρίσκοντας βοήθεια μόνο από ένα μέρος ευρωπαϊκών χωρών. Αυτή τη περίοδο στην Ευρώπη υπάρχει μία μεγάλη προσπάθεια για ανοικοδόμηση των πόλεων. Αυτή η ανοικοδόμηση φέρνει αλλαγές στη δομή των κρατών: επαναπροσδιορίζονται οι σχέσεις μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου και το κράτος επεμβαίνει και στη μελέτη αλλά και στη κατασκευή[18]. Για την προώθηση του τουρισμού οι ακτές οργανώνονται ξανά για να προσελκύσουν τουρίστες και να καλυτερεύσουν την εικόνα της χώρας στο εξωτερικό.

La visione politica

Gli anni Cinquanta e Sessanta vedono la realizzazione di importanti progetti urbanistici legati allo sviluppo del settore turistico e alle relative vantaggiose ricadute economiche. Nel 1950 lo Stato istituisce l'Ente Ellenico per il Turismo (EOT). Obiettivo principale è lo sviluppo del turismo, cercando di attirare da tutto il mondo un nuovo pubblico interessato alla cultura greca, alle tradizioni e al paesaggio. Contemporaneamente il turismo servì ad aiutare lo sforzo dello Stato per l'aumento dell'educazione e del livello culturale dei greci[19].

Το πολιτικό όραμα

Οι δεκαετίες '50 και '60 είναι η εποχή με τα μεγαλύτερα έργα στο χώρο του τουρισμού καθώς αναγνωρίζεται η ώθηση που μπορεί να δώσει στην οικονομία της χώρας. Το 1950 το κράτος ιδρύει τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (ΕΟΤ). Ο βασικός στόχος είναι η ανάπτυξη του τουρισμού προσελκύοντας τουρίστες απ' όλο το κόσμο που να ενδιαφέρεται για την ελληνική κουλτούρα, τις παραδώσεις και το ελληνικό τοπίο. Παράλληλα ο τομέας του τουρισμού βοηθάει το έργο της κυβέρνησης για αύξηση του πολιτισμικού και πνευματικού επιπέδου των Ελλήνων[19].

[18] Καράδήμου-Γερόλυμπου Αλέκα, «Όταν το μοντέρνο δεν ήταν μόνο στυλ. Ελληνική πολεοδομία στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια», άρθρο στο βιβλίο Η ελληνική πόλη και πολεοδομία του Μοντέρνου, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. futura, Αθήνα, 2015, σελ.131

[19] Μούσα Μυριάνθη, «Πολιτικές για τον τουρισμό. Η υλοποίηση του οράματος για τον τουρισμό μέσα από το κτιριακό έργο του ΕΟΤ», άρθρο στην τελική έκθεση του προγράμματος Μεταπολεμικός Μοντερνισμός, Αρχιτεκτονική Πολιτική και Τουρισμός στην Ελλάδα, 1950-1965, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. Ερευνητική ομάδα & ΕΜΠ, Αθήνα, 2012, σελ. 152-153

1960, Corso Syggrou, nodo verso Neo Faliro e Faliro vecchia
1960, Λεωφόρος Συγγρού, κόμβος προς Νέο και Παλαιό Φάληρο

1975, K. Karamanlis visita il cantiere della baia di Faliro
1975, Ο Κ. Καραμανλής επισκέπτεται τα έργα στον Φαληρικό όρμο

Figura importante in questo senso è stato Konstantinos Karamanlis, prima Ministro delle infrastrutture (1952), poi Primo Ministro. Dal 1955 sarà attivo promotore dello sviluppo del settore turistico, in particolare lungo le coste dell'Attica che affacciano sul golfo di Saronikos[20]. La costruzione di una serie di alberghi lungo il mare ha aumentato notevolmente la ricettività turistica del Paese unitamente alla riorganizzazione del patrimonio archeologico e culturale[21]. In questo quadro rientra la valorizzazione ed il restauro del Tempio di Poseidone a Sounio, progetto dell'architetto-restauratore Anastasios Orlandos[22]. I paesaggi naturali delle coste si trasformano in luoghi attrezzati e pronti a ospitare il grande pubblico[23]. Caratteristico è l'articolo del giornale Kathimerini, del 20.09.1954 che così titolava: *Glyfada e Voula diventeranno la nuova Costa Azzura*[24].
Nel 1953 cominciarono i lavori di costruzione dell'autostrada marina, detta ''autostrada del turismo", che collega Faliro con Vouliagmeni e viene annunciata la costruzione del tratto mancante tra Vouliagmeni e Sounion che sarebbe terminata in corrispondenza del Tempio di Poseidone[25].

Μία πολύ σημαντική προσωπικότητα για την ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχικά από τη θέση του υπουργού υποδομών το 1952 και έπειτα ως πρωθυπουργός το 1955 υποστηρίζει ένθερμα όλες τις προσπάθειες για ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, και επικεντρώνεται περισσότερο στις ακτές της Αττικής που βρέχονται από το Σαρωνικό κόλπο[20]. Η κατασκευή πολλών νέων ξενοδοχείων προετοίμασε την Ελλάδα να φιλοξενήσει πολυάριθμους τουρίστες, ενώ η καλύτερη οργάνωση των αρχαιολογικών ανασκαφών έθεσε την πολιτιστική κληρονομιά προσβάσιμη σε πολίτες απ' όλο τον κόσμο[21]. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η αναστήλωση και αξιοποίηση του ναού του Ποσειδώνα στο Σούνιο, έργο του αρχιτέκτονα-αναστηλωτή Αναστάσιου Ορλάντου[22]. Τα φυσικά τοπία μετατρέπονται σε οργανωμένους χώρους που προσελκύουν πολλούς παραθεριστές[23]. Caratteristico è l'articolo del giornale Kathimerini, del 20.09.1954, che così titolava: Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της εφημερίδας ''Καθημερινή", 20.09.1954, με τίτλο: ''Η Γλυφάδα και η Βούλα γίνονται η νέα Κυανή Ακτή"[24].
Το 1953 ξεκινάει η κατασκευή της παραλιακής λεωφόρου που θα συνδέει το Φάληρο με τη Βουλιαγμένη και παράλληλα ανακοινώνεται η επέκταση του κομματιού Βουλιαγμένη – Σούνιο, η οποία θα επεκτείνεται μέχρι το Ναό του Ποσειδώνα[25].

[20] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 152-153

[21] Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος, Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90, εκδ. METAPOLIS Press & ΚΑΜ, Αθήνα, 2002, σελ. 117

[22] Διαδικτυακός τόπος http://odysseus.culture.gr

[23] Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος, Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90, εκδ. METAPOLIS Press & ΚΑΜ, Αθήνα, 2002, σελ. 119

[24] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 184

[25] Πανίτσας Δημήτρης, «Ένα έργον προόδου και πολιτισμού», άρθρο στην εφημερίδα Εμπρός, 2/7/1953, σελ.3

1960, La nuova "autostrada del turismo"
1960, Η νέα παραλιακή λεωφόρος

1960, La nuova "autostrada del turismo"
1960, Η νέα παραλιακή λεωφόρος

Valorizzazione della costa di Glyfada e il complesso termale ''Asteria''

Αξιοποίηση Ακτής Γλυφάδας και λουτρικό συγκρότημα "Αστέρια"

La costa di Glyfada da EOT

La prima costa valorizzata dopo la guerra è quella di Glyfada, con l'aiuto del Comune e della Banca Nazionale (ETE). Non viene invece realizzato il progetto dell'architetto P. Michailidis che prevedeva la riorganizzazione della spiaggia con la creazione di punti di ristoro e di svago ed un albergo di 100 stanze sulla cima della collina.

Η ακτή της Γλυφάδας απο τον ΕΟΤ

Η πρώτη ακτή που αξιοποιείται μετά τον πόλεμο είναι η ακτή της Γλυφάδας, με τη βοήθεια του Δήμου και της Εθνικής Τραπέζης (ΕΤΕ). Ακόμα μία μελέτη που δεν πραγματοποιείται είναι αυτή του αρχιτέκτονα Π. Μιχαηλίδη. Είχε μελετηθεί η ανανέωση της παραλίας με τη δημιουργία κέντρων αναψυχής και ένα ξενοδοχείο 100 κλινών στην κορυφή του λόφου.

1950, Spiaggia a Glyfada
1950, Παραλία στη Γλυφάδα

1952, Villeggianti a Glyfada
1952, Παραθεριστές στη Γλυφάδα

1950, Spiaggia di Glyfada
1950, Παραλία Γλυφάδας

Complesso termale ''Asteria"

Nel 1954 viene proposto un concorso a inviti agli architetti P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios. I tre architetti accettano di lavorare insieme e quindi il concorso non si compie[26]. Collaborano gli architetti Konstantinos Dekavalas e Antonios Georgiadis. Le strutture di "Asteria" erano state distrutte durante l'occupazione tedesca e quindi vengono riprogettate[27]. Il ridisegno della costa prevede spogliatoi per i bagnanti, strutture ricettive con bungalows, piccole comunità per la villeggiatura e attrezzature per lo svago e il tempo libero. Anche se il complesso era unico, era diviso in due settori con ingressi indipendenti. Il settore sud è composto da spogliatoi, 70 residenze e strutture di ristoro. All'interno di quest'area furono anche realizzati campi e luoghi sportivi. Nel settore nord si sviluppa la struttura ricettiva con ingresso indipendente da quello della spiaggia. Il complesso ospitava più di 5.000 visitatori ogni giorno[28].

Λουτρικό συγκρότημα "Αστέρια"

Το 1954 προτείνεται ένας κλειστός διαγωνισμός στους αρχιτέκτονες Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος. Οι τρείς αρχιτέκτονες δέχονται να συνεργαστούν και ο διαγωνισμός δεν ολοκληρώνεται[26]. Συνεργάτες ήταν ο Κ. Δεκαβάλας και ο Α. Γεωργιάδης. Όλες οι δομές ήταν κατεστραμμένες από την περίοδο της γερμανικής κατοχής και έτσι επανασχεδιάζονται[27]. Η μελέτη της ακτής προβλέπει αποδυτήρια για τους λουόμενους, δομές φιλοξενίας με bungalows, μικρές κοινότητες και δομές αναψυχής. Αν και το συγκρότημα είναι ενιαίο, είχε χωριστεί σε δύο τομείς με ανεξάρτητες εισόδους. Ο νότιος τομέας αποτελείται από αποδυτήρια, 70 κατοικίες και δομές αναψυχής. Στο εσωτερικό αυτής της περιοχής υπάρχουν γήπεδα και αθλητικές εγκαταστάσεις. Στο βόρειο τομέα τοποθετείται η δομή φιλοξενίας με ανεξάρτητη είσοδο από αυτή της παραλίας. Το συγκρότημα φιλοξενούσε περισσότερους από 5.000 επισκέπτες την ημέρα[28].

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria. Prima apertura dei bagni e della spiaggia
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια. Πρώτες μέρες λειτουργείας της Πλάζ

[26] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 190
[27] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι Ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 176
[28] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 190

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria, Il bar della spiaggia
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Το μπάρ της Πλάζ

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria, Bungalows, vista dal mare
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Bungalows, άποψη απο τη Θάλασσα

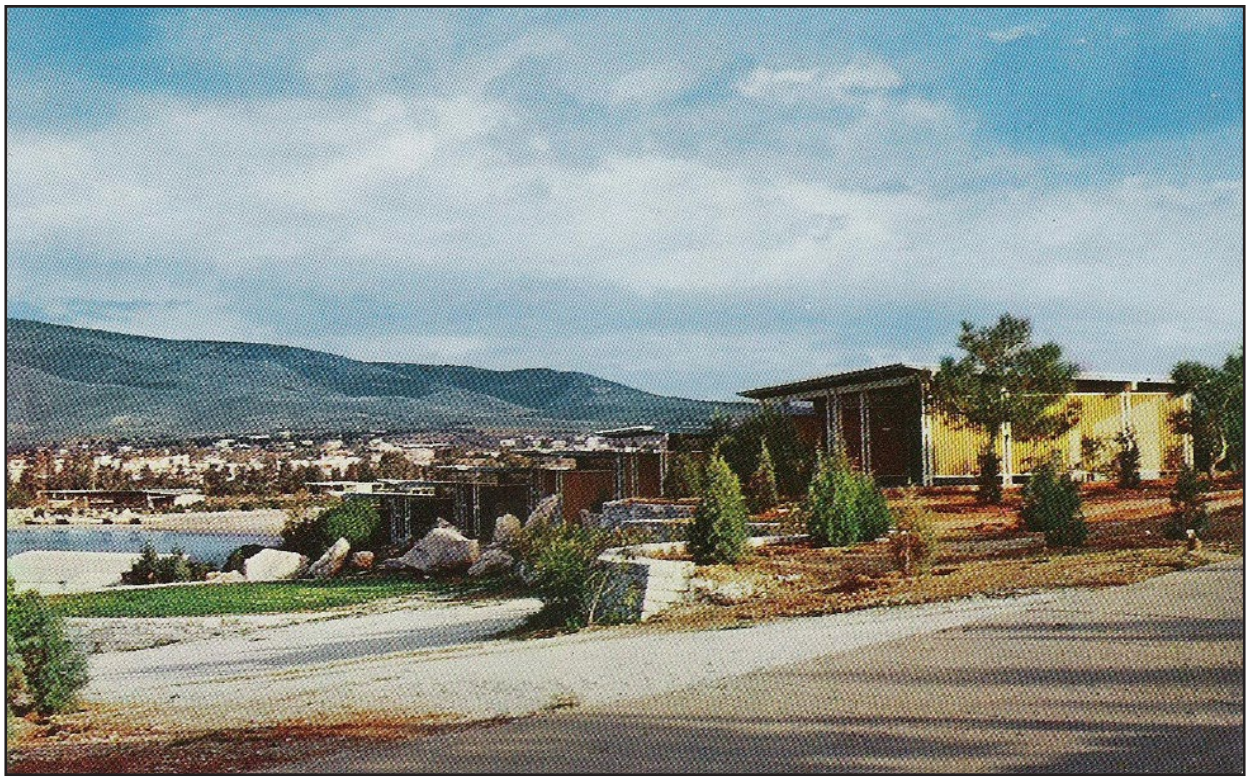

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria, Bungalows
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Bungalows

Anche se ispirato a riferimenti europei e americani, il Complesso termale Asteria presenta chiaramente i caratteri della tradizione greca. Cemento a vista, muratura a secco, panchine basse, pergole sulle verande, strutture leggere in legno, rivestimenti in marmo greco ed una combinazione di materiali moderni e tradizionali sono i materiali che caratterizzano l'intervento[29].
Il complesso dei bagni venne inaugurato durante l'estate del 1954 e pochi mesi dopo iniziarono a funzionare i bungalows. Il ristorante e la discoteca sono posizionati sul margine della costa e lontano dall'albergo, in modo da non disturbare i villeggianti[30]. Nel 1964 il progetto viene completato con la realizzazione di altre 14 cabine ed un edificio di servizio[31].

Ακόμα και αν είναι ένα έργο εμπνευσμένο από το εξωτερικό το αποτέλεσμα είναι καθαρά ελληνικό. Εμφανές σκυρόδεμα, λιθοδομή, ελαφριές κατασκευές από ξύλο, επενδύσεις από λευκό ελληνικό μάρμαρο και ένας συνδυασμός από μοντέρνα και παραδοσιακά υλικά που χαρακτηρίζουν τη μελέτη[29].
Το συγκρότημα εγκαινιάζεται το καλοκαίρι του 1954 και λίγους μήνες μετά ξεκινάει η λειτουργία των bungalows. Το εστιατόριο και η ντισκοτέκ είναι τοποθετημένα στην άκρη της ακτής με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να μην ενοχλούν τους ενοίκους[30]. Το 1964 το έργο ολοκληρώνεται με τη δημιουργία 14 ακόμη κατοικιών και ένα βοηθητικό κτίριο[31].

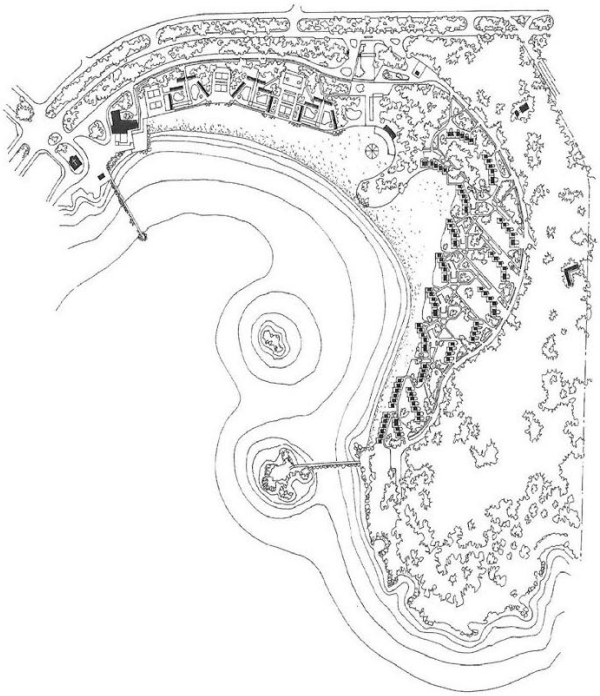

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria,Schizzi e disegni K. Dekavallas
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Σκίτσα & Σχέδια Κ. Δεκαβάλλα

[29] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι Ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 176

[30] Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 369-370

[31] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 194

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria, Cartolina
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Καρτ-ποστάλ

1954, P. Vasileiadis, E. Vourekas e P. Sakellarios, Complesso termale Asteria, Cartolina
1954, Π. Βασιλειάδης, Ε. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, Λουτρικό συκρότημα Αστέρια, Καρτ-ποστάλ

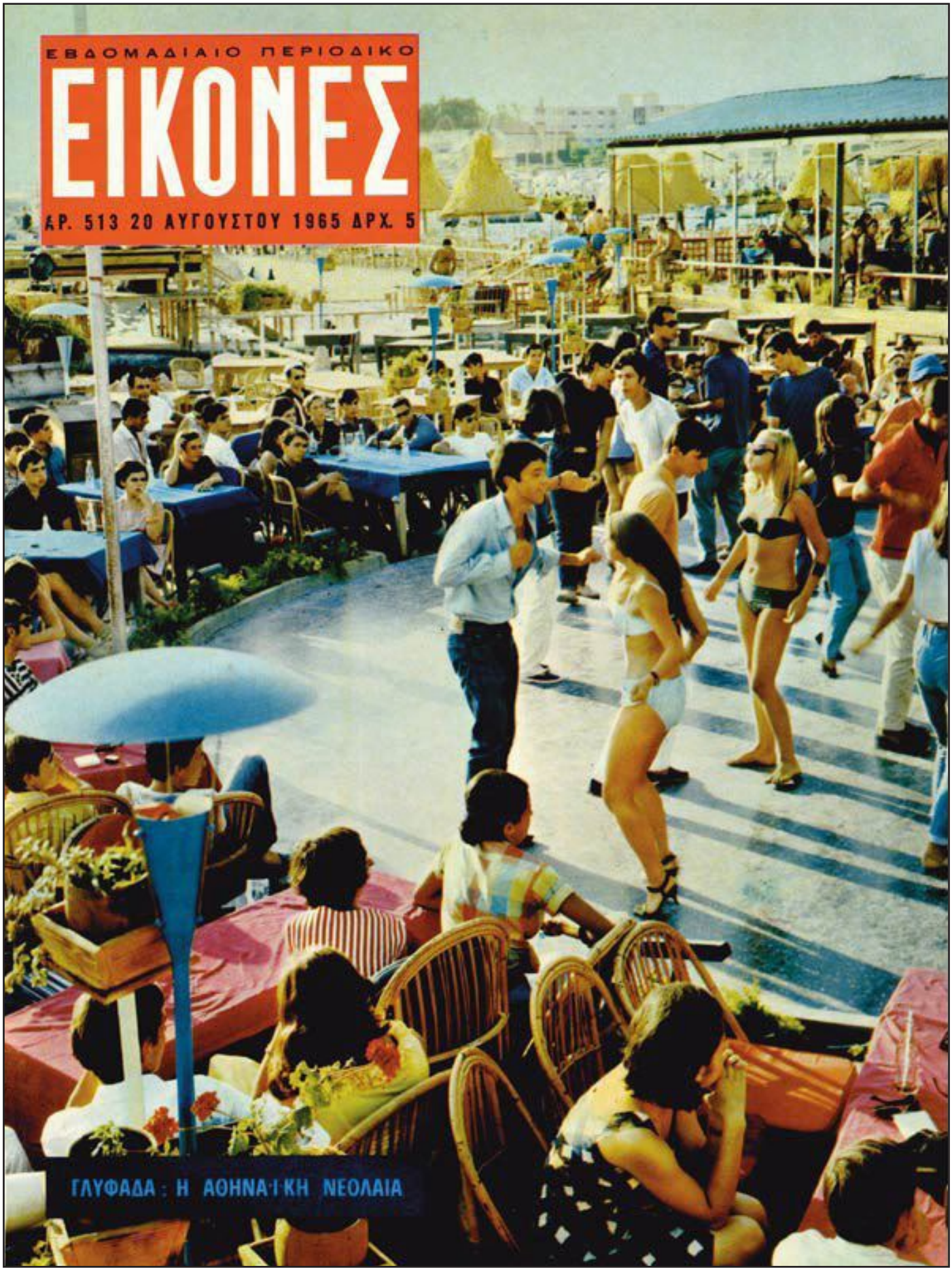

1965, Prima pagina della rivista Eikones
1965, Εξώφυλλο του περιοδικού Εικόνες

Voula e Vouliagmeni
Βούλα και Βουλιαγμένη

Costa popolare di Voula

Nel 1960 viene realizzata la costa popolare di Voula, progetto dell'architetto I. Triantafillidis. Il complesso prevede di ospitare 10.000 persone al giorno ed è composto da spogliatoi, ristorante, bar ed un parcheggio con 200 posti auto. Inizialmente viene gestito dallo stesso committente privato, poi la struttura passa all'EOT.

Λαϊκή Ακτή Βούλας

Το 1960 πραγματοποιείται η λαϊκή ακτή Βούλας, σε μελέτη του αρχιτέκτονα Ι. Τριανταφυλλίδη. Το συγκρότημα προβλέπεται να φιλοξενεί 10.000 άτομα ημερησίως και αποτελούνταν από αποδυτήρια, εστιατόριο, καφετέρια και χώρους στάθμευσης 200 θέσεων. Είχε προβλεφθεί ότι το κόστος της επένδυσης θα το κάλυπτε ο επενδυτής, ο οποίος θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί το συγκρότημα για ένα προκαθορισμένο χρονικό διάστημα, και έπειτα οι δομές θα περνούσαν στη δικαιοδοσία του ΕΟΤ.

Progetto urbanistico a Vouliagmeni

La costa di Vouliagmeni, riconosciuta come uno dei luoghi naturalistici più belli dell'Attica, rimane integra fino a quell'epoca. Dista dal centro di Atene 22 km e combina terme, piantumazioni di medio alto fusto, spiagge e condizioni climatiche perfette. La zona è composta dalla penisola di Mikro Kavouri, Megali Akti ed arriva fino al lago di Vouliagmeni[32].
La azienda Astir SA che voleva investire nella zona assegna l'incarico agli architetti P. Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas. Il nuovo progetto prevede ingressi controllati, zona balneare con spogliatoi ed area di idromassaggio, bar, ristorante, discoteca, casinò e chiesa. In una seconda fase vengono realizzati alberghi, 120 bungalows, circolo nautico, marina e campi da sport. Nel 1961 entrarono in funzione i bungalows e nel 1966 si fonda la scuola di sci nautico.

Χωροταξική μελέτη Βουλιαγμένης

Η περιοχή της Βουλιαγμένης αν και είχε αναγνωριστεί ως ένας από τους ομορφότερους τόπους της Αττικής, παραμένει παρθένα μέχρι εκείνη την εποχή. Σε απόσταση 22 χιλιομέτρων από το κέντρο της Αθήνας συνδυάζει λουτρά, πυκνή βλάστηση, παραλίες και εξαιρετικές κλιματικές συνθήκες. Η περιοχή αποτελείται από την χερσόνησο Μικρό Καβούρι, τη Μεγάλη Ακτή και φτάνει μέχρι τη λίμνη της Βουλιαγμένης[32].
Η εταιρία Αστιρ ΑΕ που ήθελε να επενδύσει στη περιοχή ανέθεσε στους αρχιτέκτονες Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας τη νέα μελέτη. Το σχέδιο προέβλεπε ελεγχόμενες εισόδους, περιοχή παραθεριστών με αποδυτήρια και περιοχή για υδρομασάζ, καφετέρια, εστιατόριο, ντισκοτέκ, καζίνο και εκκλησία. Επιπλέον σχεδιάστηκαν ξενοδοχεία, 120 bungalows, ναυτικός όμιλος, μαρίνα και αθλητικές εγκαταστάσεις. Το 1961 ξεκινούν να λειτουργούν τα bungalows και το 1966 ιδρύεται η πρώτη σχολή θαλασσίου σκι.

[32] Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 198

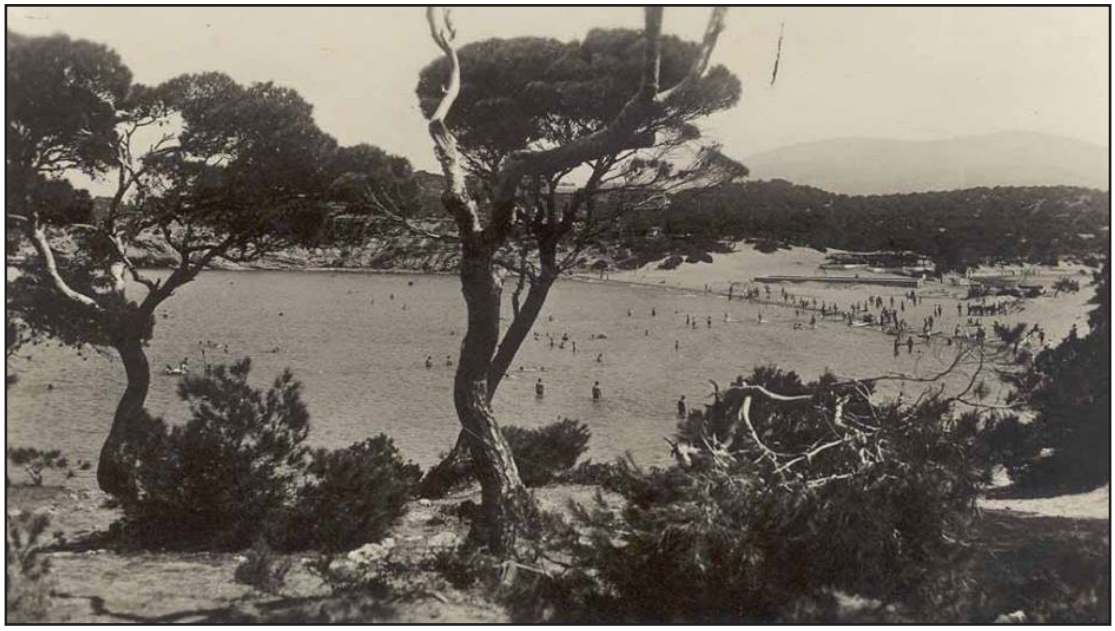

1938, Laimos Vouliagmenis prima della valorizzazione turistica
1938, Ο Λαιμός Βουλιαγμένης πριν την τουριστική αξιοποίηση

1955, Spiaggia a Vouliagmeni ed il tempio di Apollo Zostira richiuso da una struttura in muratura
1955, Παραλία στη Βουλιαγμένη και ο ναός του Απόλλωνα Ζωστήρα περικλεισμένος απο μια πέτρινη κατασκευή

1957, Laimos Vouliagmenis prima della valorizzazione turistica
1957, Ο Λαιμός Βουλιαγμένης πριν την τουριστική αξιοποίηση

1960, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Asteras Vouliagmenis, Ristorante Okeanida
1960, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Αστέρας Βουλιαγμένης, Εστιατόριο Ωκεανίδα

1960, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Asteras Vouliagmenis, Ristorante Okeanida
1960, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Αστέρας Βουλιαγμένης, Εστιατόριο Ωκεανίδα

1960, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Asteras Vouliagmenis, Lavoratrice della spiaggia popolare davanti da le cabine
1960, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Αστέρας Βουλιαγμένης, Εργαζόμενη στις καμπίνες της λαϊκής πλαζ

1969, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Asteras Vouliagmenis
1969, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Αστέρας Βουλιαγμένης

Nel 1967 viene inaugurato l'albergo Arion, progetto di E. Vourekas, A. Georgiadis e K. Dekavalas. L'edificio si impone con il suo volume curvo che sporge dal terreno, evidenziando un lato convesso verso l'ingresso ed un lato concavo che da sul mare[33]. Nel 1971 gli stessi architetti vincono il concorso per il secondo albergo, Nafsika, che viene inaugurato nel 1979. Questa volta il loro progetto segue le curve di livello e dialoga in un modo quasi perfetto con il contesto naturalistico. Nei livelli superiori vengono progettati la reception e le aree comuni mentre scendendo verso il mare si sviluppano tutte le stanze[34]. Uno degli esempi più importanti dell'architettura greca di quell'epoca. Questi due alberghi sono stati progettati con due approcci completamente diversi uno dell'altro[35]. Il terzo albergo, Afrodite, progetto degli architetti D. Antonakaki, V Mpogkako, G. Nikoletopoulo e N. Chatzimichali, viene inaugurato nel 1984, è stato successivamente demolito e trasformato in ville private. Vouliagmeni è diventata uno dei luoghi più riconosciuti del Mediterraneo mentre il complesso di Asteras attirava turisti importanti da tutto il mondo.

Το 1967 εγκαινιάζεται το ξενοδοχείο Αρίων, έργο των Ε. Βουρέκας, Α. Γεωργιάδης και Κ. Δεκαβάλας. Το κτίριο επιβάλλεται με τον όγκο του που ξεπροβάλει από το έδαφος, ενώ παρατηρείται η κυρτή όψη του από τη μεριά της εισόδου και η κοίλη από τη μεριά της θάλασσας[33]. Το 1971 οι ίδιοι αρχιτέκτονες κερδίζουν το διαγωνισμό για το δεύτερο ξενοδοχείο, το Ναυσικά, και εγκαινιάζεται το 1979. Αυτή τη φορά το έργο τους ακολουθεί τις υψομετρικές καμπύλες και συνομιλεί εξαιρετικά με το φυσικό περιβάλλον γύρω του. Στα ανώτερα επίπεδα μελετάται η υποδοχή και οι κοινόχρηστοι χώροι, ενώ στο κατώτερα όλα τα δωμάτια[34]. Αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ελληνικής αρχιτεκτονικής εκείνης της εποχής. Αυτά τα δύο ξενοδοχεία αποτελούν παράδειγμα δύο εντελώς διαφορετικών περιπτώσεων, κάνοντας το ένα να μοιάζει με το αρνητικό του άλλου[35]. Το τρίτο ξενοδοχείο, η Αφροδίτη, μελέτη των αρχιτεκτόνων Δ. Αντονακάκη, Β. Μπογάκο, Γ. Νικολετόπουλο και Ν. Χατζημιχάλη, εγκαινιάζεται το 1984 αλλά κατεδαφίζεται μετέπειτα και μετατράπηκε σε ιδιωτικές κατοικίες. Η Βουλιαγμένη είχε μετατραπεί σε έναν από τους πιο γνωστούς προορισμούς της Μεσογείου, ενώ ο Αστέρας προσέλκυε τουρίστες υψηλού επιπέδου απ' όλο το κόσμο.

1960, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Asteras Vouliagmenis, Ristorante Okeanida
1960, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Αστέρας Βουλιαγμένης, Εστιατόριο Ωκεανίδα

[33] Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης(επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 478

[34] Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 381

[35] Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης(επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 478

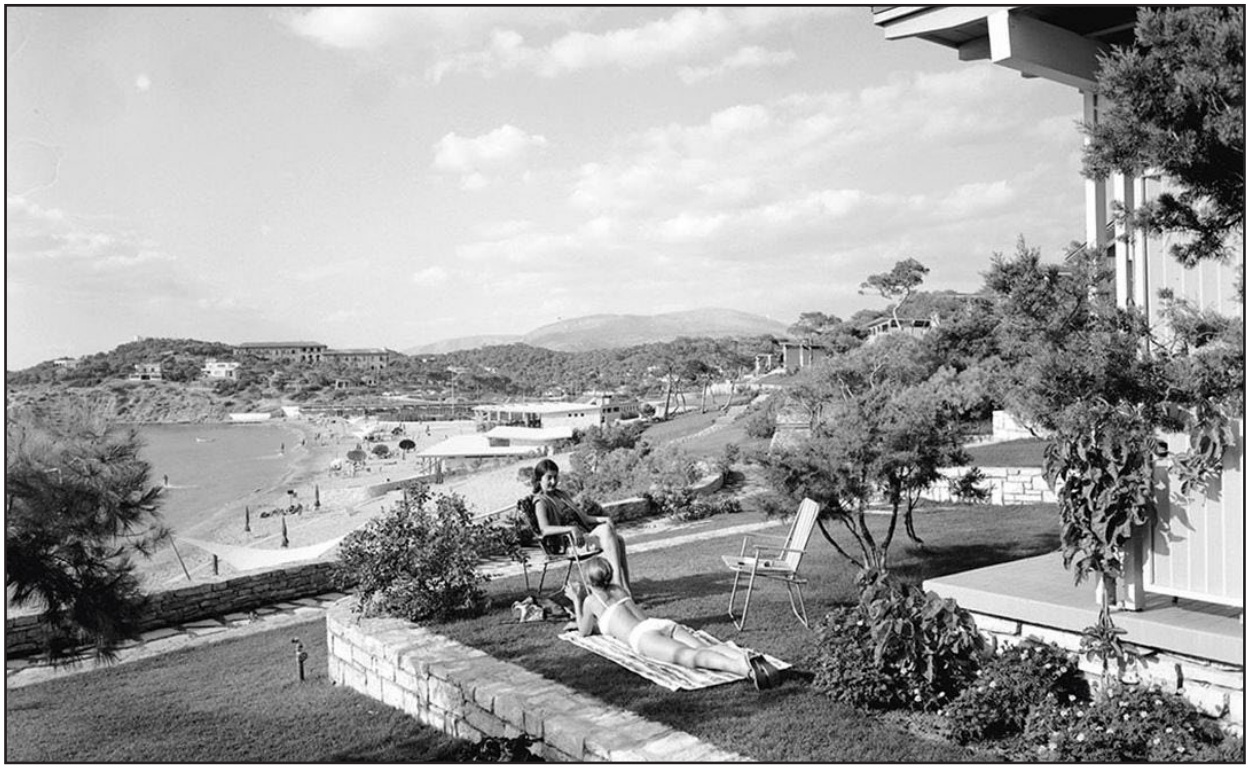

1961, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Inquilini di un bungalow di Asteras
1961, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Ένοικοι καμπάνας του Αστέρα

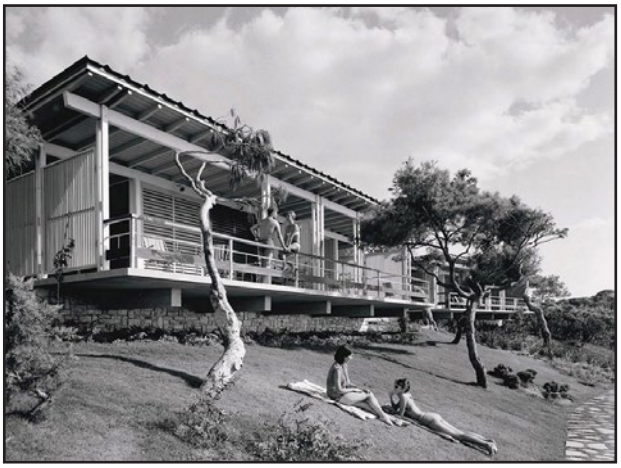

1961, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Inquilini di un bungalow di Asteras
1961, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Ένοικοι καμπάνας του Αστέρα

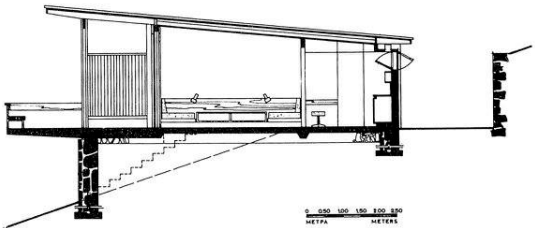

1961, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Sezione
1961, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Τομή

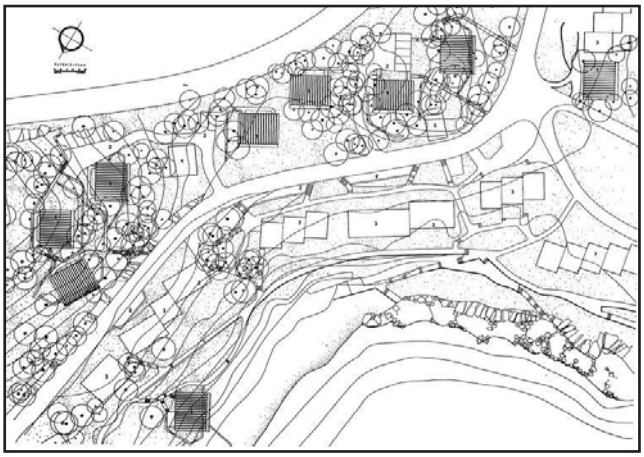

1961, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Distribuzione generale dei bungalows
1961, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Γενική διάταξη των bungalows

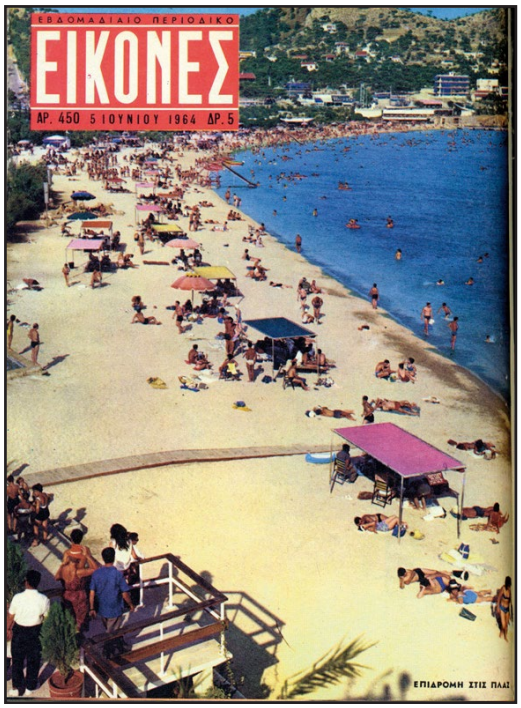

1964, Prima pagina della rivista Eikones
1964, Εξώφυλλο του περιοδικού Εικόνες

1967, Prima pagina della rivista "astir"
1967, Εξώφυλλο του περιοδικού "astir"

1961, Vasileiadis, P. Sakellarios e E. Vourekas, Le strutture del comlesso turistico di Asteras
1961, Π. Βασιλειάδης, Π. Σακελλάριος και Ε. Βουρέκας, Οι τουριστικές εγκαταστάσεις του Αστέρα

1967, E. Vourekas, A. Georgiadis e K.Dekavalas, Albergo "Arion"
1967, E. Vourekas, A. Georgiadis e K. Dekavalas, Ξενοδοχείο "Αρίων"

1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K.Dekavalas, Plastico dell'albergo Nafsika
1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K. Dekavalas, Μακέτα του ξενοδοχείου "Ναυσικά"

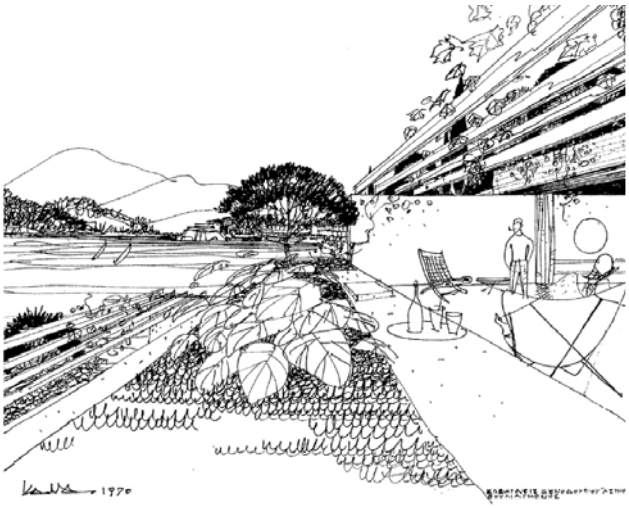

1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K.Dekavalas, Schizzo di K. Dekavallas
1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K. Dekavalas, Σκίτσο του Κ. Δεκαβάλλα

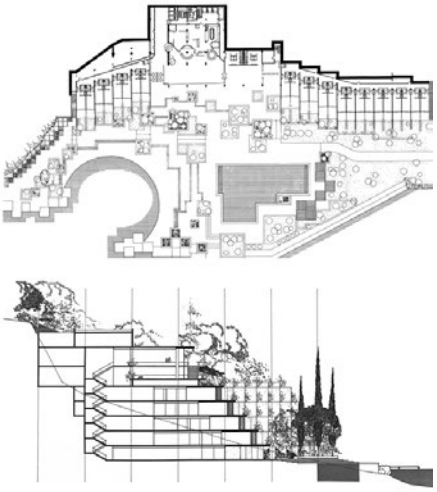

1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K.Dekavalas, Albergo Nafsika
1979, E. Vourekas, A. Georgiadis e K. Dekavalas, Ξενοδοχείο "Ναυσικά"

Aeroporto di Hellinikon

Nel 1962, Konstantinos Karamanlis promuove l'esigenza della creazione dell'Aeroporto Est di Hellinikon[36]. L'incarico viene assegnato all'architetto Eeron Saarinen nella zona dell'aeroporto internazionale di Atene. Il terminal di passeggeri, che oggi è vincolato, è composto da due volumi uno sopra l'altro. Nel livello inferiore ci sono sale di attesa, gli spazi delle partenze e degli arrivi. Nel livello superiore erano previsti gli uffici delle aziende aeree ed il ristorante. L'architettura di Saarinen e le travi a sbalzo sui pilastri riportavano l'architettura dei templi antichi. Secondo l'architetto era l'evoluzione di tale sistema costruttivo. Il progetto sfruttava le ottime condizioni climatiche ed offriva una vista libera verso il mare e le piste di atterraggio.

Αεροδρόμιο Ελληνικού

Το 1962, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δηλώνει την ανάγκη για τη δημιουργία του ανατολικού αεροδρομίου του Ελληνικού[36]. Η μελέτη ανατέθηκε στον αρχιτέκτονα Eeron Saarinen, για την περιοχή του διεθνούς αερολιμένα. Το terminal, που σήμερα έχει θεωρηθεί διατηρητέο, αποτελείται από δύο όγκους τον ένα πάνω στον άλλο. Στο κατώτερο όγκο έχουν τοποθετηθεί οι αίθουσες αναμονής, χώροι για τις αφίξεις και τις αναχωρήσεις. Στο ανώτερο επίπεδο υπάρχουν γραφεία αεροπορικών εταιριών και εστιατόριο. Η αρχιτεκτονική του Saarinen και οι πρόβολοι στη κεντρική όψη, οι οποίοι εδράζονται στις κολώνες προσπαθούν να μιμηθούν την αρχιτεκτονική των αρχαίων ναών. Κατά τον αρχιτέκτονα ήταν η εξέλιξη αυτού του κατασκευαστικού συστήματος. Η μελέτη εκμεταλλεύονταν τις άριστες κλιματικές συνθήκες και προσέφερε απεριόριστη θέα στην θάλασσα και τις πίστες του αεροδρομίου.

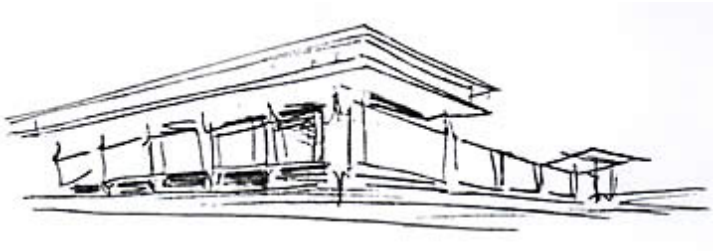

1962, Eeron Saarinen, Aeroporto di Helliniko, Schizzo
1962, Eeron Saarinen, Αεροδρόμιο Ελληνικού, Σκίτσο

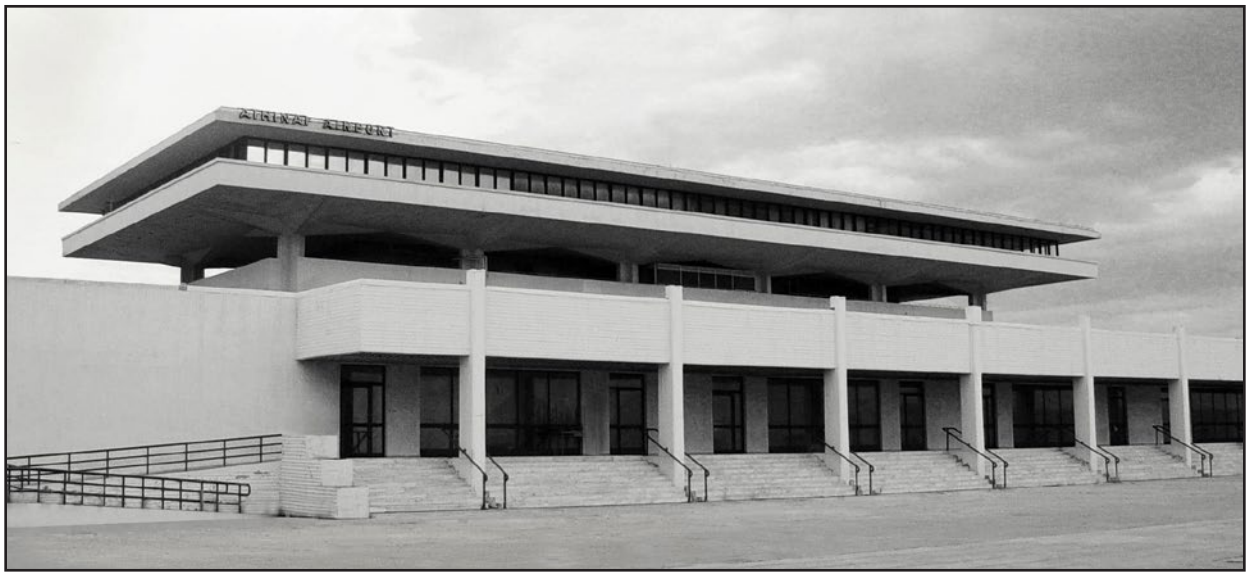

1962, Eeron Saarinen, Aeroporto di Helliniko
1962, Eeron Saarinen, Αεροδρόμιο Ελληνικού

[36] Νέοι δρόμοι, νέο αεροδρόμιο - Ιστορικό Λεύκωμα 1962, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα, 1997, σελ. 72

Gli anni della Giunta 1967-1974

Durante il periodo della dittatura dei colonnelli il settore dell'edilizia diventa parte fondamentale della politica. Con l'obiettivo del veloce aumento del turismo sono state violate numerose leggi e programmi urbani. Tante proprietà pubbliche sono passate al settore privato e sono stati modificati i parametri che determinavano i metri edificabili dei lotti. Con la legge N.395/1968 si modificano le altezze massime degli edifici e vengono costruiti alberghi di molti piani sulle coste di Saronikos[37]. Uno degli esempi più caratteristici è l'albergo ''Apollon". Progetto dell'architetto N. Valsamakis del 1969, viene realizzato nel 1971 con il sistema di costruzione libera.

Τα χρόνια της χούντας 1967-1974

Κατά τη περίοδο των συνταγματαρχών ο τομέας των κατασκευών γίνεται σημαντικό κομμάτι της τότε πολιτικής. Με το στόχο της ταχύτερης ανάπτυξης του τουρισμού, άλλαξαν βιαίως πολλοί νόμοι και πολεοδομικοί κανόνες. Δημόσιες περιουσίες πέρασαν στο ιδιωτικό τομέα και άλλαξαν οι συντελεστές δόμησης και κάλυψης. Με το νόμο Ν.395/1968 αλλάζουν τα μέγιστα ύψη των κτιρίων και κατασκευάζονται πολυώροφα ξενοδοχεία στις ακτές του Σαρωνικού[37].
Ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι το ξενοδοχείο ''Απόλλων". Σχεδιάστηκε από το Ν. Βαλσαμάκη το 1969 και κατασκευάστηκε το 1971 με το σύστημα της ελεύθερης δόμησης.

1969, N. Valsamakis, albergo Apollon Palace (Divani), Kavouri
1969, Ν. Βαλσαμάκης ξενοδοχείο Apollon Palace (Divani), Καβούρι

[37] Κολώνας Βασίλης, «Τουριστικές Εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 81

Valorizzazione della baia di Faliro

Nel 1970 è stata conclusa l'autostrada marina ed i nuovi rinterri a Faliro limitando lo stretto rapporto tra la città e il mare. Numerose le proposte per la riorganizzazione della zona, la più importante è quella, non realizzata, di N. Valsamakis, K. Dekavalas e V. Mpogakos nel 1968[38]. Dopo le Olimpiadi del 2004 venne redatto un nuovo piano per valorizzare e dare nuove destinazioni d'uso all'area. Purtroppo l'area venne nuovamente abbandonata lasciando solo alcune parti del progetto accessibili al pubblico.

Αξιοποίηση Φαληρικού Όρμου

Το 1970 ολοκληρώθηκε η παραλιακή λεωφόρος και οι νέες επιχωματώσεις στο Φάληρο περιορίζουν τη σύνδεση της πόλης με τη θάλασσα. Έγιναν πολλές προτάσεις για την αναδιοργάνωση της περιοχής, με την πιο σημαντική να είναι εκείνη των Ν. Βαλσαμάκη, Κ. Δεκαβάλα και Β. Μπογάκο το 1968[38]. Πρόταση η οποία δεν υλοποιήθηκε μέχρι τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004, όπου ακολουθείται ένα νέο πλάνο για την οργάνωση και την αξιοποίηση της περιοχής, μέσα από την αλλαγή χρήσης της. Δυστυχώς μετά τους αγώνες η περιοχή εγκαταλείπεται ξανά αφήνοντας μόνο ορισμένους χώρους ανοιχτούς στο κοινό.

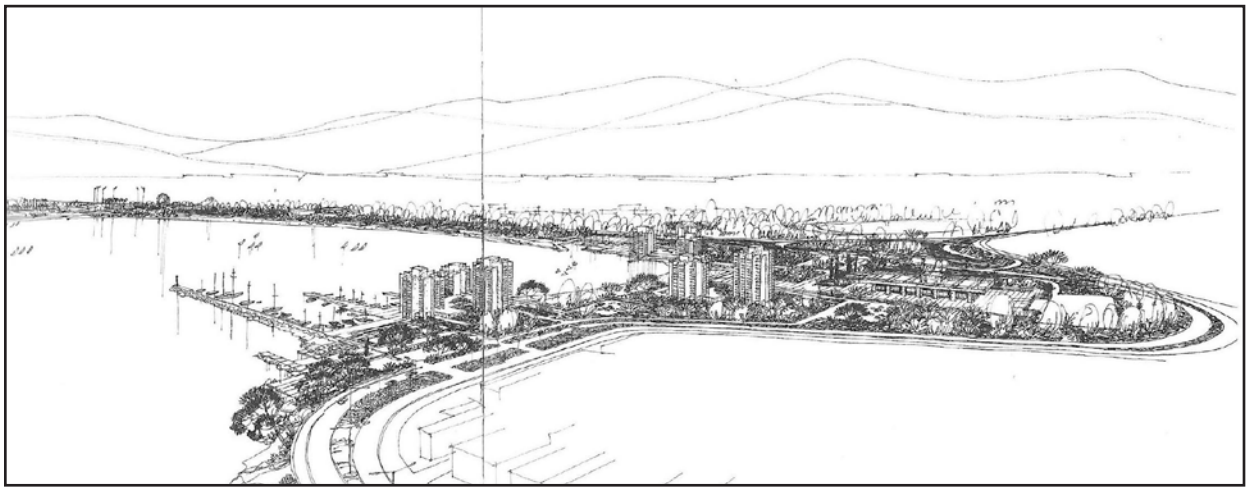

1968, N. Valsamaki, K. Dekavala e V. Mpogako, Schizzo di K. Dekavallas per la valorizzazione della baia di Faliro
1968, Ν. Βαλσαμάκη, Κ. Δεκαβάλα και Β. Μπογάκο, Σκίτσο του Κ. Δεκαβάλλα για την αξιοποίηση του Φαληρικού όρμου

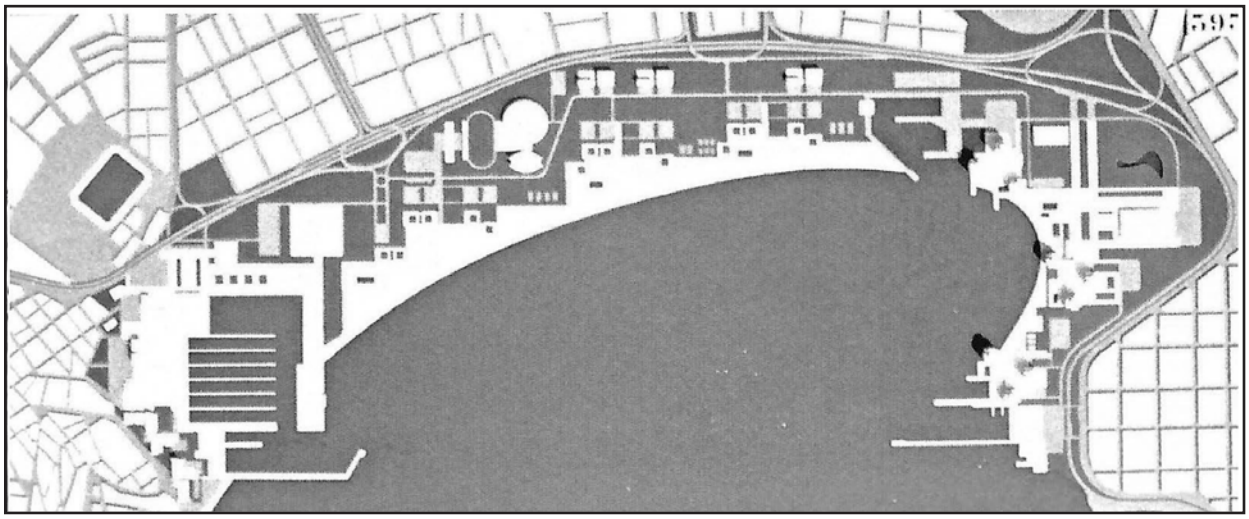

1968, N. Valsamaki, K. Dekavala e V. Mpogako, La planimetria per la valorizzazione della baia di Faliro
1968, Ν. Βαλσαμάκη, Κ. Δεκαβάλα και Β. Μπογάκο, Η κάτοψη για την αξιοποίηση του Φαληρικού όρμου

[38] Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 477

1.3 La Riviera Ateniese Oggi

1.3 Η Αθηναϊκή Ριβιέρα Σήμερα

Nel periodo che va dal 2004 (anno delle Olimpiadi) ad oggi, sono stati realizzati numerosi complessi privati, per la maggior parte turistici, lungo la costa ateniese (Resort, strutture ricettive, marine, ristoranti, riqualificazione di spiagge private/pubbliche).

Την περίοδο από τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004 μέχρι σήμερα κατά μήκος της Αθηναϊκής Ριβιέρας πραγματοποιήθηκαν πολλά ιδιωτικά έργα τα οποία προσανατολίζονταν στον τομέα του τουρισμού (ξενοδοχειακά συγκροτήματα, μαρίνες, εστιατόρια, αξιοποίηση παραλιών)

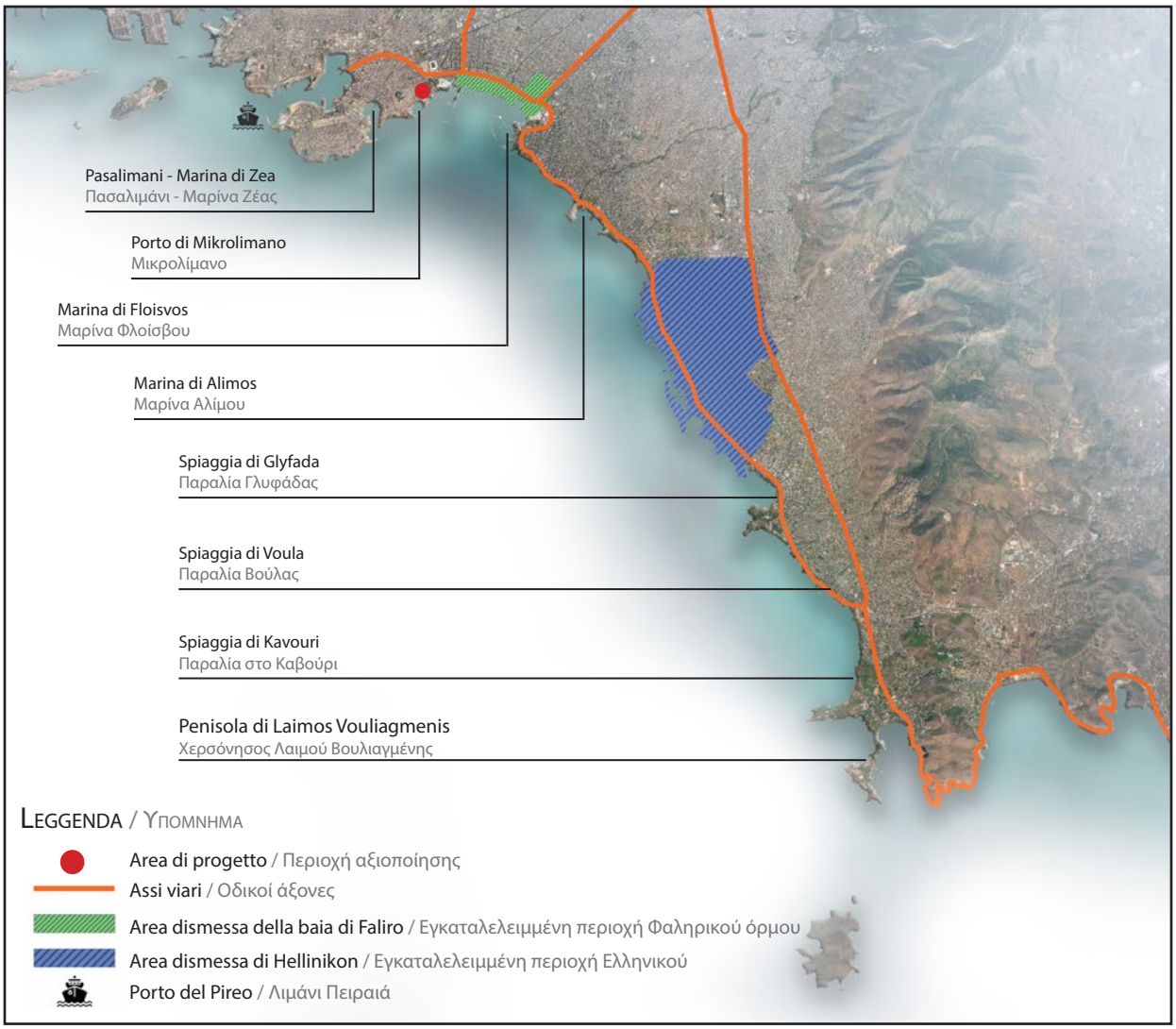

Situazione attuale della baia di Faliro
Σημερινή κατάσταση περιοχής Φαληρικού όρμου

Situazione attuale della zona dell'ex aeroporto di Helliniko
Σημερινή κατάσταση περιοχής πρώην αεροδρομίου Ελληνικού

Vista dall'alto della zona di Pasalimani e della marina di Zea a Pireo
Άποψη της περιοχής του Πασαλιμανιού και της μαρίνας Ζέας στον Πειραιά

Vista dall'alto della Fondazione Stavros Niarchos alla baia di Faliro
Άποψη του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος στον Φαληρικό Όρμο

Vista dall'alto della marina di Floisvos
Άποψη της μαρίνας του Φλοίσβου

Strada pedonale sulla marina di Floisvos
Πεζόδρομος στη μαρίνα του Φλοίσβου

Penisola di Laimos Vouliagmenis
Χερσόνησος Λαιμού Βουλιαγμένης

Spiaggia con scavi archeologici sulla penisola di Laimos Vouliagmenis
Παραλία με αρχαιολογικά ευρήματα στη χερσόνησο του Λαιμού Βουλιαγμένης

Strutture di Arion e Nafsika nel resort di Asteras a Vouliagmeni
Αρίων και Ναυσικά στο συγκρότημα του Αστέρα στη Βουλιαγμένη

Vista dall'alto della costa del Comune di Alimos
Άποψη της ακτής του δήμου του Αλίμου

1.4 Progetti di riqualificazione delle aree dismesse

1.4 Έργα ανάπλασης των εγκαταλελειμμένων περιοχών

Nel masterplan della Riviera Ateniese, ed in particolare nell'area di analisi, sono però due i progetti fondamentali che hanno un carattere pubblico ed urbano. Il primo, è forse il progetto di riqualificazione urbana più importante della Grecia fino ad oggi, ossia il progetto dell'Hellinikon, che tratta la riqualificazione dell'area del vecchio aeroporto di Atene. Il secondo è la creazione del nuovo edificio della Fondazione Stavros Niarchos e la riqualificazione urbana della baia di Faliron.

Στο master plan της Αθηναϊκής Ριβιέρας, και συγκεκριμένα στην περιοχή ανάλυσης, είναι δύο οι βασικές παρεμβάσεις που έχουν ένα κοινωνικό και πολεοδομικό πρόσημο. Το πρώτο, και ίσως σημαντικότερο έργο πολεοδομικής αναβάθμισης μέχρι σήμερα, είναι η αξιοποίηση του πρώην αεροδρομίου στο Ελληνικό. Το δεύτερο είναι η δημιουργία του νέου κτιρίου του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος και η ανάπλαση του Φαληρικού όρμου.

Planimetria della riviera ateniese dopo il complettamento dei progetti
Απεικόνιση της αθηναϊκής ριβιέρας μετά την αποπεράτωση των έργων

1.4.1 Hellinikon (Foster + Partners)

1.4.1 Ελληνικό (Foster + Partners)

Il progetto si estende in un'area di 6,2 km^2, nella zona del ex aeroporto di Atene nel comune di Helliniko. Il progetto punta sulla realizzazione di un nuovo parco metropolitano per la città di Atene. In più sono inclusi nuovi quartieri residenziali e commerciali, alberghi, nuove marine, aquarium, poli culturali, centri di ricerca, aree sportive ed una nuova spiaggia.

Gli investimenti sono stimati poco più di 10 miliardi di euro in tempo di 10 anni e creeranno più di 75.000 posti di lavoro. Il progetto punta sulla riqualificazione di una zona oggi abbandonatae, in particolare, sulla creazione di un nuovo polo di attrazione nel Mediterraneo.

Η μελέτη του Ελληνικού εκτείνεται σε μία περιοχή 6,2 τχλμ, στην περιοχή του πρώην διεθνούς αερολιμένα Αθηνών. Το έργο στοχεύει στη δημιουργία ενός νέου μητροπολιτικού πάρκου για την πόλη. Επίσης περιλαμβάνεται η κατασκευή νέων οικοδομικών τετραγώνων με χρήσεις κατοικίας και εμπορικές, ξενοδοχεία, νέες μαρίνες, ενυδρείο, κέντρα ερευνών, αθλητικές εγκαταστάσεις και μία νέα παραλία.
Οι επενδύσεις θα ξεπεράσουν τα 10 δις ευρώ σε διάστημα 10 ετών και θα δημιουργηθούν περισσότερες από 75.000 θέσεις εργασίας. Το νέο αυτό εγχείρημα στοχεύει την αναβάθμιση της, έως τώρα εγκαταλελειμμένης περιοχής, αλλά κυρίως στη δημιουργία ενός νέου σημείου αναφοράς για τη Μεσόγειο.

2017, Foster + Partners, Hellinikon, Il masterplan
2017, Foster + Partners, Ελληνικό, Το masterplan

2017, Foster + Partners, Hellinikon, Vista panoramica
2017, Foster + Partners, Ελληνικό, Πανοραμική άποψη

2017, Foster + Partners, Hellinikon, L'edificio di Saarinen
2017, Foster + Partners, Ελληνικό, Το κτίριο Saarinen

2017, Foster + Partners, Hellinikon, Il parco metropolitano
2017, Foster + Partners, Ελληνικό, Το μητροπολιτικό πάρκο

1.4.2 Fondazione Stavros Niarchos e baia di Faliro

1.4.1 Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος & Φαληρικός όρμος

Fondazione Stavros Niarchos (Renzo Piano)

La Fondazione Stavros Niarchos ideata da Renzo Piano e progettata nel 2016. Il progetto prevede la creazione della nuova Opera di Atene, la biblioteca nazionale ed un parco. La scelta di sviluppare il parco a collina è stata una scelta per creare nuovi punti panoramici sia verso la città di Atene, ma anche sul golfo di Saronico. Davanti la agora che da l'accesso sia sulla biblioteca che nell'Opera, si estende il canale d'acqua marina. Forse l'elemento riconoscibile del progetto è il cosiddetto ''tappeto volante''. Si tratta di una copertura, con dimensioni 100x100 metri, ricoperta con pannelli fotovoltaici che migliorano le prestazioni energetiche del complesso.

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Renzo Piano)

Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος είναι έμπνευση του αρχιτέκτονα Renzo Piano και αποπερατώθηκε το 2016. Το έργο προβλέπει τη δημιουργία της νέας λυρικής σκηνής, την εθνική βιβλιοθήκη και το μητροπολιτικό πάρκο. Η επιλογή να αναπτυχθεί το πάρκο σε ένα τεχνητό λόφο, δίνει τη δυνατότητα να δημιουργηθούν νέα και διαφορετικά πανοραμικά σημεία που προσφέρουν θέα και στην πόλη της Αθήνας αλλά και στο Σαρωνικό. Μπροστά από την αγορά που δίνει πρόσβαση στη λυρική σκηνή και στη βιβλιοθήκη, αναπτύσσεται το κανάλι με θαλασσινό νερό. Ίσως το πιο εντυπωσιακό στοιχείο της μελέτης είναι το γνωστό και ως ''Ιπτάμενο χαλί''. Πρόκειται για ένα ενεργειακό στέγαστρο, διαστάσεων 100χ100 μέτρα, καλυμμένο από φωτοβολταϊκά πάνελ που συμβάλλουν στην ενεργειακή απόδοση του κτιρίου.

2016, Renzo Piano, Il parco della fondazione Stavros Niarchos
2016, Renzo Piano, Το πάρκο του ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος

2016, Renzo Piano, L'edificio della fondazione Stavros Niarchos
2016, Renzo Piano, Το κτίριο του ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος

Baia di Faliro (Renzo Piano)

Il progetto si completa con la riqualificazione della baia di Faliro. Il progetto si basa, fin dal principio, sulla volontà di dare un accesso al mare, in quest'area, ai cittadini. Per questo si è scelto di spostare l'autostrada costiera verso il mare ed abbassarla di 3 m rispetto a quella preesistente. Sono stati previsti due passaggi verso il mare, larghi 300 m ognuno, che praticamente interrano l'autostrada. La linea del tram viene quindi anch'essa spostata al livello dell'autostrada lasciando posto ad una pista ciclabile che va così ad unirsi con la rete esistente della riviera ateniese.
E' stata prevista la progettazione di un parco di 22 ettari e 3 parcheggi sotterranei vicino ai passaggi pedonali. Gli edifici costruiti per le Olimpiadi saranno di nuovo accessibili e verranno riutilizzati per eventi sportivi, congressi ed attività culturali.

Φαληρικός όρμος (Renzo Piano)

Το έργο ολοκληρώνεται με την ανάπλαση του Φαληρικού Όρμου. Το σχέδιο βασίζεται από την πρώτη στιγμή στην προσπάθεια να ενωθεί ξανά η πόλη με το παραλιακό μέτωπο. Γι αυτό και μεταφέρθηκε η παραλιακή οδός προς τη θάλασσα και κατέβηκε 3 μέτρα σε σχέση με την προηγούμενη κατάσταση. Μελετήθηκαν δύο βασικά, υπέργεια περάσματα πλάτους 300 μέτρων το καθένα, και ουσιαστικά καλύπτουν το δρόμο. Η γραμμή του τραμ μεταφέρεται κι αυτή βάση της λεωφόρου και δημιουργείται ένας νέος ποδηλατόδρομος που θα ενωθεί με το υπάρχων δίκτυο.
Ένα νέο πάρκο έκτασης 220.000 τμ και 3 υπόγειοι χώροι στάθμευσης κοντά στις υπέργειες συνδέσεις. Τα κτίρια που κατασκευάστηκαν για τους ολυμπιακούς αγώνες θα είναι ξανά προσβάσιμα και θα επαναχρησιμοποιηθούν για αθλητικά γεγονότα και συνέδρια.

2011, Renzo Piano, Il masterplan della baia di Faliro
2011, Renzo Piano, Το masterplan του Φαληρικού όρμου

2011, Renzo Piano, Il parco della baia di Faliro
2011, Renzo Piano, Το πάρκο του Φαληρικού όρμου

2011, Renzo Piano, Il parco della baia di Faliro
2011, Renzo Piano, Το πάρκο του Φαληρικού όρμου

Capitolo 2
Κεφαλαιο Δευτερο

Pireo
Πειραιας

Vista dall'alto del Pireo
Αεροφωτογραφία του Πειραιά

2.1 Inquadramento Territoriale

2.1 Εδαφικό Πλαίσιο

Il Pireo (in greco Πειραιάς, Pireás; in greco antico: Πειραιεύς, Peiraiéus) è un comune greco dell'Attica situato a poco più di 10 km a Sud-Ovest del centro di Atene, con la quale è unito senza soluzione di continuità tramite una serie di sobborghi. Porto naturale con diverse insenature e porticcioli secondari, la sua importanza nell'economia dell'Attica e della Grecia si può rintracciare fin dall'antichità. In particolare dal V secolo a.C., quando divenne il porto dell'Atene classica, contribuendo così alla sua crescita economica e militare.

Ο Πειραιάς είναι ένας δήμος της Αττικής που βρίσκεται σχεδόν 10 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από το κέντρο της Αθήνας, με το οποίο ενώνεται μέσα από μία σειρά προαστίων που δημιουργούν μία συνέχεια στον αστικό ιστό. Αυτό το φυσικό λιμάνι, με κάποια μικρότερα, έχει σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Αττικής και της Ελλάδος από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα από τον 5ο αιώνα π.Χ. όπου έγινε το λιμάνι της κλασικής Αθήνας και συνέβαλε έτσι στην οικονομική και στρατιωτική της ανάπτυξη.

Unità periferica del Pireo
Περιφερειακή Ενότητα Πειραιώς

Comune del Pireo
Δήμος Πειραιά

Le 5 unità municipali
Τα πέντε δημοτικά διαμερίσματα

I tre porti del Pireo
Τα τρία λιμάνια του Πειραιά

Si tratta del comune più popoloso dell'Attica dopo Atene, con una popolazione di 163.688 abitanti su 10.9 km^2, mentre la sua prefettura ha 466.065 abitanti su un totale di 50 km^2. Insieme ad Atene e ai sobborghi attici fa parte dell'hinterland ateniese, che conta 4.013.368 abitanti. Il Pireo è diviso in tre porti: il porto centrale, Marina Zeas e Mikrolimano.

Il porto centrale è il più grande della Grecia ed il maggiore d'Europa per numero di passeggeri con un traffico di oltre 20 milioni di passeggeri l'anno. Oltre al terminal passeggeri, il Pireo ha un terminal container, con un'area di stoccaggio di 900 mila metri quadrati, un terminal Cargo, un terminal auto. Con un traffico di 4,91 milioni di TEU è inoltre il secondo porto dell'intero Mediterraneo per traffico di container.

Πρόκειται για τον πολυπληθέστερο δήμο της Αττικής μετά την Αθήνα, με πληθυσμό 163.688 κατοίκους σε 10,9 τχλμ, ενώ η περιφέρειά του μετρά 466.065 κατοίκους σε σύνολο 50 τχλμ. Μαζί με την Αθήνα και τα προάστια συνθέτουν τη μητρόπολη με 4.013.368 κατοίκους. Ο Πειραιάς είναι χωρισμένος σε τρία λιμάνια: το κεντρικό λιμάνι, το λιμάνι της Ζέας και το Μικρολίμανο.

Το κεντρικό λιμάνι είναι το μεγαλύτερο της χώρας και το μεγαλύτερο στην Ευρώπη βάση του πλήθους των επιβατών, πάνω από 20 εκατομμύρια/έτος. Πέρα από το επιβατικό λιμάνι, ο Πειραιάς έχει σταθμό εμπορευματοκιβωτίων, αποθήκες και σταθμό αυτοκινήτων. Με κίνηση 4,91 εκατομμύρια TEU είναι το δεύτερο μεγαλύτερο λιμάνι στη Μεσόγειο σε μεταφορά εμπορευματοκιβωτίων.

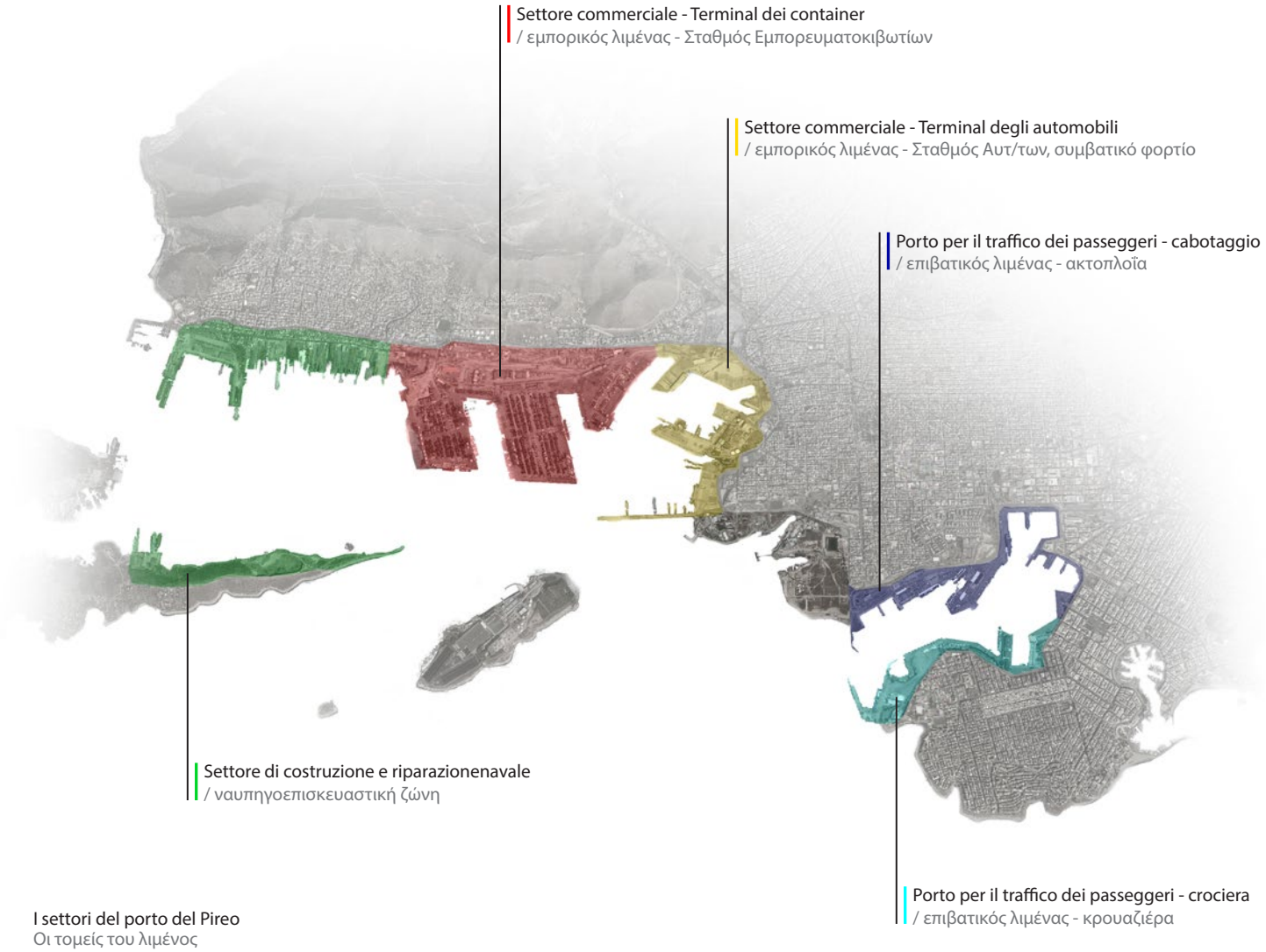

I settori del porto del Pireo
Οι τομείς του λιμένος

2.2 Inquadramento Storico

2.2 Ιστορικό Πλαίσιο

2.2.1 Trasformazioni storiche

2.2.1 Ιστορικές μεταβολές

2600 – 2000 a.C. Il Pireo inizialmente era un'isola unita con l'Attica tramite terreni di riporto alluvionale derivati dalle esondazioni dei fiumi Kifissos ed Ilissos. In quel periodo si stabiliscono i primi abitanti del Pireo, i Mini, che hanno colonizzato il piccolo porto di Mounichia, attuale Mikrolimano, sfruttando la sua posizione naturale.

493 a.C. Inizia la fortificazione del Pireo che si trasforma in uno dei porti militari più importanti.

483 a.C. Legge marittima di Temistocle che sposta lo scalo (porto) di Atene da Faliron al Pireo.

2600 – 2000 π.Χ. Ο Πειραιάς αρχικά ήταν νησί που ενώθηκε με την Αττική μετά από πλημμύρες των ποταμών Κηφισός και Ιλισός. Εκείνη τη περίοδο εγκαθιστόνται οι πρώτοι κάτοικοι, οι Μινύες, που αποίκησαν το λιμάνι της Μουνιχίας, σημερινό Μικρολίμανο, αξιοποιώντας το πλεονέκτημά του ως όρμος.

493 π.Χ. Ξεκινάει το χτίσιμο των τειχών του Πειραιά που γίνεται ένα από τα σημαντικότερα στρατιωτικά λιμάνια.

483 π.Χ. Ναυτικός νόμος του Θεμιστοκλή που μεταφέρει το επίνειο της Αθήνας από το Φάληρο στον Πειραιά.

Illustrazione del Pireo nel Periodo 2600 a.C. - 2000 a.C.
Απεικόνηση του Πειραιά την περίοδο 2600 π.Χ. - 2000 π.Χ.

2600 – 2000 a.C.
Stanziamento dei "Mini", primi abitanti del Pireo.

2600 – 2000 π.Χ.
Εγκαταστόνται οι Μινύες στον Πειραιά.

483 a.C.
Lo scalo di Atene vieve spostato al Pireo.

483 π.Χ.
Το επίνειο της Αθήνας μεταφέρεται στον Πειραιά

476 a.C. Ostracismo di Temistocle. Il Pireo viene trasformato in uno dei porti militari e commerciali più importanti.

461 - 456 a.C. Costruzione delle Lunghe Mura di collegamento tra Atene e il porto.

451 - 431 a.C. Ricostruzione del Pireo seguendo il progetto dell'architetto Ipodamos.

404 a.C. Atene si arrende agli spartani e le fortificazioni vengono demolite.

394 - 391 a.C. Conone ricostruisce le mura del Pireo e riorganizza il porto e la marina militare.

476 π.Χ. Εξοστρακισμός Θεμιστοκλή. Ο Πειραιάς γίνεται ένα απο τα σημαντικότερα πολεμικά και εμπορικά λιμάνια.

461 - 456 π.Χ. Κατασκευή των Μακρών Τειχών που ενώνουν την Αθήνα με το λιμάνι.

451 - 431 π.Χ. Ανακατασκευή του Πειραιά βάση της μελέτης του Ιπποδάμου.

404 a.C. Η Αθήνα παραδίδεται στους Σπαρτιάτες και τα τοίχη κατεδαφίζονται.

394 - 391 π.Χ. Ο Κόνων ανακατασκευάζει τα τοίχη και οργανώνει το πολεμικό λιμάνι.

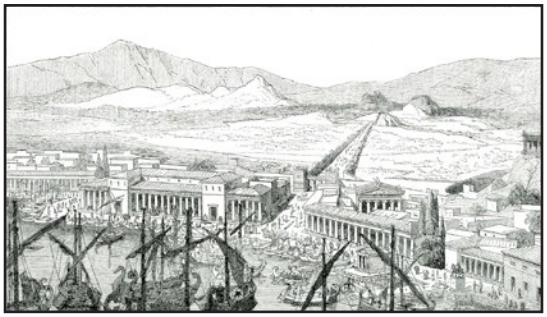

Illustrazione del Pireo antico
Απεικόνηση του αρχαίου Πειραιά

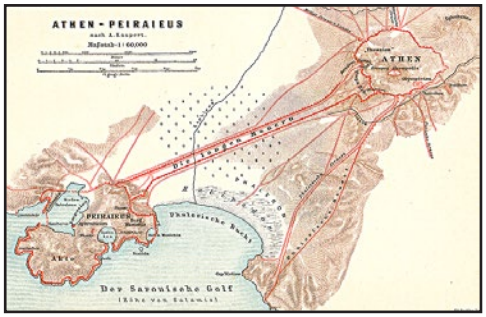

Le Lunghe Mura del Pireo
Τα μακρά τοίχη του Πειραιά

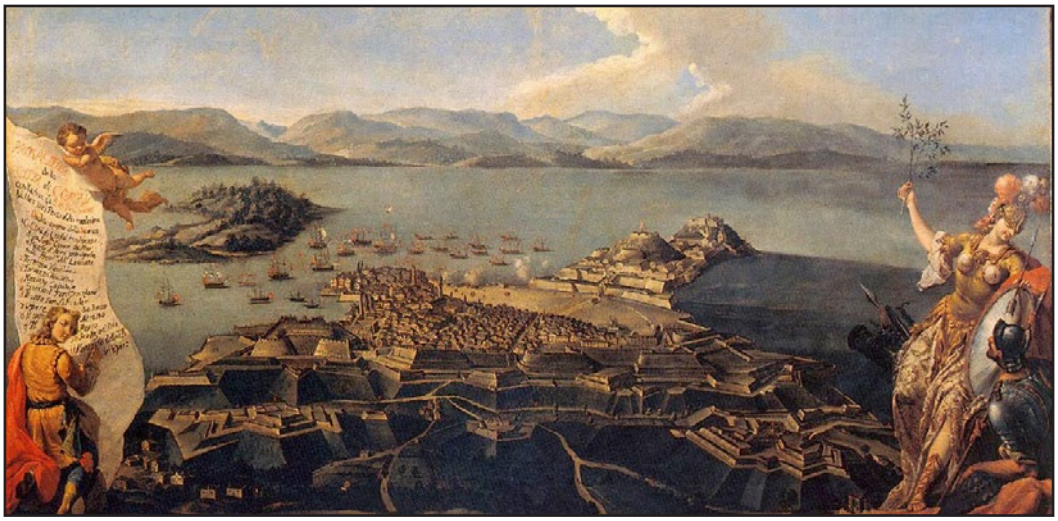

Illustrazione del Pireo durante la guerra del Peloponneso
Απεικόνηση του Πειραιά κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου

461 - 456 a.C.
Costruzione delle Lunghe Mura di collegamento tra Atene ed il porto.

461 - 456 π.Χ.
Κατασκευή των Μακρών Τειχών.

451 - 431 a.C.
Ricostruzione del Pireo seguendo il progetto dell'architetto Ipodamos.

451 - 431 π.Χ.
Ανακατασκευή του Πειραιά βάση του σχεδίου του Ιπποδάμου.

347 - 323 a.C. Ricostruzione dei neosoiki (οι νεώσοικοι). Gli arsenali marittimi (οι νεώσοικοι in senso lato) comprendevano principalmente le tettoie per il ricovero delle navi disarmate e tirate in secco.

346 - 328 a.C. Si fonda il magazzino per le attrezzature nell'area dell'attuale Pasalimani, progetto dell'architetto Filonas (Η Σκευοθήκη του Φίλωνος).

85 a.C. L'assedio di Silla. L'assedio di Atene dell'87 a.C. vide le forze della Repubblica romana assediare e poi occupare dopo numerosi mesi di assedio la città (simbolo della grecità) ed il vicino porto del Pireo, dove erano stabilizzate dalle truppe congiunte di Mitridate VI del Ponto e quelle degli Ateniesi del tiranno greco Aristione.

347 - 323 π.Χ. Ανακατασκευή των νεώσοικων. Οι νεώσοικοι περιελάμβαναν κυρίως τις στέγες για την προστασία των πολεμικών πλοίων που ήταν αφοπλισμένα και εκτός θαλάσσης.

346 - 328 π.Χ. Ιδρύεται η σκευοθήκη του Φίλωνος στη σημερινή περιοχή του Πασαλιμανιού.

85 π.Χ. Η πολιορκία του Σύλλα. Η πολιορκία της Αθήνας το 87π.Χ. οδηγεί τα στρατεύματα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μετά από πολλούς μήνες πολιορκίας, να καταλάβουν την πόλη και το λιμάνι του Πειραιά, όπου συγκρούστηκαν τα στρατεύματα του Μιθριδάτη και των Αθηναίων με αρχηγό τον τύραννο Αριστίονα.

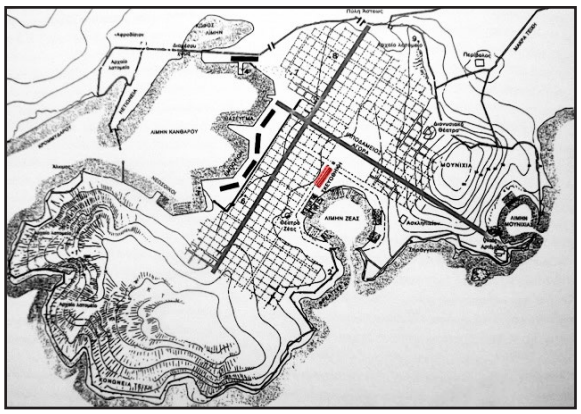

L'arsenale di Filonas
Η Σκευοθήκη του Φίλωνος

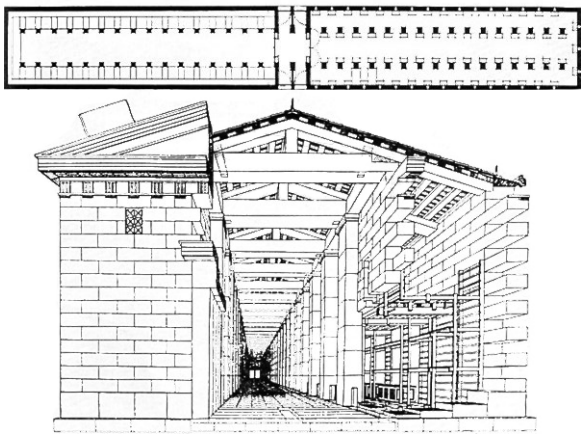

L'arsenale di Filonas - Vista prospettica e pianta
Η Σκευοθήκη του Φίλωνος - προοπτική απεικόνιση και κάτοψη

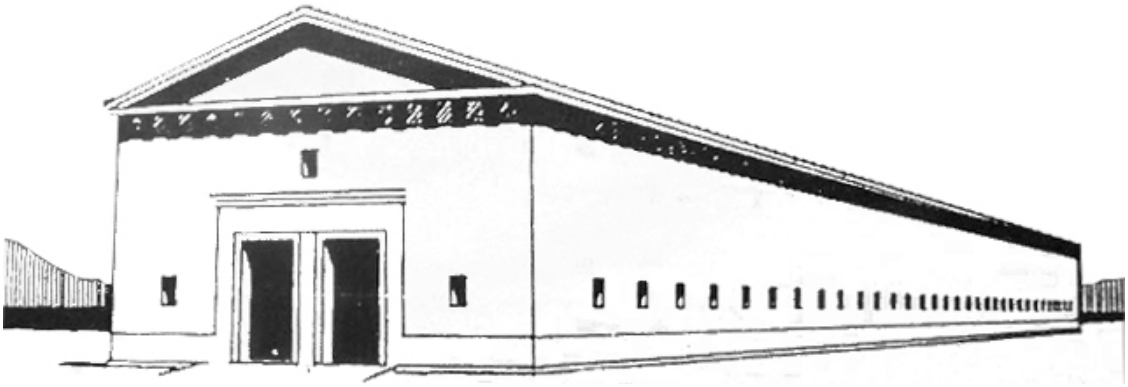

L'arsenale di Filonas - Illustrazione prospettica
Η Σκευοθήκη του Φίλωνος - Προοπτική απεικόνιση

85 a.C.
L'assedio di Silla.

85 π.Χ.
Η πολιορκία του Σύλλα.

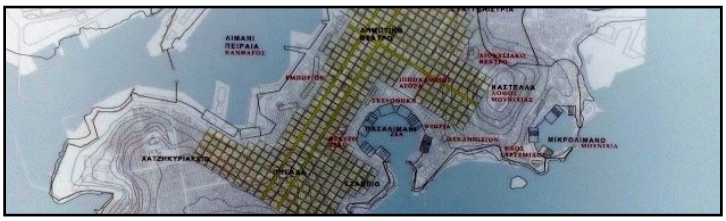

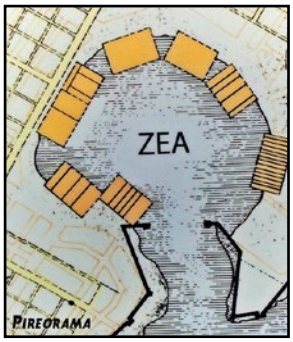

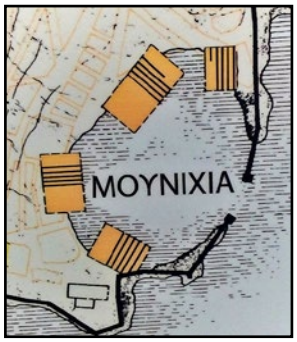

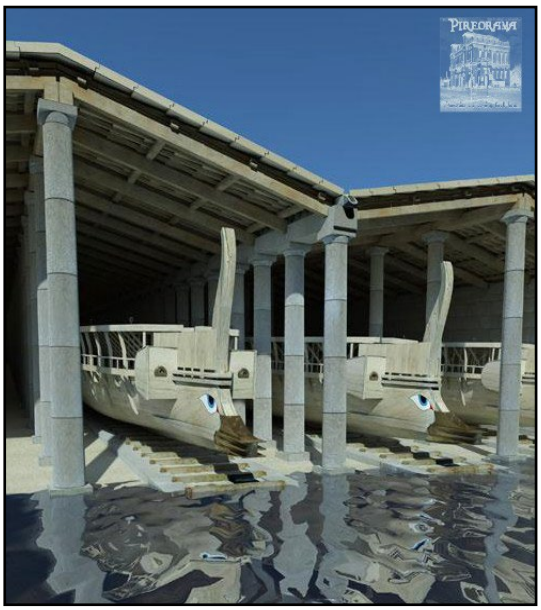

Neosoiki - Illustrazione tridimensionale
Νεώσοικοι - Τρισδιάστατη απεικόνιση

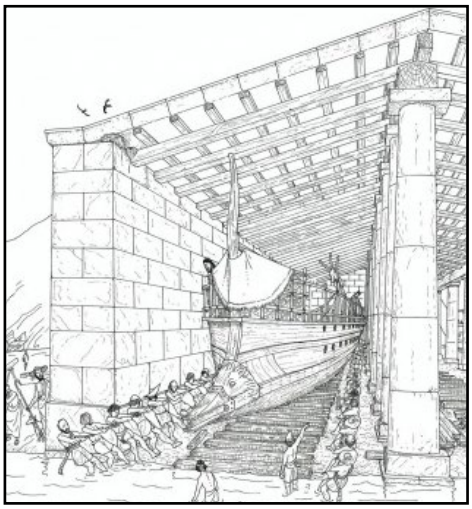

Neosoiki - Vista prospettica
Οι νεώσοικοι - Προοπτική απεικόνιση

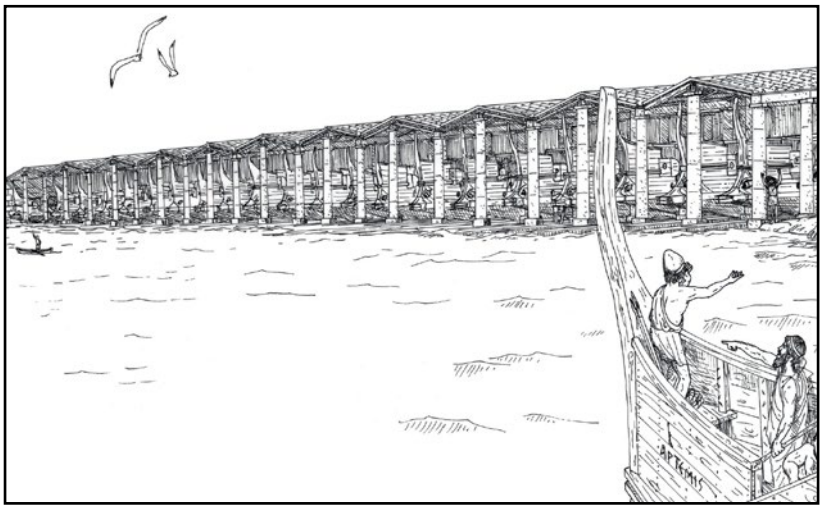

Neosoiki al porto di Zea
Οι νεώσοικοι στο λιμάνι της Ζέας

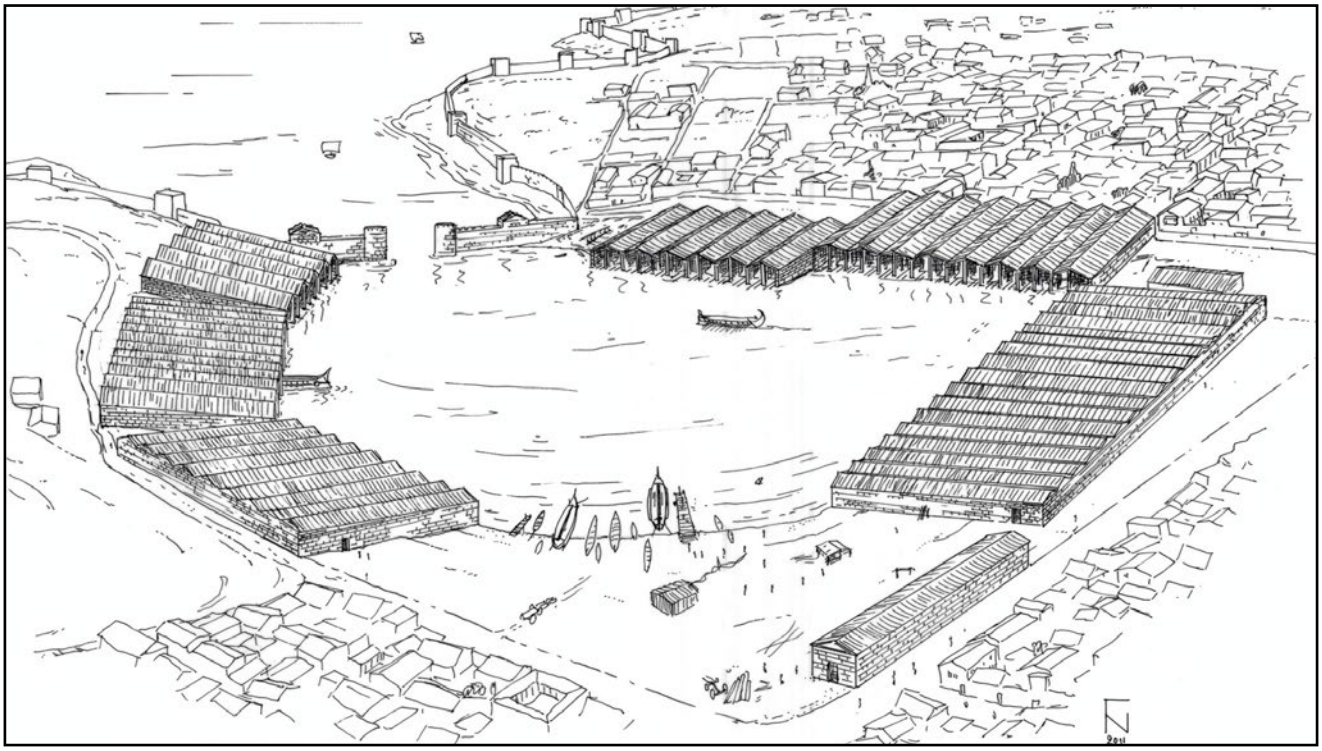

Neosoiki al porto di Zea
Οι νεώσοικοι στο λιμάνι της Ζέας

324 d.C. Costantino Magno porta la sua flotta, 1200 navi, al Pireo ed usa il porto come base di partenza per la spedizione contro Lykinos.

395 d.C. La città inizia a svuotarsi dopo l'invasione dei Goti.

551 d.C. Un grande terremoto distrugge le strutture nautiche rimaste.

1205 d.C. La città passa sotto il dominio dei Franchi.

1456 d.C. Atene e il Pireo vengono subordinati all'Impero Ottomano.

1657 - 1673 d.C. Rapporti commerciali del Pireo con Venezia e Francia.

324 μ.Χ. Ο Μέγας Κωνσταντίνος φέρνει το στόλο του, 1200 πλοία, στον Πειραιά και χρησιμοποιεί το λιμάνι σαν πολεμική βάση.

395 μ.Χ. Η πόλη ερειμώνεται μετά την εισβολή των Γότθων.

551 μ.Χ. Ένας μεγάλος σεσμός καταστρέφει τις εναπομείναντες ναυτικές δομές.

1205 μ.Χ. Η πόλη περνάει στη κυριαρχία των Φράγκων.

1456 μ.Χ. Η Αθήνα και ο Πειραιάς περνάνε σε Οθωμανική κατοχή.

1657 - 1673 μ.Χ. Εμπορικές σχέσεις του Πειραιά με τη Βενετία και τη Γαλλία.

1758, Il porto del Pireo
1758, Το λιμάνι του Πειραιά

1456 d.C.
Atene e il Pireo vengono subordinati all'Impero Ottomano.

1456 μ.Χ.
Η Αθήνα και ο Πειραιάς υπο Οθωμανική κατοχή.

324 d.C.
Costantino Magno porta la sua flotta al Pireo.

324 μ.Χ.
Ο Μέγας Κωνσταντίνος μεταφέρει το στόλο του στον Πειραιά.

1687 - 1688 d.C. La flotta veneziana arriva al Pireo. Il doge di Venezia Francesco Morosini distrugge il Partenone e tra i bottini di guerra c'era anche il Leone del Pireo che oggi si trova di fronte all'Arsenale di Venezia. Durante il periodo medievale il Pireo era chiamato Porto Leone, dalla statua del grande leone posta all'ingresso del porto.

1778 d.C. La città di Atene si fortifica. Ci sono 7 porte tra le quali una porta al Pireo.

1824 d.C. Georgios Karaiskakis durante la rivoluzione greca assedia e occupa il monastero di Santo Spiridona dove si erano ritirati i Turchi.

1833 d.C. Si nomina il comune del Pireo.

1687 - 1688 μ.Χ. Ο βενετσιάνικος στόλος φτάνει στον Πειραιά και ο Francesco Morosini πολιορκεί τον Παρθενώνα. Ανάμεσα στα λάφυρα υπάρχει και το λιοντάρι του Πειραιά το οποίο βρίσκεται σήμερα στη Βενετία. Κατά τη μεσαιωνική περίοδο ο Πειραιάς ονομάζονταν Πόρτο Λεόνε λόγω του τεράστιου λιονταριού στην είσοδο του λιμανιού.

1778 μ.Χ. Μία απο τις επτά πόρτες των τοιχών της Αθήνας ήταν ο Πειραιάς.

1824 μ.Χ. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης κατά της περίοδο της ελληνικής επανάστασης πολιορκεί και καταλαμβάνει το μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνα.

1833 μ.Χ. Ιδρύεται ο δήμος του Πειραιά.

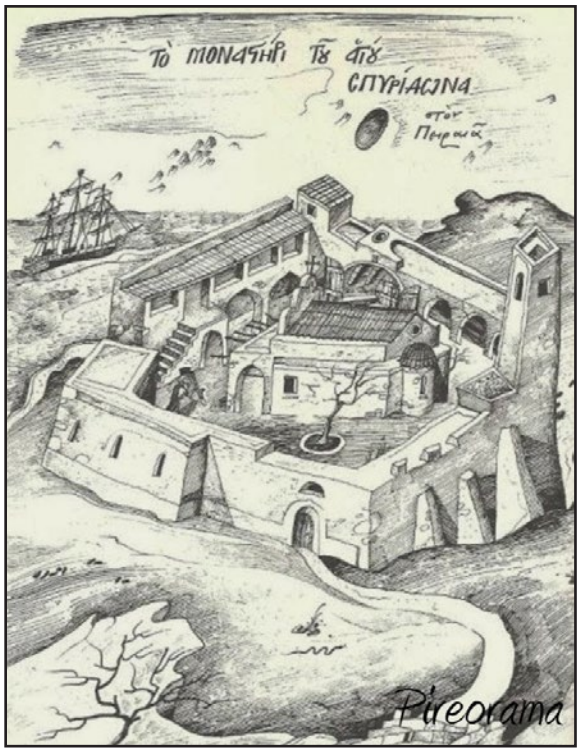

Illustrazione del monastero si Santo Spiridona
Απεικόνιση του μοναστηριού του Αγίου Σπυρίδωνος

Il leone del Pireo
Το λιοντάρι του Πειραιά

1824 d.C.
Georgios Karaiskakis assedia e occupa il monastero di Santo Spiridona.

1824 μ.Χ.
Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης καταλαμβάνει το μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνα..

1687 - 1688 d.C.
La flotta veneziana arriva al Pireo.

1687 - 1688 μ.Χ.
Ο βενετσιάνικος στόλος στον Πειραιά.

1834 d.C. La capitale della Grecia si sposta da Nafplio ad Atene influenzando la storia moderna del Pireo. Il porto garantisce la connessione della Capitale con altre città europee. In quel periodo le infrastrutture terrestri non erano sviluppate e tutti i trasporti si effettuavano via mare. L'aumento della popolazione esigeva quindi un miglioramento dei servizi.

1836 d.C. Viene completata la strada che collega il centro di Atene ed il Pireo, aumentando il traffico nel porto.

1854 - 1857 d.C. Durante la guerra di Crimea, il Pireo è sotto l'occupazione britannica. La successiva epidemia di colera conta numerose vittime.

1864 d.C. Vengono definite: l'area per la costruzione della stazione ferroviaria di collegamento con Atene, l'ampliamento della città verso nord-ovest, che diviene sede delle industrie, e la zona industriale del Pireo.

1834 μ.Χ. Η πρωτεύουσα μεταφέρεται απο το Ναύπλιο στην Αθήνα και το λιμάνι εξασφαλίζει τη σύνδεση της πόλης με άλλες ευρωπαϊκές. Εκείνη τη περίοδο οι χερσαιές συγκινωνίες δεν ήταν ανεπτυγμένες και η σύνδεση γινόταν μέσω θαλάσσης. Η αύξηση του πληθυσμού απαιτούσε τη καλυτέρευση των υπηρεσιών.

1836 μ.Χ. Ολοκληρώνεται η οδός που συνδέει το λιμάνι με την Αθήνα και έτσι αυξάνεται και η κίνηση.

1854 - 1857 μ.Χ. Κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Κριμέα ο Πειραιάς ήταν υπο Βρετανική κατοχή και η επιδημία που ξεσπά έχει ως αποτέλεσμα πολλά θύματα.

1864 μ.Χ. Για πρώτη φορά ορίζεται η περιοχή όπου χτίζεται ο σιδηροδρομικός σταθμός που ενώνει την πόλη με την Αθήνα. Αποφασίζεται να τοποθετηθούν οι βιομηχανίες στα βορειοδυτικά όπου γεννιέται και η βιομηχανική ζώνη του Πειραιά.

1836, Il porto del Pireo
1836, Το λιμάνι του Πειραιά

1834 d.C.
La capitale della Grecia si sposta da Nafplio ad Atene.

1834 μ.Χ.
Η πρωτεύουσα της Ελλάδος μεταφέρεται απο το Ναύπλιο στην Αθήνα.

1864 d.C.
Per la prima volta viene definito il luogo della stazione ferroviaria che collegherà la città con Atene.

1864 μ.Χ.
Καθορίζεται η τοποθεσία που θα χτιστεί ο νέος σιδηροδρομικός σταθμός.

1866 - 1869 d.C. Emigrati cretesi giungono al Pireo per evitare le persecuzioni, aumentando la manodopera.

1869 d.C. Si inaugura la ferrovia a vapore ed inizia la costruzione della Borsa valori, il famoso edificio dell'orologio, che si conclude nel 1873.

1875 d.C. Ernest Ziller compra una grande proprietà nella zona dell'attuale piazza Aleksandras e costruisce una serie di residenze. L'area, che per tanti anni era conosciuta come ''quartiere Ziller", è diventata una delle destinazioni preferite dagli ateniesi.

1883 - 1890 d.C. Vengono aperte molte attività commergiali, artigianali e industriali. Il 35% delle industrie è concentrato al Pireo.

1893 d.C. La costruzione del canale di Corinto aumenta il traffico nel porto del Pireo.

1866 - 1869 μ.Χ. Πολλοί κρητικοί φτάνουν στο Πειραιά αυξάνοντας το εργατικό δυναμικό.

1869 μ.Χ. Εδραιώνεται η ατμομηχανή και ξεκινάει να χτίζεται το χρηματιστήριο, το γνωστό ρολόι, και ολοκληρώνεται το 1873.

1875 μ.Χ. Ο Ernest Ziller αγοράζει μία μεγάλη έκταση στη περιοχή της σημερινής πλατείας Αλεξάνδρας και χτίζει μία σειρά κατοικιών. Η περιοχή για πολλά χρόνια ήταν γνωστή σαν "συνοικία Ziller" και έγινε ένας απο τους δημοφιλέστερους προορισμούς των αθηναίων.

1883 - 1890 μ.Χ. Ανοίγουν πολλά νέα εμπορικά μαγαζιά, βιοτεχνίες και βιομηχανίες. Το 35% των βιομηχανιών βρίσκεται στον Πειραιά.

1893 μ.Χ. Η κατασκευή του ισθμού της Κορίνθου αυξάνει την κίνηση στο λιμάνι.

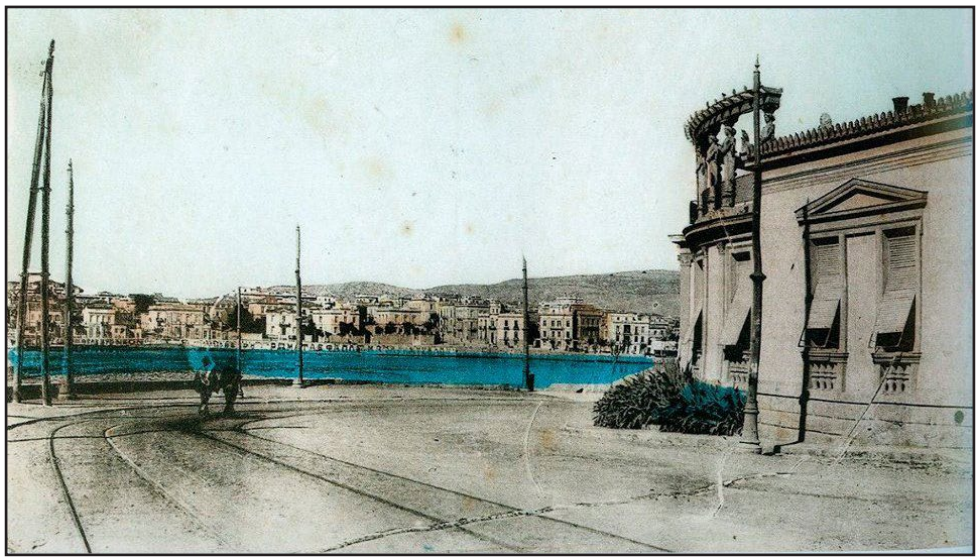

1875, Il quartiere di Ziller
1875, Η συνοικία Ziller

1869 d.C.
Si inaugura la ferrovia a vapore.

1869 μ.Χ.
Εγκαινιάζεται η ατμομηχανή.

1875 d.C.
Viene creato il ''quartiere Ziller".

1875 μ.Χ.
Δημιουργείται η ''συνοικία Ziller".

1895 d.C. La costruzione del Teatro comunale del Pireo, progetto dell'architetto Ioannis Lazarimos, si conclude. L'azienda delle ferrovie costruisce sulle sue proprietà la pista ciclistica, al posto dell'attuale Stadio Karaiskaki, per le prime Olimpiadi.

1896 d.C. La città ospita numerosi eventi sportivi delle prime Olimpiadi come le gare ciclistiche, gare di canottaggio e tutti gli sport acquatici.

1901 d.C. Si conclude la costruzione dell'edificio emblematico delle Poste.

1907 d.C. Si inaugura la tratta Pireo - New York con il transatlantico ''Moraitis".

1908 d.C. Tra i progetti pubblici, il ridisegno delle piazze e il rinnovo delle pavimentazioni, cambiano il volto della città

1895 μ.Χ. Η κατασκευή του δημοτικού θεάτρου Πειραιά, έργο του αρχιτέκτονα Ιωάννη Λαζαρίμου, ολοκληρώνεται. Η εταιρία σιδηροδρόμων κατασκευάζει το ποδηλατοδρόμιο για τους πρώτους ολυμπιακούς αγώνες.

1896 μ.Χ. Η πόλη φιλοξενεί πολλά αθλητικά δρώμενα των ολυμπιακών αγώνων, όπως ποδηλατικούς αγώνες, κανό κα

1901 μ.Χ. Ολοκληρώνεται το εμβληματικό κτίριο των ταχυδρομίων

1907 μ.Χ. Εγκαινιάζεται η γραμμή Πειραιάς-Νεα Υόρκη με το υπερωκεάνιο "Μωραίτης".

1908 μ.Χ. Έργα όπως η ασφαλτόστρωση δρόμων και η ανακαίνιση πλατειών αλλάζουν την εικόνα της πόλης.

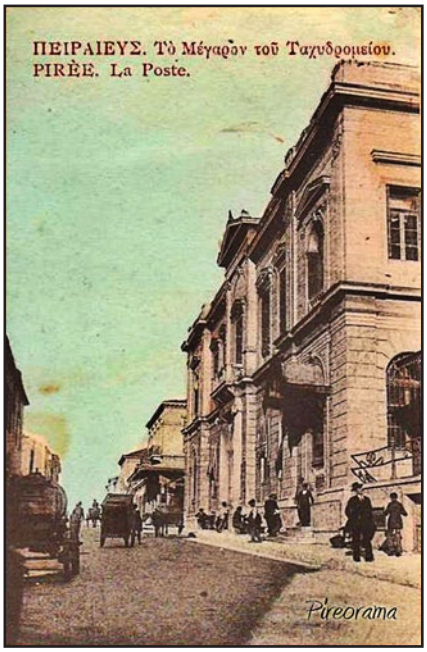

Palazzo delle Poste al Pireo
Μέγαρο του ταχυδρομείου του Πειραιά

Cartello delle Prime Olimpiadi, 1896
Αφίσα των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896

1895 d.C.
Si conclude la costruzione del teatro comunale del Pireo.

1895 μ.Χ.
Ολοκληρώνεται η κατασκευή του δημοτικού θεάτρου.

1896 d.C.
La città ospita tanti eventi sportivi delle prime Olimpiadi.

1896 μ.Χ.
Η πόλη φιλοξενεί πολλά αθλήτικά δρώμενα των ολυπιακών αγώνων.

1901 d.C.
Si conclude la costruzione dell'edificio delle poste.

1901 μ.Χ.
Ολοκληρώνεται η κατασκευή του κτιρίου των ταχυδρομίων.

1916 -1917 d.C. Durante la Prima Guerra Mondiale, il porto viene bloccato dai militari britannici e francesi.

1922 d.C. A causa della "catastrofe dell'Asia Minore", i profughi si stabiliscono al Pireo raddoppiano la densità demografica influenzando anche il carattere culturale della città.

1934 d.C. Numerosi quartieri di profughi, come Kokkinia, Koridallos e altri, vengono separati dal comune del Pireo creando nuovi comuni autonomi.

1939 d.C. Si susseguono numerosi progetti di miglioramento della rete stradale e viene creata la ''passeggiata romantica" nella zona di Kastella.

1941 d.C. I tedeschi bombardano la città ed il 6 aprile l'esplosione della nave britannica Clan Fraser crea ingenti danni al porto.

1944 d.C. L'impero britannico e gli americani l'11 gennaio 1944 bombardano la città causando danni incalcolabili e numerose vittime.

1916 -1917 μ.Χ. Το λιμάνι περνάει στη κυριαρχία των Βρετανών και των Γάλλων κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

1922 μ.Χ. Το προσφυγικό κύμα απο τη Μικρά Ασία διπλασιάζει το πληθυσμό και αλλάζει τον πολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης.

1934 μ.Χ. Πολλές προσφυγικές συνοικίες, όπως ο Κορυδαλλός, η Κοκκινιά και διαχωρίζονται από το δήμο του Πειραιά.

1939 μ.Χ. Πραγματοποιούνται πολλά έργα αναβάθμισης του οδικού δικτύου και δημιουργείται ο ρομαντικός περίπατος

1941 μ.Χ. Οι γερμανοί βομβαρδίζουν την πόλη και 6 Απριλίου εκρήγνυται το Βρετανικό πλοίο Clan Fraser και δημιουργεί ζημιές στο λιμάνι.

1944 μ.Χ. Η Βρετανική αυτοκρατορία και οι Αμερικάνοι βομβαρδίζουν την πόλη και προκαλούν πολυάριθμα θύματα.

1944, Bombardamento del Pireo
1944, Ο βομβαρδισμός του Πειραιά

1941 d.C.
I tedeschi bombardano la città.

1941 μ.Χ.
Οι Γερμανοί βομβαρδίζουν την πόλη.

1922 d.C.
I profughi dalla catastrofe dell'Asia Minore vengono stabiliti al Pireo.

1922 μ.Χ.
Πρόσφυγες απο τη Μ. Ασία εγκαθίστανται στον Πειραιά.

1944 d.C.
L'impero britannico e gli americani bombardano Pireo.

1944 μ.Χ.
Η Βρετανική αυτοκρατορία και οι Αμερικάνοι βομβαρδίζουν την πόλη.

1954 d.C. Il Ministero della marina mercantile si sposta al Pireo e viene inaugurato il Museo Marittimo Ellenico.

1958 d.C. Viene fondata l'Università del Pireo.

1966 d.C. Il porto di Zeas passa sotto l'autorità dell'Ente Ellenico per il Turismo EOT.

1968 d.C. Demolizione del Vecchio Municipio (Orologio), edificio-simbolo della città.

1981 d.C. La scoperta dei resti archeologici del quartiere romano porta alla creazione del primo parco archeologico della città.

1985 d.C. Viene inaugurato lo Stadio della pace e dell'amicizia, SEF nella zona di Neo Faliron.

2007 d.C. Il Pireo diventa uno dei 10 porti commerciali più importanti in Europa.

1954 μ.Χ. Το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας μεταφέρεται στον Πειραιά και εγκαινιάζεται το ναυτικό μουσείο.

1958 μ.Χ. Ιδρύεται το Πανεπιστήμιο Πειραιά.

1966 μ.Χ. Το λιμάνι της Ζέας περνάει στον ΕΟΤ.

1968 μ.Χ. Κατεδάφιση του Ρολογιού, κτίριο σύμβολο για την πόλη.

1981 μ.Χ. Ανακαλύπεται ένα ρωμαϊκό τετράγωνο και δημιουργείται το πρώτο αρχαιολογικό πάρκο.

1985 μ.Χ. Εγκαινιάζεται το Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, ΣΕΦ.

2007 μ.Χ. Ο Πειραιάς γίνεται ένα από τα δέκα μεγαλύτερα εμπορικά λιμάνια της Ευρώπης.

Il vecchio Palazzo di Città, "l'orologio"
Το παλιό Δημαρχείο, "το ρολόι"

1968 d.C.
Demolizione del Vecchio Municipio (Orologio), edificio-simbolo della città.

1968 μ.Χ.
Κατεδάφιση του κτιρίου σύμβολο για τον Πειραιά, το Ρολόι.

1985 d.C.
Viene inaugurato lo Stadio della pace e dell'amicizia, SEF.

1985 μ.Χ.
Εγκαινιάζεται το Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, ΣΕΦ.

1981 d.C.
Viene creato il primo parco archeologico della città.

1981 μ.Χ.
Δημιουργείται το πρώτο αρχαιολογικό πάρκο της πόλης.

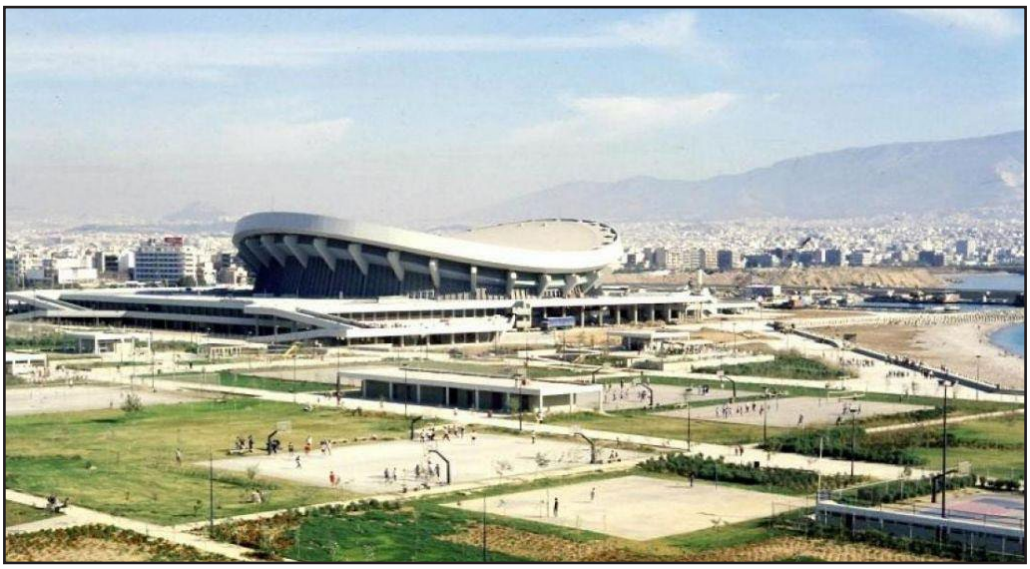

1985, Thimios Papagiannis, Lo Stadio della Pace e dell'Amicizia, SEF
1985, Θύμιος Παπαγιάννης, Το μητροπολιτικό πάρκο, ΣΕΦ

Porto del Pireo, terminal dei Container
Λιμάνι Πειραιά - Container Terminal

2007 d.C.
Il Pireo diventa uno dei 10 porti commerciali più importanti in Europa.

2007 μ.Χ.
Ο Πειραιάς γίνεται ένα απο τα δέκα σημαντικότερα εμπορικά λιμάνια της Ευρώπης.

OGGI
ΣΗΜΕΡΑ

2.2.2 Documentazione fotografica

2.2.1 Φωτογραφικό υλικό

1836, Vista della zona di Kastella
1836, Άποψη της Καστέλλας

1845, Vista del Pireo
1845, Άποψη του Πειραιά

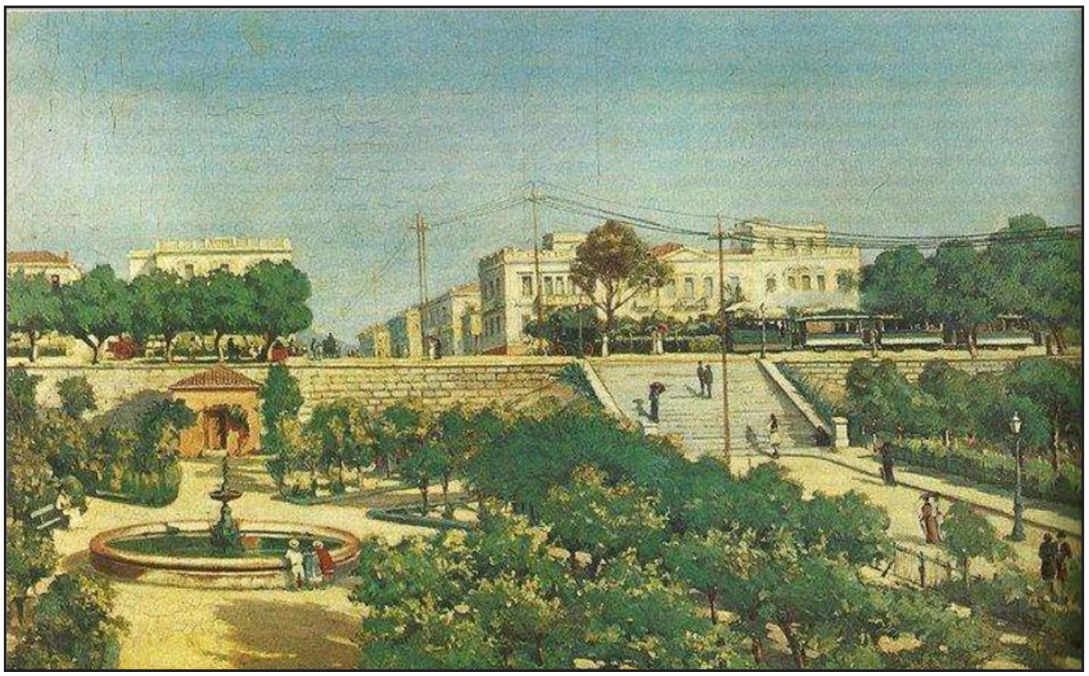

1870, Piazza della Terpsithea
1870, Πλατεία Τερψιθέας

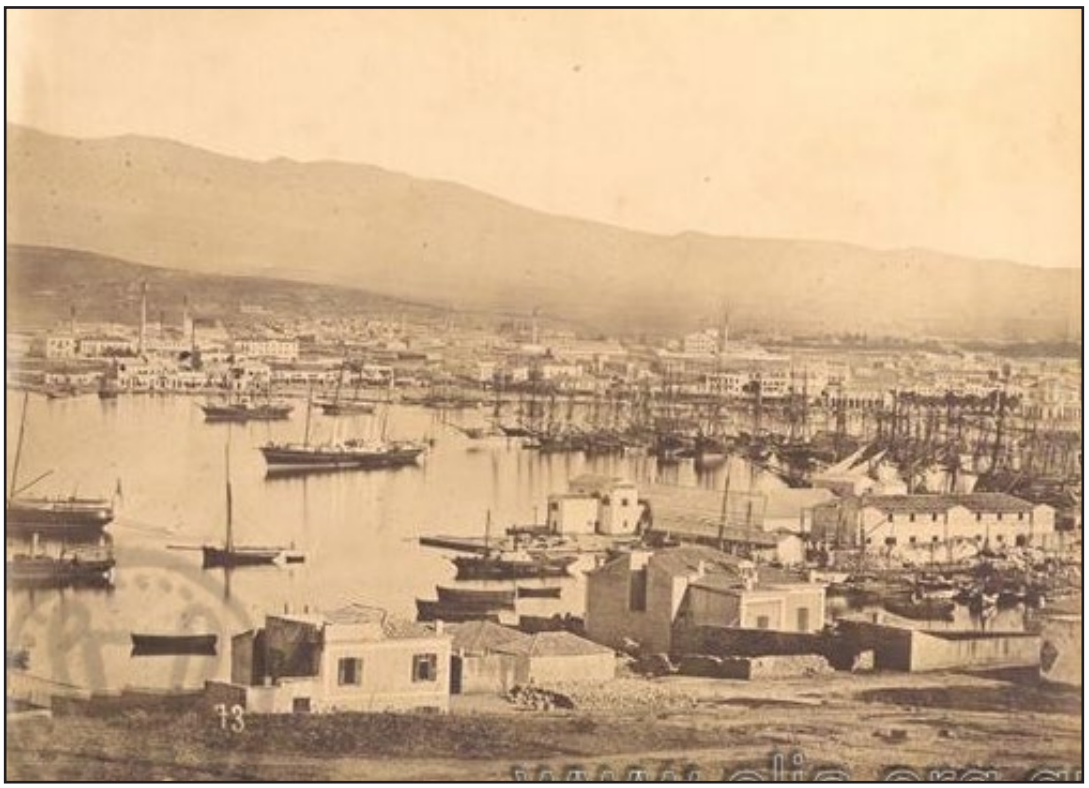

1890, Porto centrale del Pireo
1890, Το κεντρικό λιμάνι του Πειραιά

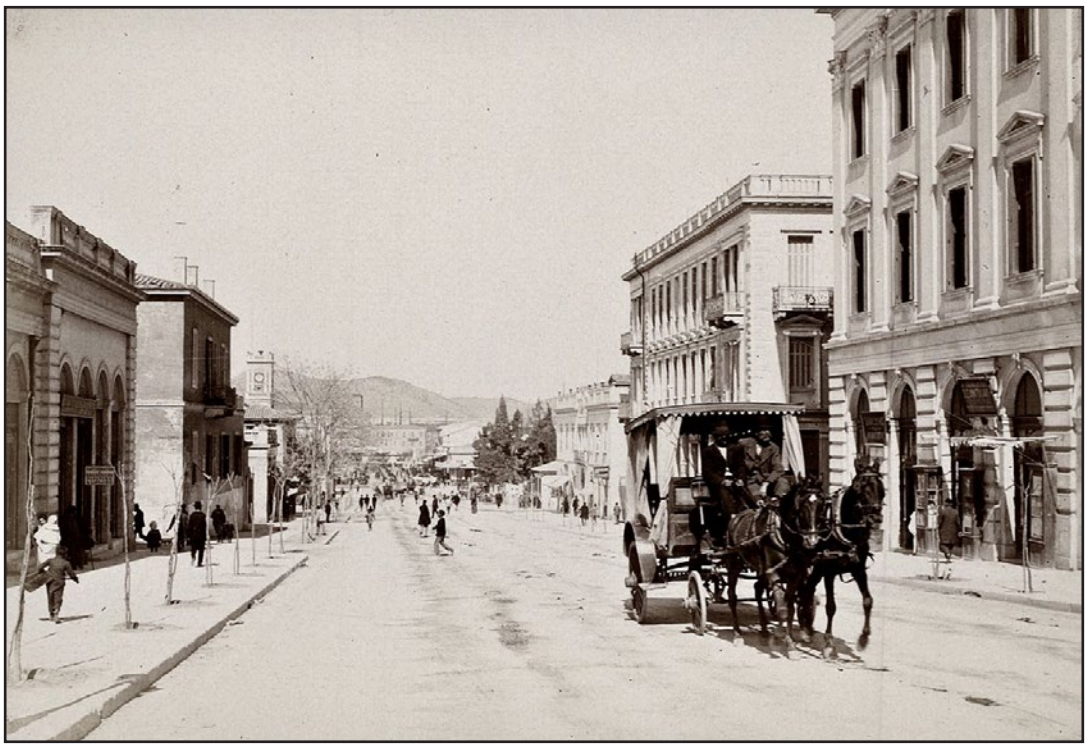

1898, Corso Athinas
1898, Οδός Αθηνάς

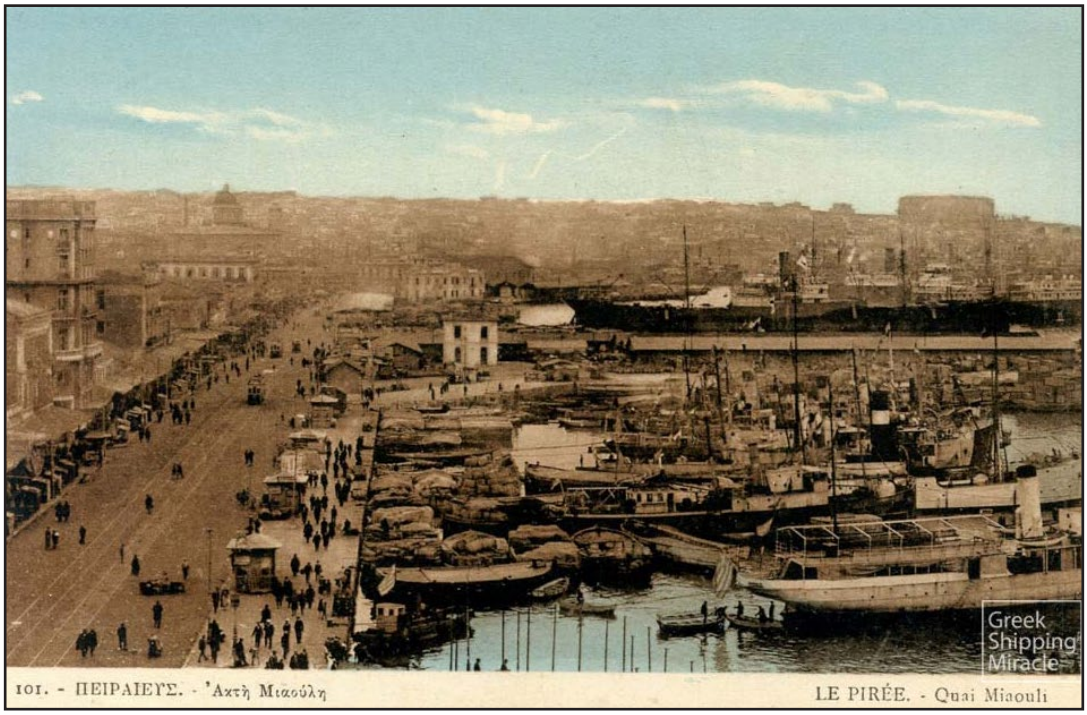

1905, Porto centrale del Pireo
1905, Το κεντρικό λιμάνι του Πειραιά

1905, Porto centrale del Pireo
1905, Το κεντρικό λιμάνι του Πειραιά

1906, Porto centrale del Pireo
1906, Το κεντρικό λιμάνι του Πειραιά

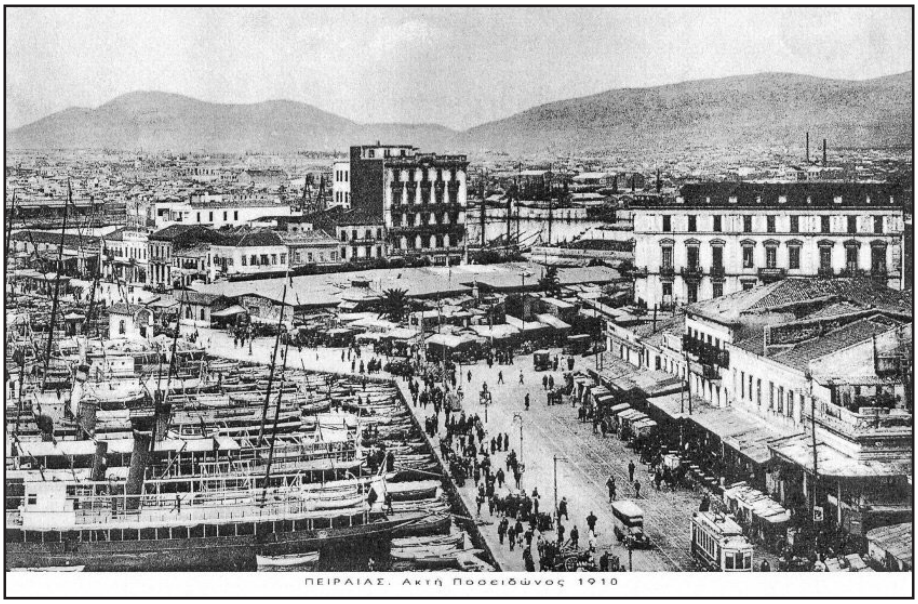

1910, Costa Poseidonos
1910, Ακτή Ποσειδώνος

1912, Corso Charilaou Trikoupi
1912, Λεωφόρος Χαριλάου Τρικούπη

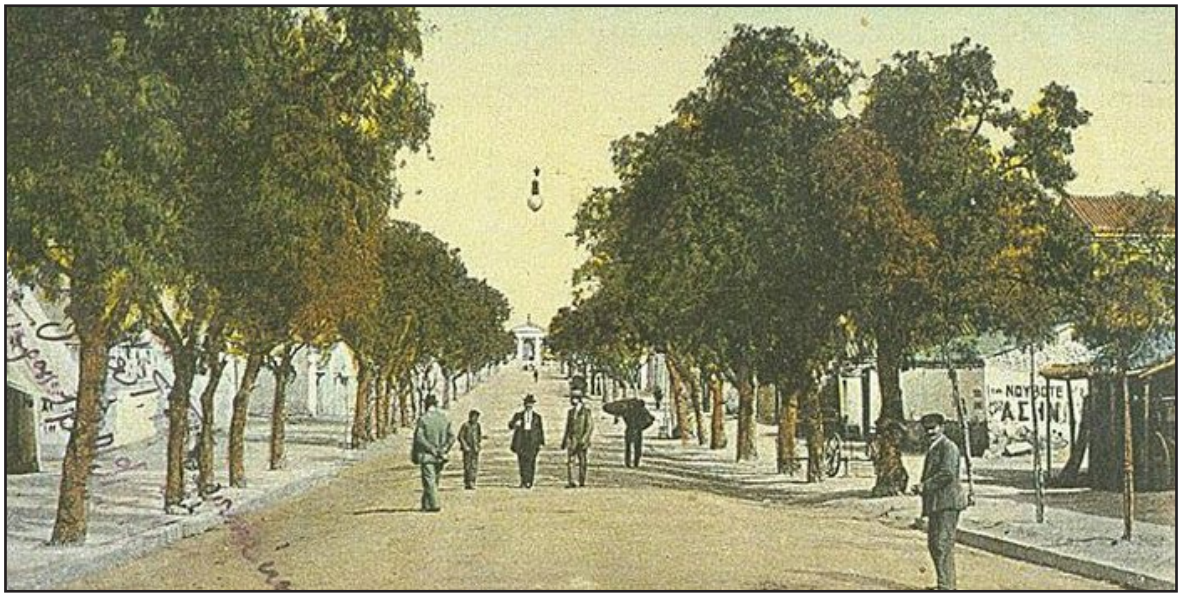

1912, Corso Theodorou Afentouli
1912, Λεωφόρος Θεοδώρου Αφεντούλη

1913, Vicino al Porto del Pireo
1913, Πέριξ Λιμένος Πειραιώς

1930, Vista generale del Porto centrale
1930, Γενική άποψη λιμένος Πειραιώς

1930, Vista generale del Porto centrale
1930, Γενική άποψη λιμένος Πειραιώς

1930, Vista generale del Porto di Zeas
1930, Γενική άποψη λιμένος Ζέας

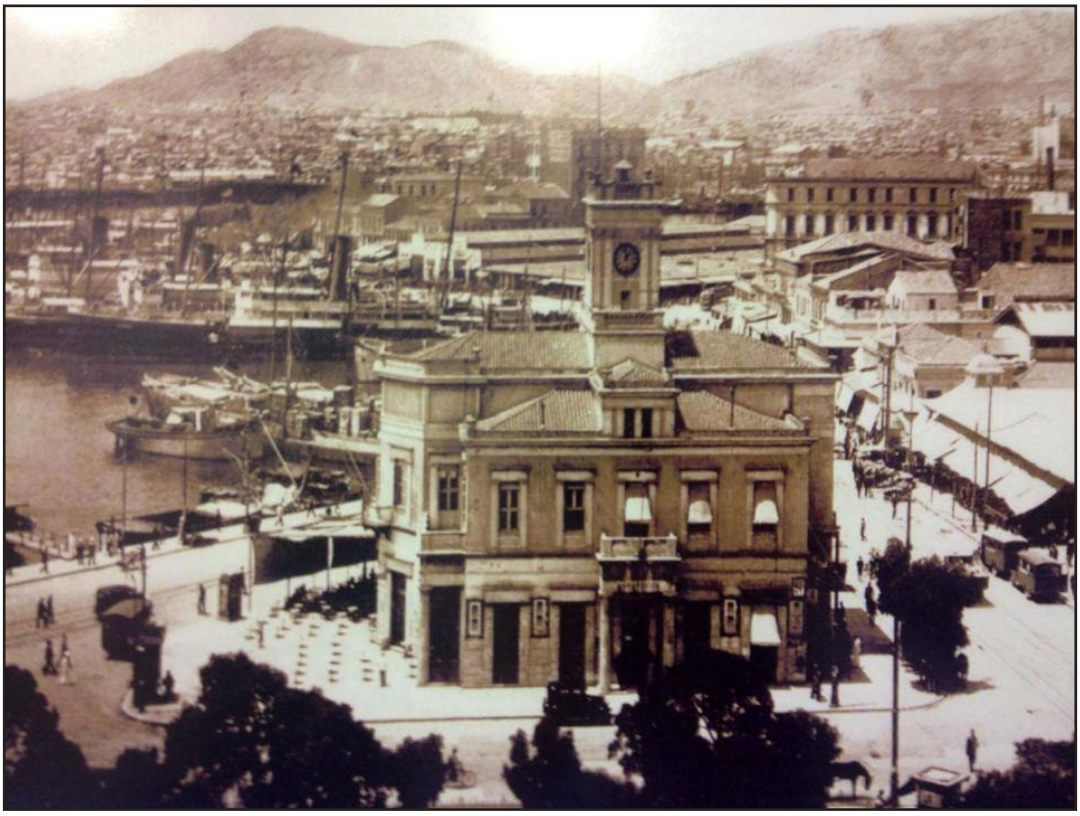

1930, Palazzo di Città, "l'orologio"
1930, Το παλιό δημαρχείο, "το ρολόι"

1930, Vista generale del Porto centrale
1930, Γενική άποψη κεντρικού λιμένος Πειραιώς

1937, Navi militari nel Porto centrale
1937, Πολεμικά πλοία στο κεντρικό λιμάνι του Πειραιά

1944, Bombardamento del Pireo
1944, Βομβαρδισμός του Πειραιά

1944, Bombardamento del Pireo
1944, Βομβαρδισμός του Πειραιά

1948, Navi militari americani nella baia di Faliro
1948, Αμερικάνικα πολεμικά πλοία στο Φαληρικό όρμο

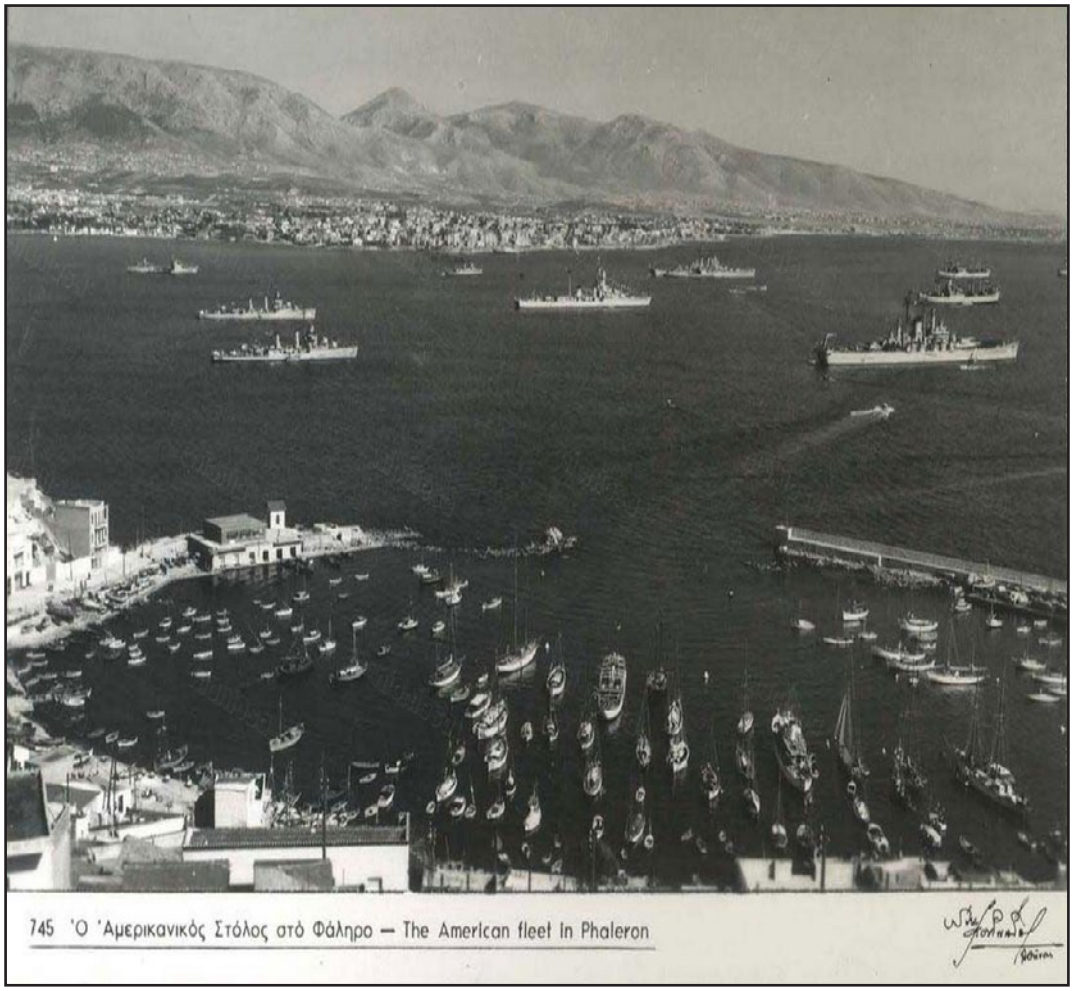

1954, Navi militari americani nella baia di Faliro
1954, Αμερικάνικα πολεμικά πλοία στο Φαληρικό όρμο

1955, Porto di Zea
1955, Το λιμάνι της Ζέας

1955, Ville nella zona di Kastella
1955, Βίλες στη περιοχή της Καστέλλας

1955, Porto di Zea
1955, Το λιμάνι της Ζέας

1960, Pescatori al porto di Zea
1960, Ψαράδες στο λιμάνι της Ζέας

1977, Ioannis Lazarimos, Il Teatro comunale del Pireo
1977, Ιωάννης Λαζαρίμος, Το δημοτικό θέατρο Πειραιά

1980, I. Vikelas, A. Loizos e G. Molfesis, L'incompiuto Torre del Pireo
1980, Ι.Βικέλας, Α. Λοΐζος και Γ. Μολφέσης, Ο ημιτελής Πύργος του Πειραιά

2.3.4 Deindustrializzazione

2.3.4 Αποβιομηχάνιση

Dagli anni Settanta la città del Pireo entra in un periodo di deindustrializzazione, come tante città del mondo. Due fattori molto importanti che hanno influenzato l'economia greca sono stati la crisi petrolifera del 1973-1974 e la caduta della Dittatura dei colonnelli nel 1974.
Il processo di deindustrializzazione è diventato più intenso negli anni Ottanta rinforzando il terziario e provocando trasformazioni nel paesaggio urbano. L'evoluzione tecnologica ed i nuovi obiettivi hanno svalutato il potenziale economico (lavoratori, macchine, fabbriche) che non ha potuto seguire il flusso, abolendo tanti posti di lavoro che non sono stati coperti dal terziario. L'abbandono di industrie, fabbriche ed edifici incompiuti ha lasciato il suo segno ed oggi è uno dei principali fattori dei problemi urbanistici, ambientali e sociali più importanti.

Τη δεκαετία του '70 ο Πειραιάς μπαίνει σε μία περίοδο αποβιομηχάνισης, όπως πολλές πόλεις στον κόσμο. Δύο βασικοί παράγοντες που επηρέασαν την ελληνική οικονομία ήταν η πετρελαϊκή κρίση του 1973-1974 και η πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1974.
Η διαδικασία αποβιομηχάνισης έγινε πιο έντονη τη δεκαετία του '80 ενισχύοντας τον τριτογενή τομέα και προκαλώντας αλλαγές στο αστικό τοπίο. Η τεχνολογική ανάπτυξη και οι νέοι στόχοι απαξίωσαν το δυναμικό (εργαζόμενους, μηχανές, εργοστάσια) που δεν μπόρεσαν να ακολουθήσουν τη ροή, καταργώντας πολλές θέσεις εργασίας οι οποίες δεν καλύφθηκαν από τον τριτογενή τομέα. Η εγκατάλειψη βιομηχανιών, εργοστασίων και ημιτελών κτιρίων άφησε έντονο το στίγμα και σήμερα είναι μέρος ενός των σημαντικότερων πολεοδομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών προβλημάτων.

Ex stabilimento industriale dei fertilizzanti di Drapetsona
Πρώι βιομηχανικό συγκρότημα λιπασμάτων Δραπετσώνας

Ex stabilimento industriale dei fertilizzanti di Drapetsona
Πρώι βιομηχανικό συγκρότημα λιπασμάτων Δραπετσώνας

Fabrica dei fertilizzanti di Drapetsona
Εργοστάσιο λιπασμάτων Δραπετσώνας

Ioannis Liapis, Ilias Skroumpelos, Il terminal "Agios Nikolaos" nel Porto del Pireo
Ιωάννης Λιάπης, Ηλίας Σκρουμπέλος, Το terminal "Άγιος Νικόλαος" στο λιμάνι του Πειραιά

1974, I. Vikelas, A. Loizos e G. Molfesis, La Torre del Pireo
1974, Ι.Βικέλας, Α. Λοΐζος και Γ. Μολφέσης, Ο Πύργος του Πειραιά

L'incompiuto palazzo di città
Το ημιτελές δημαρχιακό μέγαρο

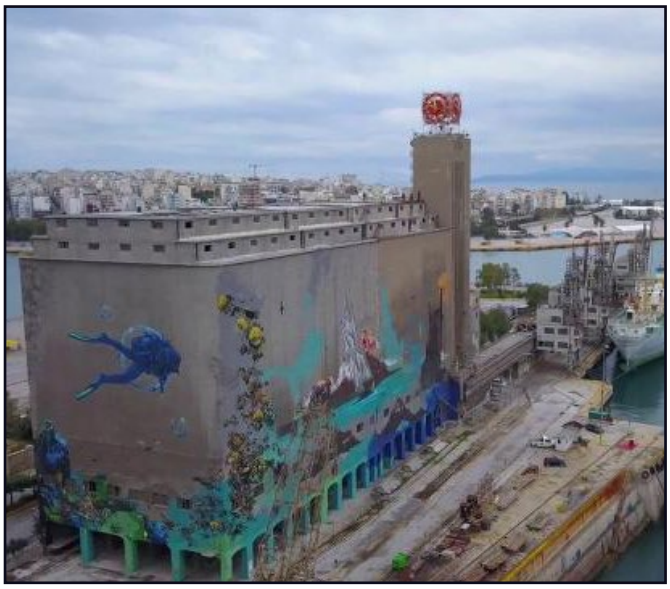

L'edificio di Silo al porto del Pireo
Το κτίριο SILO στο λιμάνι του Πειραιά

Ionnis Liapis, L'incompiuto Centro Culturale del Pireo
Ιωάννης Λιάπης, Το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά

2.4 Il Pireo oggi

2.4 Ο Πειραιάς σήμερα

2.4.1 Demografia

2.4.1 Δημογραφικά στοιχεία

Il comune del Pireo è il centro dell'unità regionale del Pireo che include anche i comuni di Nikaia - Agio Ioannis Rentis, Korydallos, Keratsini - Drapetsona e Perama. Il comune occupa una superficie di 10.685 km². In base al censimento del 2011 la popolazione della città è di circa 160.000 abitanti.

Ο δήμος του Πειραιά είναι το κέντρο της περιφερειακής ενότητας Πειραιά που περιλαμβάνει και τους δήμους Νίκαιας – Αγίου Ιωάννη Ρέντη, Κορυδαλλό, Κερατσίνι-Δραπετσώνα και Πέραμα. Ο δήμος καλύπτει μία έκταση 10.685 τχμ. Βάση της καταγραφής του 2011 ο πληθυσμός της πόλης ανέρχεται στους 162.084 κατοίκους.

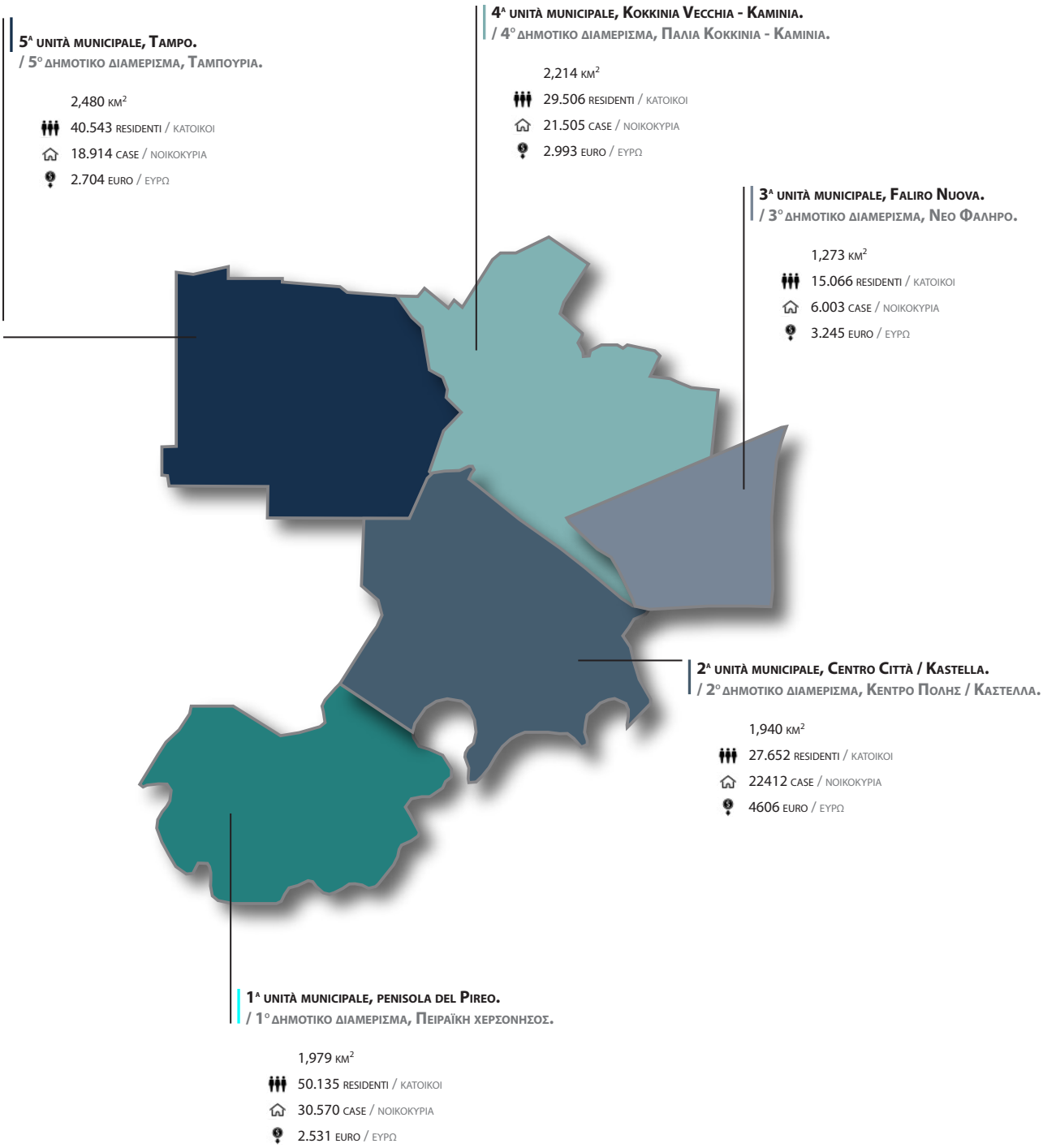

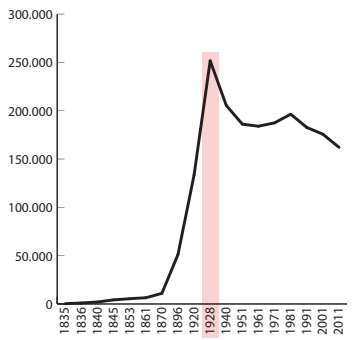

Secondo i dati dello stesso censimento, il comune del Pireo è il quinto più popolato del Paese, mentre il sesto per densità (15.065 / km2). La maggiore crescita della popolazione viene identificata alla fine degli anni Venti causata dalla catastrofe dell'Asia Minore e del trasferimento di profughi nella città. All'inizio degli anni '80 vienne registrata l'ultima crescita della popolazione contando 196.389 abitanti.

Βάση της καταγραφής του 2011, ο δήμος Πειραιά είναι ο πέμπτος πολυπληθέστερος της χώρας, ενώ έκτος σε πυκνότητα (15.065/τχμ). Η μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού παρουσιάζεται στη δεκαετία του '20 με τη μετακίνηση πληθυσμών από τη Μ. Ασία. Στις αρχές της δεκαετίας του '80 καταγράφεται η τελευταία αύξηση 196.389 κατοίκους.

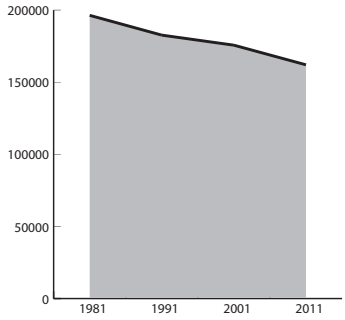

La popolazione negli ultimi 30 anni è invece in costante calo. In particolare la percentuale è calcolata al 17,46% di abitanti in meno che corrisponde 34.085 persone. La decrescita più evidente si è avuta nel decennio 2001-2011 con una percentuale di calo del 7,7%, mentre nel periodo 1981-1991 la percentuale era del 7%, mentre per il decennio 1991-2001 la diminuzione è rallentata al 3,8%.

Αντίθετα ο πληθυσμός τα τελευταία 30 χρόνια είναι σε διαρκή μείωση. Συγκεκριμένα Το ποσοστό είναι 17,46% λιγότεροι που αντιστοιχεί σε 34.085 κατοίκους. Η μεγαλύτερη μείωση παρατηρείται την περίοδο 2001 – 2011 με ποσοστό 7,7%, ενώ τη περίοδο 1981 – 1991 το ποσοστό ήταν 7%, ενώ τη δεκαετία 1991 – 2001 μειώθηκε στο 3,8%.

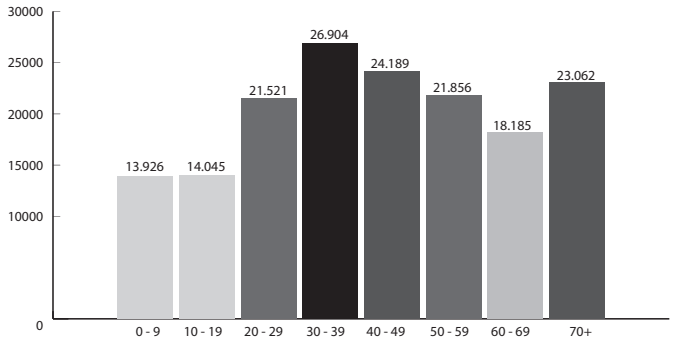

L'età media dei residenti è di 42 anni circa. Tuttavia la quantità delle persone che superano i 70 anni (23.062) è particolarmente alta, dato che costituiscono la terza categoria più numerosa. Solo il 44% fa parte dell'età produttiva considerata tra i 20 e 50 anni.

Η μέση ηλικία είναι 42,5 έτη. Σε απόλυτους αριθμούς οι κάτοικοι που ξεπερνούν τα 70 έτη (23.062), νούμερο αρκετά υψηλό, και αποτελούν την Τρίτη μεγαλύτερη κατηγορία. Μόνο το 44% είναι μέρος της παραγωγικής ηλικίας που θεωρείται από τα 20 έως τα 50 έτη.

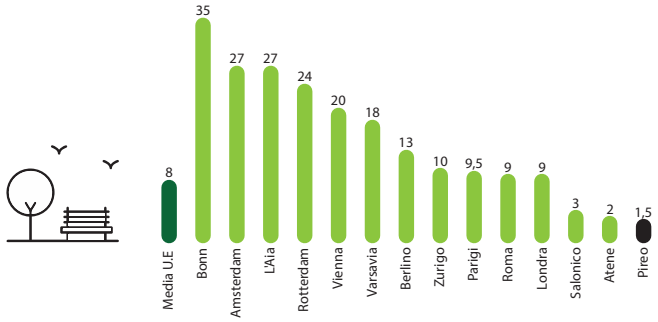

Il Pireo occupa la posizione più basse per quanto riguarda la proporzione di mq di verde urbano per ogni residente, contando 1,56 m² / residente. Alcune zone della città si trovano in condizioni molto sfavorevoli portando la media a livelli ancora più bassi. La zona dell'intera penisola del Pireo registra infatti un valore di 0,45 m²/ residente.

Ο Πειραιάς βρίσκεται στην πιο χαμηλή θέση ποσοστού πρασίνου ανά κάτοικο, μετρώντας 1,56 τμ/κάτοικο. Μερικές περιοχές βρίσκονται σε κατώτερες συνθήκες μειώνοντας περισσότερο το μέσο όρο. Η ζώνη της Πειραϊκής πράγματι μετρά 0,45 τμ/κάτοικο.

2.4.2 Il contesto di riferimento

2.4.2 Τοπόσημα

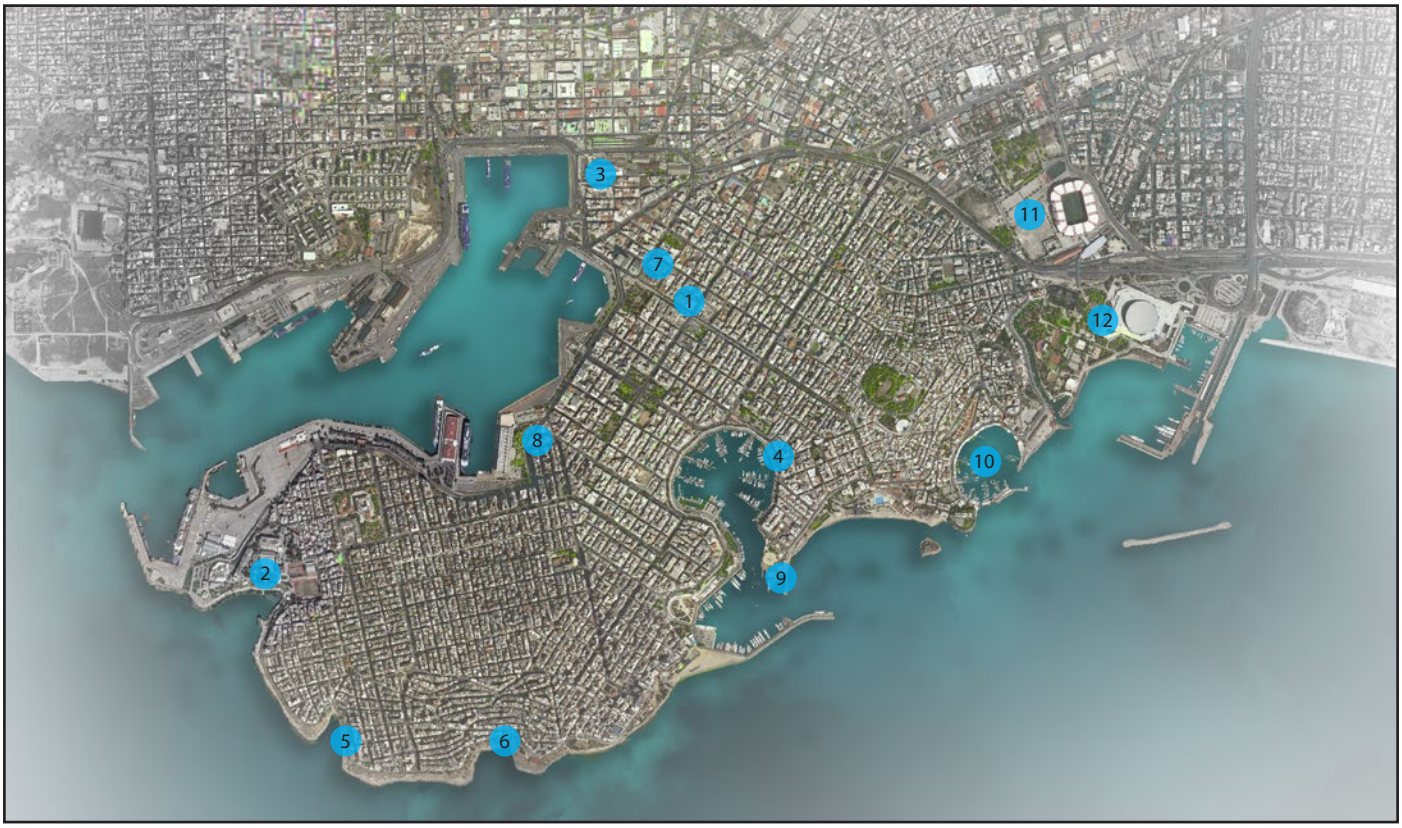

Planimetria del Pireo - Punti di riferimento
Χάρτης Πειραιά - Τοπόσημα

Ioannis Lazarimos, Il Teatro comunale del Pireo
Ιωάννης Λαζαρίμος, Το δημοτικό θέατρο Πειραιά

Hellenic Naval Academy
Σχολή Ναυτικών Δοκίμων

La stazione di ΗΣΑΠ al porto del Pireo
Ο σταθμός του ΗΣΑΠ στο λιμάνι του Πειραιά

Pasalimani - Porto di Zea
Πασαλιμάνι - Λιμάνι Ζέας

La croce di Peiraiki
Ο σταυρός της Πειραϊκής

Le Mura di Conone, Peiraiki
Κονώνειο Τείχος, Πειραϊκή

Cattedrale della Santissima Trinità
Καθεδρικός Ιερός Ναός Αγίας Τριάδος Πειραιώς

Chiesa di Santo Spyridon
Ιερός ναός Αγίου Σπυρίδωνα

Piazza Aleksandras
Πλατεία Αλεξάνδρας

Porto di Microlimano
Λιμένας Μικρολίμανου

Stadio Georgios Karaiskakis
Στάδιο Γεώργιος Καραϊσκάκης

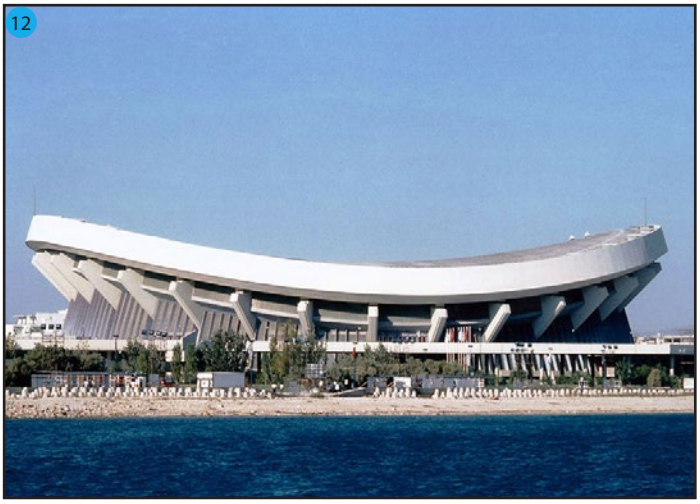

Thimios Papagiannis, Lo Stadio della Pace e dell'Amicizia, SEF
Θύμιος Παπαγιάννης, Το μητροπολιτικό πάρκο, ΣΕΦ

2.5.3 Planimetrie tematiche

2.5.3 Θεματικοί χάρτες

- **X01** PRG (Piano Regloatore Generale) / Χρήσεις γής
- **X02** Assi Viari Principali / Βασικοί Οδικοί Άξονες
- **X03** Trasporto Urbano / Αστικές Μεταφορές
- **X04** Curve di Livello - Sezioni territoriali / Υψομετρικές Καμπύλες - Τομές

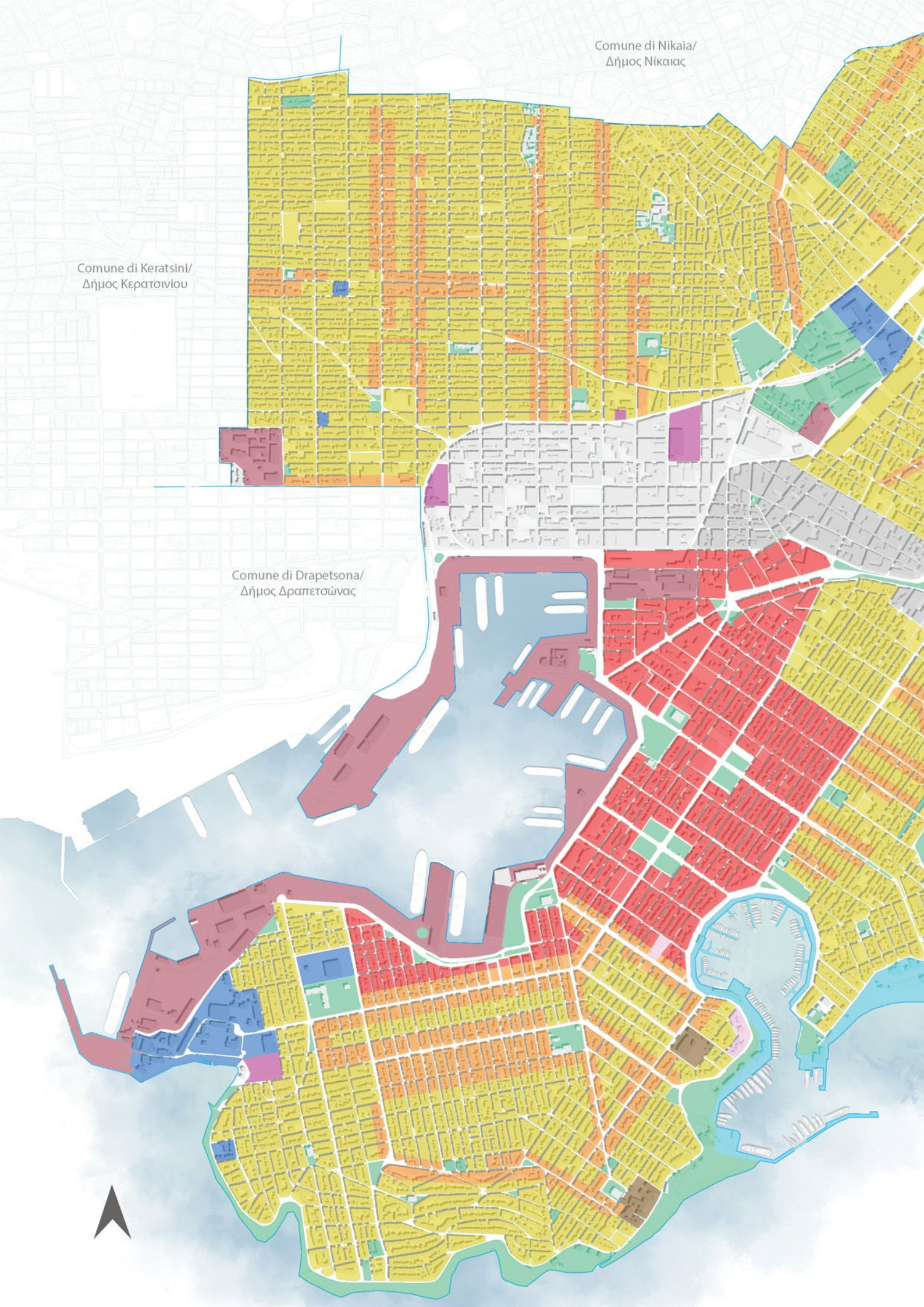
Comune di Nikaia/
Δήμος Νίκαιας
Comune di Keratsini/
Δήμος Κερατσινίου
Comune di Drapetsona/
Δήμος Δραπετσώνας

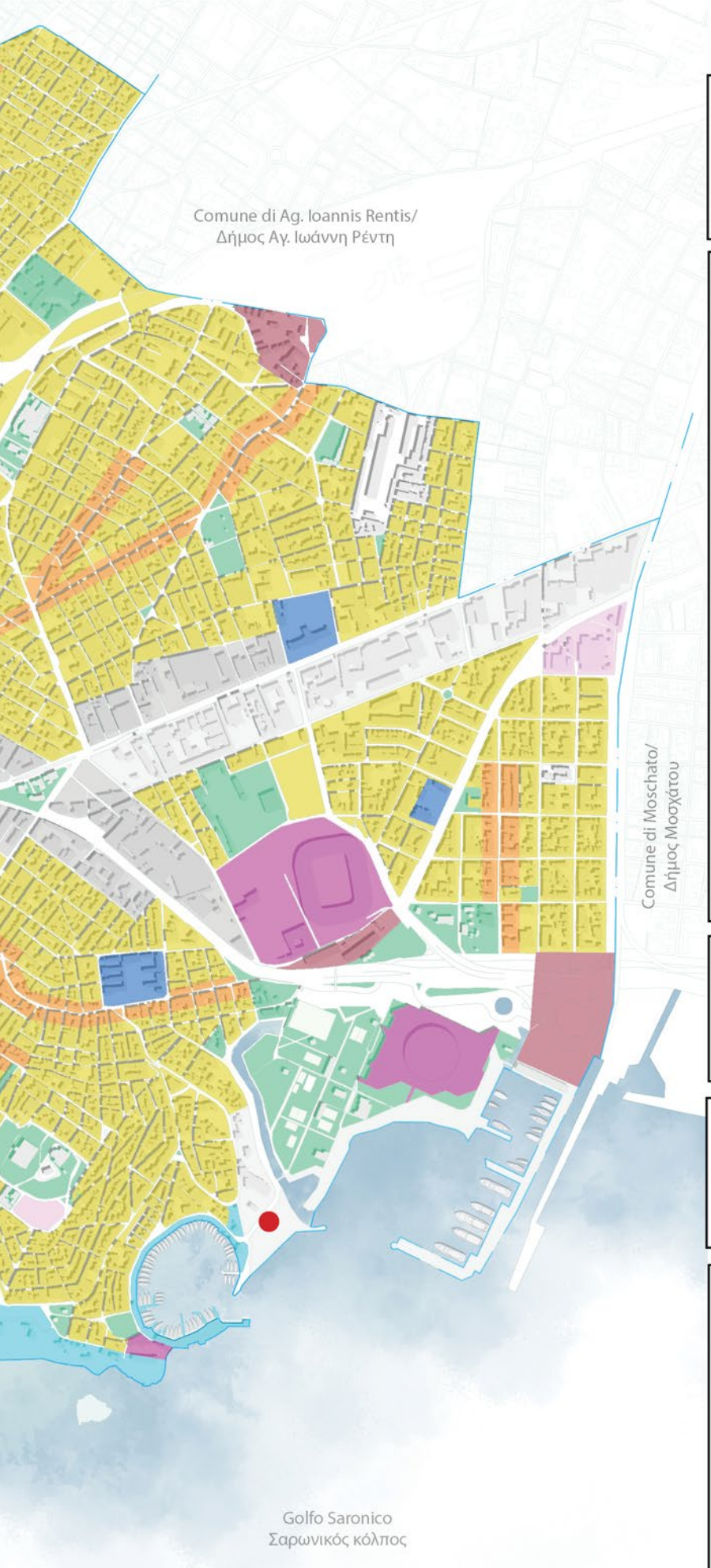

Planimetrie tematiche, Pireo
Θεματικοι Χαρτες, Πειραιας

X.01 | PRG (Piano Regolatore Generale)
Χρήσεις Γής

Leggenda
Υπομνημα

- Area di progetto / Περιοχή αξιοποίησης
- Confine Comunale / Όρια Δήμου
- Residenza Generale / Γενική Κατοικία
- Centralità Locale / Τοπικό Κέντρο Γειτονιάς
- Centralità Comunale / Κέντρο Δήμου
- Verde Urbano - Aree libere / Αστικό Πράσινο - Ελεύθεροι Χώροι
- Attività Culturali / Πολιτισμός
- Ospedali / Περίθαλψη
- Turismo - Ristoro / Τουρισμός - Αναψυχή
- Strutture per i Trasporti / Εγκαταστάσεις Μεταφορών
- Attività Sportive / Αθλητισμός
- Istituzioni Educative / Εκπαίδευση
- Parco di Piccole Industrie / Βιοτεχνικό Πάρκο (ΒΙΟΠΑ)

Scala 1:15.000 / Κλίμακα 1:15.000

0 150 300 450 600 750 m

Base Cartografica: Politecnico di Atene
Χαρτογραφικό Υπόβαθρο: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο

Dati: Geoportale del Comune del Pireo
Δεδομένα: Γεωγραφικό Οληροφοριακό Σύστημα (GIS), Δήμος Πειραιά

POLITECNICO DI TORINO
Dipartimento di Architettura e Design

Dall'incompiuto Centro Culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Tesi di Laurea Magistrale
in Architettura per il Restauro e Valorizzazione del Patrimonio
a.a. 2019 I 2020

Απο το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά στο Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Διπλωματική Εργασία
στην Αναστήλωση και Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Ακαδ. Έτος 2019 I 2020

Candidato: **Antonios I. Fountis**

Relatore: **Gentucca Canella**
Correlatori: **Lorenzo Savio, Tanja Marzi**

Elaborato di A. Fountis
Σχεδιασμός Α. Φουντής

Comune di Nikaia/
Δήμος Νίκαιας
Comune di Keratsini/
Δήμος Κερατσινίου
Comune di Drapetsona/
Δήμος Δραπετσώνας

Planimetrie tematiche, Pireo
Θεματικοι Χαρτες, Πειραιας

X.02 Assi Viari Principali - Aree libere
Βασικοί Οδικοί Άξονες - Χώροι

Leggenda
Υπομνημα

- Area di progetto / Περιοχή αξιοποίησης
- Confine Comunale / Όρια Δήμου
- Assi Viari Principali / Κέντρικοί Οδικοί Άξονες
- Piazze / Πλατείες
- Verde urbano / Αστικό Πράσινο
- Aree libere lungo il mare / Παράκτιοι Χώροι
- Autorità di OLP / Υπό την Διοίκηση του ΟΛΠ

Scala 1:15.000 / Κλίμακα 1:15.000

0 150 300 450 600 750 m

Base Cartografica: Politecnico di Atene
Χαρτογραφικό Υπόβαθρο: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο

Dati: Geoportale del Comune del Pireo
Δεδομένα: Γεωγραφικό Οληροφοριακό Σύστημα (GIS), Δήμος Πειραιά

POLITECNICO DI TORINO
Dipartimento di Architettura e Design

Dall'incompiuto Centro Culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Tesi di Laurea Magistrale
in Architettura per il Restauro e Valorizzazione del Patrimonio
a.a. 2019 I 2020

Απο το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά στο Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Διπλωματική Εργασία
στην Αναστήλωση και Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Ακαδ. Έτος 2019 I 2020

Candidato: **Antonios I. Fountis**

Relatore: **Gentucca Canella**
Correlatori: **Lorenzo Savio, Tanja Marzi**

Elaborato di A. Fountis
Σχεδιασμός Α. Φουντής

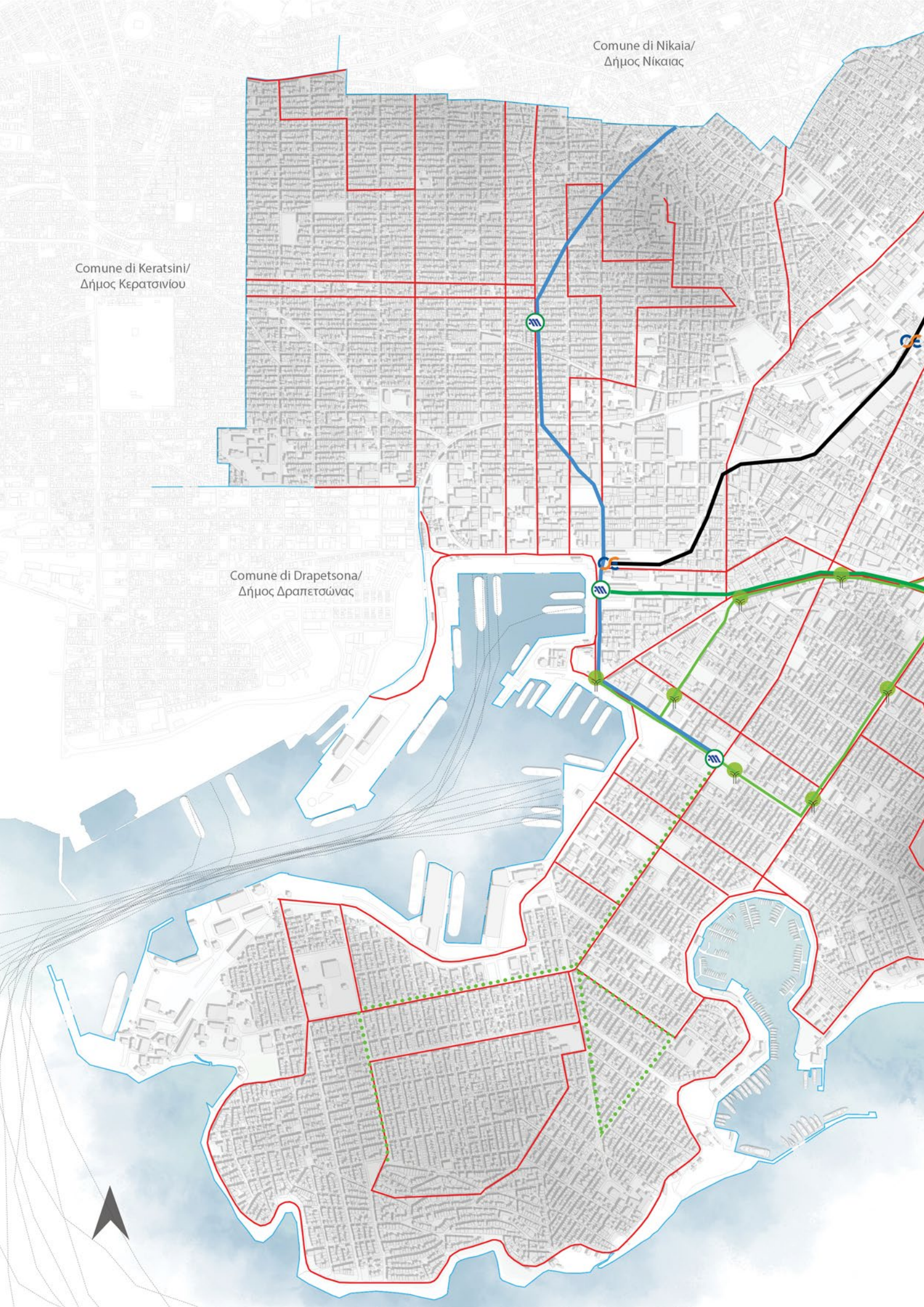
Comune di Nikaia/
Δήμος Νίκαιας
Comune di Keratsini/
Δήμος Κερατσινίου
Comune di Drapetsona/
Δήμος Δραπετσώνας

Planimetrie tematiche, Pireo
Θεματικοι Χαρτες, Πειραιας

X.03 | Trasporto Urbano
Αστικές Μεταφορές

Leggenda
Υπομνημα

- Area di progetto / Περιοχή αξιοποίησης
- Confine Comunale / Όρια Δήμου
- Linea 1 - Metro / Γραμμή 1 - Μετρό
- Linea 3 - Metro / Γραμμή 3 - Μετρό
- Fermata della Metro / Στάση Μετρό
- Linea (T3-T4) - Tram / Γραμμές (T3-T4) - Τράμ
- Fermata del Tram / Στάση Τράμ
- Estensione Fututra - Linea del Tram / Μελλοντικές Επεκτάσεις Τράμ
- Ferrovia Suburbana / Γραμμή Προαστιακού
- Fermata della Ferrovia Suburbana / Στάθμοί Προαστιακού
- Linee di Autobus - Filobus / Γραμμές Λεωφορείων - Τρόλεϊ
- Ingressi Principali / Βασικές Είσοδοι
- Linee di Cabotaggio / Ακτοπλοϊκές Γραμμές

Scala 1:15.000 / Κλίμακα 1:15.000

0 150 300 450 600 750 m

Base Cartografica: Politecnico di Atene
Χαρτογραφικό Υπόβαθρο: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο

Dati: OASA Telematics
Δεδομένα: OASA Telematics

POLITECNICO DI TORINO
Dipartimento di Architettura e Design

Dall'incompiuto Centro Culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Tesi di Laurea Magistrale
in Architettura per il Restauro e Valorizzazione del Patrimonio
a.a. 2019 I 2020

Απο το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά στο Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Διπλωματική Εργασία
στην Αναστήλωση και Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Ακαδ. Έτος 2019 I 2020

Candidato: **Antonios I. Fountis**

Relatore: **Gentucca Canella**
Correlatori: **Lorenzo Savio, Tanja Marzi**

Elaborato di A. Fountis
Σχεδιασμός Α. Φουντής

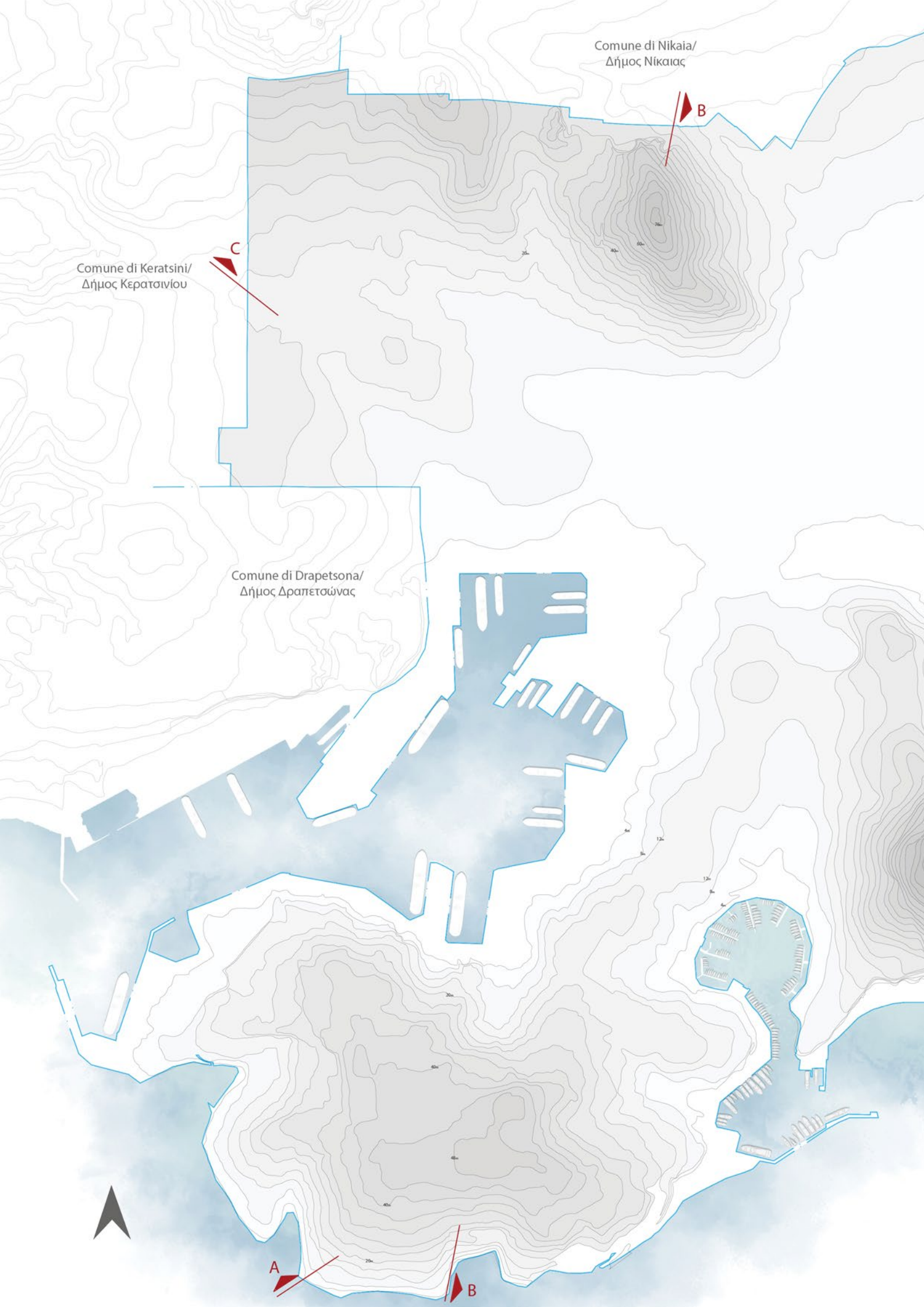
Comune di Nikaia/
Δήμος Νίκαιας
B
C
Comune di Keratsini/
Δήμος Κερατσινίου
Comune di Drapetsona/
Δήμος Δραπετσώνας
A
B

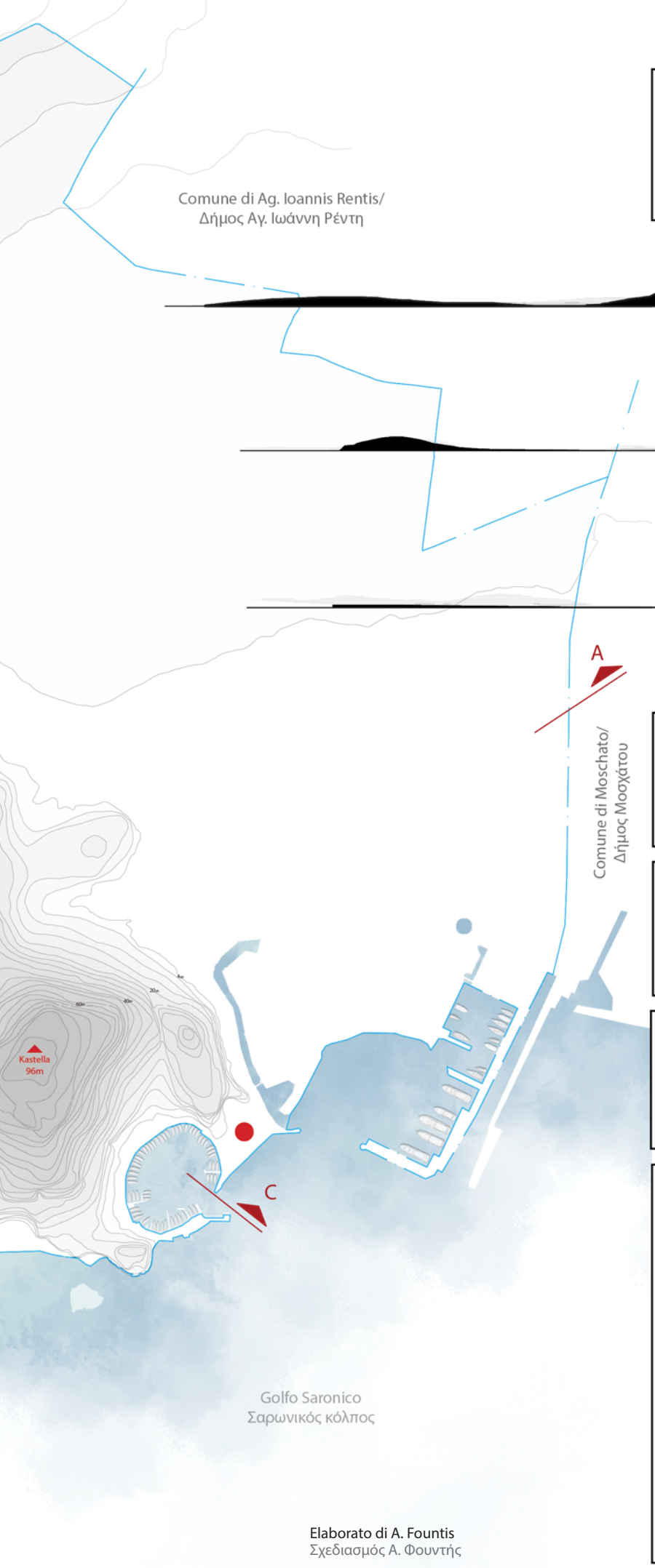

Planimetrie tematiche, Pireo
Θεματικοι Χαρτες, Πειραιας

X.04 Curve di Livello - Sezioni territoriali
Υψομετρικές Καμπύλες - Τομές

Scala 1:30.000 / Κλίμακα 1:30.000

0 300 600 900 1200 1500 m

Scala 1:15.000 / Κλίμακα 1:15.000

0 150 300 450 600 750 m

Base Cartografica: Politecnico di Atene
Χαρτογραφικό Υπόβαθρο: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο

Dati: GEODATA.gov.gr
Δεδομένα: GEODATA.gov.gr

POLITECNICO DI TORINO
Dipartimento di Architettura e Design

Dall'incompiuto Centro Culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Tesi di Laurea Magistrale
in Architettura per il Restauro e Valorizzazione del Patrimonio
a.a. 2019 I 2020

Απο το ημιτελές Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά στο Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Διπλωματική Εργασία
στην Αναστήλωση και Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Ακαδ. Έτος 2019 I 2020

Candidato: **Antonios I. Fountis**

Relatore: **Gentucca Canella**
Correlatori: **Lorenzo Savio, Tanja Marzi**

Elaborato di A. Fountis
Σχεδιασμός Α. Φουντής

2.5.4 Proposte di riqualificazione

2.5.4 Προτάσεις Ανάπλασης

Riqualificazione dell'area dei Fertilizzanti Drapetsonas (Io Carydi)

Ανάπλαση χώρου Λιπασμάτων Δραπετσώνας (Io Carydi)

2017, Io Carydi, Vista panoramica della proposta di riqualificazione
2017, Io Carydi, Πανοραμική άποψη της προτεινόμενης ανάπλασης

2017, Io Carydi, Vista 3D della proposta di riqualificazione
2017, Io Carydi, Τριδιάστατη άποψη της προτεινόμενης ανάπλασης

2017, Io Carydi, Cinema all'aperto
2017, Io Carydi, Υπαίθριο Σινεμά

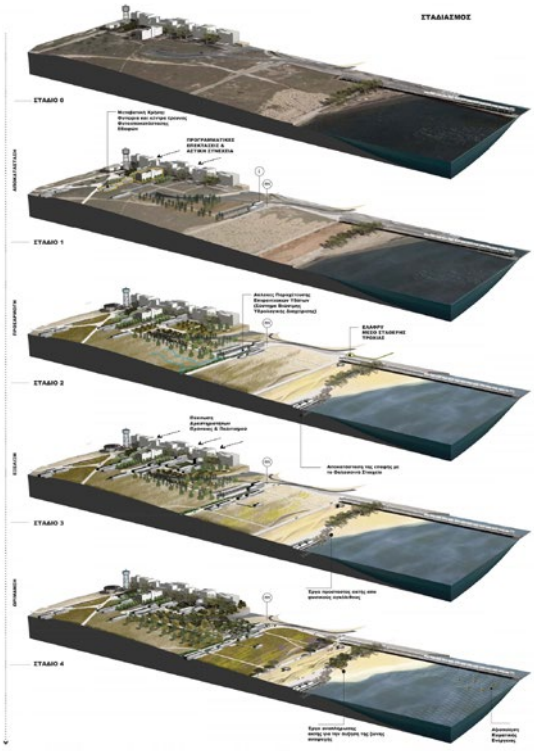

2017, Io Carydi, Ristabilimento graduale del terreno
2017, Io Carydi, Σταδιακή αποκατάσταση του εδάφους

Museo delle antichità subacquee - Edificio Silo, Porto del Pireo (E. Antonopoulos, T. Vetta, G. Gavalas, M. Riga, S Anastasia, M. Pilarinou)

Μουσείο Ενάλιων Αρχαιοτήτων - Κτίριο Silo, Λιμάνι Πειραιά (Ε. Αντωνόπουλος, Θ. Βέττα, Γ. Γαβαλάς, Μ. Ρήγα, Μ. Σταμούλη, Μ. Πυλαρινού)

2013, Vista 3D del nuovo museo delle antichità subacquee
2013, Τρισδιάστατη απεικόνιση του Μουσείου Ενάλιων Αρχαιοτήτων

2013, Ingresso principale del nuovo museo delle antichità subacquee
2013, Κεντρική είσοδος του Μουσείου Ενάλιων Αρχαιοτήτων

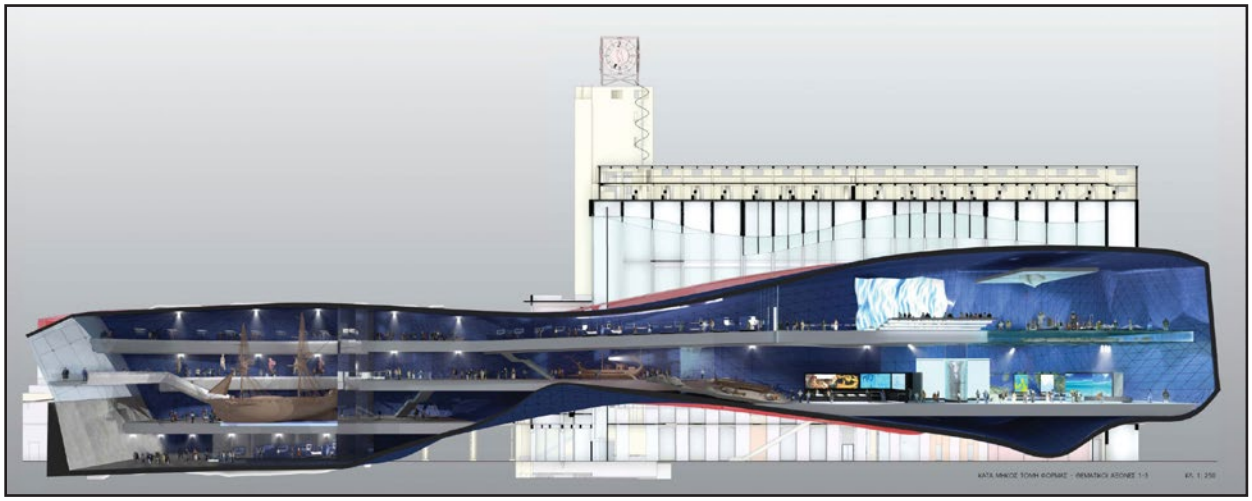

2013, Sezione trasversale della nuova forma nel nuovo museo delle antichità subacquee
2013, Κατά μήκος τομή φόρμας του Μουσείου Ενάλιων Αρχαιοτήτων

Nuovo piano per il Porto del Pireo
Νέο σχέδιο Λιμένος Πειραιώς

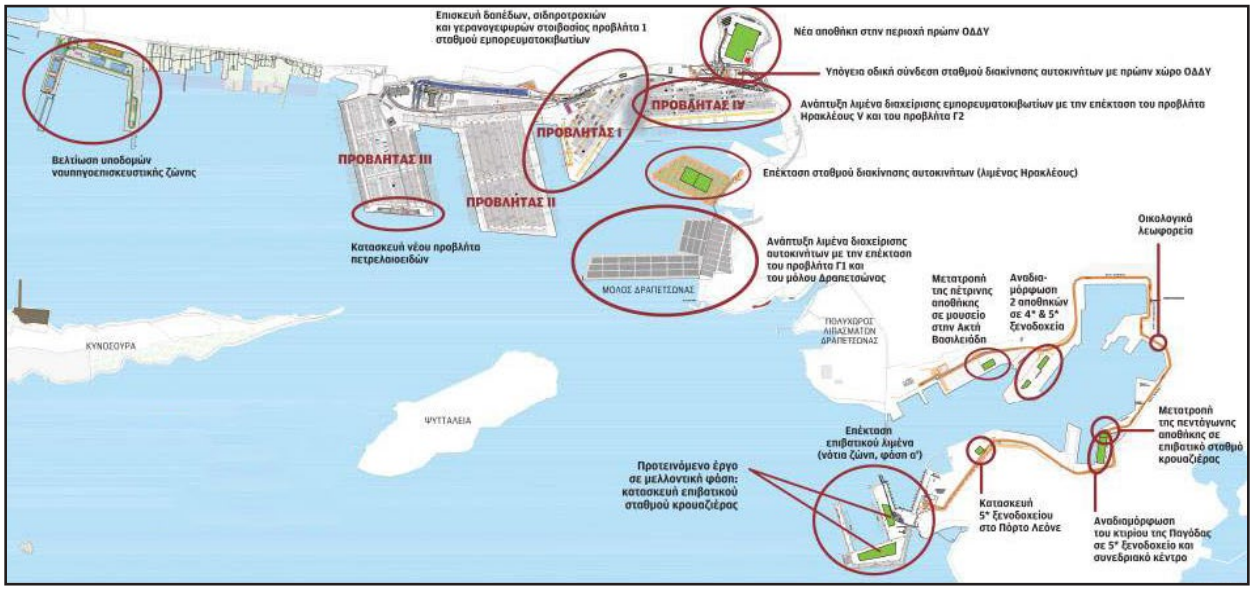

2019, Il nuovo masterplan del porto del Pireo
2019, Το νέο masterplan του λιμένα Πειραιά

2019, Il nuovo terminal della crociera
2019, Το νέο terminal κρουαζιέρας

2019, La proposta per la trasformazione del terminal "Agios Nikolaos" in albergo
2019, Πρόταση μετατροπής του επιβατικού σταθμού "Άγιος Νικόλαος" σε ξενοδοχείο

Riqualificazione del porto di Mikrolimano
Ανάπλαση Μικρολίμανου

Fotoinserimento 3D della riqualificazione della costa di Mikrolimano
Τρισδιάστατη απεικόνηση της ανάπλασης του Μικρολίμανου

Fotoinserimento 3D della riqualificazione della costa di Mikrolimano
Τρισδιάστατη απεικόνηση της ανάπλασης του Μικρολίμανου

Fotoinserimento 3D della riqualificazione della costa di Mikrolimano
Τρισδιάστατη απεικόνηση της ανάπλασης του Μικρολίμανου

Tavola della riqualificazione della costa di Mikrolimano
Σχέδιο της ανάπλασης του Μικρολίμανου

Capitolo 3
Κεφαλαιο Τριτο

L'architettura ellenica del dopoguerra
Η ελληνικη μεταπολεμικη αρχιτεκτονικη

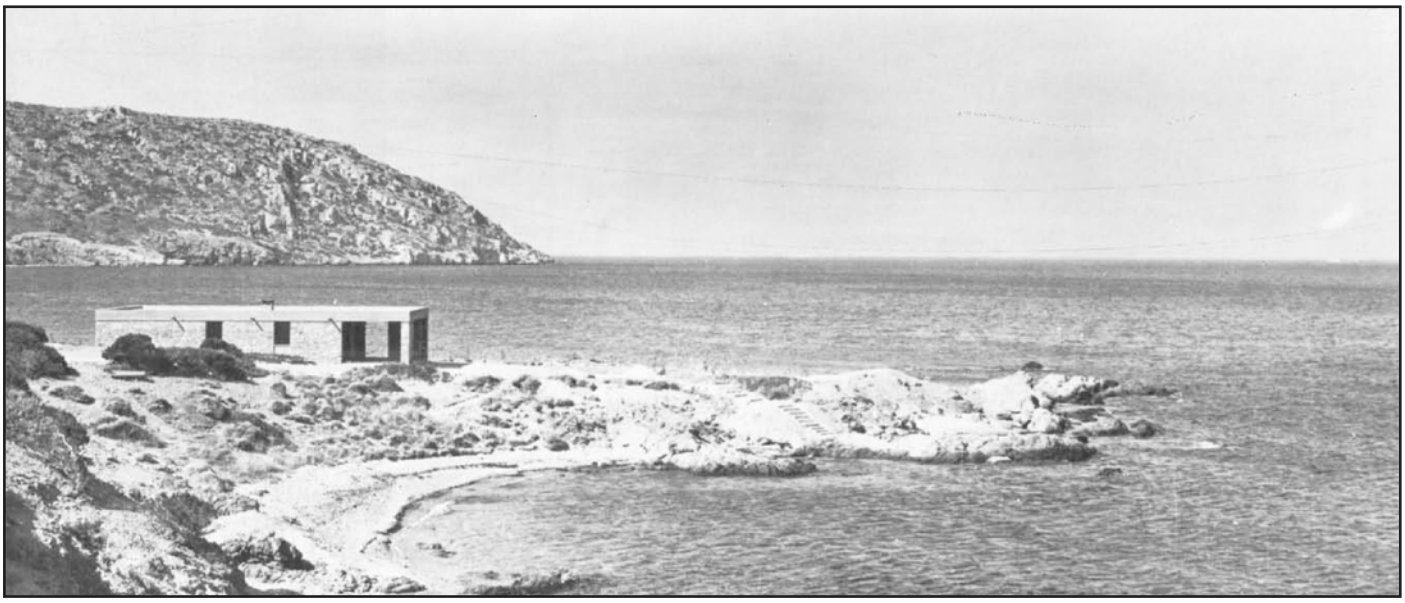

1962, A. Konstantinidis, Residenza ad Anavissos
1962, Α. Κωνσταντινίδης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

3.1 La ricostruzione

3.1 Η ανασυγκρότηση

Le distruzioni del costruito in Grecia a causa dei bombardamenti del conflitto bellico furono enormi[1]. La situazione divenne ancora peggiore se si aggiunge il congelamento nel 1945 di ogni attività produttiva. Lo Stato con il ''Ministero delle Costruzioni" coordinò la ricostruzione e fino al 1951 vennero progettate 150 comunità rurali e 200.000 residenze[2].Negli anni precedenti lo spostamento di grandi masse verso i centri urbani l'architetto ed urbanista K. Mpiris pubblica lo studio *Progetto della ricostruzione della Capitale* (1945), che propone la creazione di una città-satellite ad Atene nella zona di Thriasio Pedio e l'allargamento delle strade situate al centro della città. L'unica parte realizzata dello studio di Mpiris sono le aree a portico che tuttavia non hanno risolto il problema del traffico.

Σε αυτή τη περίοδο οι καταστροφές του χτισμένου περιβάλλοντος στην Ελλάδα είναι τεράστιες[1]. Η κατάσταση είναι χειρότερη αν συνυπολογιστεί ότι ως το 1945 έχει σταματήσει κάθε ουσιαστική δραστηριότητα. Το κράτος μαζί με το "Υπουργείο Δημοσίων Έργων" οργάνωσαν την ανοικοδόμηση και μέχρι το 1951 μελετήθηκαν 150 αγροτικοί οικισμοί και 200.000 κατοικίες[2]. Πριν από τη μεταφορά μεγάλων μαζών στα αστικά κέντρα, ο αρχιτέκτων και πολεοδόμος Κωνσταντίνος Μπίρης δημοσιεύει τη μελέτη του με τίτλο "Σχέδιο Ανασυγκροτήσεως της Πρωτευούσης" (1945), προτείνοντας τη δημιουργία μίας πόλης δορυφόρου στη περιοχή του Θριασίου Πεδίου και την διαπλάτυνση αρτηριών στην Αθήνα. Το μόνο που πραγματοποιήθηκε από το σχέδιο του Μπίρη ήταν η δημιουργία στοών, ενέργεια που από μόνη της δεν θα μπορούσε να λύσει το πρόβλημα της συμφόρησης.

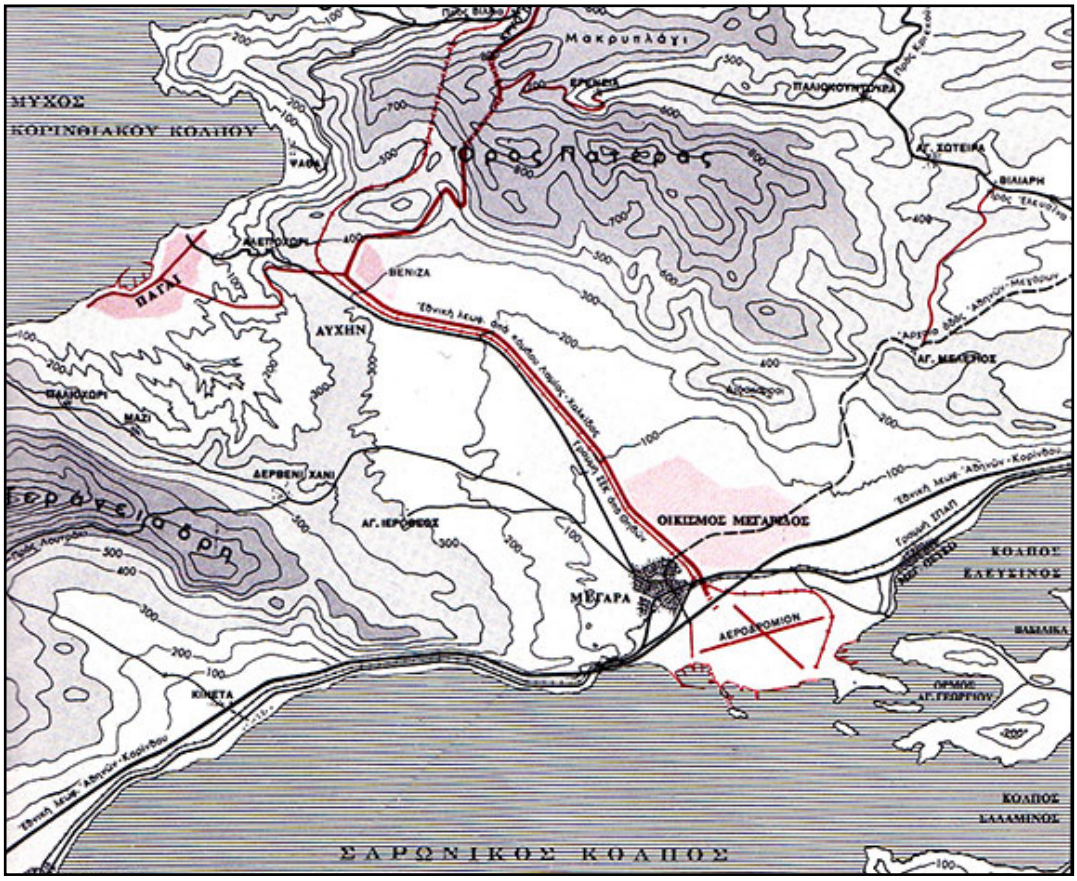

1945, K. Biris, Collegamenti nella zona di Thriasio Pedio
1945, Κ. Μπίρης, Οδικοί άξονες στη περιοχή του Θριασίου

[1] ΤΕΕ, Η κατοικία στην Ελλάδα· κρατική δραστηριότητα, Αθήνα, 1975, σελ. 24

[2] Κ. Δοξιάδης, Οικιστική ανάλυση, αρ. 1, Αθήνα 1946

[3] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, σελ. 345

Fino alla fine degli anni Cinquanta i ritmi della crescita dell'attività costruttiva raddoppiarono[3] ed una gran parte della popolazione iniziò a spostarsi in zone costruite senza rispettare il codice urbanistico. Così il ''miracolo economico" della Grecia si è tradotto in una attività edilizia molto intensa. Lo Stato modifica le normative aumentando le altezze massime e gli indici di costruzione[4] portando ad una diffusione generalizzata di edilizia residenziale in tutta tene (nel 1960 si contano 520 nuove costruzioni)[5]. L'attività edilizia si riferisce ai comuni periferici di Atene e non al centro storico. In quel periodo si costruiscono blocchi residenziali sugli assi viari più importanti della città come corso Kifissias e corso Aleksandras, aumentando il valore dei terreni nel mercato greco[6]. Nel 1950 le aree libere del piano urbano della periferia ateniese erano stati quindi occupate da nuove costruzioni[7].

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '50 ο ρυθμός της οικοδομικής δραστηριότητας έχει διπάσιαστεί[3] και ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού έχει μεταφερθεί σε περιοχές χωρίς να σέβεται τον οικοδομικό και πολεοδομικό κανονισμό. Έτσι το "οικονομικό θαύμα" της Ελλάδας μεταφράστηκε σε μία πολύ έντονη οικοδομική δραστηριότητα. Το κράτος παρεμβαίνει και αλλάζει τα μέγιστα ύψη και τους οικοδομικούς συντελεστές[4] οδηγώντας στην εξάπλωση των πολυκατοικιών σε ολόκληρη την Αθήνα φτάνοντας τις 520 κατασκευές μόνο το 1960[5]. Η οικοδομική δραστηριότητα είναι εντονότερη σε περιφερειακούς δήμους της Αθήνας και όχι στο ιστορικό κέντρο. Η κατασκευή μεγάλων συγκροτημάτων συγκεντρώνεται σε βασικές λεωφόρους της πόλης όπως τη λεωφόρο Κηφισίας και την λεωφόρο Αλεξάνδρας, αυξάνοντας την αξία της γης στις συγκεκριμένες περιοχές[6]. Το 1950 όλα τα κενά στο πολεοδομικό σχέδιο, περιφερικά του ιστορικού κέντρου, είχαν καλυφθεί[7].

1959, K. Biris, Proposta urbanistica
1959, Κ. Μπίρης, Πολεοδομική πρόταση

[4] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, σελ. 359
[5] Απογραφή 1961. Αναφ. Κωνσταντίνος Μπίρης, Εγκυκλοπέδια Πάπυρος Λαρούς, τομ. Α', σελ. 701
[6] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 266
[7] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, χάρτης: επεκτάσεις 1930-50

Konstantinos Mpiris, che lavorava all'ufficio tecnico del comune, nel 1960 dichiara che tutte le opportunità per la riqualificazione urbana di Atene erano state perse[8]. Tutte, tranne la proposta di Mpiris[9]. Purtroppo era quello un periodo in cui chiunque fosse abbastanza influente ed autorevole poteva realizzare un progetto urbano[10], di conseguenza la veloce e disorganizzata costruzione ha causato delle ingenti demolizioni di opere riconosciute del diciannovesimo secolo, danno irreversibile per il patrimonio architettonico greco[11]. Le possibilità e prospettive di sviluppo andavano di pari passo con la costruzione di ''grandi edifici moderni"[12]. In parallelo iniziano anche i primi tentativi per la riqualificazione del patrimonio architettonico, principalmente su iniziativa privata, ma purtroppo questi casi furono estremamente pochi rispetto alle nuove costruzioni.

Ο Κωνσταντίνος Μπίρης που δουλεύει στο τεχνικό γραφείο του δήμου, παραδέχεται το 1960 ότι έχουν χαθεί όλες οι ευκαιρίες για πολεοδομική ανασυγκρότηση της Αθήνας[8]. Η μοναδική αξιόλογη πρόταση ήταν εκείνη του Μπίρη, με τις υπόλοιπες να είναι επιφανειακές και να καταλήγουν σε απλές κυκλοφορικές ρυθμίσεις[9]. Δυστυχώς ήταν η περίοδος που ο καθένας που είχε δύναμη και εξουσία μπορούσε να πραγματοποιήσει ένα πολεοδομικό έργο[10]. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να καταδικαστεί ένα νεοκλασικό σύμπλεγμα κτιρίων στο κέντρο της Αθήνας. Οι κατεδαφίσεις πολλών έργων του 19ου αιώνα προκάλεσαν ανεπανόρθωτη ζημιά στην πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας[11]. Η ανάπτυξη ήταν συνυφασμένη με την κατασκευή νέων μεγάλων κτιρίων[12]. Παράλληλα ξεκινάει και μία προσπάθεια αποκατάστασης κάποιων έργων, κυρίως ιδιωτικών, αλλά δυστυχώς ήταν τραγικά λίγες περιπτώσεις σε σχέση με τις νέες κατασκευές.

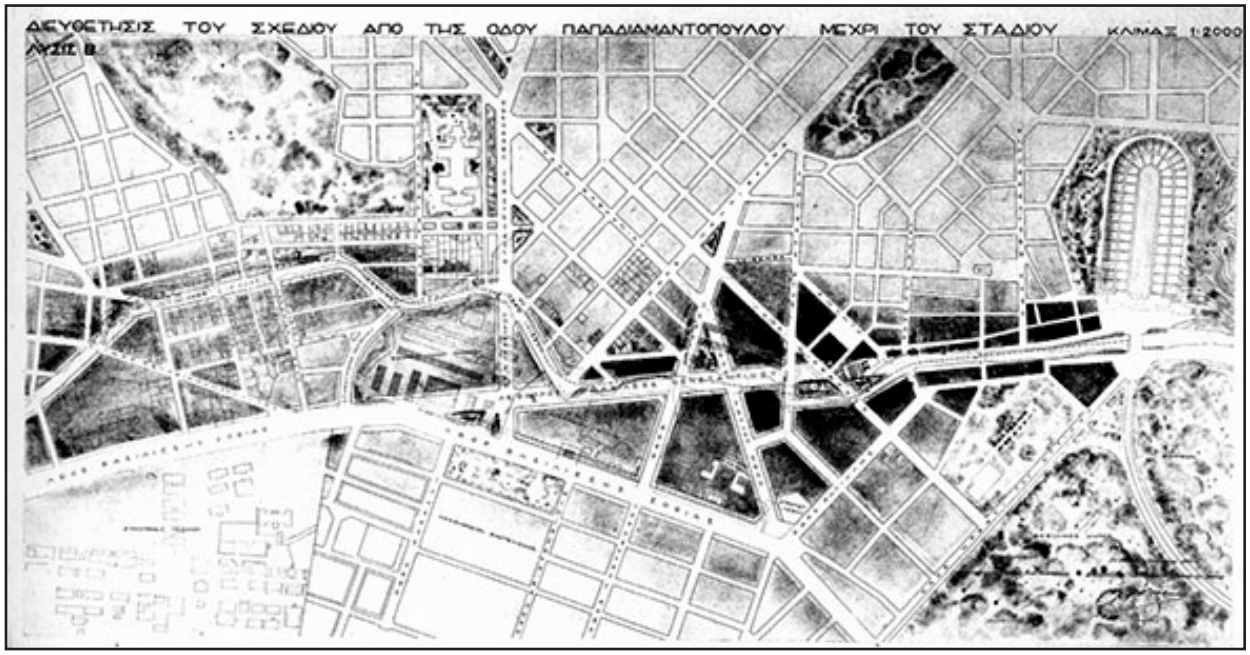

1959, K. Biris, Proposta per il centro di Atene che è stata realizzata
1959, Κ. Μπίρης, Πρόταση για το κέντρο των Αθηνών που πραγματοποιήθηκε

[8] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, σελ. 364
[9] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, σελ. 410
[10] Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966, σελ. 366
[11] Κωνσταντίνος Μπίρης, άρθρο στο περιοδικό "Ζυγός", 1956, 4/1956, σελ. 5
[12] Χ. Σφαέλλος, (έρευνα για καλό και κακό γούστο), "Ζυγός", 1960, 53/1960, σελ. 23-24

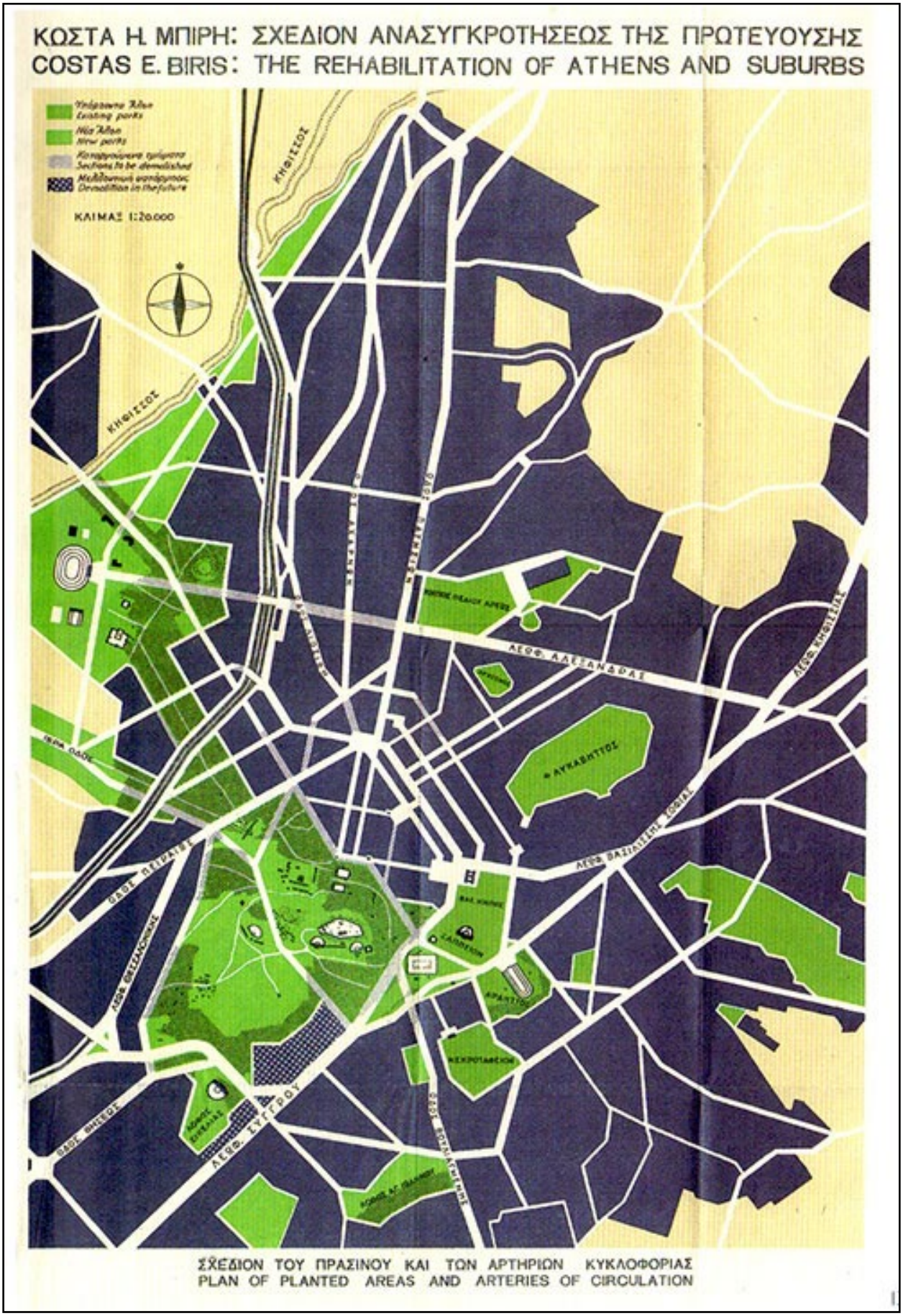

1959, K. Biris, Centro di Atene, Verde ed assi viari
1959, Κ. Μπίρης, Κέντρο των Αθηνών, πράσινο και αρτηρίες κυκλοφορίας

3.2 Cantiere ed università

3.2 Εργοτάξιο και πανεπιστήμιο

In un capitolo della sua tesi, François Loyer, storico dell'arte, descrive come in Grecia e allo stesso modo in altri paesi del Mediterraneo il carattere speciale dell'architettura risiede nel saper utilizzare i materiali di costruzione[13], dove non si tratta più solo di un'architettura mediterranea ma di un'architettura del cemento[14], basata quindi su una tecnologia arretrata. In effetti, come si può osservare anche prima della seconda guerra mondiale, l'architettura moderna in Grecia era basata sulla nuova tecnologia europea ma senza i mezzi ed i materiali che permettessero agli architetti di realizzarla[15]. Il calcestruzzo armato è stata la scelta più adeguata per la costruzione di strutture di grandi dimensioni e così si è diffuso lo scheletro in calcestruzzo armato ed i tamponamenti in mattoni forati. Dato che tutti gli elementi strutturali (la struttura portante, i tamponamenti e le divisioni interne) andavano nascosti sotto le finiture si costruiva velocemente, senza precisione, con tante imperfezioni. Con l'introduzione del cemento faccia a vista e del piano pilotis, sono quindi nate nuove tecniche di costruzione più precise ed avanzate[16].

Σε ένα κεφάλαιο της πτυχιακής του, ο François Loyer, περιγράφει πως στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες μεσογειακές χώρες, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής οφείλεται στα υλικά κατασκευής[13]. Επιπλέον δεν αναφέρεται σε μία μεσογειακή αρχιτεκτονική, αλλά σε μία αρχιτεκτονική του σκυροδέματος[14], βασισμένη σε ξεπερασμένες τεχνικές. Λαμβάνοντας υπόψιν όλα όσα είχαν γραφτεί στα μέσα της δεκαετίας του '60, αυτό το συμπέρασμα ήταν ακόμα πιο αληθές για τις περασμένες δεκαετίες. Πράγματι, όπως μπορεί κάποιος να παρατηρήσει, και πριν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα είναι βασισμένη πάνω στη νέα τεχνολογία που αναπτύσσεται στην Ευρώπη, χωρίς όμως να έχει τα μέσα και τα υλικά που να επιτρέπουν στους αρχιτέκτονες να τη πραγματοποιήσουν[15]. Το ενισχυμένο σκυρόδεμα ήταν το καταλληλότερη επιλογή που επέτρεπε τη δημιουργία έργων αυτού του επιπέδου, και έτσι καθιερώθηκε ο στατικός φορέας από σκυρόδεμα και οι ενδιάμεσοι τοίχοι από τούβλο. Δεδομένου ότι ο στατικός φορέας αλλά και οι τοίχοι καλύπτονταν με σοβά, χτίζονταν γρήγορα, με πληθώρα κακοτεχνιών. Όταν καθιερώθηκε το εμφανές σκυρόδεμα και η πιλοτή, γεννιούνται νέες τεχνικές υψηλότερου επιπέδου[16].

[13] Fr. Loyer, «Κριτική της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά Θέματα, 1968, 2/1968, σελ. 26

[14] Fr. Loyer, «Κριτική της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά Θέματα, 1968, 2/1968, σελ. 28

[15] Γ. Καλογήρου - Λ. Παπαγιαννάκη - Γ. Σαχαρίδη, «Η ελληνική χημική βιομηχανία μπροστά στη δεκαετία του '80», ο Πολίτης, 1980, 36/1980, σελ. 21-23

[16] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 269

Suggestive sono le prime costruzioni in metallo e lo sviluppo dell'industria dell'alluminio che piano piano ha sostituito i serramenti tradizionali in legno. Queste nuove tecnologie vengono utilizzate solo nelle opere di grande scala, con un budget abbastanza alto[17]. Questa relazione tra tecnologia di basso livello e poche costruzioni ad alti requisiti[18] porta ad avere costruttori ed aziende che guardano al profitto più che alla qualità della costruzione. Il mondo universitario affronta un percorso inverso, dove gli studenti imparano nel cantiere, dato che la formazione punta a tracciare un preciso approccio ideologico e si allontana dalla realtà tecnologica e costruttiva[19]. Il carattere accademico dell'architettura, che si basava sulla teoria, si trovava ad un livello molto alto mentre mancavano collegamenti con la realtà costruttiva. L'allontanamento dalle vere esigenze del territorio greco e l'ossessione verso la figura rinascimentale dell'architetto-artista[20], hanno peggiorato la situazione.

Αξιόλογες ήταν οι πρώτες κατασκευές από μέταλλο και η ανάπτυξη της βιομηχανίας αλουμινίου, υλικό που σιγά σιγά αντικατέστησε τα παραδοσιακά κουφώματα από ξύλο. Για την περίοδο μελέτης οι νέες τεχνολογίες χρησιμοποιούνται σε έργα υψηλού προυπολογισμού[17]. Αυτή η σχέση μεταξύ χαμηλού επιπέδου τεχνολογία και λίγα έργα υψηλού επιπέδου[18], έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κατασκευαστικών εταιριών που στοχεύουν στο κέρδος και όχι στην ποιότητα κατασκευής. Σε μία ανάλογη περίπτωση κινούνται και οι φοιτητές του πολυτεχνείου οι οποίοι μαθαίνουν στο εργοτάξιο, δεδομένου ότι το πανεπιστήμιο στοχεύει σε μία ξεκάθαρη ιδεολογική προσέγγιση και απομακρύνεται από την τεχνολογική και κατασκευαστική πραγματικότητα[19]. Ο ακαδημαϊκός χαρακτήρας βρισκόταν σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο ενώ έλλειπαν οι κατάλληλες συνδέσεις με το εργοτάξιο. Η απομάκρυνση από τις ανάγκες του ελλαδικού χώρου και η αναγεννησιακή προσέγγιση του αρχιτέκτονα-καλλιτέχνη[20], χειροτέρεψε την κατάσταση.

[17] Άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960, 20/1960, σελ. 74-77

[18] Χρ. Μιχαήλ, «Υπερβολικά παραβολοειδή», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1962, 35/1962, σελ. 68-69

[19] Κ. Τσουκαλάς , «Εξάρτηση και αναπαραγωγή», εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1979, σελ. 563

[20] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 269

3.3 Architettura ufficiale - commerciale

3.3 Επίσημη - Εμπορική αρχιτεκτονική

L'architettura più diffusa in Grecia dopo la guerra può essere identificata con la riproduzione di motivi, che hanno avuto successo negli anni precendenti, utilizzati sia dai progettisti originari che dai loro imitatori. Si tratta di un'architettura simile a quella precedente rispetto alla guerra che ha creato un nuovo ''linguaggio comune" soprattutto ad Atene[21].

Dopo la fine della guerra hanno prevalso gli architetti più conservatori che tenevano conto delle esigenze delle nuove classi sociali orientate verso un approccio più diretto al passato. Questa tendenza ha favorito nell'architettura l'affermarsi di un diffuso stile neoclassico[22].

Il modernismo in Grecia si è concluso prima della fine degli anni Trenta, dato che non è stato mai accettato dalla collettività. Il tipo di palazzo residenziale ''semplice", con balconi ristretti, ringhiere in ferro al posto dei parapetti solidi, volumi sporgenti e colori chiari, vedrà una diffusione in tutto il Paese. L'interesse alla facciata e ai prospetti dell'edificio non sembravano interessare l'architettura. Sarà l'architetto Nikos Valsamakis, presente dagli anni Cinquanta sulla scena greca, a portare un primo rinnovamento.

Η εμπορική αρχιτεκτονική στην μεταπολεμική Ελλάδα μπορεί να καθοριστεί από την αναπαραγωγή μοτίβων, που είχαν επιτυχία τα προηγούμενα χρόνια, εφαρμοσμένα και από τους εμπνευστές τους αλλά και από τους μιμητές τους. Πρόκειται για μία αρχιτεκτονική που έχει άμεση σχέση με την προπολεμική και δημιουργεί μία "κοινή γλώσσα" κυρίως στην Αθήνα[21].

Αυτοί που διακρίθηκαν αμέσως μετά το πέρας του πολέμου, ήταν οι αρχιτέκτονες που συνέχιζαν σε μία συντηρητική προσέγγιση, λαμβάνοντας υπόψιν τις απαιτήσεις των νέων κοινωνικών τάξεων. Το παράδοξο με αυτού του είδους τις κοινωνικές τάξεις, είναι η προσπάθεια εδραίωσής τους μέσα από μία άμεση σύνδεση με το παρελθόν. Με αυτό το τρόπο, θέλοντας να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες των πελατών τους, υιοθετήθηκε ένα ψεύτικο "ελληνικό στοιχείο" στα έργα τους[22].

Ο μοντερνισμός στην Ελλάδα τελείωσε πριν το τέλος της δεκαετίας του '30, δεδομένου ότι δεν έγινε ποτέ αποδεκτός από την κοινωνία. Ο τύπος της απλής πολυκατοικίας με λιτά μπαλκόνια, μεταλλικά κάγκελα στη θέση των στηθαίων, όγκους που προεξέχουν και ανοιχτά χρώματα, θα διαδοθεί σε ολόκληρη τη χώρα. Είναι φανερό πως εκείνη την εποχή υπήρχε ελάχιστο ενδιαφέρον για τη μελέτη της πρόσοψης και μία ανανεωτική τάση θα έρθει το 1951 με τον αρχιτέκτονα Νίκο Βαλσαμάκη.

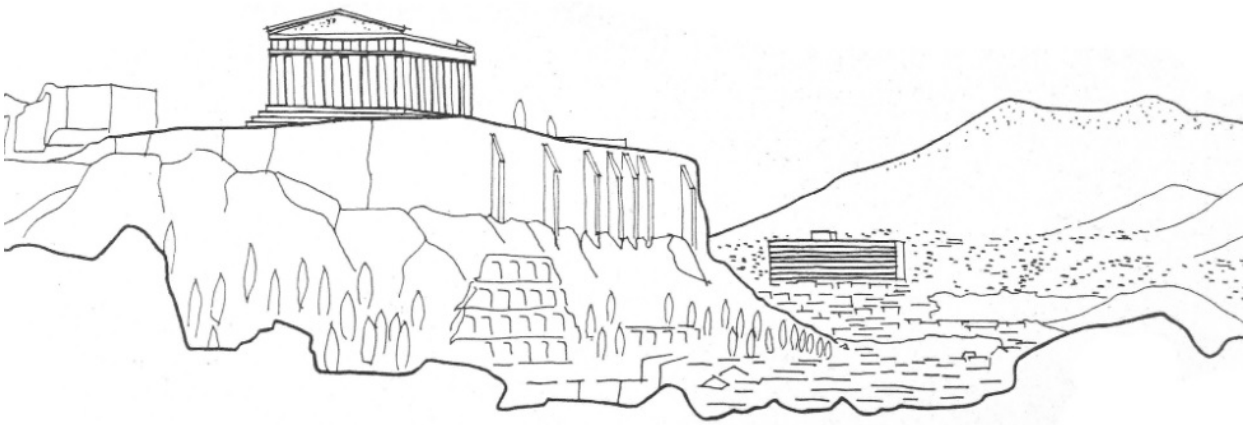

1963, E. Vourekas - P. Vasileiadis - S. Staikos, Rapporto tra l'acropolis di Atene e l'albergo "Hilton"
1963, Ε. Βουρέκας - Π. Βασιλειάδης - Σ. Στάικος, Σχέση μεταξύ ακρόπολης και του ξενοδοχείου "Hilton"

[21] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 959, 1188
[22] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 791

Verso la fine degli anni Cinquanta nell'architettura greca si caratterizza attraverso un linguaggio monumentale, tradotto come un'accentuazione della classicità[23]. Il formalismo di influenza americana, è stato ripreso in Grecia alla fine degli anni Cinquanta con la progettazione di due edifici simbolo per la città di Atene, che hanno avuto un ruolo fondamentale nell'ambito dell'architettura ellenica del dopoguerra: l'albergo Hilton (1963) e l'ambasciata americana (1961). Il primo progetto di grande scala nel periodo del dopoguerra in Grecia, è stato l'Hilton di Atene degli architetti E. Voureka, P. Vasileiadi e S. Staiko in collaborazione con i tecnici della azienda alberghiera[24].

Στα τέλη της δεκαετίας του '50 φθάνει η μεγαλοπρεπής αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, μεταφρασμένη ως η αποθέωση της κλασικότητας[23]. Ο αμερικάνικος αυτός φορμαλισμός, καλλιεργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '50 μέσα από δύο κτίρια σύμβολα για τη πόλη των Αθηνών, τα οποία είχαν και βασική επιρροή στην ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική: το ξενοδοχείο Χίλτον και η Αμερικάνικη πρεσβεία. Το πρώτο έργο μεγάλης κλίμακας στη μεταπολεμική περίοδο, ήταν το ξενοδοχείο Χίλτον των αρχιτεκτόνων Ε. Βουρέκα, Π. Βασιλειάδη και Σ. Στάικο σε συνεργασία με τεχνικούς της εταιρίας Hilton[24].

1963, E. Vourekas - P. Vasileiadis - S. Staikos, Vista dell'albergo "Hilton" dall'agolo corso Michalakopoulou - corso Vas. Aleksandrou
1963, Ε. Βουρέκας - Π. Βασιλειάδης - Σ. Στάικος, Άποψη του ξενοδοχείου "Hilton" επι των οδών Μιχαλακοπούλου και Βασ. Αλεξάνδρου

[23] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1017
[24] Άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1959, 15-16/1959, σελ. 38-41

L'albergo ha rappresentato un punto riferimento sia per investimenti stranieri in Grecia sia per l'architettura a grande scala. Lo sviluppo turistico aveva già preso avvio in Grecia, in particolare grazie agli investimenti pubblici dell'Ente Ellenico per il Turismo (EOT) - è il caso, ad esempio, delle strutture ricettive della catena ''Ksenia'' -, e ad investimenti privati. Le dimensioni però erano molto limitate (40-90 posti letto). L'Hilton per la prima volta metteva a disposizione 1.000 posti letto (400 camere), un edificio fuori scala che non cercava alcun dialogo con il contesto o con la tradizione [25]. Non seguendo i riferimenti di quel periodo, come quelli di ''Ksenia'' degli architetti C. Sfaellou e A. Konstantinidi, l'Hilton doveva essere imponente e lussuoso, un monumento contemporaneo più vicino all'architettura americana che a quella greca [26]. Gli architetti scelsero un linguaggio internazionale: tutti gli spazi comuni sono disposti al piano terra dal quale poi si sviluppano i successivi piani che vanno a comporre il volume principale dove si trovano le aree delle camere[27]. La distribuzione planimetrica dell'albergo in un intero quartiere con il metodo della progettazione libera dissolveva le distinzioni tra facciata principale e secondaria. Su corso Vasilisis Sofias il volume contenente le stanze presenta un prospetto senza aperture ed il piano terra rimaneva ugualmente chiuso in tutto il suo perimetro, tramite una rete di marmo ispirata all'architettura monumentale americana[28]. L'uso del marmo bianco sia sul prospetto ma anche negli interni è forse l'elemento tradizionale greco più rilevante. La comparazione con il Partenone non è determinata sollo dalle dimensioni del volume, ma viene sottolineata dalla ripresa delle colonne sul prospetto, sotto un approccio moderno. La loro funzione è la protezione delle stanze dalla luce solare. Così il prospetto, avendo risolto sia la parte funzionale ma anche figurativa, è diventato il riferimento dell'architettura greca ufficiale.[29] Questo nuovo tipo di approccio viene ridimensionato sulla realizzazione dell'Ambasciata americana ad Atene di Walter Gropius, che è stata costruita nello stesso periodo, motivo per il quale è utile comparare questi due progetti fondamentali[30].

Το ξενοδοχείο ήταν έργο αναφοράς για τις ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα και για τη μεγαλοπρεπή αρχιτεκτονική. Η τουριστική ανάπτυξη είχε ξεκινήσει στη χώρα και μέσω δημοσίων έργων του ΕΟΤ με τη δημιουργία των Ξενία, αλλά και μέσα από ιδιωτικές επενδύσεις. Το μέγεθος των τουριστικών καταλυμάτων ήταν πολύ περιορισμένο μέχρι εκείνη τη στιγμή (40-90 κλίνες). Το Χίλτον για πρώτη διέθετε 1000 κλίνες (400 δωμάτια) και τόνιζε ότι δεν το ενδιέφερε να συνομιλεί με το περιβάλλον γύρω του, αντιθέτως ήθελε να επιβληθεί[25]. Χωρίς να ακολουθεί τις αρχές εκείνης της εποχής, όπως τα Ξενία των αρχιτεκτόνων Χ. Σφάελλου και Α. Κωνσταντινίδη, έπρεπε να είναι επιβλητικό και πολυτελές, ένα μνημείο σύγχρονης αρχιτεκτονικής[26]. Οι αρχιτέκτονες επέλεξαν ένα διεθνές τρόπο σχεδίασης: όλοι οι κοινόχρηστοι χώροι τοποθετήθηκαν στο ισόγειο στο οποίο εδράζεται ο βασικός όγκος των δωματίων[27]. Η τοποθέτηση του ξενοδοχείου σε ένα ελεύθερο οικόπεδο, έλυνε το πρόβλημα της κύριας και δευτερεύουσας όψης. Επί της οδού Βασ. Σοφίας ο όγκος των δωματίων παρουσιάζει μία τυφλή όψη και το ισόγειο παρέμενε κλειστό με τα μαρμάρινα πλέγματα που είχαν επιλεχθεί, στοιχείο της αμερικανικής μνημειακής αρχιτεκτονικής[28]. Η χρήση λευκού μαρμάρου στην όψη αλλά και στο εσωτερικό είναι ίσως το σημαντικότερο ελληνικό στοιχείο. Η σύγκριση με τον Παρθενώνα δεν εδράζεται μόνο στον όγκο του αλλά και στις κολώνες που αναπτύσσονται στην όψη, μέσα από μία σύγχρονη σχεδίαση. Η χρήση του ήταν για τη προστασία των δωματίων από το ηλιακό φως. Έτσι το έργο έχοντας επιλυθεί μορφολογικά αλλά και λειτουργικά, έγινε ένα από τα σύμβολα της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής[29]. Η εδραίωση αυτού του είδους της όψης έρχεται με το σχεδιασμό της πρεσβείας την Ηνωμένων Πολιτειών στην Αθήνα του αρχιτέκτονα Walter Gropius, που χτιζόταν την ίδια περίοδο με το Χίλτον, γεγονός που μας επιτρέπει να τα συγκρίνουμε[30].

[25] Κωνσταντίνος Μπίρης, άρθρο στο περιοδικό "Ζυγός", 1960, 55/1960, σελ. 40

[26] Ι. Λυγίζος, Architectural Forum "Η διεθνής και η τοπική αρχιτεκτονική", Αθήνα, 1967, σελ. 257

[27] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1121

[28] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 276

[29] Fr. Loyer, «Κριτική της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά Θέματα, 1968, 2/1968, σελ. 26

[30] Άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1957, 6/1957, σελ. 27-34

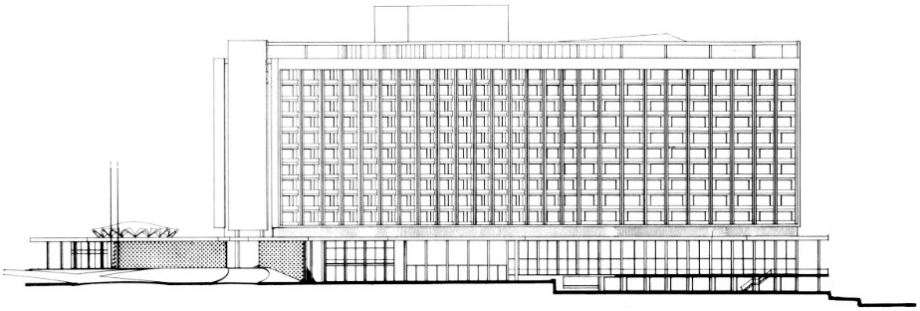

1963, E. Vourekas - P. Vasileiadis - S. Staikos, Albergo "Hilton", Prospetto est
1963, Ε. Βουρέκας - Π. Βασιλειάδης - Σ. Στάικος, Ξενοδοχείο "Hilton", Ανατολική όψη

1963, E. Vourekas - P. Vasileiadis - S. Staikos, Vista dell'albergo "Hilton" durante la costruzione
1963, Ε. Βουρέκας - Π. Βασιλειάδης - Σ. Στάικος, Άποψη του ξενοδοχείου "Hilton" κατα τη διάρκεια της ανέγερσης

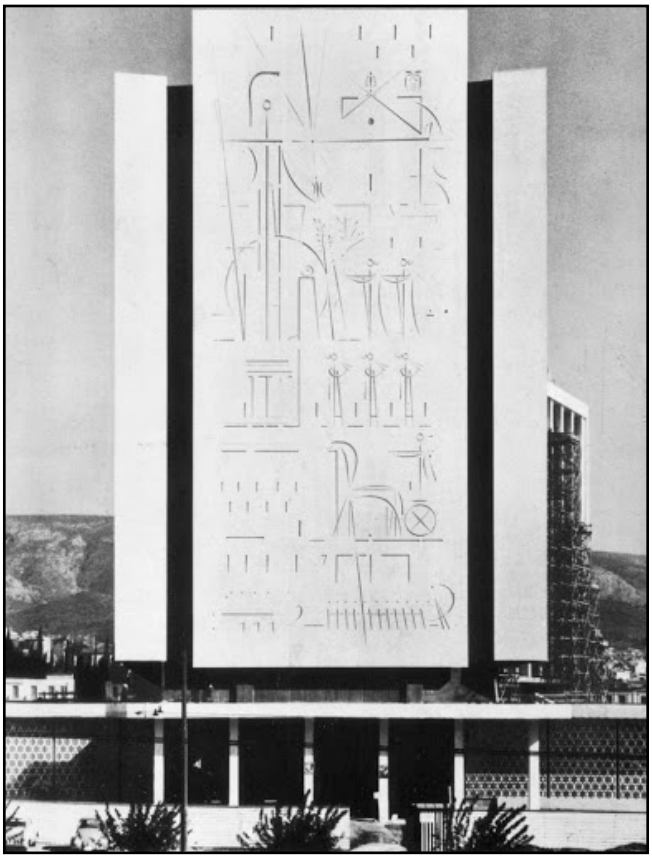

1963, E. Vourekas - P. Vasileiadis - S. Staikos, Albergo "Hilton", Prospetto su corso Vas. Sofias
1963, Ε. Βουρέκας - Π. Βασιλειάδης - Σ. Στάικος, Ξενοδοχείο "Hilton", Όψη επί της οδού Βασ. Σοφίας

L'ambasciata americana di Walter Gropius occupa un quartiere interno dove l'unico elemento visibile di tutto il complesso dall'esterno è il prospetto principale. Tuttavia l'edificio è assolutamente simmetrico con pilastri perimetrali. Gli uffici si sviluppano sul quadrato della pianta lasciando il patio al centro. In questo caso il riferimento al tempio periptero è più evidente, come altri progetti americani della stessa epoca, come l'ambasciata americana in India (E. Stone, 1957-59) ed il padiglione di Bruxelles nell'esposizione del 1958. L'architettura americana si stava imponendo in Grecia sotto la proposizione contemporanea dell'architettura greca tradizionale, ma di fatto promuoveva il ritorno del classicismo. Anche qui il rivestimento è in marmo bianco, piastrelle azzurre e piantumazione della natura greca[31].

Η πρεσβεία των Ηνωμένων Πολιτειών καλύπτει ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, αλλά η διαφορά είναι ότι εδώ υπάρχει μία βασική όψη. Στο σύνολό του το κτίριο είναι απόλυτα συμμετρικό. Τα γραφεία οργανώνονται στη περίμετρο του κτιρίου ενώ στο κέντρο υπάρχει ο ανοιχτός ακάλυπτος χώρος. Σε αυτή τη περίπτωση η μίμηση του ναού περίπτερο είναι εμφανής, όπως άλλα αμερικανικά έργα εκείνης της περιόδου: πρεσβεία την Ηνωμένων Πολιτειών στην Ινδία (E. Stone, 1957-59) και το περίπτερο στις Βρυξέλες στη διεθνή έκθεση του 1958. Η αμερικανική αρχιτεκτονική προσπαθούσε να επιβληθεί στην Ελλάδα με τη δικαιολογία του ελληνικού στοιχείου, ενώ στην πραγματικότητα στόχευε στην επιστροφή του κλασικισμού. Και εδώ συναντάμε λευκό μάρμαρο στις προσόψεις, γαλάζια πλακάκια και φύτευση εμπνευσμένη από την ελληνική φύση[31].

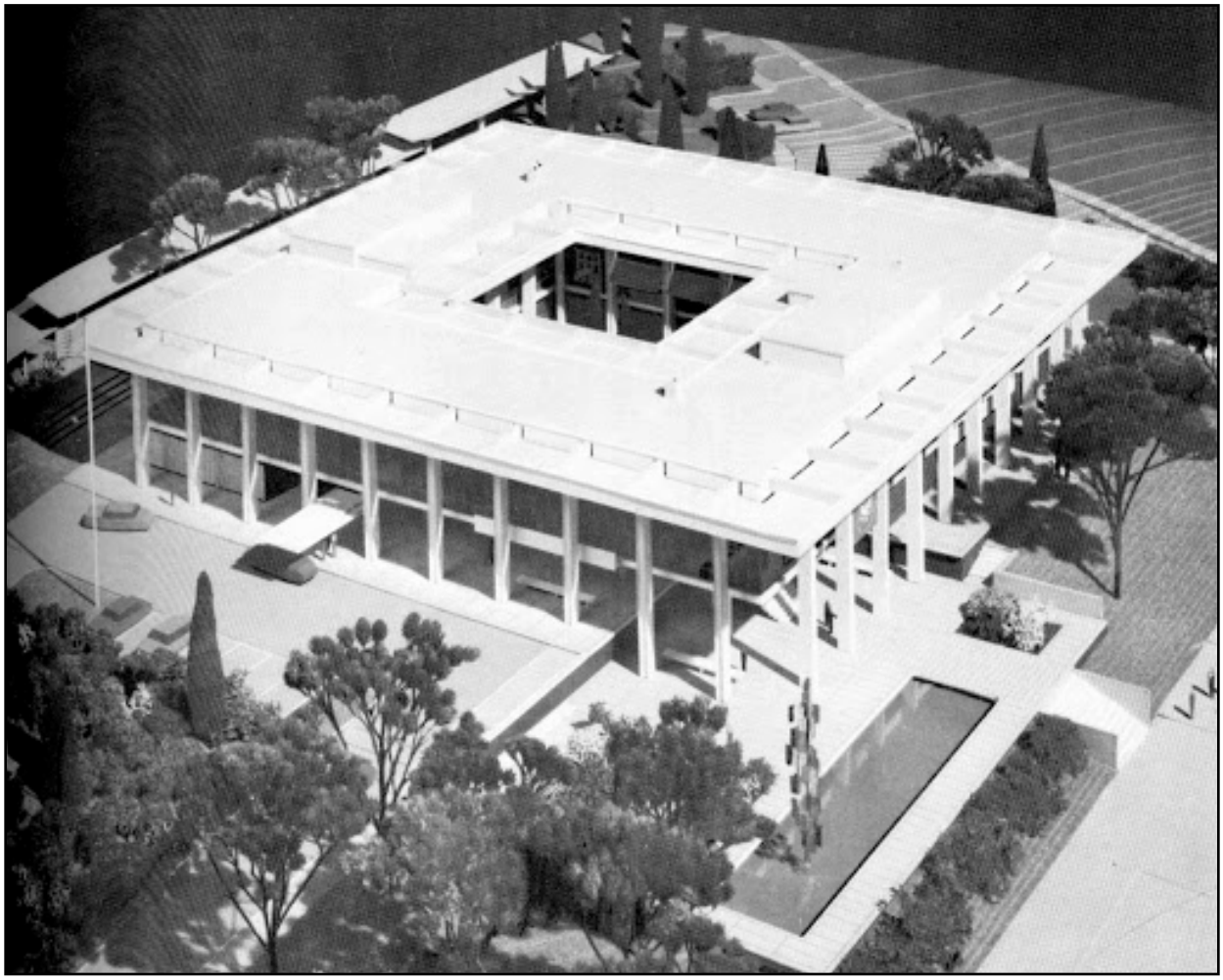

1961, W. Gropius, Ambasciata americana ad Atene, Plastico del progetto
1961, W. Gropius, Αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, Μακέτα της μελέτης

[31] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 277

1961, W. Gropius, Ambasciata americana ad Atene, Ingresso principale
1961, W. Gropius, Αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, Κεντρική είσοδος

1961, W. Gropius, Ambasciata americana ad Atene, Cortile interno
1961, W. Gropius, Αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, Εσωτερική αυλή

Di estremo interesse sono i due progetti del Terminal Est dell'aeroporto di Hellinikon, (arch. Eero Sarineen)[32] (1968) e l'albergo Mont Parnes (arch. P. Mylonas) (1961). Nel progetto di Saarinen si distingue la serie di pilastri che si sviluppa con nervature particolari, scelta che riporta il discorso dell'elemento della tradizione greca nell'architettura moderna. L'albergo Mont Parnes (1958-61), pur essendo a livello architettonico un progetto ben studiato, è stato oggetto di molte polemiche in relazione alla sua posizione e allle sue dimensioni[33]. Molte caratteristiche tecniche e funzionali erano di qualità superiore rispetto all'Hilton e venne considerato come riferimento per gli alberghi costruiti successivamente.

Δύο άλλα έργα που επηρέασαν λιγότερο την ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική είναι ο επιβατικός σταθμός του αεροδρομίου του Ελληνικού, έργο του Eero Saarinen[32] (1968) και το ξενοδοχείο Mont Parnes του Παύλου Μυλωνά. Στο έργο του Saarinen διακρίνονται οι κολώνες που αναπτύσσονται στην όψη, και οι ιδιαίτερες νευρώσεις τους, γεγονός που επαναφέρει το θέμα του ελληνικού στοιχείου στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική. Το Mont Parnes αντιθέτως ήταν ένα έργο που προκάλεσε πολλές κριτικές, όχι τόσο για την αρχιτεκτονική του όσο για το μέγεθος και τη θέση του[33]. Σε αρχιτεκτονικό επίπεδο πρόκειται για ένα έργο καλά μελετημένο που θα μπορούσε να συγκριθεί με αντίστοιχα του εξωτερικού. Πολλά από τα στοιχεία του κρίνονται ανώτερα του Χίλτον και θεωρείται έργο αναφοράς για πολλά μετέπειτα ξενοδοχεία που χτίζονται στον ελλαδικό χώρο.

1968, E. Saarinen, Aeroporto est di Hellinikon, Atene
1968, E. Saarinen, Ανατολικό αεροδρόμιο ελληνικού

[32] Δημοσίευση προσχεδίων στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960, 24/1960, σελ. 21-25 και Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1962, 34/1962, σελ. 58-62

[33] Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1961, 28/1961, σελ. 13-18

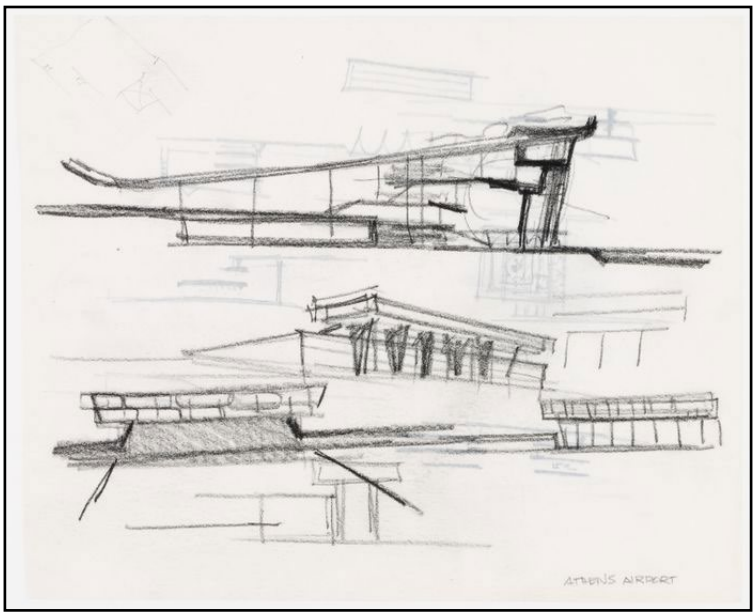

1968, E. Saarinen, Aeroporto est di Hellinikon, Atene, Schizzi dell'architetto
1968, E. Saarinen, Ανατολικό αεροδρόμιο ελληνικού, Σκίτσα του αρχιτέκτονα

1968, E. Saarinen, Aeroporto est di Hellinikon, Atene
1968, E. Saarinen, Ανατολικό αεροδρόμιο ελληνικού

1958-61, P. Mylonas, Albergo Mont Parnes, Prospetto sud
1958-61, Π. Μυλωνάς, Ξενοδοχείο Mont Parnes, Νότια όψη

1958-61, P. Mylonas, Albergo Mont Parnes, Prospetto est
1958-61, Π. Μυλωνάς, Ξενοδοχείο Mont Parnes, Ανατολική όψη

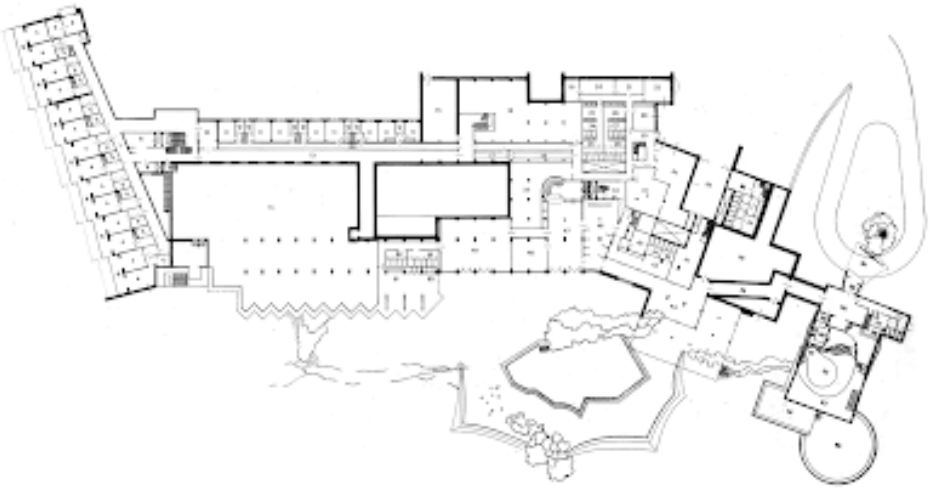

1958-61, P. Mylonas, Albergo Mont Parnes, Pianta piano primo
1958-61, Π. Μυλωνάς, Ξενοδοχείο Mont Parnes, Κάτοψη πρώτου ορόφου

1958-61, P. Mylonas, Albergo Mont Parnes, Vista dall'alto
1958-61, Π. Μυλωνάς, Ξενοδοχείο Mont Parnes, Αεροφωτογραφία

3.4 Nuove ricerche

3.4 Νέες Αναζητήσεις

Nel 1958-59 si utilizzano ancora come riferimento i progetti dei grandi architetti stranieri che hanno progettato nel Paese. Il progetto di Gropius ad Atene è considerato un intervento che enfatizza l'importanza dell'architettura greca. Sembrava quasi che l'architettura greca non potesse prescindere dall'influenza straniera. Insieme alla crescita economica del Paese, si aumenta il numero degli studenti di Architettura ed il ruolo dell'architetto nella società inizia a cambiare.

Negli anni Sessanta i giovani architetti che hanno studiato e lavorato all'estero iniziano a tornare in patria e ad influenzare anche il dibattito architettonico. La conoscenza della cultura occidentale (Europa e Stati Uniti), condiziona la nuova architettura greca, portando gli architetti ad adottare riferimenti nati in un contesto esterno a quello greco[34].
In molti casi nonostante l'utilizzo di riferimenti apparentemente adattabili, gli esiti hanno dimostrato una mancata attenzione al contesto e al territorio greco[35]. Questo è il motivo per cui si distinguono delle discontinuità e soprattutto cambiamenti di lessico nelle opere di tanti architetti. Le forti influenze locali possono far distinguere l'architettura greca dal linguaggio internazionale.

Durante il periodo della guerra civile in Grecia tmolti architetti lavorano in Francia[36] e vengono influenzati da quanto pubblicato sulle principali riviste (tra le altre «L'Architecture d'Aujourd'hui»[37]), ma anche dalla produzione teorica di Le Corbusier. Progetti che testimoniano queste influenze sono la Casa-laboratorio di T. Spiteris, progetto dell'architetto A. Proveleggios del 1958[38], ed il restauro del complesso a Santorini dopo i terremoti del 1956, progetto di K. Dekavalas.

Το 1958-59 διακρίνεται ακόμα ο θαυμασμός στα έργα ξένων αρχιτεκτόνων που έχουν δη-μιουργήσει στην Ελλάδα. Ένα έργο του Gropius στην Αθήνα θεωρείται ένα στοιχείο που αυξάνει την σημαντικότητα της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Ακόμα ήταν δύσκολο να μπορέσει να αποκαλυφθεί η αλήθεια πίσω από έργα όπως το Χίλτον και η πρεσβεία των Ηνωμένων πολιτειών. Με αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτό ότι η ελληνική αρχιτεκτονική δεν θα μπορούσε να ξεφύγει από την αμερικάνικη επιρροή. Μαζί με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας αυξάνεται και ο αριθμός των νέων αρχιτεκτόνων με αποτέλεσμα ο ρόλος του αρχιτέκτονα να αναβαθμίζεται στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Τη δεκαετία του '60 νέοι αρχιτέκτονες επιστρέφουν τη χώρα από το εξωτερικό και αρχίζουν να επηρεάζουν την αρχιτεκτονικό κλάδο. Η προσέγγιση στο δυτικό πολιτισμό, Ευρώπη και ΗΠΑ, επηρέασαν την αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, οδηγώντας τους αρχιτέκτονες στη υιοθέτηση προτύπων του εξωτερικού γεννημένα σε διαφορετικές συνθήκες σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα[34]. Τις περισσότερες φορές, αν και τα πρότυπα μπορούσαν να υιοθετηθούν εύκολα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν η ιδιαιτερότητα κάθε χώρου, δεν ήταν πάντα επιτυχημένα δημιουργώντας ένα ανομοιογενές αποτέλεσμα που δεν συνομιλούσε με το ελληνικό παράδειγμα[35]. Αυτός είναι και ο λόγος που παρατηρούμε ασυνέχειες και αλλαγές ύφους σε πολλούς αρχιτέκτονες. Ακόμα και σε αυτή τη περίπτωση όμως μπορούμε να βρούμε ελληνικές επιρροές που κάνουν τη διαφορά σε σχέση με την διεθνή αρχιτεκτονική.

Κατά τη περίοδο του εμφυλίου πολλοί αρχιτέκτονες δουλεύουν στη Γαλλία[36] και επηρεά-ζονται και από τα περιοδικά της εποχής, L'Architecture d'Aujourd'hui[37], αλλά και από τα βιβλία του Le Corbusier. Έργα που μαρτυρούν αυτές τις επιρροές είναι το σπίτι - εργαστήριο του Τ. Σπιτέρη, έργο του αρχιτέκτονα Α. Προβελέγγιου 1958[38], και η αναστήλωση οικισμών στη Σαντορίνη μετά τους σεισμούς του 1956, έργο του Κ. Δεκαβάλλα.

[34] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 279

[35] Δ. Πορφύριος, «Η μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. 1950-75», άρθρο στο περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1979, 10/1979, σελ. 22

[36] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 279

[37] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 279

[38] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 929-933

L'influenza principale, fino al 1960, è stata quella di Mies van der Rohe, soprattutto del periodo americano. L'architettura di Mies coincide con due richieste di quel periodo: l'architetto non rimane solo un artista ma ha anche un valore scientifico, ed il ritorno alla tradizione classica che è sempre stato un punto di riferimento dell'architettura greca dal 1830[39]. Il fascino della perfezione tecnologica nelle architetture di Mies, soprattutto per la Grecia, prendeva un valore aggiuntivo: coincideva con il livello dei paesi avanzati in Europa e questo era il modello di sviluppo che voleva seguire il Paese. Dato che lo stile di Mies parlava una lingua internazionale riusciva a non essere influenzato da ideologie locali e poteva soddisfare scopi diversi.

Η βασική επιρροή, μέχρι το 1960, ήταν εκείνη του Mies van der Rohe, κυρίως η αμερικανι-κή περίοδός του. Η αρχιτεκτονική του συμπίπτει με δύο βασικές απαιτήσεις της εποχής: ο αρχιτέκτονας δεν παραμένει μόνο ένας καλλιτέχνης αλλά έχει και μία επιστημονική βαρύτητα, και η επιστροφή στην κλασσική παράδοση που πάντα ήταν σημείο αναφοράς της Ελληνικής αρχιτεκτονικής από το 1830[39]. Η γοητεία στην κατασκευαστική τελειότητα στα έργα του Mies, κυρίως για την Ελλάδα, είχε μία επιπρόσθετη αξία: συνέπιπτε με το επίπεδο των προηγμένων χωρών του εξωτερικού, πρότυπο που ήθελε να ακολουθήσει η ελληνική κοινωνία. Δεδομένου ότι το στυλ του Mies μιλούσε μία διεθνή γλώσσα δεν επηρέαζε συγκεκριμένα στοιχεία με διαφορετική ιδεολογία και μπορούσε να ικανοποιήσει διαφορετικούς σκοπούς.

1958, A. Proveleggios, Casa - laboratorio di T. Spiteris
1958, Α. Προβελέγγιος, Κατοικία - εργαστήριο του Τ. Σπιτέρη

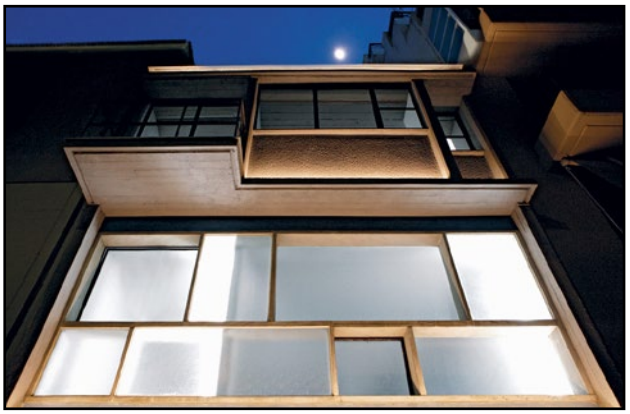

1958, A. Proveleggios, Casa - laboratorio di T. Spiteris
1958, Α. Προβελέγγιος, Κατοικία - εργαστήριο του Τ. Σπιτέρη

1958, A. Proveleggios, Casa - laboratorio di T. Spiteris
1958, Α. Προβελέγγιος, Κατοικία - εργαστήριο του Τ. Σπιτέρη

[39] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 280

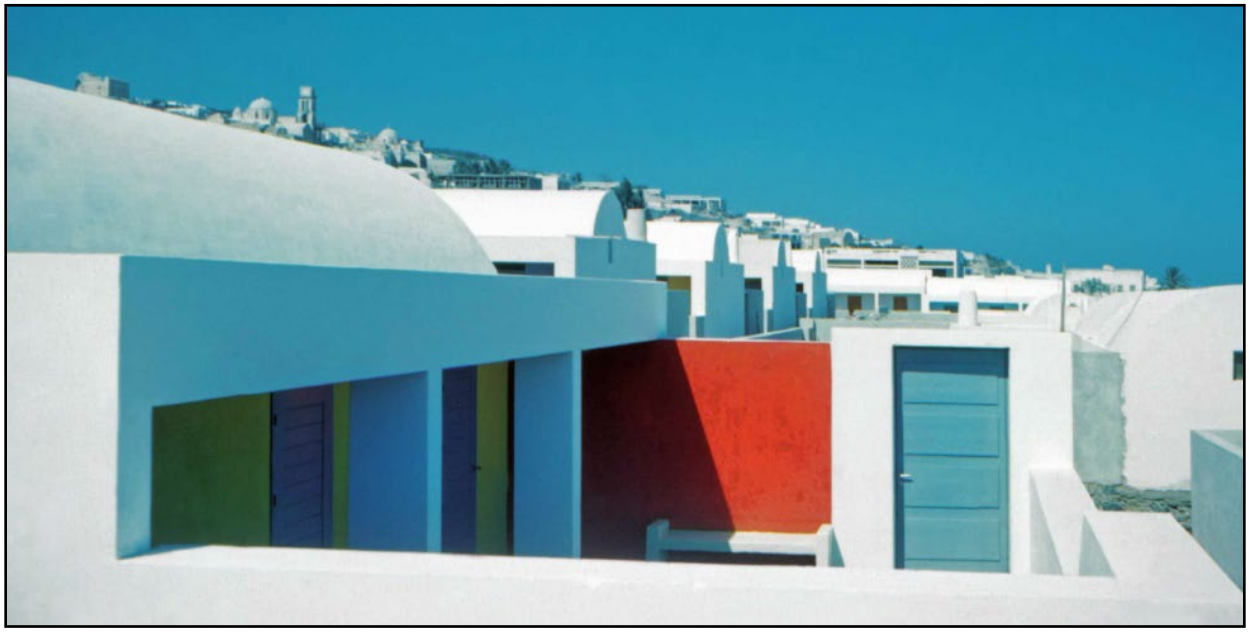

1960, K. Dekavallas, Residenze a Santorini
1960, Κ. Δεκαβάλλας, Κατοικίες στη Σαντορίνη

1960, K. Dekavallas, Filiale della banca nazionale a Santorini
1960, Κ. Δεκαβάλλας, Υποκατάστημα της εθνικής τραπέζης στη Σαντορίνη

1960, K. Dekavallas, Scuola a Santorini
1960, Κ. Δεκαβάλλας, Σχολείο στη Σαντορίνη

1960, K. Dekavallas, Scuola a Santorini
1960, Κ. Δεκαβάλλας, Σχολείο στη Σαντορίνη

3.4.1 Aris Konstantinidis

Negli anni Cinquanta Konstantinidis stava progettando due dei suoi primi lavori di dimensioni limitate, testimonianza di temi su cui avrebbe lavorato anche negli anni successivi[40]. Il primo era uno spazio espositivo - punto vendita su Via Voukourestiou nel centro di Atene (1959) ed una villa sul mare a Korinthos (1951). Nello spazio espositivo i pilastri all'interno erano rivestiti con un intonaco a superficie ruvida ed il controsoffitto ad arcate in legno riprendeva i soffitti delle Maisons Jaoul di Le Corbusier[41]. La residenza a Korinthos invece, era costituita da muratura portante con solai in calcestruzzo ed un tetto piano che andava a sporgere a sbalzo dal perimetro. All'interno le murature vennero dipinte con colori chiari, l'estensione delle zone orizzontali esterne in calcestruzzo, all'interno diventavano sedute, e le forme che creavano le zone in cemento a vista sarebbero state ispiratrici della struttura portante lasciata a vista, elemento caratterizzante i suoi successivi progetti.

L'elemento più interessante, che altri architetti avrebbero successivamente imitato, era lo spazio semiaperto inserito a cerniera tra la camera da letto ed il salone con la cucina. Per Konstantinidis questo spazio ha un ruolo fondamentale enfatizzato, in questo caso, da una copertura aperta sui lati che ripara dalla luce solare.

3.4.1 Άρης Κωνσταντινίδης

Εκείνη τη περίοδο ο Κωνσταντινίδης σχεδίαζε δύο από τα πρώτα του έργα, τα οποία μαρτυρούσαν τα θέματα με τα οποία θα ασχολείτο μετέπειτα[40]. Το πρώτο ήταν ο εκθεσιακός χώρος στην οδό Βουκουρεστίου, στο κέντρο της Αθήνας και το δεύτερο μία εξοχική κατοικία στη Κόρινθο. Στον εκθεσιακό χώρο οι εσωτερικές κολώνες είναι επενδυμένες με έναν αδρό σοβά και η ψευδοροφή είναι από ξύλινα τόξα που θυμίζουν τις οροφές των κατοικιών Jaoul του Le Corbusier[41]. Το σύνολο ισορροπεί ανάμεσα στη ποιητική διάθεση του αρχιτέκτονα και στο ρατσιοναλισμό. Αντιθέτως η κατοικία στη Κόρινθο, αποτελείται από φέροντες τοίχους από λιθοδομή, πλάκες από σκυρόδεμα και οροφή που προεξέχει στη περίμετρο. Στο εσωτερικό οι λιθοδομές είναι βαμμένες με ανοιχτά χρώματα, τα οριζόντια στοιχεία από σκυρόδεμα γίνονται καθίσματα και οι φόρμες που δημιουργούνται από το εμφανές σκυρόδεμα μας προδιαθέτουν για τον τονισμό του στατικού φορέα που θα κυριαρχήσει στα έργα του.

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο που θα αντιγραφεί και από άλλους αρχιτέκτονες, είναι ο ημιυπαίθριος χώρος που δημιουργεί ανάμεσα στο υπνοδωμάτιο και τη σαλονοτραπεζαρία. Στο σχεδιασμό του Κωνσταντινίδη αυτός ο χώρος είναι ζωτικής σημασίας, ενώ επιλέγει μία διάτρητη πέργκολα που να ελέγχει το φως του ηλίου.

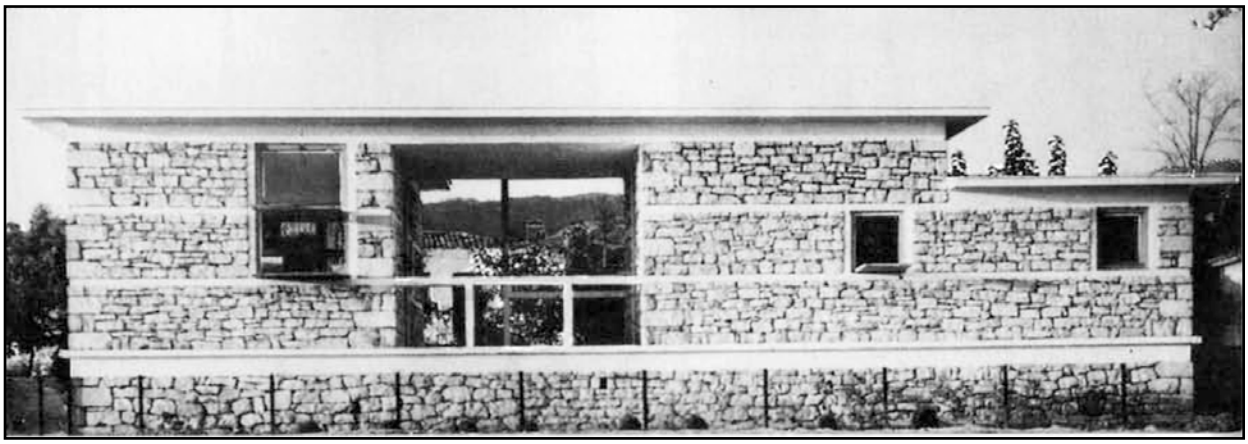

1951, A. Konstantinidis, residenza a Korinthos
1951, A. Κωνσταντινίδης, κατοικία στη Κόρινθο

[40] Άρης Κωνσταντινίδης, «Μελέτες + Κατασκευές», εκδ. ΑΓΡΑ, 1981, σελ. 12-15
[41] Άρης Κωνσταντινίδης, «Μελέτες + Κατασκευές», εκδ. ΑΓΡΑ, 1981, σελ. 22

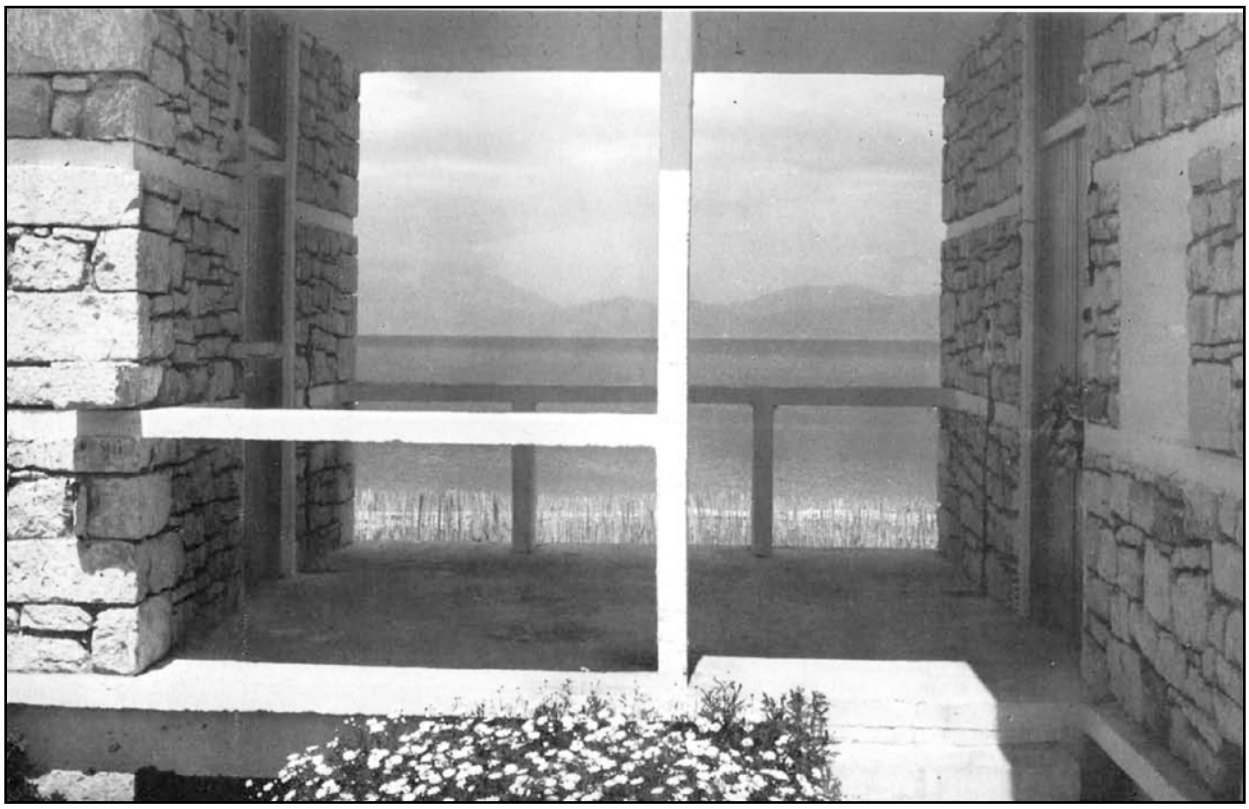

1951, A. Konstantinidis, residenza a Korinthos
1951, Α. Κωνσταντινίδης, κατοικία στη Κόρινθο

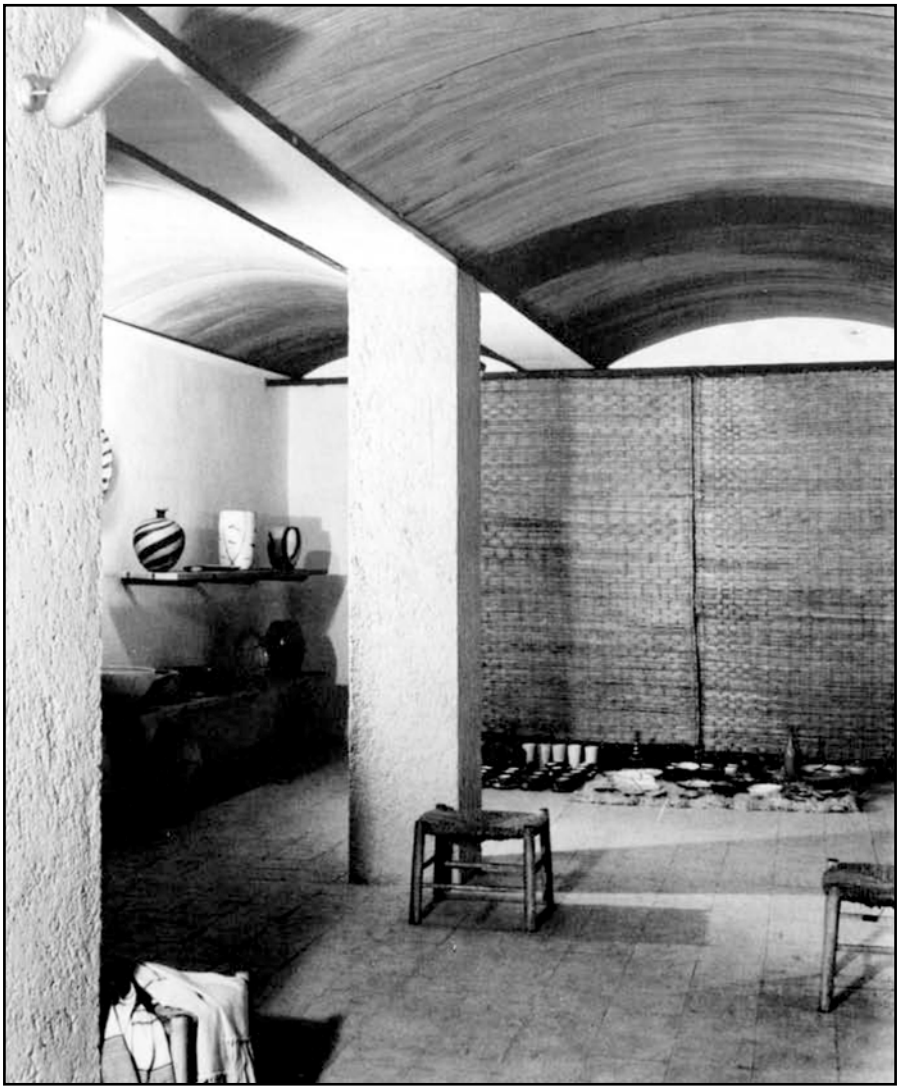

1959, A. Konstantinidis, Spazio espositivo - punto vendita, via Voukourestiou, Atene
1959, Α. Κωνσταντινίδης, Εκθεσιακός χώρος - σημείο πώλησης επί της οδού Βουκουρεστίου, Αθήνα

I primo progetti a grande scala di Kostantinidis sono gestiti dall'Ente delle residenze per lavoratori, del quale è stato presidente del settore della progettazione architettonica dal 1955 fino al 1957[42]. Sebbene il tema non fosse di particolare rilevanza mediatica, l'architetto riuscì, attraverso queste opere, ad imprimere una nuova direzione all'architettura greca di quegli anni. Il suo obiettivo era la vera architettura senza scenografie ed interessi personali[43]. Nel testo che accompagna la pubblicazione delle residenze dei lavoratori Kostantidinis sostiene che: «l'architetto contemporaneo deve essere non solo progettista ma pure sociologo […] per creare un contenitore di vita»[44]. La residenza deve soddisfare tutte le esigenze dell'uomo e l'architetto deve guardare non al singolo elemento ma all'insieme: ''le case, le strade, i giardini, le colline, le montagne ed il mare come una composizione, un'unità ed in quest'unità dà contenuto, ethos e forma"[45]. La sua teoria è stata tradotta attraverso alcuni elementi riproposti quali lo scheletro dell'edificio in cemento a vista ed i tamponamenti, in mattoni, dipinti con i colori di base: rosso, giallo, blu e bianco.

Nessuna dalle aree che l'Ente delle residenze per lavoratori aveva a disposizione, era tanto estesa da permettere lo sviluppo del progetto e un intervento a scala urbana. Così i complessi entrano nel modulo urbano, creando un conflitto, dato che non seguivano i principi della progettazione utilizzati fino a quel periodo. La costruzione libera valida per i complessi dell'Ente delle residenze per lavoratori, non ha consentito un positivo inserimento all'inserimento delle strutture nel complesso urbano.

Τα πρώτα έργα μεγάλης κλίμακας είναι αυτά του Οργανισμού Εργατικών Κατοικιών, όπου και ήταν πρόεδρος του τομέα αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, από το 1955 μέχρι το 1957[42]. Ακόμα κι αν το θέμα δεν ήταν πολύ ελκυστικό, τα έργα του κατόρθωσαν να αλλάξουν πορεία στην ελληνική αρχιτεκτονική. Ο σκοπός του ήταν η πραγματική αρχιτεκτονική, χωρίς σκηνογραφίες και προσωπικά ενδιαφέροντα[43]. Στο κείμενο που συνοδεύει τη δημοσίευση για τις εργατικές κατοικίες, αναφέρει "ο σύγχρονος αρχιτέκτονας δεν πρέπει μόνο να συνθέτει αλλά να είναι και κοινωνιολόγος [...] για να δημιουργήσει ένα δοχείο ζωής"[44]. Η κατοικία πρέπει να ικανοποιεί όλες τις ανάγκες του ανθρώπου και ο αρχιτέκτονας δεν μπορεί να βλέπει μόνο τα στοιχεία αλλά το σύνολο: "τα σπίτια, τους δρόμους, τους κήπους, τους λόφους, τα βουνά και τη θάλασσα σαν μία ενιαία σύνθεση, μία μονάδα, και σε αυτή τη μονάδα δίνει περιεχόμενο, ήθος και φόρμα"[45]. Η θεωρία του μεταφράζεται στην πραγματικότητα μέσα από τον εμφανή στατικό φορέα από σκυρόδεμα, τα γεμίσματα, από τούβλα, βαμμένα με τα βασικά χρώματα: κίτρινο, μπλε και λευκό.

Καμία από τις περιοχές που είχε στη διάθεσή του ο οργανισμός τουρισμού, δεν ήταν τόσο εκτενής για να μπορέσει να συμπεριλάβει στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την πολεοδομία. Έτσι τα συγκροτήματα εισχωρούν στο αστικό τοπίο, δημιουργώντας εντάσεις, δεδομένου ότι δεν ακολουθούσαν τις αρχές της αρχιτεκτονικής μέχρι εκείνη τη περίοδο. Η ελεύθερη δόμηση που ίσχυε για τα έργα του Οργανισμού Εργατικών Κατοικιών δεν βοήθησε στην ομαλή ένταξη των κτισμάτων στον αστικό ιστό.

1955-57, A. Konstantinidis, Residenze per lavoratori a Nea Filadelfia, Atene
1955-57, Α. Κωνσταντινίδης, Εργατικές κατοικίες στη Νέα Φιλαδέλφεια, Αθήνα

[42] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1149
[43] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 284
[44] Δημοσίευση έργου, "Εργατικές κατοικίες", στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1957, 2/1957, σελ. 48
[45] Δημοσίευση έργου, "Εργατικές κατοικίες", στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1957, 2/1957, σελ. 51

1955-57, A. Konstantinidis, Residenze per lavoratori a Pireo
1955-57, Α. Κωνσταντινίδης, Εργατικές κατοικίες στο Πειραιά

1955-57, A. Konstantinidis, Residenze per lavoratori a Pireo
1955-57, Α. Κωνσταντινίδης, Εργατικές κατοικίες στο Πειραιά

Nel 1957 Aris Konstantinidis lascerà l'Ente delle residenze per lavoratori portando avanti il tema dibattuto della rappresentazione cromatica: se l'architettura ellenica dovesse essere rappresentata attraverso i toni del bianco o con l'utilizzo di più colori. Sosteneva infatti che nell'architettura tradizionale si trovano tanti colori[46] e quindi anche nell'architettura moderna può succedere lo stesso[47]. Il bianco era il colore che dominava in quel periodo come l'unico adatto alla luce solare.

Quando Konstantinidis inizia a lavorare per l'Ente Ellenico per il Turismo (EOT), avrà l'opportunità di confrontarsi con temi molto più complessi, come l'inserimento di una struttura ricettiva nel paesaggio o nella natura greca. Inizia in questo periodo la vera rivoluzione nella sua architettura e viene considerato come il successore del modernismo che era finito prima della guerra[48]. Il suo primo progetto importante è l'albergo ''Ksenia" sull'isola di Andros[49]. La sua architettura non rispettava quella tradizionale ed il volume dimostra riferimenti espliciti ai caratteri delle residenze per lavoratori.

Το 1975 ο Κωνσταντινίδης αφήνει τον Οργανισμό Εργατικών Κατοικιών αξιοποιώντας τη διαφωνία: εάν η ελληνική αρχιτεκτονική πρέπει να εκπροσωπείται από το λευκό ή από πε-ρισσότερα χρώματα. Εκείνος υποστήριζε ότι στη παραδοσιακή αρχιτεκτονική υπήρχαν πολλά χρώματα[46] και έτσι στη σύγχρονη έπρεπε να συμβαίνει το ίδιο[47]. Το λευκό εκείνη τη περίοδο κυριαρχούσε καθώς ήταν το ιδανικό για να διαχειριστεί το φως του ηλίου.

Όταν ο Κωνσταντινίδης πέρασε στον ΕΟΤ, είχε τη δυνατότητα να μελετήσει θέματα πολύ πιο σύνθετα, όπως η ένταξη μίας ξενοδοχειακής μονάδας στο ελληνικό τοπίο. Από εδώ ξεκινάει η πιο ενδιαφέρουσα περίοδος και για πολλούς είναι ο συνεχιστής της μοντέρνας αρχιτεκτονικής η οποία τελείωσε πριν τον πόλεμο[48]. Το πρώτο σημαντικό του έργο ήταν το Ξενία Άνδρου[49]. Η αρχιτεκτονική του δεν συμβαδίζει με την παραδοσιακή και ο όγκος του θύμιζε πολύ τις εργατικές κατοικίες.

1958, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Andros
1958, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Άνδρου

[46] Άρης Κωνσταντινίδης, Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια, Αθήνα, 1950, σελ. 61
[47] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1144
[48] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 285
[49] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1140-1145

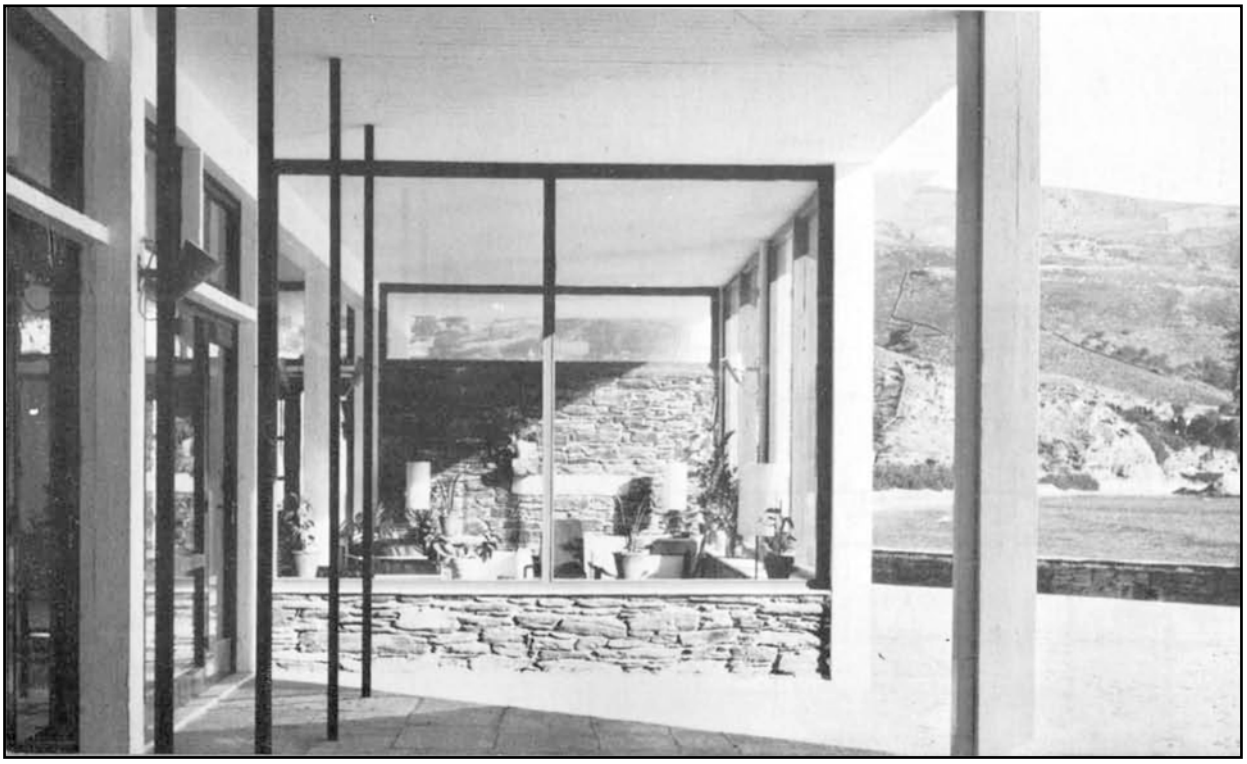

1958, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Andros
1958, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Άνδρου

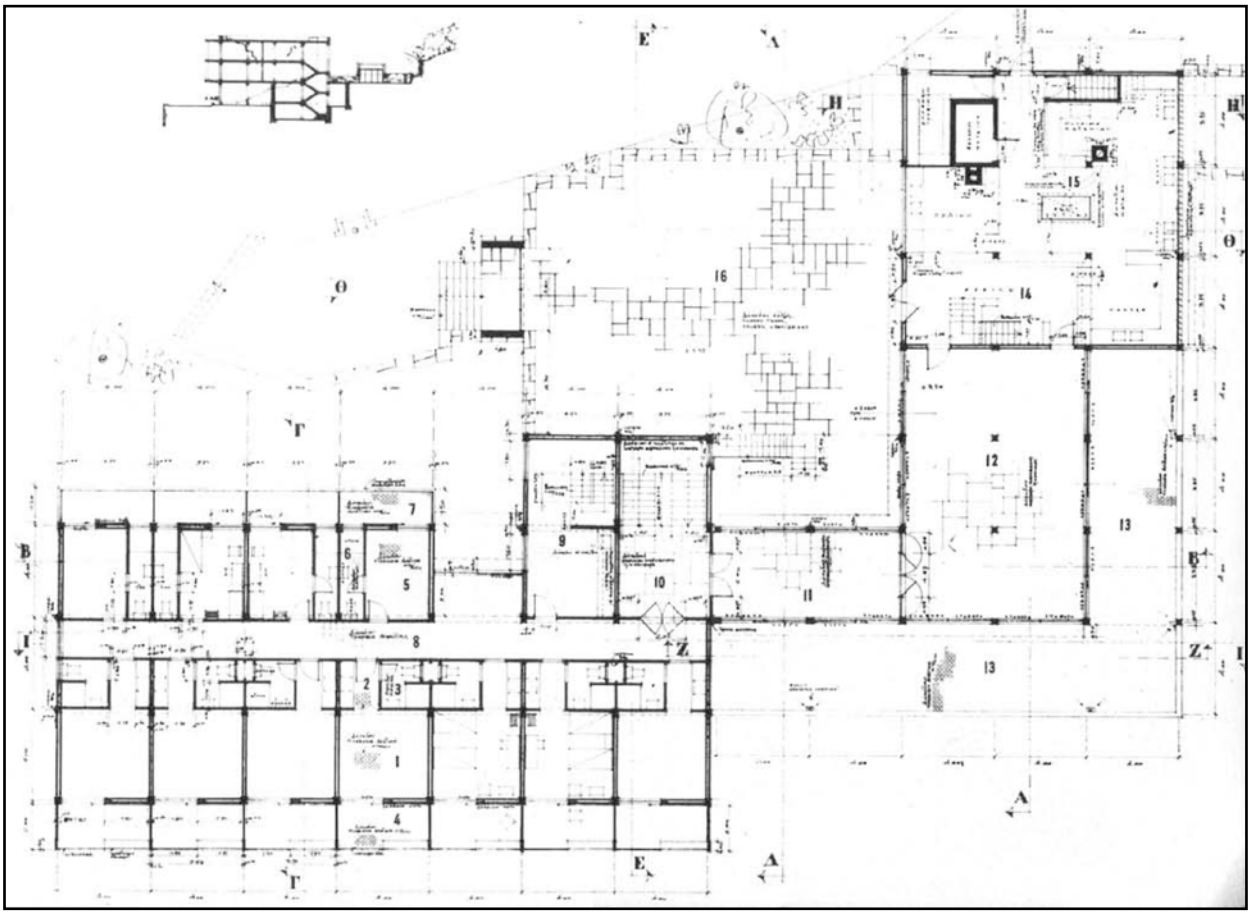

1958, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Andros, Pianta del secondo piano
1958, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Άνδρου, Κάτοψη δευτέρου ορόφου

Le strutture per l'Ente Ellenico per il Turismo (EOT) realizzate ad Epidauro (1960) anche se costruite in periodi diversi si possono studiare come un insieme[50]. Si tratta degli spogliatoi degli artisti dell'antico teatro di Epidauro e di sei strutture ricettive. Tutte le costruzioni sono di piccole dimensioni e disperse nella natura. La loro dimensione, le tecniche costruttive ed il loro inserimento nel paesaggio rendono il complesso poco invasivo e con rimandi all'architettura tradizionale. I muri portanti sono in muratura mentre le coperture piane in cemento a vista. Gli spogliatoi si dividono su due livelli, su quello più alto vi sono gli spogliatoi degli attori principali, in basso i locali per gli attori minori. Konstantinidis ha sfruttato il fatto che tutti gli spettacoli si tengono durante l'estate ed ha progettato un insieme di spazi semi aperti e chiusi, come nella residenza a Korinthos, serviti da collegamenti esterni coperti. Kostantidinis, occorre:«Costruire organismi, che vivono nel paesaggio»[51]. Il complesso di Epidauro è stato un riferimento per la ''Ksenia" di Mykonos (1960) e per la residenza per vacanze a Saronida (1962).

Οι δομές του ΕΟΤ στην Επίδαυρο ακόμα κι αν έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές περιόδους μπορούν να μελετηθούν σαν ενιαίο σύνολο[50]. Πρόκειται για τα αποδυτήρια ηθοποιών του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου και έξι δομές φιλοξενίας. Όλες οι κατασκευές είναι πε-ριορισμένων διαστάσεων και τοποθετημένες στη φύση. Οι διαστάσεις τους, οι τεχνικές κατασκευής και η εισαγωγή τους στο περιβάλλοντα χώρο δημιουργούν ένα άριστα ενταγμένο σύνολο κοντά στη παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Οι φέροντες τοίχοι είναι από λιθοδομή, ενώ οι οροφές από εμφανές σκυρόδεμα. Τα αποδυτήρια χωρίζονται σε δύο επίπεδα, στο πιο υψηλό είναι οι πρωταγωνιστές ενώ στο χαμηλότερο οι υπόλοιποι ηθοποιοί. Ο Κωνσταντινίδης αξιοποίησε το γεγονός ότι όλα τα θεάματα γίνονται τη καλοκαιρινή περίοδο κι έτσι δημιούρ-γησε ημιυπαίθριους χώρους, όπως στη κατοικία στη Κόρινθο, και εξωτερικές συνδέσεις μέσω σκεπασμένων διαδρόμων. Όπως υποστηρίζει ο Κωνσταντινίδης "Να κατασκευάζουμε οργα-νισμούς, που ζουν στο περιβάλλον"[51]. Το συγκρότημα στην Επίδαυρο ήταν έργο αναφοράς για το Ξενία της Μυκόνου (1960) και την εξοχική κατοικία στη Σαρωνίδα (1962).

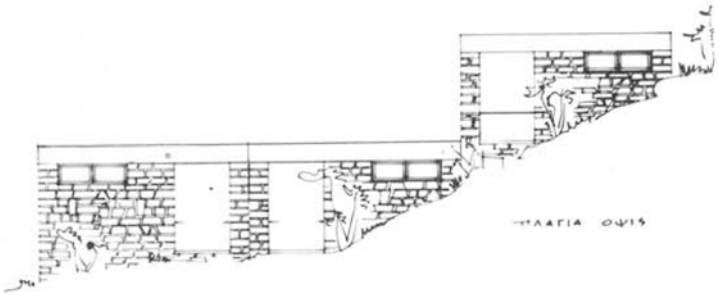

1960, A. Konstantinidis, Struttura ricettiva ad Epidavros, Prospetto laterale
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο στην Επίδαυρο, Πλάγια Όψη

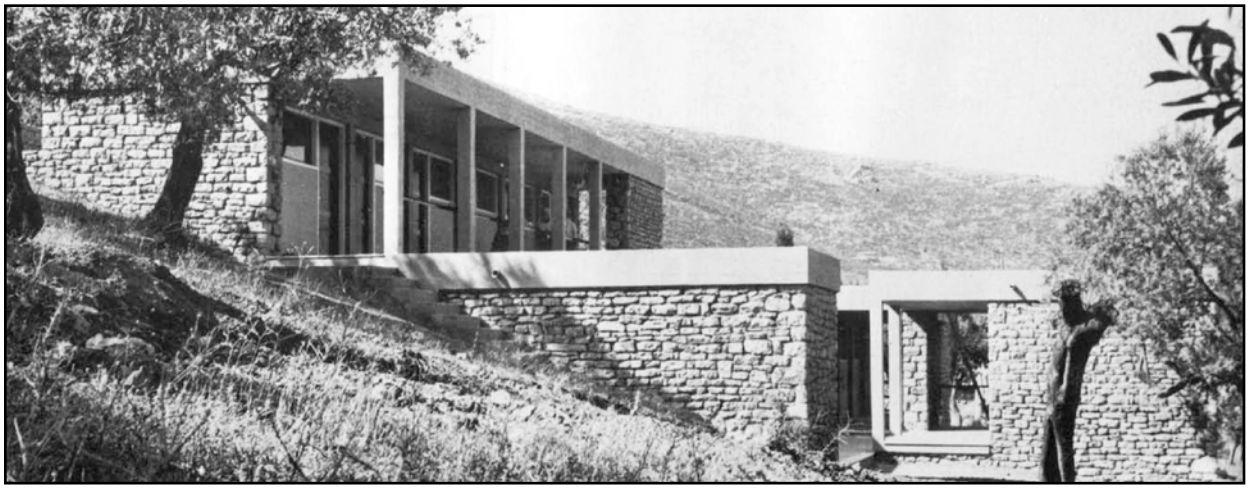

1958, A. Konstantinidis, Spogliatoi per artisti ad Epidavros
1958, Α. Κωνσταντινίδης, Αποδυτήρια για ηθοποιούς στην Επίδαυρο

[50] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 285
[51] Άρης Κωνσταντινίδης, «Μελέτες + Κατασκευές», εκδ. ΑΓΡΑ, 1981, σελ. 262

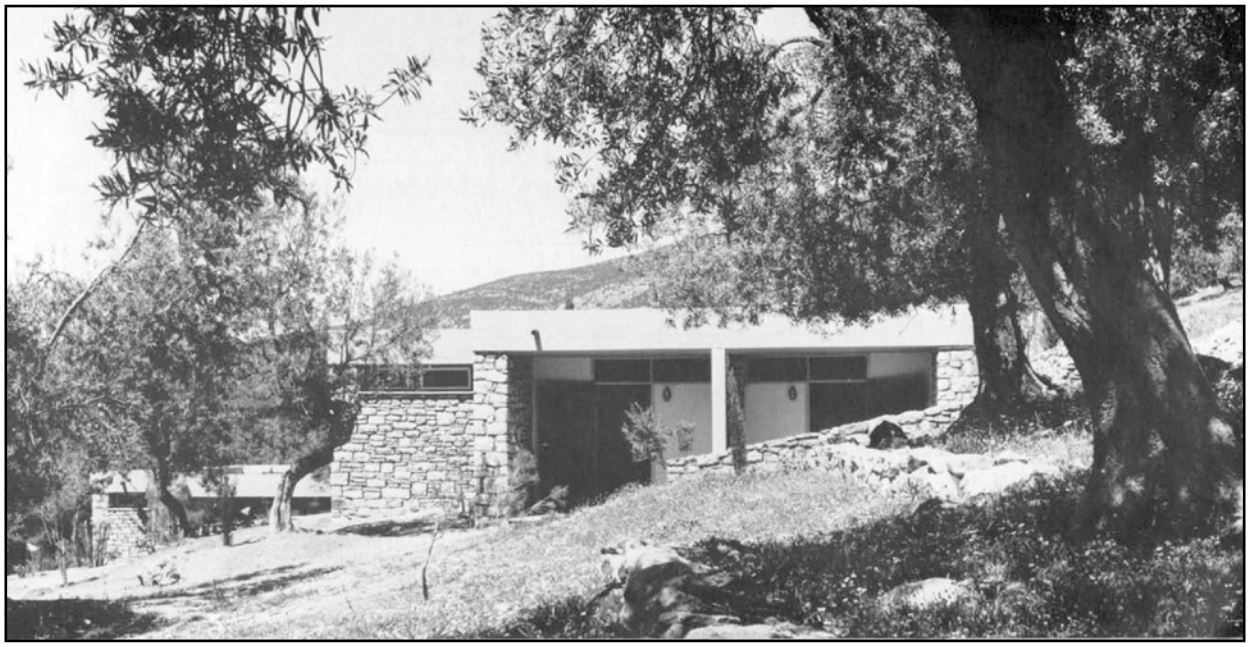

1960, A. Konstantinidis, Struttura ricettiva ad Epidavros
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο στην Επίδαυρο

1960, A. Konstantinidis, Struttura ricettiva ad Epidavros
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο στην Επίδαυρο

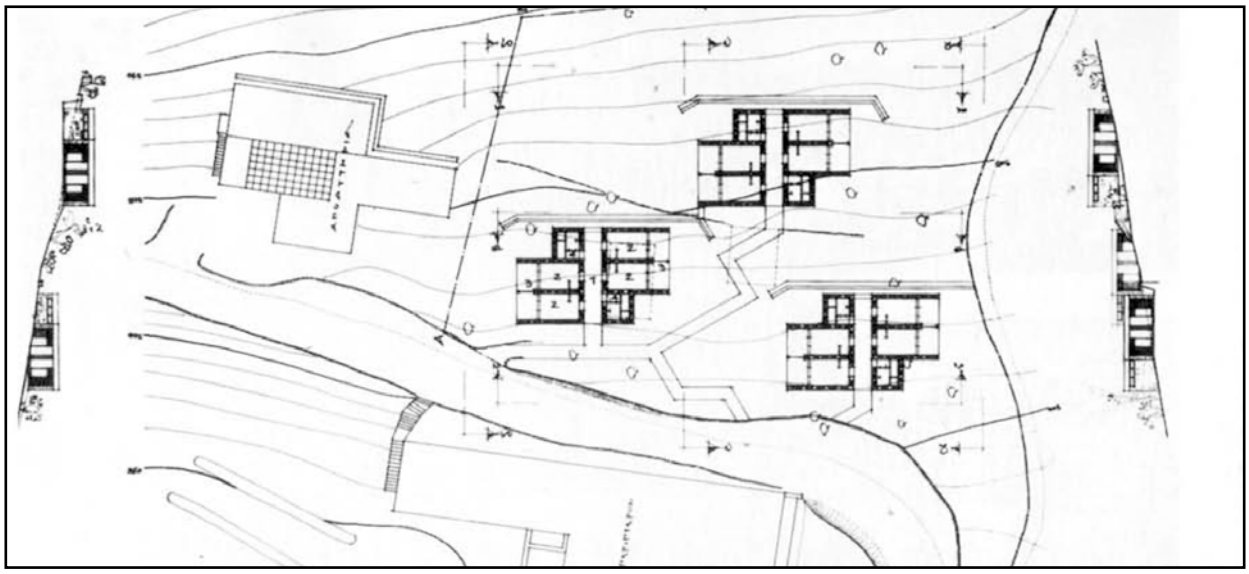

1960, A. Konstantinidis, Struttura ricettiva ad Epidavros, Pianta
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο στην Επίδαυρο, Κάτοψη

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Mykonos, Plastico del progetto
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Μυκόνου, Μακέτα μελέτης

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Mykonos, Prospetto sul mare
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Μυκόνου, Όψη στη θάλασσα

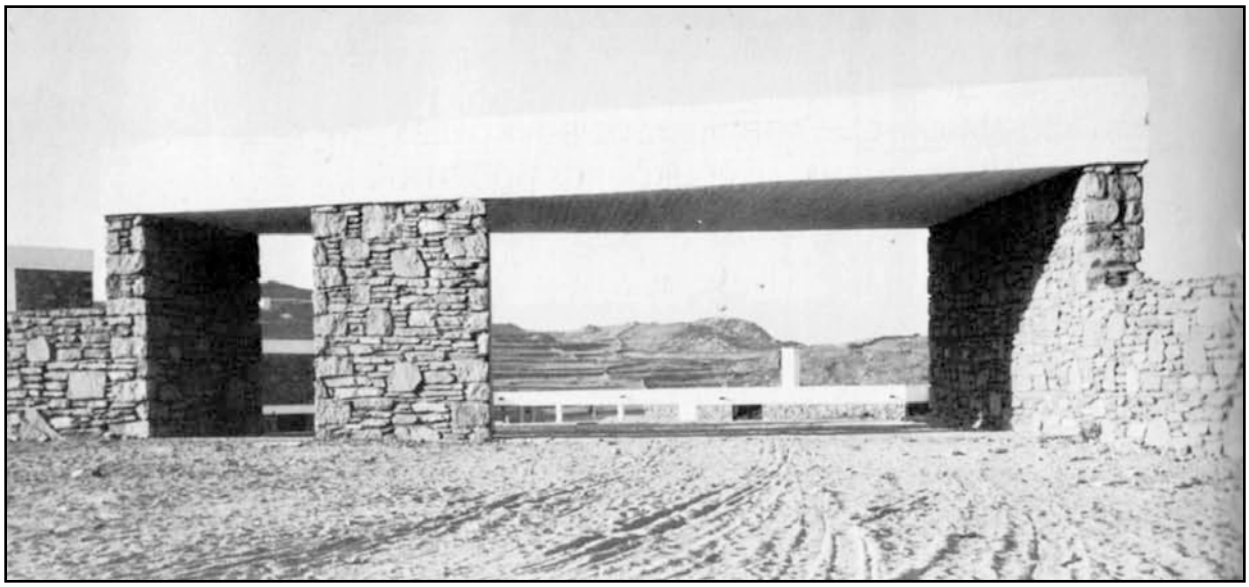

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Mykonos, Ingresso principale
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Μυκόνου, Κεντρική είσοδος

Nel periodo 1959-60 costruisce anche la ''Ksenia" di Olympia e tre strutture ricettive a Larissa, Kalampaka e Igoumenitsa. L'albergo a Mykonos non vuole soddisfare l'architettura tradizionale, si tratta di volumi autonomi disposti su un lotto regolare[52]. Volumi di un piano, solai in calcestruzzo armato a vista ed enfasi in muratura, come nel caso di Epidauro. La struttura ricettiva a Kalampaka (1960), è il suo progetto più coraggioso fino al 1960, perché dimostrativo del suo rapporto con il paesaggio. Davanti le rocce imponenti di Meteora, Konstantinidis progetta due ali che si uniscono tra di loro tramite il tetto inclinato, sfruttando l'inclinazione del suolo e dando l'impressione che il suo progetto fosse l'unico possibile[53]. Anche qui usa una muratura lavorata a mano come tamponamento della struttura portante in calcestruzzo armato a vista, evitando al contempo di trasformare l'architettura in un progetto scenografico[54].

L'influenza di Konstantinidis sarà evidente sia nei progetti dell'Ente delle residenze per lavoratori che si realizzano dopo il 1957[55], che nel EOT[56]. Tra l'architettura di Konstantinidis e l'architettura ufficiale, troviamo architetti come I. Liapis – I. Skroumpelos (palazzo su Via Papadiamantopoulou 4)[57], D. Fatouros (palazzi su Via Kipselis 28 e Patision 109)[58], A. Proveleggios (casa-laboratorio di T. Spiteris)[59]. Anche se le sue opere non si fermano nel 1960, gli esempi citati sono sufficienti a far comprendere l'importanza del ruolo di Kostandinis, tra i massimi rappresentanti dell'architettura del dopoguerra in Grecia. Ha portato avanti un nuovo concetto di architettura riuscendo ad adattare i principi del modernismo alla tradizione greca, abbandonando i formalismi che dominavano prima della guerra. Nikos Valsamakis e Takis Zenetos, pur non adottando i principi di Konstantinidis, riusciranno ugualmente, nelle loro opere, a rapportarsi con i caratteri dell'architettura greca.

Την περίοδο 1959-60 κατασκευάζονται και το Ξενία της Ολυμπίας αλλά και τρείς δομές φιλοξενίας στη Λάρισα, τη Καλαμπάκα και την Ηγουμενίτσα. Το ξενοδοχείο στη Μύκονο δεν θέλει να ικανοποιήσει την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, παραμένουν αυτόνομοι όγκοι σε ένα οικόπεδο χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες[52]. Όγκοι ενός ορόφου, πλάκες από εμφανές σκυρόδεμα και έμφαση στη λιθοδομή, όπως στο παράδειγμα της Επιδαύρου.
Η δομή της Καλαμπάκας (1960), είναι το πιο περίπλοκο έργο του μέχρι τότε, καθώς σε αυτή τη περίπτωση μας δίνει να καταλάβουμε πως αντιλαμβάνεται την ένταξη στο περιβάλλοντα χώρο. Μπροστά στους επιβλητικούς βράχους των Μετεώρων, ο Κωνσταντινίδης μελετά δύο όγκους που ενώνονται με μία επικλινής στέγη, αξιοποιώντας τη κλίση του εδάφους[53]. Και εδώ χρησιμοποιεί την λιθοδομή για τους τοίχους που κλείνουν το στατικό φορέα από εμφα-νές σκυρόδεμα, αλλά δεν αφήνεται θέλοντας να αποφύγει τη δημιουργία μιας σκηνογραφίας και να επικεντρωθεί στο αρχιτεκτονικό έργο[54].

Η επιρροή του Κωνσταντινίδη φαίνεται και στα έργα του Οργανισμού Εργατικών Κατοικιών που θα πραγματοποιηθούν μετά το 1957[55], και σε αυτά του ΕΟΤ[56]. Ανάμεσα στην αρχιτεκτο-νική του Κωνσταντινίδη και στη επίσημη εκείνης της εποχής, τοποθετούνται αρχιτέκτονες όπως ο Ι. Λιάπης - Η. Σκρουμπέλος (κτίριο επί της οδού Παπαδιαμαντοπούλου 4)[57], Δ. Φα-τούρος (πολυκατοικίες στην οδό Κυψέλης 28 και Πατησίων 109)[58], Α. Προβελέγγιος (σπίτι - εργαστήριο του Τ. Σπιτέρη)[59]. Ακόμα και αν τα έργα του δεν σταματούν το 1960, αυτά αρ-κούν για να τον θέσουν εκπρόσωπο της ελληνικής μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής. Έθεσε μία νέα βάση στην αρχιτεκτονική ελληνοποιώντας στοιχεία του μοντερνισμού, αφήνοντας τους προπολεμικούς φορμαλισμούς. Ο Ν. Βαλσαμάκης και ο Τ. Ζενέτος δεν υιοθέτησαν τις αρχές του Κωνσταντινίδη, αλλά με τον τρόπο τους ανέπτυξαν θεωρίες και έργα σεβόμενοι το ελληνικό στοιχείο.

[52] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1140

[53] Άρης Κωνσταντινίδης, «Μελέτες + Κατασκευές», εκδ. ΑΓΡΑ, 1981, σελ. 261-262

[54] Άρης Κωνσταντινίδης, Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια, Αθήνα, 1950, σελ. 20-21

[55] "Δύο συγκροτήματα εργατικών κατοικίων", στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1958, 8/1958, σελ. 76-79 / "Εργατικές κατοικίες", στο περιοδικό Ζυγός, 1959, 40/1959, σελ. 36-38

[56] "Νέα ξενοδοχεία του Ε.Ο. Τουρισμού", στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960, 20/1960, σελ. 52-56

[57] Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1958, 8/1958, σελ. 81-83

[58] Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Ζυγός, 1958, 30/1958, σελ. 23-24

[58] Δημοσίευση στο περιοδικό Ζυγός, 1958, 29/1958, σελ. 19

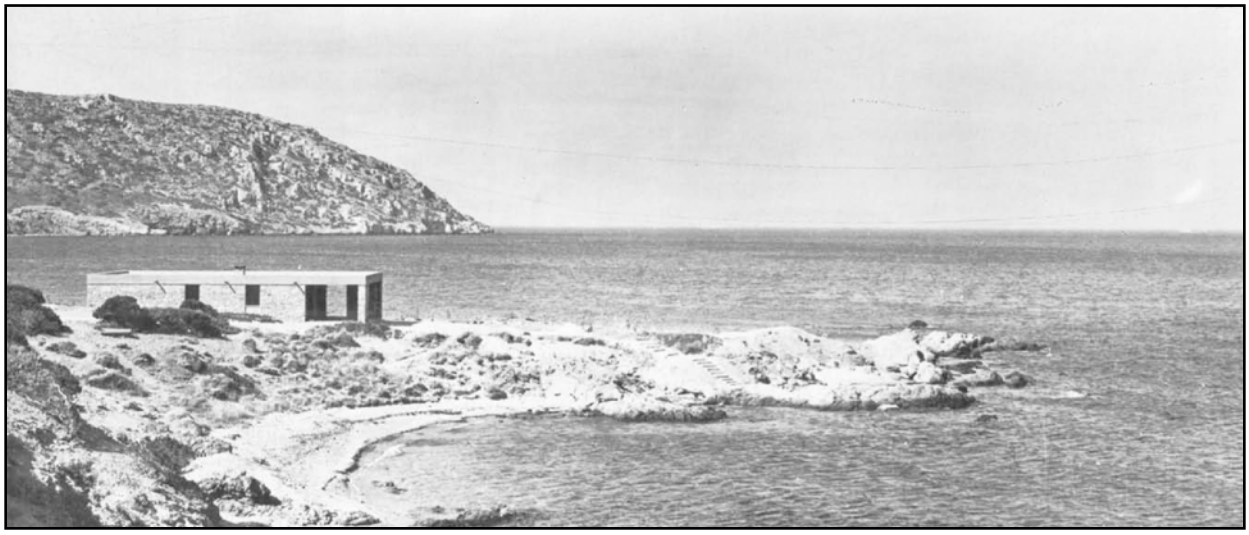

1962, A. Konstantinidis, Residenza ad Anavissos
1962, Α. Κωνσταντινίδης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

1962, A. Konstantinidis, Residenza ad Anavissos
1962, Α. Κωνσταντινίδης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

1962, A. Konstantinidis, Residenza ad Anavissos
1962, Α. Κωνσταντινίδης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

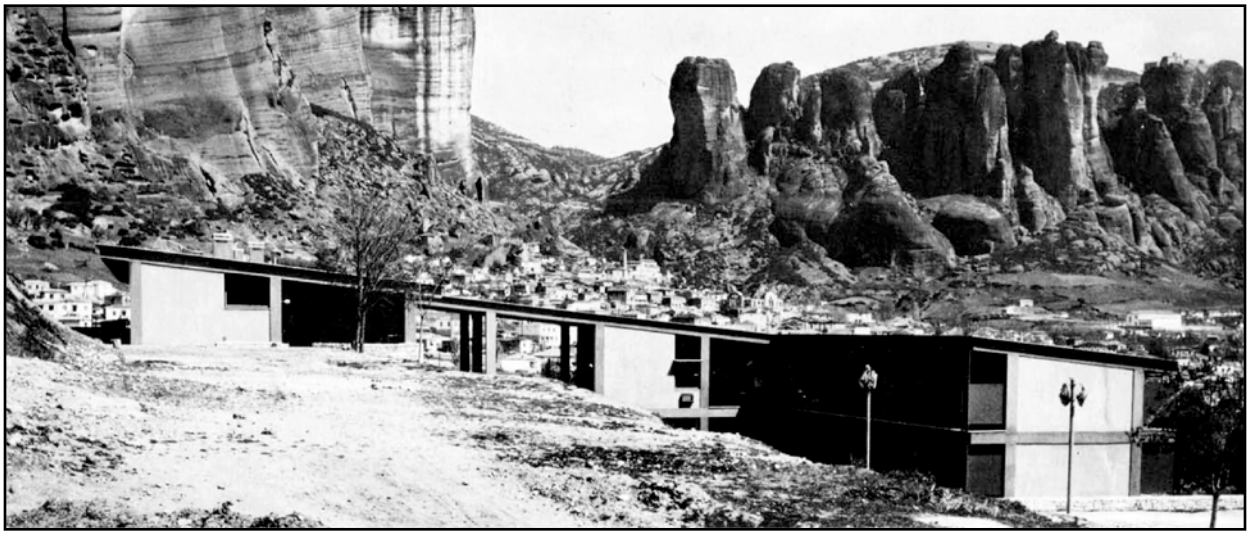

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Kalampaka
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Καλαμπάκας

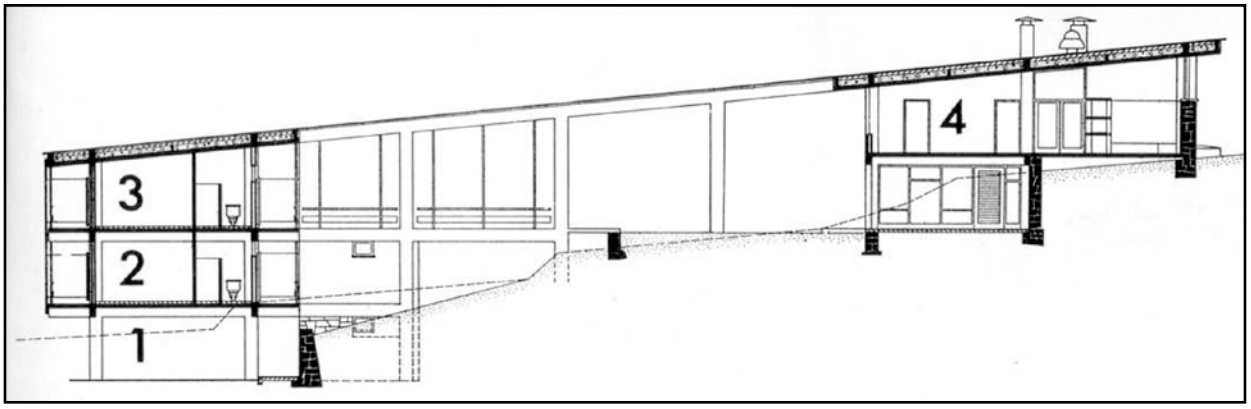

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Kalampaka
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Καλαμπάκας

1960, A. Konstantinidis, albergo "Ksenia" di Kalampaka, Viste degli interni
1960, Α. Κωνσταντινίδης, Ξενία Καλαμπάκας, Άποψη εσωτερικού

3.4.2 Nikos Valsamakis

L'architettura di Nikos Valsamakis è stata una miscela di ''successo'' commerciale con aspetti di originalità. Il suo primo palazzo residenziale in Via Semitelou 5 (1950-51)[60], fa capire la sterilità del palazzo residenziale greco di quegli anni. I suoi primi progetti gli garantiscono una posizione privilegiata nel suo ambito. Da quel periodo in poi l'architettura residenziale non sarebbe stata più la stessa. I progettisti da quel periodo in poi sono stati costretti, dalle richieste della clientela, a seguire i suoi principi[61]. Valsamakis ha scelto di seguire l'architettura del dopoguerra in Europa ed in America, che era in via di sviluppo, e per quel motivo ha evitato la ricerca dell'elemento greco nei suoi progetti[62]. La sua progettazione ha quegli elementi fino ad allora poco conosciuti: il rinnovo tecnologico-costruttivo e la varietà morfologica, l'asimetria e l'uso di materiali con finiture diverse.

I palazzi residenziali di Valsamakis possono dividersi in tre categorie: quelli su Via Semitelou (1951, 1954), su Corso V. Sofias 129 (1955) e su Via Mavrommataion 41 (1955), appartengono al gruppo ''Amalias'', che prende il nome dall'omonimo albergo del 1958 che racchiude tutte quelle caratteristiche. Qui si nota un ritiro della facciata dalla linea di costruzione, mentre sul primo livello si crea un'arnia che lo divide dal secondo livello. Vengono usati i primi serramenti scorrevoli che si aprono su balconi con ringhiere semplificate. L'ingresso principale viene approfondito con influenze di Mies Van der Rohe e per prima volta vengono utilizzate piante verdi per interni. Alla seconda categoria appartiene il palazzo su Corso Kifissias 272 (1957), dove per la prima volta la pianta dichiara le sue influenze moderne. Una parete forata si stacca dalla facciata su Corso Kifissias, quasi di un metro, e chiude la vista sulla strada[63]. Alla terza categoria invece appartiene il resto dei suoi progetti nei quali viene, introduce l'utilizzo della pietra, dalla zona di Kapandriti, per il rivestimento del piano terra. Soprattutto su Via Irodotou 17 (1956), non vengono evidenziate travi esterne e si usano frangisole fissi sulle piccole aperture.

3.4.2 Νίκος Βαλσαμάκης

Ο Νίκος Βαλσαμάκης είναι ένας συνδυασμός μεταξύ εμπορικής επιτυχίας και ταλέντου υψηλού επιπέδου. Η πρώτη του πολυκατοικία στην οδό Σεμιτέλου 5 (1950-51)[60], μας βοηθάει να συνειδητοποιήσουμε την απλότητα της πολυκατοικίας εκείνης της εποχής. Τα πρώτα του έρ-γα ουσιαστικά τον βοηθούν να καθιερωθεί και τις επόμενες δεκαετίες να γίνει ένας από τους πιο περιζήτητους αρχιτέκτονες της εποχής του. Από εκείνη τη περίοδο και έπειτα η αρχιτεκτονική των κατοικιών αλλάζει. Οι μελετητές από εκείνη τη περίοδο και έπειτα είναι υποχρε-ωμένοι να ακολουθήσουν τις αρχές του[61]. Ο Βαλσαμάκης επέλεξε να ακολουθήσει τη μεταπολεμική αρχιτεκτονική της Ευρώπης και στης Αμερικής, που ήταν σε εξέλιξη, και για αυτό απέφυγε την αναζήτηση του ελληνικού στοιχείου στα έργα του[62]. Ο σχεδιασμός του έχει όλα εκείνα τα στοιχεία που έλειπαν μέχρι εκείνη τη στιγμή: την τεχνολογική και κατασκευαστική ανανέωση, τη μορφολογική ποικιλία, την ασυμμετρία και τη χρήση διαφορετικής φύσης υλικών.
Οι πολυκατοικίες του Βαλσαμάκη μπορούν να χωριστούν σε τρείς κατηγορίες: εκείνα στην οδό Σεμιτέλου (1951, 1954), στην οδό Βασ. Σοφίας 129 (1955) και στην οδό Μαυροματαίων 41 (1955), ανήκουν στην ομάδα "Αμαλίας", όπου παίρνει το όνομα από το ομώνυμο ξενοδοχείο του 1958 που περιλαμβάνει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά. Εδώ παρατηρούμε μια υπο-χώρηση της όψης από τη γραμμή δόμησης, ενώ στο πρώτο επίπεδο αναπτύσσεται μία κυψέλη που το χωρίζει από το δεύτερο. Στα μπαλκόνια χρησιμοποιούνται τα πρώτα επάλληλα κουφώματα και απλά μεταλλικά κάγκελα. Η κεντρική είσοδος μελετάται με την ίδια ζέση με εμφανείς επιρροές του Mies, και για πρώτη φορά χρησιμοποιούνται φυτά εσωτερικού χώρου. Στην δεύτερη κατηγορία ανήκει το κτίριο επί της οδού Κηφισίας 272 (1957), όπου για πρώτη φορά καταθέτει τις μοντέρνες επιρροές του. Ένας διάτρητος τοίχος ξεκολλάει από την όψη της οδού Κηφισίας, σχεδόν ένα μέτρο, και κλείνει την όψη στο δρόμο[63]. Στην τρίτη κατηγορία αντίθετα ανήκουν όλα τα υπόλοιπα έργα του όπου και χρησιμοποιεί πολύ την πέτρα, από το Καπανδρίτι, για την επένδυση του ισογείου. Κυρίως στην οδό Ηροδότου 17 (1956), κρύβει τα δοκάρια από την όψη και χρησιμοποιεί σταθερές περσίδες στα μικρά ανοίγματα.

[60] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 900-903
[61] Κ. Κιτσίκης, «Περί ασκήσεως κριτικής επι της της συγχρόνου ελληνικής αρχιτεκτονικής», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1958, 8/1958, σελ. 71
[62] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 290
[63] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 904

1951, N. Valsamakis, Palazzo residenziale in via Semitelou 5
1951, Ν. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία στην οδό Σεμιτέλου 5

1955, N. Valsamakis, Palazzo residenziale in via Vas. Sofias 129
1955, Ν. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία στην οδό Βασ. Σοφίας 129

1956, N. Valsamakis, Palazzo residenziale in via Vas. Sofias 86
1956, N. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία στην οδό Βασ. Σοφίας 86

1958, N. Valsamakis, Palazzo residenziale sul corso Kifissias 272
1958, Ν. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία επί της Λεωφόρου Κηφισίας 272

1958, N. Valsamakis, Palazzo residenziale sul corso Kifissias 272, Prospetto laterale
1958, Ν. Βαλσαμάκης, Πολυκατοικία επί της Λεωφόρου Κηφισίας 272, Πλάγια όψη

L'albergo "Amalia" (1957)[64], si presenta come un'alternativa alle "Ksenie" di Konstantinidis che verranno costruite successivamente. Molto moderno per i suoi tempi, austero, rivestito con marmo bianco e serramenti scorrevoli. Anche qui gli spazi comuni sono stati studiati molto attentamente, con rivestimenti in legno, soffitti senza travi a vista e vetrate continue dietro i pilastri[65].

Il successo di Valsamakis per la prima volta non si fondava sul riferimento al passato[66]. La classe nobile in Grecia era stanca della riproduzione degli stessi moduli e gli viene riconosciuta la capacità di aver trasmesso con successo il cambiamento generale dell'architettura[67]. I primi progetti di Valsamakis sono quelli che hanno influenzato e portato nell'architettura greca il nuovo. Senza di lui forse la Grecia avrebbe seguito con ritardo il cambiamento esterno al Paese. E' riuscito ad aggiornare le tecniche costruttive e a esplicitare un nuovo rapporto tra costruzione e forma.

Το ξενοδοχείο Αμαλία (1957)[64], παρουσιάζεται σαν η εναλλακτική των Ξενία του Κωνσταντινίδη που θα χτιστούν έπειτα. Πολύ μοντέρνο για την εποχή του, με εξωτερική επένδυση από λευκό μάρμαρο και συρόμενα κουφώματα. Και εδώ οι κοινόχρηστοι χώροι έχουν μελετηθεί με μεγάλη προσοχή, με επενδύσεις ξύλου, οροφές χωρίς εμφανή δοκάρια και συνεχείς τζαμαρίες πίσω από τις κολώνες[65].

Η επιτυχία του Βαλσαμάκη για πρώτη φορά δεν ήταν βασισμένη στο παρελθόν[66]. Η αστική τάξη στην Ελλάδα είχε κουραστεί από τη συνεχιζόμενη αναπαραγωγή των ίδιων προτύπων και εκείνος ήταν ικανός να μεταφέρει την παγκόσμια τάση της αρχιτεκτονικής στη χώρα[67]. Τα πρώτα έργα του Βαλσαμάκη είναι αυτά που έφεραν το νέο στην αρχιτεκτονική. Χωρίς αυτόν η Ελλάδα θα ακολουθούσε με καθυστέρηση τις παγκόσμιες ανανεωτικές τάσεις. Κατάφερε να ανανεώσει τις στρατηγικές κατασκευής και να θέσει μία νέα σχέση μεταξύ κατασκευής και φόρμας.

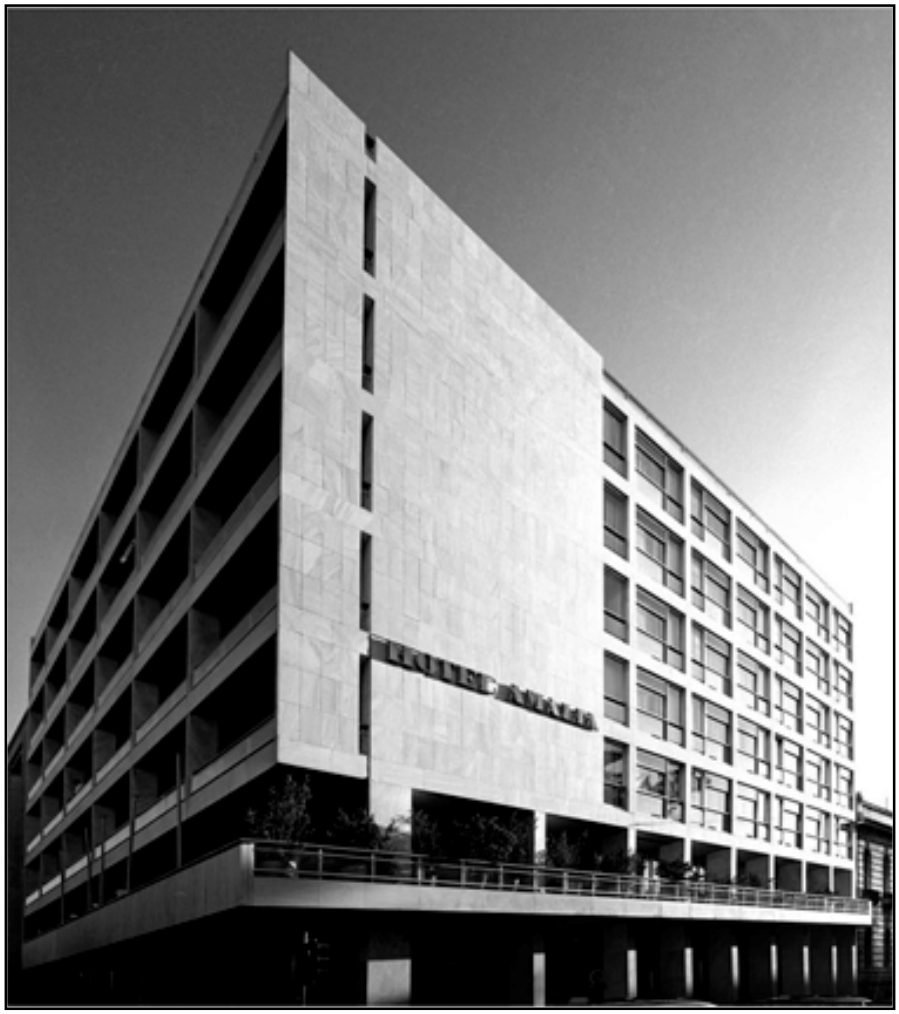

1957, N. Valsamakis, Albergo "Amalia", Atene
1957, N. Βαλσαμάκης, Ξενοδοχείο "Αμαλία", Αθήνα

[64] Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 41/1963, σελ. 20-23
[65] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 292
[66/67] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 295

3.5 Nuovi Approcci

3.5 Ανανεωτικές τάσεις

Le idee di Le Corbusier avranno molta influenza sulla formazione al Politecnico di Atene e sulla scelta dei progetti vincitori nei concorsi di progettazione: edifici della giurisprudenza e di economia all'università di Salonicco (K. Papaioannou – K. Fines, 1960)[69], scuola di teologia e tempio universitario al campus universitario di Atene (L. Kalivitis – G. Leonardos, 1965), residenza universitaria del Politecnico di Atene (K. Papaioannou – K. Fines, 1968)[70]. Anche se non sono stati realizzati tutti i progetti vincitori, la loro pubblicazione testimonia la direzione che aveva preso l'architettura ellenica. Uno degli esempi dell'influenza di Le Corbusier è il padiglione all'esposizione internazionale di Salonicco del 1961, dell'architetto D. Fatouros, con le rampe doppie che portano in uno spazio con pianta circolare, che riprende il Carpenter Center di Harvard o le tavole della chiesa Firminy-Vert.

Per quanto riguarda le influenze di F. L. Wright si possono identificare alcuni elementi comuni tra il Taliesin West (1938-59) o il Bear Run (1936), e la progettazione degli spazi esterni di Nikos Valsamakis: muri liberi in muratura. Un altro caso è quello della torre della fabbrica S. C. Johnson (1950) e la fabbrica Vianil (1964) o di nuovo tra il Taliesin West e la casa in Evoia (1963) di Takis Zenetos. Le due case di Valsamakis in Anavissos[71] non sono copie esatte del padiglione a Barcellona (1929) o della casa Farnsworth (1950) di Mies, ma composizione libera nello stesso lessico[72].

Οι επιρροές του Le Corbusier στις πτυχιακές που παρουσιάζονται στο πολυτεχνείο τη δεκαετία του '50[68], θα περάσουν γρήγορα σε βραβεία διαγωνισμών: κτίριο νομικής και οικονομικών επιστημών στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Κ. Παπαιοάνου - Κ. Φινές, 1960)[69], θεολογική σχολή και ναός στο πανεπιστήμιο Αθηνών (Λ. Καλιβίτης - Γ. Λεονάρδος, 1965), φοιτητική εστία του πολυτεχνείου Αθηνών (Κ. Παπαιωάνου - Κ. Φινές, 1968)[70]. Ακόμα και αν δεν υλοποιήθηκαν όλα τα έργα η δημοσίευσή τους προδίδει τη κατεύθυνση που είχε πάρει η ελληνική αρχιτεκτονική. Ένα από τα παραδείγματα της επιρροής του Le Corbusier είναι το περίπτερο στη διεθνή έκθεση Θεσσαλονίκης, του Δ. Φατούρου, με τις διπλές ράμπες που οδηγούν σε ένα χώρο με κυκλική κάτοψη, το οποίο είναι εμπνευσμένο από το Carpenter Center στο Harvard ή τα σχέδια της εκκλησίας Firminy-Vert.

Όσων αφορά τις επιρροές του F. L. Wright μπορούν να ταυτοποιηθούν κάποια κοινά στοιχεία με το Taliesin West (1938) ή το Bear Run (1936), και τη μελέτη του εξωτερικού χώρου του Βαλσαμάκη: ελεύθεροι τοίχοι από λιθοδομή. Μία άλλη περίπτωση είναι αυτή του πύργου του εργοστασίου S. C. Johnson (1950) και το εργοστάσιο Vianil (1964) ή ξανά ανάμεσα στο Taliesin West και την κατοικία στην Εύβοια (1963) του Τάκη Ζενέτου. Οι δύο κατοικίες του Βαλσαμάκη στην Ανάβυσο[71] δεν είναι πιστά αντίγραφα του περιπτέρου στη Βαρκελώνη (1929) ή της κατοικίας Farnsworth (1950) του Mies, αλλά ελεύθερη σύνθεση στο ίδιο στίλ[72].

[68] Α. Τομπάζης, «Καλαμάτα. Μελέτη ενός πυρήνα πόλεως για 50.000 κατοίκους», περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 58/1963, σελ. 82-84

[69] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 337

[70] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1/1967, σελ. 188-191 / περιοδικό Αρχιτεκτονική, 47/1964, σελ. 44-49 / περιοδικό Αρχιτεκτονική, 56/1966, σελ. 64-65 / περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 2/1968, σελ. 214-216 / περιοδικό Αρχιτεκτονική, 68/1968, σελ. 38-41

[71] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 39/1963, σελ. 54-58 / περιοδικό Αρχιτεκτονική, 42/1963, σελ. 16-25

[72] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 337

1971, I. Vikelas, La torre di Atene
1971, I. Βικέλας, Ο πύργος των Αθηνών

Per quanto riguarda l'architettura degli uffici, le porzioni di muratura e geometricamente definite sulla facciata, diventano elemento fondamentale per il centro di Atene, seguendo la sua evoluzione all'esterno. Uno dei primi progetti causa di molte polemiche, è il Palazzo, di uffici su Piazza Syntagma dell'architetto D. Papazisis (1962). La torre di Atene (1968-71), l'ampliamento del ministero degli esterni (1973-77) e la torre a Marousi (1977-83) di Ioannis Vikelas sono l'apoteosi delle nuove tecnologie[73].

Nello stesso momento si riconoscono le influenze dell'espressionismo di Saarinen e della scuola brasiliana e giapponese. Alcuni progetti di T. Zenetos e di A. Tompazis rappresentano un ''espressionismo della costruzione" ed un ''messianismo tecnologico", che può essere visto insieme a ricerche all'estero[74]. Il bellissimo progetto, non realizzato, di T. Zenetos per la filiale della banca nazionale a Salonicco (1966), ricorda alcune architetture di Pier Luigi Nervi con la plasticità delle nervature del calcestruzzo armato ma si presentano anche le capacità del materiale stesso, tramite l'appoggio puntuale della pesante struttura portante. Più limitato è l'espressionismo di I. Liapis ed I. Skroubelos al Terminal per i passeggieri ''Agios Nikolaos" (1962) al porto del Pireo, che si può confrontare con l'edificio dell'aeroporto Dulles in Washington di E. Saarinen[75], dato che in entrambi viene utilizzata una tecnica molto simile per la copertura.
Nel periodo 1964-72 e dopo il 1977, i progetti più importanti di grande scala, derivano, tranne poche eccezioni, da concorsi di progettazione, un'istituzione che[76] ha un ruolo cruciale per l'evoluzione dell'architettura ellenica.

Όσων αφορά την αρχιτεκτονική των γραφείων, οι χαμηλοί μικροί τοίχοι στην όψη, μετατρέπονται σε ένα κυρίαρχο στοιχείο για το κέντρο της Αθήνας, ακολουθώντας την εξέλιξή του στο εξωτερικό. Ένα από τα πρώτα έργα που γέννησε ανάμεικτα συναισθήματα, είναι το κτίριο γραφείων στη πλατεία συντάγματος του αρχιτέκτονα Δ. Παπαζήση (1962). Ο πύργος των Αθηνών (1968-71), η επέκταση του υπουργείου εξωτερικών (1973-77) και ο πύργος στο Μαρούσι (1977-83) του Ι. Βικέλα είναι η αποθέωση των νέων τεχνολογιών[73].

Παράλληλα αναγνωρίζονται οι επιρροές του εξπρεσιονισμού του Saarinen και της βραζιλιάνικης και ιαπωνικής σχολής. Μερικά από τα έργα του Ζενέτου και του Τομπάζη αντιπροσωπεύουν έναν τεχνολογικό εξπρεσιονισμό και έναν τεχνολογικό μεσσιανισμό, που μπορεί να γίνει κατανοητό μαζί με αναζητήσεις στο εξωτερικό[74]. Το υποκατάστημα της εθνικής τραπέζης στη Θεσσαλονίκη (1966), θυμίζει P.L. Nervi με την πλαστικότητα του σκυροδέματος και τις νευρώσεις να παρουσιάζουν τις δυνατότητες του ίδιου του υλικού. Πιο περιορισμένος είναι ο εξπρεσιονισμός του Ι. Λιάπη και του Η. Σκρουμπέλου στον σταθμό επιβατών Αγίου Νικολάου στο λιμάνι του Πειραιά, που μπορεί να μελετηθεί μαζί με το κτίριο στο αεροδρόμιο Dulles στην Washington του E. Saarinen[75], δεδομένου ότι χρησιμοποιούν την ίδια κατασκευαστική τεχνική για το στέγαστρο. Την περίοδο 1964-72 και μετά το 1977, τα πιο σημαντικά έργα μεγάλης κλίμακας, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, προέρχονται από διαγωνισμούς, ένα θεσμό που παρουσιάζει μειωνεκτήματα[76] αλλά παίζει καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη της ελληνικής αρχιτεκτονικής.

[73] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 338
[74] Δ. Πορφύριος, «Η μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. 1950-75», άρθρο στο περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1979, 10/1979, σελ. 20-22
[75] Δ. Πορφύριος, «Η μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. 1950-75», άρθρο στο περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1979, 10/1979, σελ. 20
[76] Ι. Λυγίζου, «Ελληνικά παράξενα αρχιτεκτονικών διαγωνισμών», άρθρο στην εφημερίδα Βραδυνή, 3.2.1960

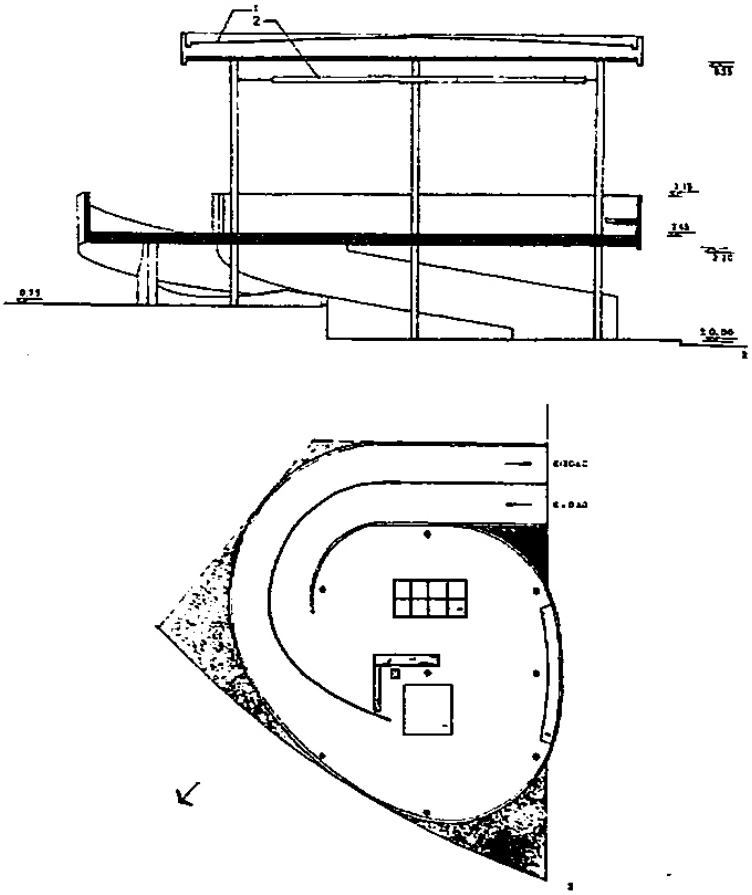

1961, D. Fatouros, Padiglione all'esposizione internazionale a Salonicco
1961, Δ. Φατούρος, Περίπτερο στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ)

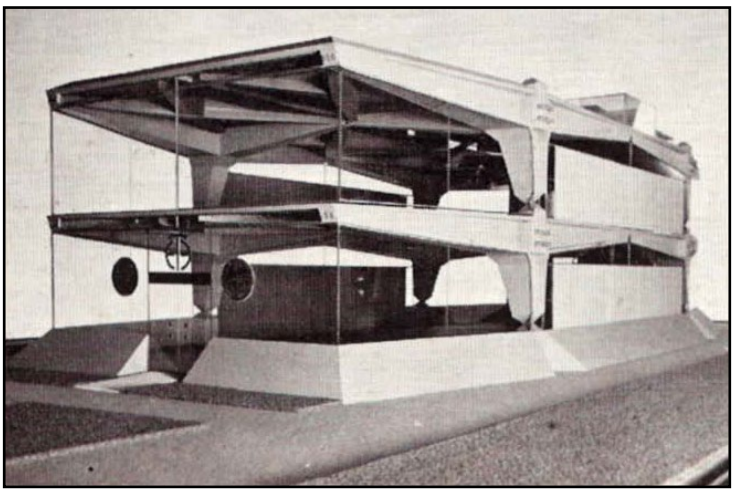

1966, T. Zenetos, Proposta per il filiale della banca nazionale a Salonicco
1966, Τ. Ζενέτος, Πρόταση για υποκατάστημα της εθνικής τραπέζης στη Θεσσαλονίκη

3.6 I migliori avanguardisti

3.6 Οι κορυφαίοι της πρωτοπορίας

3.6.1 Nikos Valsamakis

Le sue prime ville ad Anavissos (1964-62)[77] sono state di forte impatto come anche i suoi primi palazzi residenziali. Non erano paragonabili con nessun altro progetto dell'architettura greca fino a quel periodo ed il loro minimalismo ha ricordato subito l'architettura moderna prima della guerra: 1923 Padiglione a Barcellona, 1929 Residenza Tugendhat[78]. All'inizio degli anni Sessanta Valsamakis usa alcuni elementi fissi in tutti i suoi progetti: sporgenze sottili, grandi superfici vetrate, evidenzia l'orizzontalità, pianta libera[79]. Per riuscire a realizzare un'architettura del genere doveva avere a disposizione tecniche costruttive perfette e materiali di alta qualità, esattamente come Mies Van der Rohe[80]. Valsamakis non potendo utilizzare rivestimenti in marmo colorato e pilastri con sezione a croce di acciaio ossidato come il Padiglione di Barcellona, li ha sostituiti con pilastri in metallo e murature a vista o intonaco bianco. I progetti di Valsamakis in quel periodo comunicano con l'ambiente esterno. Si creano spazi coperti dalle sporgenze delle coperture e gli elementi lineari di Mies si trasformano in spesse murature lineari. Anche se percettivamente differenti, in pianta funzionano nello stesso modo, nella realtà sono elementi forti che completano l'edificio nelle varie pendenze del lotto. Si creano forti contrasti tra la scatola vetrata e le grosse murature che si sviluppano sulla terra. L'impressione finale ricorda la morfologia del terreno a Taliesin West di F. L. Wright.

3.6.1 Νίκος Βαλσαμάκης

Οι πρώτες του βίλλες στην Ανάβυσσο (1962-64)[77] εντυπωσίασαν όπως και οι πρώτες του πολυκατοικίες. Δεν μπορούσαν να συγκριθούν με κανένα άλλο έργο στο ελλαδικό χώρο μέχρι εκείνη την εποχή και ο μινιμαλισμός τους θύμιζε την προπολεμική μοντέρνα αρχιτεκτονική: 1923 περίπτερο στη Βαρκελώνη, 1929 κατοικία Tugendhat[78]. Στην αρχή της δεκαετίας του '60 ο Βαλσαμάκης επαναλαμβάνει κάποια σταθερά στοιχεία του σε όλα τα έργα του: έμφαση στους λεπτούς προβόλους, μεγάλες γυάλινες επιφάνειες, τονισμός των οριζόντιων στοιχείων, ελεύθερη κάτοψη[79]. Για να μπορέσει να υλοποιήσει μία τέτοιου είδους αρχιτεκτονική έπρεπε να έχει στη διάθεσή του υλικά υψηλής ποιότητας και προηγμένες κατασκευαστικές τεχνολογίες, όπως ο Mies[80]. Ο Βαλσαμάκης δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει επενδύσεις από χρωματιστό μάρμαρο και υποστυλώματα σε τομή σταυρού από ανοξείδωτο όπως στο περίπτερο της Βαρκελώνης αλλά τα αντικατέστησε με μεταλλικά υποστυλώματα και τοίχους από πέτρα ή λευκό σοβά. Τα έργα του Βαλσαμάκη εκείνης της περιόδου επικοινωνούν με το εξωτερικό. Δημιουργούν καλυμμένους χώρους από τους προβόλους που εξέχουν και τα γραμμικά στοιχεία του Mies μετατρέπονται σε ογκώδεις τοίχους από λιθοδομή. Αν και οπτικά φαίνεται να εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό, πρακτικά συμπληρώνουν το κτίριο στις διάφορες αλλαγές κλίσεων του οικοπέδου. Δημιουργούνται μεγάλες αντιθέσεις ανάμεσα στο γυάλινο κουτί και στις ογκώδεις λιθοδομές. Η τελική εικόνα θυμίζει περισσότερο το Taliesin West του F. L. Wright.

[77] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 357

[78] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 357

[79] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 357

1963, N. Valsamakis, Residenza ad Anavissos
1963, N. Βαλσαμάκης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

1963, N. Valsamakis, Residenza ad Anavissos
1963, N. Βαλσαμάκης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

1963, N. Valsamakis, Residenza ad Anavissos
1963, N. Βαλσαμάκης, Κατοικία στην Ανάβυσσο

Successive pubblicazioni (tra le altre nella rivista i ''Zygos'')[81], presentano fotografie, anche degli interni, che mostrano quanto architetto tenda a collegare l'opera con la tradizione attraverso tecniche costruttive e decorazioni rintracciabili nella campagna greca. Nelle opere successive questa scelta è ancora più evidente. Le intenzioni di Valsamakis per le case per vacanza, si presentano chiaramente negli schizzi pubblicati su ''Zygos'' nel 1962, che riproducono sempre la stessa villa ad Anavissos. Viene qui evidenziato il perfetto rapporto tra opera e paesaggio greco. Importante è stato anche il ruolo della committenza disposta ad investire non solo su una singola casa ma su interi complessi residenziali. La capacità di Valsamakis è evidente in particolare nella sapiente distribuzione dei volumi, spesso suddivisi in più settori , ma anche nella originalità del disegno morfologico. Nella casa a Sounion (1975)[82], tutte le vetrate sembrano ritirarsi fino a "scomparire" in modo da collegare direttamente il salone con la piscina all'esterno. E questo modo di operare lo si ritrova anche nelle Case di Anavissos e, successivamente, nella casa dell'architetto a Filothei (1961-63)[83], nella casa a Rio di Patrasso (1963)[84] e nella casa a Porto Rafti (1963)[85].

Le sue residenze in aree al di fuori dal centro storico si possono dividere in due categorie[86]: quelle più simili alle case per vacanze e quelle che vanno a completare piccoli lotti dell'area urbana. Alla prima categoria appartengono la casa a Kifissia (1964)[87] ed altre due abitazioni a Filothei (1971-72)[88]. Si nota un allontanamento dal solido vetrato del 1960, ora sostituito da un accurato studio dei volumi esterni e da interni che si sviluppano su livelli diversi La seconda categoria invece è rappresentata dalla casa a Filothei e quella a Kifissia. In questi due casi viene annullato qualsiasi formalismo e si presenta un dettaglio molto più progettato della muratura, creando delle rientranze sotto le travi perimetrali.

Questo è un periodo molto vicino alla costruzione dell'albergo ''Amalia'' ad Olimpia (1973-77). Volumi semplici, bianchi che si ispirano alle ricerche contemporanee americane dello stesso periodo[89]. All'interno è molto evidente il richiamo ai caratteri dell'Art déco degli anni Trenta.

Οι μελλοντικές δημοσιεύσεις στο περιοδικό "Ζυγός"[81], παρουσιάζουν φωτογραφίες από το εσωτερικό όπου είναι προφανής η θέληση του αρχιτέκτονα να συνδέσει το έργο του με τις ελληνικές παραδώσεις, μέσω κατασκευαστικών τεχνικών και διακόσμησης που συναντά κανείς στην ελληνική επαρχεία. Στα μελλοντικά του έργα αυτή η επιλογή είναι ακόμα πιο προφανής. Η αντιμετώπιση των εξοχικών κατοικιών από το Βαλσαμάκη μαρτυρείται από τα σκίτσα που δημοσιεύονται στο "Ζυγό" το 1968, και παρουσιάζουν την ίδια βίλλα στην Ανάβυσσο. Αυτά τα σκίτσα παρουσιάζουν την τέλεια σχέση μεταξύ αρχιτεκτονικού έργου και τοπίου. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και το πελατολόγιό του που ήταν διατεθειμένο να ξοδέψει χρήματα για να κατασκευάσει όχι μόνο σπίτια αλλά ολόκληρα οικοδομικά συγκροτήματα. Το ταλέντο του Βαλσαμάκη φαινόταν στην διαχείριση των όγκων αλλά και των προβόλων που παίρνουν διαφορετικές μορφές. Στην κατοικία στο Σούνιο (1975)[82], όλες οι τζαμαρί-ες μπορούσαν να κρυφθούν σε ειδικά σημεία για να ενοποιούν απόλυτα το σαλόνι με την εξωτερική πισίνα. Αυτή είναι η εξέλιξη των σπιτιών στην Ανάβυσσο, που έπειτα βρίσκουμε και στο σπίτι του αρχιτέκτονα στη Φιλοθέη (1961-63)[83], στο σπίτι στο Ρίο της Πάτρας (1963)[84] και στην κατοικία στο Πόρτο Ράφτη (1963)[85].

Οι κατοικίες του στην περιφέρεια μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες[86]: εκείνες που μπορούν να παρομοιαστούν με τις κατοικίες στην εξοχή και εκείνες που πρέπει να περιορίσουν το σχεδιασμό τους μέσα στα στενά αστικά οικόπεδα. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν η κατοικία στην Κηφισιά (1964)[87] και ακόμα δύο στη Φιλοθέη (1971-72)[88].Παρουσιάζεται μία αποφυγή του γυάλινου στερεού που εγκιβωτίζεται μέσα στους λεπτούς προβόλους του 1960. Τώρα έχει αντικατασταθεί από ένα παιχνίδι εξωτερικών όγκων και από εσωτερικά καλά μελετημένα που αναπτύσσονται σε διαφορετικά επίπεδα. Η δεύτερη κατηγορία εκπροσωπείται από το σπίτι στη Φιλοθέη και εκείνο στη Κηφισιά. Σε αυτές τις περιπτώσεις λείπουν οι φορμαλισμοί και παρατηρείται μία μελετημένη λεπτομέρεια στη λιθοδομή, δημιουργώντας εσοχές γύρω από τα περιμετρικά δοκάρια. Αυτή είναι μία περίοδος πολύ κοντά στη κατασκευή του ξενοδοχείου "Αμαλία" στην Ολυμπία (1973-77). Απλοί όγκοι, λευκοί που εμπνέονται από τις σύγχρονες αναζητήσεις στην Αμερική της ίδιας περιόδου[89]. Στο εσωτερικό είναι προφανής η επιλογή του Art Deco της δεκαετίας του '30.

[80] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1968

[81] Περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1979, 10/1979, σελ. 66-68

[82] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1967, 1/1967, σελ. 160-167

[83] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1968, 8/1968, σελ. 130-133

[84] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 361

1963, N. Valsamakis, Residenza a Filothei
1963, N. Βαλσαμάκης, Κατοικία στη Φιλοθέη

1963, N. Valsamakis, Residenza a Filothei
1963, N. Βαλσαμάκης, Κατοικία στη Φιλοθέη

[85] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1969, 3/1969, σελ. 186-187
[86] Περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1976, 7/1976, σελ. 34-40 / 1978, 9/1978, σελ. 68-73
[87] "Κύπρου 32", άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1969, 3/1969, σελ. 174-177
[88] "Λέσβου - Γούναρη", άρθρο στο περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1978, 9/1978, σελ. 74-79
[89] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 361

1979, N. Valsamakis, Albergo "Amalia", Olympia
1979, Ν. Βαλσαμάκης, Ξενοδοχείο "Αμαλία", Ολυμπία

1979, N. Valsamakis, Albergo "Amalia", Olympia
1979, Ν. Βαλσαμάκης, Ξενοδοχείο "Αμαλία", Ολυμπία

1979, N. Valsamakis, Albergo "Amalia", Olympia
1979, N. Βαλσαμάκης, Ξενοδοχείο "Αμαλία", Ολυμπία

1979, N. Valsamakis, Albergo "Amalia", Olympia
1979, N. Βαλσαμάκης, Ξενοδοχείο "Αμαλία", Ολυμπία

3.6.2 Takis Zenetos

Takis Zenetos (1926-77) è stato un architetto di grande talento anche se forse poco compreso nel contesto greco[90]. In circa vent'anni è riuscito a distinguersi nell'ambito dell'architettura, restando però fondamentalmente ai margini delle aspettative della società greca[91]. Per nulla interessato a una sua "promozione" personale, è poco conosciuto fino agli anni Sessanta[92]. Pubblicati alcuni dei suoi primi progetti viene in breve tempo riconosciuto come uno dei migliori protagonisti dell'architettura moderna greca. Riusciva a combinare una visione anticipatrice con una perfetta conoscenza della tecnica costruttiva.[93].

Nella sua prima opera pubblicata, la Casa a Psichiko (via P. Zervou 13), non c'è nulla di convenzionale. Non c'è nulla di convenzionale: le coperture si nascondono dietro a muretti, gli spazi semi coperti si interrompono dal vano scala e le aperture secondarie si presentano in un equilibrio asimmetrico. Lui stesso dichiara: «Mi interessava da sempre come riuscire a rompere il cubo-scatola, in modo che gli spazi diventano funzionali e non risultati di un formalismo.»[94]. Nello stesso anno progetta il rinnovo della Fabbrica ''FIX" su Corso Syggrou 53[95], la seconda sfida per Zenetos: l'elaborazione del cubo-scatola per diminuire visivamente il volume. La Residenza Derechani 32 a Kavouri (1959-60)[96] è ancora un suo progetto importante. La scelta di togliere volume all'edificio si dichiara attraverso due scelte: un terrazzo sporgente ed il volume vetrato sul tetto. Il disegno del terrazzo ricorda l'elemento volante, evidenziato dalla panchina con tavolato in legno, ripreso poi in un altro suo progetto a Glyfada (via Ksanthou 21), dove l'architetto esterna la sua scelta di sfruttare il più possibile le visuali offerte dal contesto.

3.6.2 Τάκης Ζενέτος

Ο Τάκης Ζενέτος (1926-77) είναι μία ιδιαίτερη περίπτωση στην ελληνική αρχιτεκτονική. Ένας ταλαντούχος αρχιτέκτονας με ικανότητες πολύ πέρα των ελληνικών ορίων εκείνης της περιόδου[90]. Σε ηλικία 21 ετών κατάφερε να διακριθεί στο χώρο της αρχιτεκτονικής, παραμένοντας πάντα στο περιθώριο, χωρίς να υιοθετήσει τις απαιτήσεις ενός ολόκληρου συστήματος[91]. Δεν τον ενδιέφερε η αυτοπροβολή του και έτσι μέχρι το 1960 ήταν σχεδόν άγνωστος[92]. Όταν δημοσιεύθηκαν τέσσερα έργα του, αυτά έφταναν για να τον κάνουν γνωστό και να αναγνω-ριστεί ως ένας από τους πιο ευρηματικούς και ιδιαίτερους αρχιτέκτονες της περιόδου. Ήταν ένας οραματιστής και άριστος γνώστης της τεχνολογικής λεπτομέρειας, προσπαθώντας πάντα να ηγηθεί μέσα από την πραγματοποίηση των έργων του[93].
Ο χαρακτήρας του θα φανεί από το πρώτο του έργο που θα δημοσιευθεί, το σπίτι στο Ψυχικό (οδός Π. Ζέρβου 13). Δεν υπάρχει κανένας συμβιβασμός: οι στέγες κρύβονται πίσω από τα στηθαία, οι ημιυπαίθριοι χώροι διακόπτονται από τα κλιμακοστάσια και τα δευτερευούσης σημασίας ανοίγματα παρουσιάζονται σε μία ασυμμετρία. Ο ίδιος λέει: "πάντα με ενδιέφερε να καταφέρω να σπάσω το κύβο κουτί, με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να δημιουργούνται λειτουργικοί χώροι και όχι αποτελέσματα ενός φορμαλισμού."[94]. Τον ίδιο χρόνο μελετά το εργοστάσιο της ΦΙΞ στην λεωφόρο Συγγρού 53[95]. Εδώ είναι η δεύτερη πρόκληση του Ζενέτου: η μελέτη του κύβου-κουτί για να μειώσει οπτικά τον όγκο του. Η κατοικία Δεχεράνη 32 στο Καβούρι (1959-60)[96] είναι ακόμα ένα σημαντικό του έργο. Η επιλογή να αφαιρέσει όγκο από το κτίριο δηλώνεται με δύο επιλογές, ένα μπαλκόνι πρόβολο και ένα γυάλινο όγκο στην οροφή. Η μελέτη του μπαλκονιού βασίζεται στο στοιχείο που αιωρείται και αυτό δηλώνεται ακόμα περισσότερο από το ξύλινο παγκάκι στο περίγραμμα, στοιχείο που θα επαναλάβει σε ένα άλλο έργο του στη γλυφάδα (Ξάνθου 21), κάνοντας εμφανές τη θέλησή του να αξιοποιήσει στο μέγιστο τη θέα.

---

[90] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 362
[91] Α. Προβελέγγιος - Ν. Χατζιμιχάλης, «Τάκης Ζενέτος», Αθήνα, 1978, σελ. 5
[92] Δημοσίευση έργου στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1959, 14/1959, σελ. 30-31
[93] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 362
[94] Α. Προβελέγγιος - Ν. Χατζιμιχάλης, «Τάκης Ζενέτος», Αθήνα, 1978, σελ. 7
[95] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 362
[96] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1964, 45/1964, σελ. 30-37

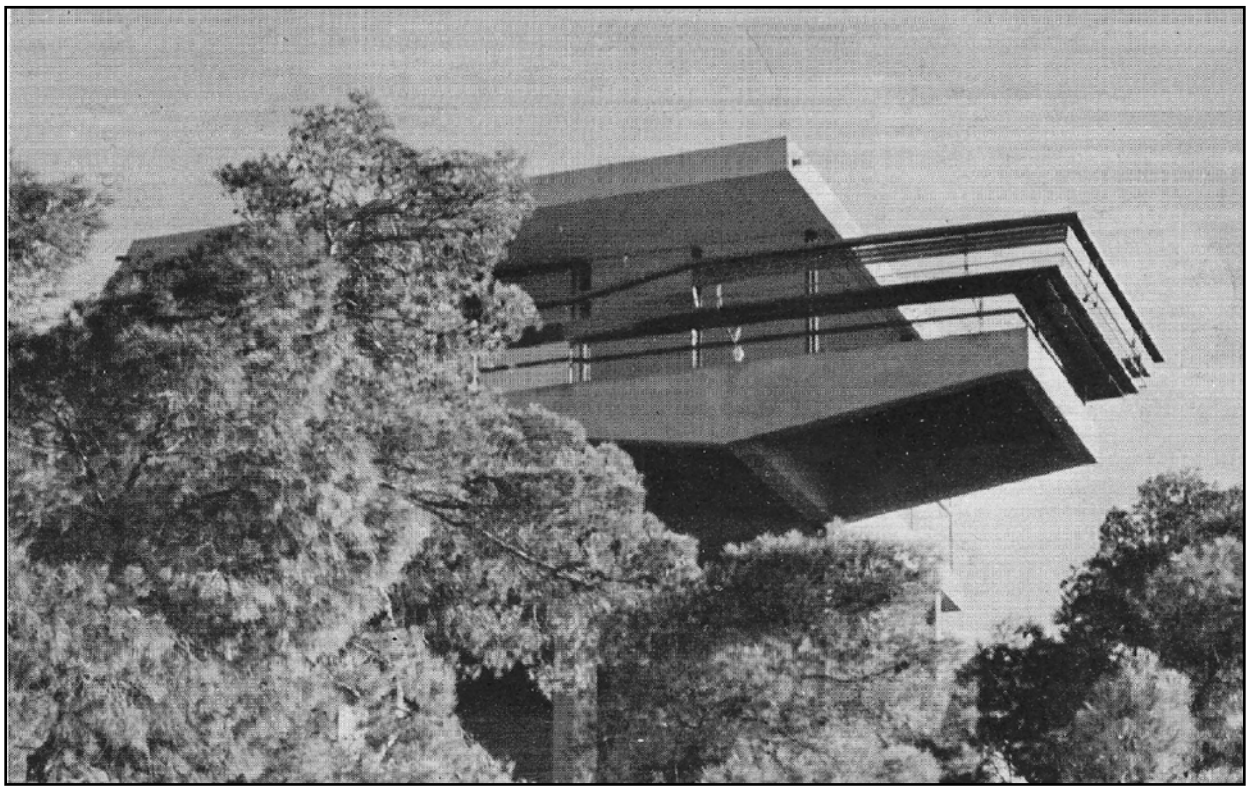

1960, T. Zenetos, Residenza a Kavouri
1960, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στο Καβούρι

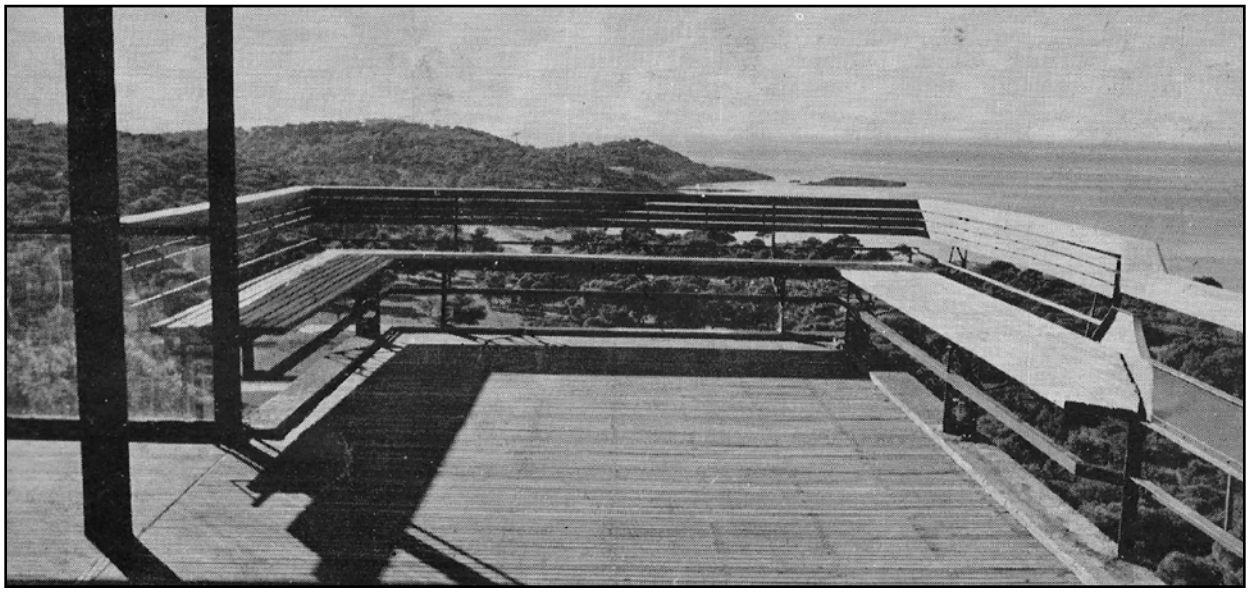

1960, T. Zenetos, Residenza a Kavouri, Terrazzo
1960, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στο Καβούρι, Εξώστης

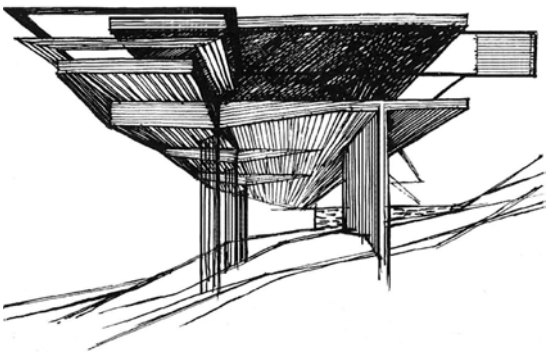

1960, T. Zenetos, Residenza a Kavouri, Schizzo dell'architetto
1960, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στο Καβούρι, Σκίτσο

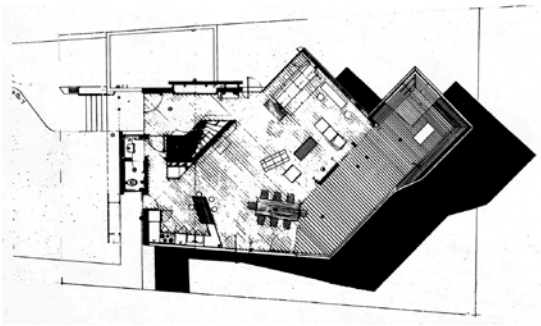

1960, T. Zenetos, Residenza a Kavouri, Pianta
1960, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στο Καβούρι, Κάτοψη

Il secondo elemento è il volume vetrato in copertura al vano scala, interrotto da un cilindro. Il risultato finale è un insieme di superfici vetrate e struttura leggera in metallo. L'uscita verso la copertura piana è una porta curva che segue il volume vetrato. Qui forse c'è un collegamento diretto con le sperimentazioni di James Stirling nell'Engineering Building a Leicester, nel 1964. Anche questa struttura piccola sul terrazzo fa capire che Zenetos non voleva adattarsi in una realtà tecnologicamente non sviluppata.
Una terza residenza, costruita nel 1959, a Nea Kifissia[97] è stata considerata da Fr. Loyer «uno dei migliori esempi di innovazione architettonica in Grecia»[98]. Qui, come nei casi precedenti, va usato un terzo asse nella composizione della pianta e si presentano elementi innovativi per diminuire il volume (copertura con pannelli scorrevoli per la protezione dalla luce solare).
L'architetto cerca una soluzione che andrà ad adattarsi alle esigenze dei residenti e a rompere il modulo ripetitivo. La soluzione è basata su un sistema di binari che permettono ai muri, che sono costituiti ai muri, realizzati in pannelli con montanti metallici e rivestiti con materiali scelti dai proprietari, di scorrere e modificare la pianta in base alle esigenze di ogni fruitore[100]. Il margine tra spazio interno ed esterno viene regolato in base alla stagione, la posizione e l'isolamento acustico[101]. In una rappresentazione notturna, Zenetos presenta solo i panelli diversi nei piani ed il modulo tridimensionale[102].

Το δεύτερο είναι ο γυάλινος όγκος που καλύπτει το κλιμακοστάσιο και φτάνει στη στέγη, διακόπτεται από έναν κύλινδρο. Το τελικό αποτέλεσμα είναι μία γυάλινη κατασκευή με μία ελαφριά μεταλλική. Η έξοδος είναι μία κουρβαρισμένη πόρτα που δηλώνει τη δημιουργικότητα του αρχιτέκτονα. Εδώ ίσως υπάρχει μία συσχέτιση με τους πειραματισμούς του James Stirling στο Engineering Building στο Leicester το 1964. Ακόμα και αυτή η μικρή κατασκευή στην οροφή κάνει κατανοητό ότι ο Ζενέτος δεν ήθελε να προδώσει τις αρχές του σε μία πραγματικότητα όχι τόσο ανεπτυγμένη όσο θα ήθελε.
Μία τρίτη κατοικία, κατασκευασμένη το 1959, στη Νέα Κηφισιά[97], θεωρήθηκε από τον Fr. Loyer "ένα από τα καλύτερα παραδείγματα αρχιτεκτονικής καινοτομίας στην Ελλάδα"[98]. Εδώ, όπως και στα προηγούμενα παραδείγματα, χρησιμοποιείται ένας τρίτος άξονας στη σύνθεση της κάτοψης και παρουσιάζονται συνθετικά στοιχεία για να μειώ-σουν τον όγκο (στέγη με συρόμενα πάνελ για προστασία από τον ήλιο). Η καινοτομία του Ζενέτου φαίνεται στην πολυκατοικία επί των οδών Αμαλίας και Δαιδάλου, σχεδιασμένη το 1959[99]. Ο αρχιτέκτονας αναζητά μία λύση που θα προσαρμοστεί στις ανάγκες των ενοίκων και θα σπάσει την έννοια του κανάβου. Η λύση βασίζεται σε ένα σύστημα ραγών που επιτρέπουν σε κινούμενους τοίχους, από μεταλλικά πλαίσια και υλικά της επιλογής του κάθε ιδιοκτήτη, να μεταφέρονται και να μεταβάλουν την κάτοψη ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη[100]. Το όριο μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού χώρου βρίσκεται ανάλογα την εποχή, τη θέση και την ηχομόνωση[101]. Σε μία νυχτερινή αναπαράσταση ο Ζενέτος παρουσιάζει μόνο τα πάνελ στα διαφορετικά επίπεδα και τον τρισδιάστατο κάναβο[102].

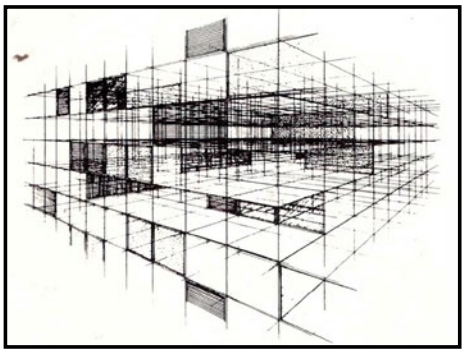

1959, T. Zenetos, Rappresentazione tridimensionale dei pannelli sui binari
1959, Τ. Ζενέτος, Τρισδιάστατη απεικόνιση των κινούμενων πάνελ

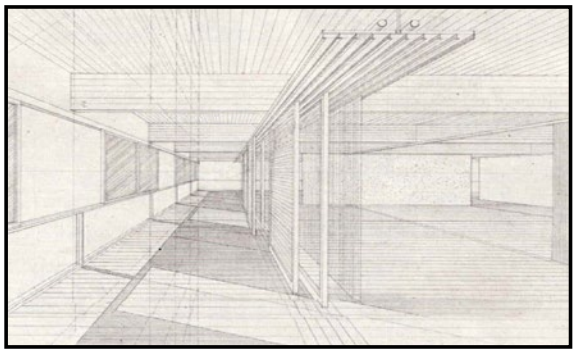

1959, T. Zenetos, Particolare dei pannelli sui binari
1959, Τ. Ζενέτος, Λεπτομέρεια των πάνελ στους οδηγούς

[97] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1962, 32/1962, σελ. 19-26
[98] Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 939
[99] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 39/1963, σελ. 48-53 / Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966, σελ. 1011-1013
[100] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 39/1963, σελ. 48
[101] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 39/1963, σελ. 49
[102] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 39/1963, σελ. 50

1959, T. Zenetos, Palazzo residenziale in via Amalias, angolo Daidalou, Atene
1959, Τ. Ζενέτος, Πολυκατοικία στην οδό Αμαλίας και Δαιδάλου

La sua progettazione innovativa segue i principi dell'architettura contemporanea portando avanti una sua originale visione. In qualche modo Zenetos completa l'opera di Konstantinidis anche se hanno approcci completamente diversi. Per esempio il modo in cui affrontano il paesaggio greco: Konstantinidis adotta una soluzione tradizionale adattata ai diversi casi, mentre Zenetos sviluppa un modello tecnologicamente avanzato adattabile ad ogni situazione[103].

Fino al 1970 Zenetos progetta il Teatro smontabile di Lykavitos[104], studi per lo sviluppo turistico in varie zone di Creta[105], un albergo di 1.200 posti letto ad Atene[106] e la scuola circolare ad Agios Dimitrios ad Atene[107]. Negli ultimi progetti esprime la sua estraneità a una realtà poco disposta ad adattarsi alle sue idee progettuali[108]. Alla fine della sua vita, commentando la Scuola circolare ad Agios Dimitrios, ha fatto capire che non ha mai perso il contatto con la realtà anche se non l'ha mai accettata[109]. Negli studi per lo sviluppo turistico a Creta, dimostra ancora una volta che il ''rispetto" del paesaggio non deve essere sempre espresso con forme tradizionali accettate da tutti, ma si possono applicare soluzioni coraggiose per risolvere i problemi contemporanei[110]. Le sue proposte per strutture prefabbricate, anche all'interno di comunità preesistenti, sembrano piani utopistici che vanno in assoluta contrapposizione con le realizzazioni "faraoniche" di quel periodo.

Anche se alcune sue idee hanno trovato consenso, è sempre rimasto al margine dell'architettura greca, le sue opere sono state riconosciute soprattutto dai suoi amici più stretti, N. Valsamakis. Essendo un anticipatore non avrebbe potuto accettare modelli predefiniti adattabili ai parametri sociali del sistema. Questo era il suo limite o forse il suo punto di forza.

Η πρωτοποριακή του σύνθεση βασίζεται μόνο στις αρχές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής ακολουθώντας τη δική του κατεύθυνση, που δεν έχει επηρεαστεί από άλλες προσεγγίσεις. Κατά κάποιο τρόπο ο Ζενέτος ολοκληρώνει το έργο του Κωνσταντινίδη αν και έχουν εντελώς αντίθετη κατεύθυνση. Για παράδειγμα ο τρόπος που αντιμετωπίζουν το ελληνικό περιβάλλον: ο Κωνσταντινίδης υιοθετεί μία παραδοσιακή λύση προσαρμοσμένη στις διάφορες περιπτώσεις, ενώ ο Ζενέτος χρησιμοποιεί ένα μοντέλο, ίδιο για όλες τις περιπτώσεις, τεχνολογικά προηγμένο[103].
Μέχρι το 1970 ο Ζενέτος είχε μελετήσει το υπαίθριο θέατρο του Λυκαβητού[104], μελέτες για τουριστική ανάπτυξη διαφόρων περιοχών της Κρήτης[105], ένα ξενοδοχείο 1,200 κλινών στην Αθήνα[106] και το σχολείο στο Άγιο Δημήτριο, στην Αθήνα[107]. Στα τελευταία του έργα φαίνεται πως είχε χάσει τη ψυχραιμία του με έναν κόσμο που δεν ήθελε να αλλάξει και να προσεγγίσει τις ιδέες του[108]. Στο τέλος της ζωής του, σε ένα σχόλιο που έκανε για το σχολείο στον Άγιο Δημήτριο, παραδέχτηκε πως ποτέ δεν έχασε την επαφή με την πραγματικότητα αν και ποτέ δεν την αποδέχτηκε[109]. Στα σχέδια για την τουριστική ανάπτυξη στη Κρήτη, απέδειξε πως ο σεβασμός για το τοπίο δεν πρέπει πάντα να εκφράζεται με παραδοσιακό τρόπο αντιμετώπισης αλλά και με τολμηρές λύσεις που αντιμετωπίζουν σύγχρονα προβλήματα[110]. Οι προτάσεις του για προκατασκευασμένες κατασκευές, ακόμα και σε ιστορικά κέντρα, φαντάζουν ουτοπικές και βρίσκονται σε αντίθεση με τις φαραωνικά έργα που γίνονται τον ελλαδικό χώρο εκείνη τη περίοδο.

Ακόμα και αν μερικές ιδέες βρήκαν αποδοχή, έμεινε για πάντα στο περιθώριο της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Τα έργα του αναγνωρίστηκαν κυρίως από στενούς του φίλους αρχιτέκτονες, όπως ο Νίκος Βαλσαμάκης. Όντας οραματιστής δεν μπορούσε να περιοριστεί σε κουτιά και προκαθορισμένες λύσεις οι οποίες συντηρούνταν λόγω κάποιων κοινωνικών παραμέτρων. Αυτό ήταν το μειονέκτημά ή η δύναμή του.

[103] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 364
[104] Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1965, 52/1965, σελ. 58-59
[105] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1968, 2/1968, σελ. 64-71
[106] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1971, 5/1971, σελ. 214-215
[107] Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1979, 13/1979, σελ. 195-197
[108] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 365
[109] Ε. Φεσσά - Μ. Δουμάνη επιμ., «έξι σχολικά κτίρια και οι χρήστες τους», συνέντευξη στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1979, 13/1979, σελ. 213-214
[110] Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984, σελ. 365

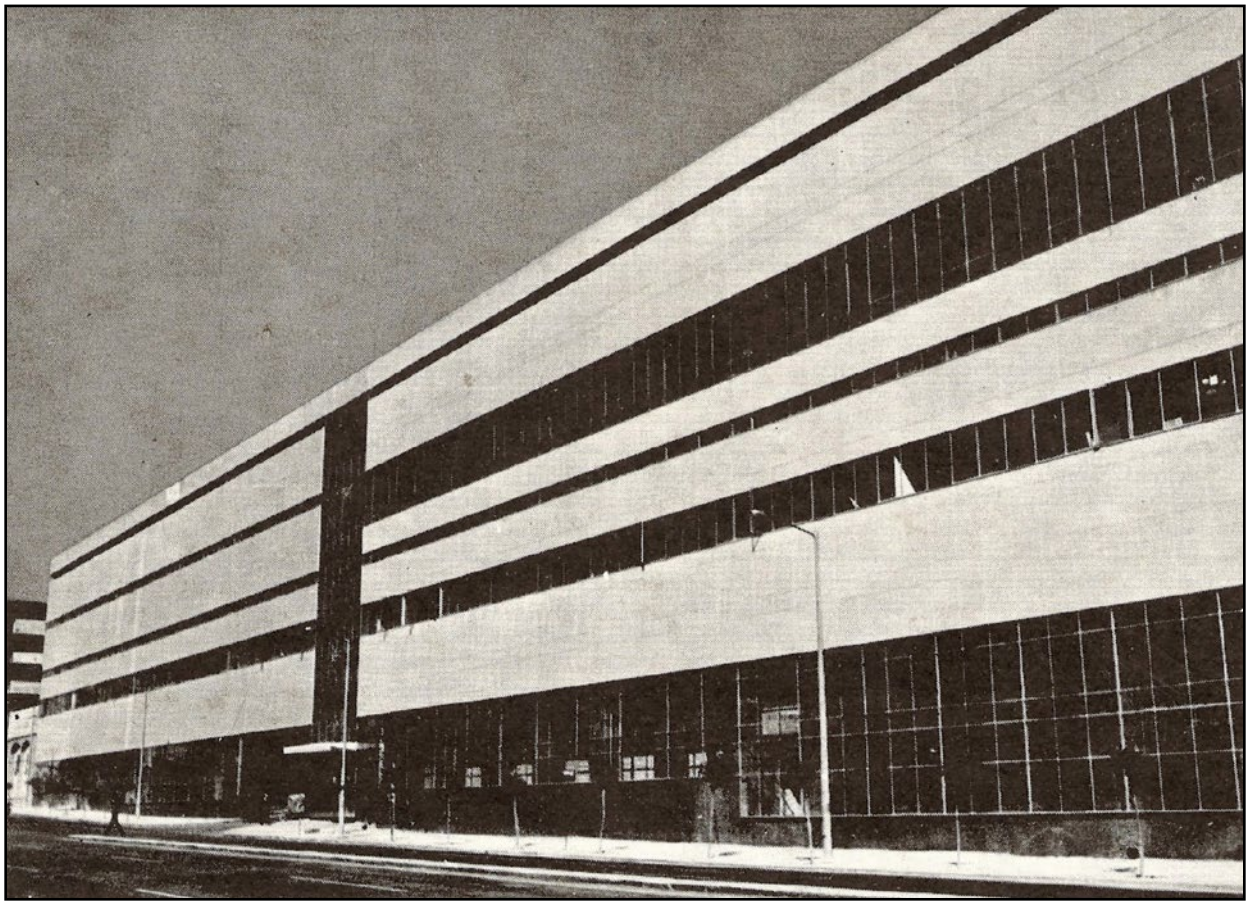

1957, T. Zenetos, Fabbrica FIX
1957, Τ. Ζενέτος, Εργοστάσιο ΦΙΞ

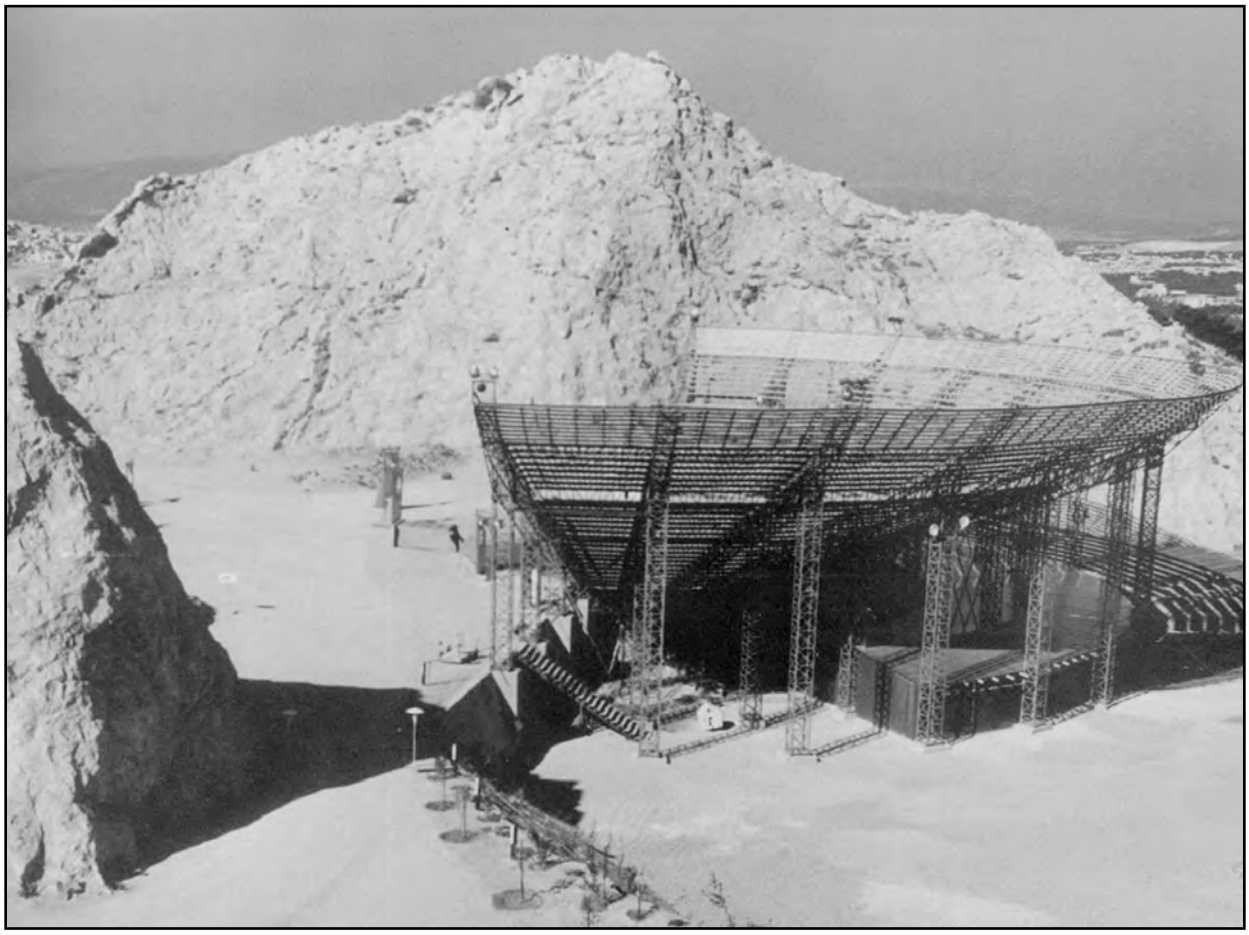

1964, T. Zenetos, Teatro smontabile a Lykavitos, Atene
1964, Τ. Ζενέτος, Θέατρο Λυκαβητού, Αθήνα

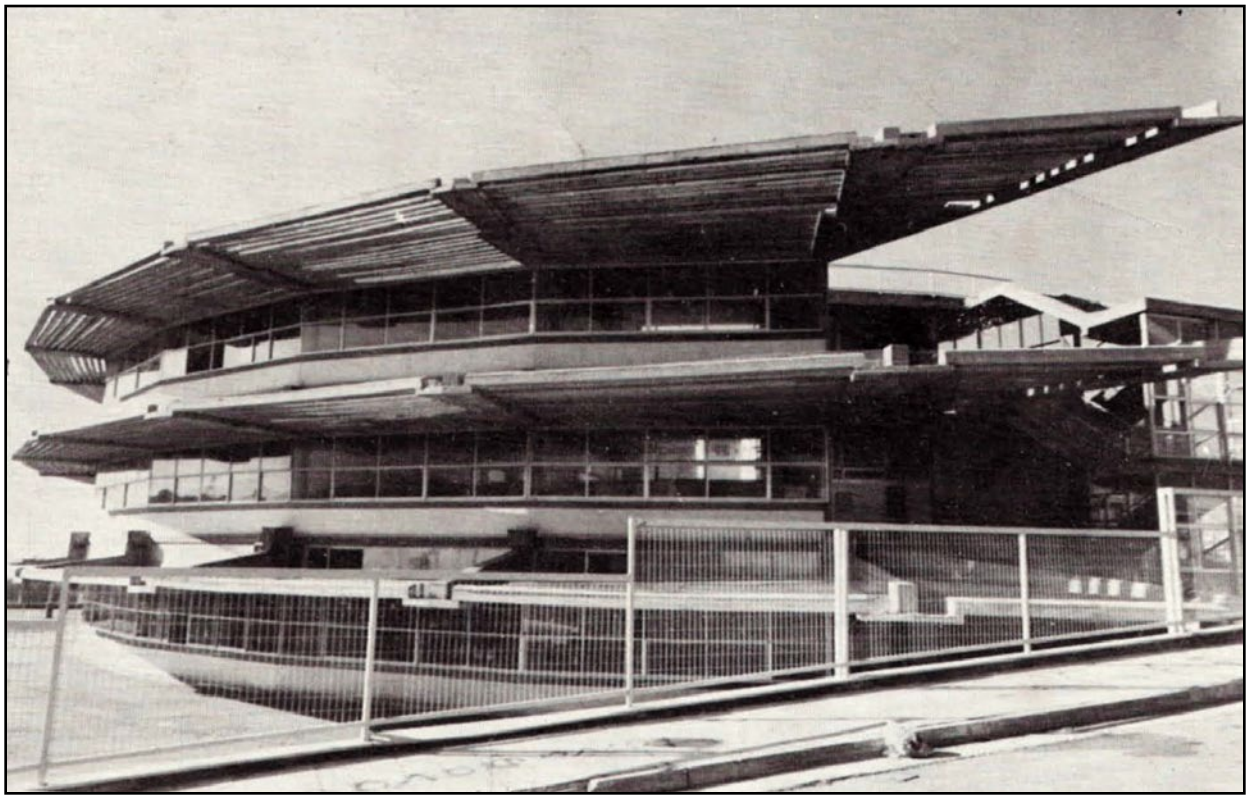

1969, T. Zenetos, Scuola "circolare" ad Agios Dimitrios
1969, Τ. Ζενέτος, "Στρογγυλό" σχολείο στον Αγιο Δημήτριο

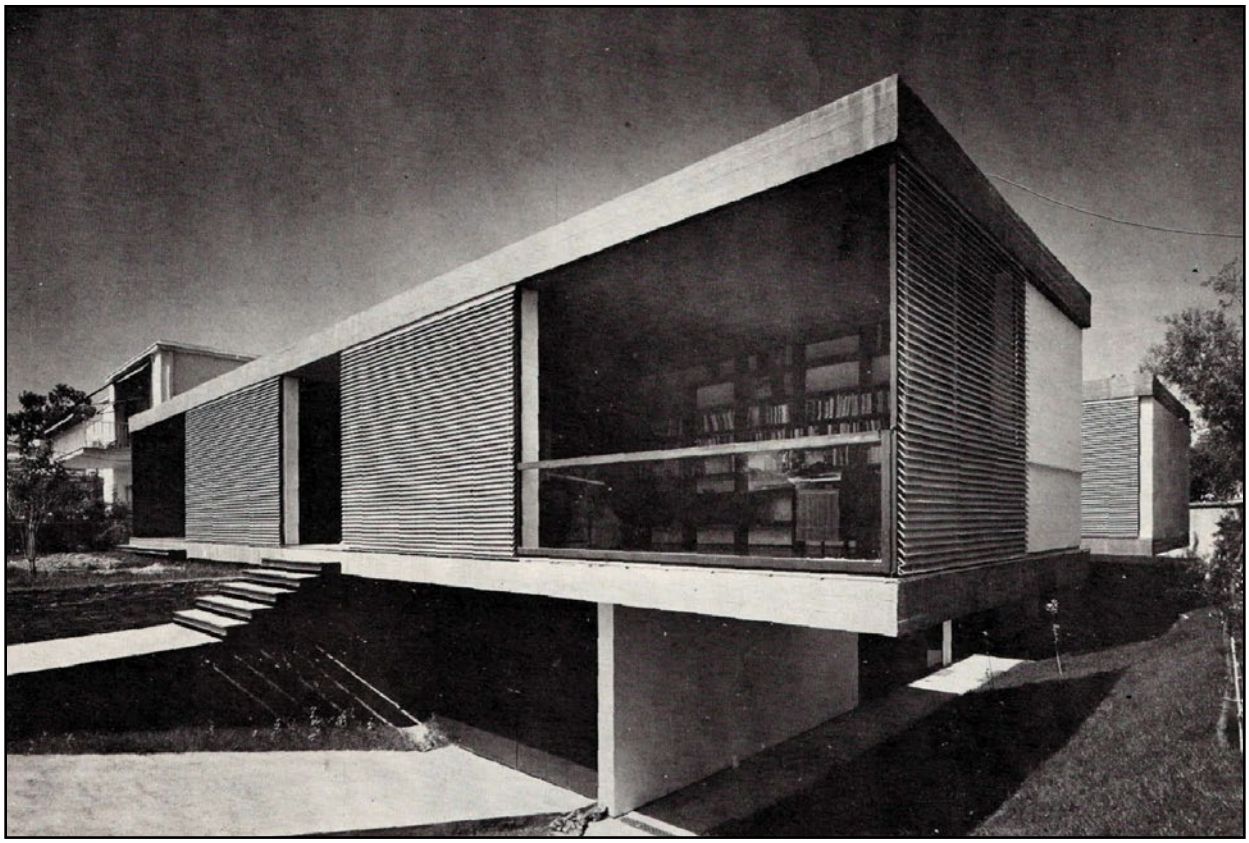

1961, T. Zenetos, Residenza a Psichiko
1961, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στο Ψυχικό

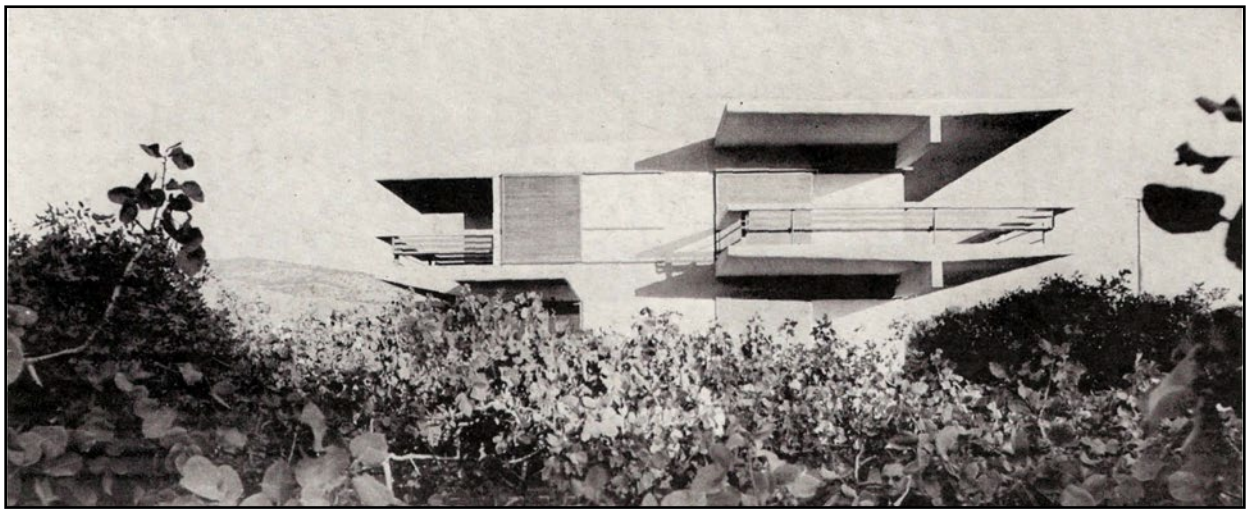

1961, T. Zenetos, Residenza a Glyfada
1961, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στη Γλυφάδα

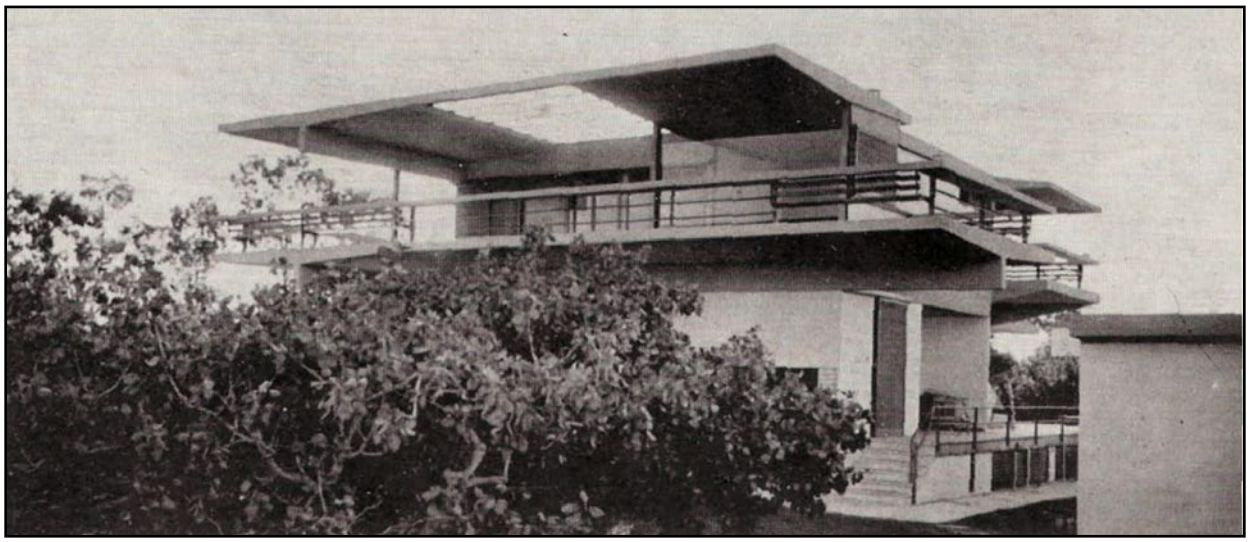

1961, T. Zenetos, Residenza a Glyfada
1961, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στη Γλυφάδα

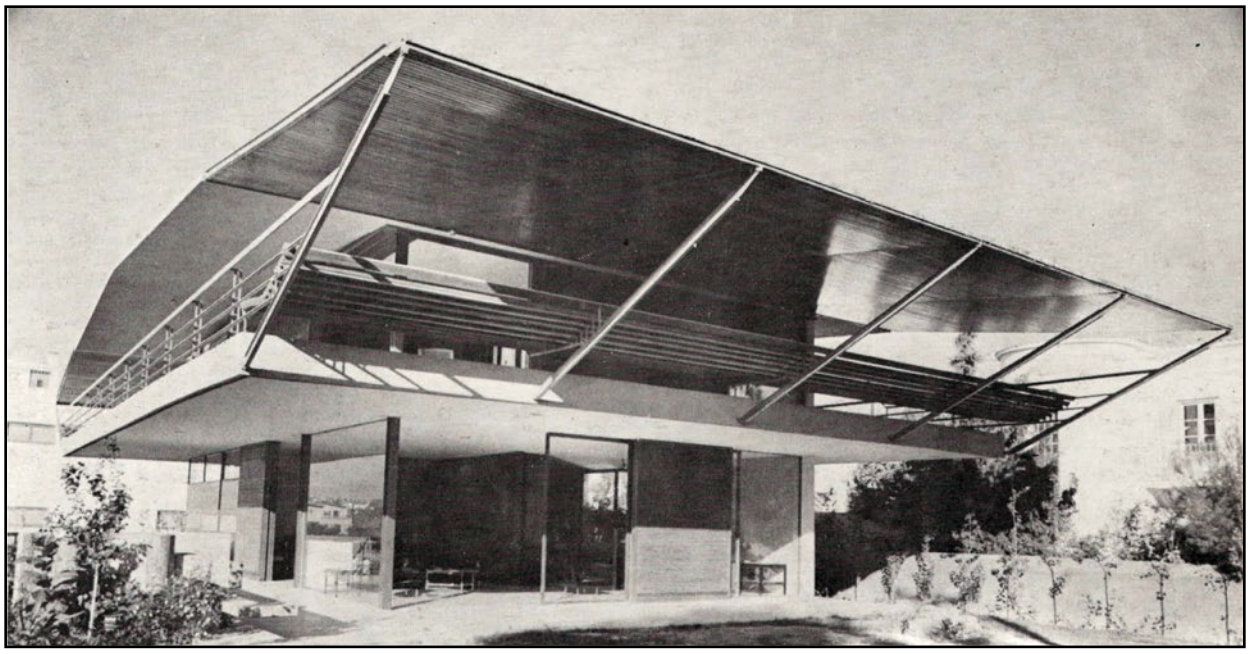

1961, T. Zenetos, Residenza a Glyfada
1961, Τ. Ζενέτος, Κατοικία στη Γλυφάδα

Capitolo 4
Κεφαλαιο Τεταρτο

Progetto di valorizzazione

Dall'incompiuto centro culturale del Pireo al Museo dell'Architettura Ellenica

Μελετη αξιοποιησης

Απο το ημιτελες Πολιτιστικο Κεντρο Πειραια στο νεο Μουσειο Ελληνικης Αρχιτεκτονικης

Kastella, fotografia aerea con indicazione dell'area di progetto
Περιοχή της Καστέλλας, αεροφωτογραφία με καθορισμό της περιοχής μελέτης

4.1 Contesto

4.1 Περιοχή μελέτης

Museo dell'Architettura Ellenica, Masterplan dello stato di fatto
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Masterplan της υπάρχουσας κατάστασης

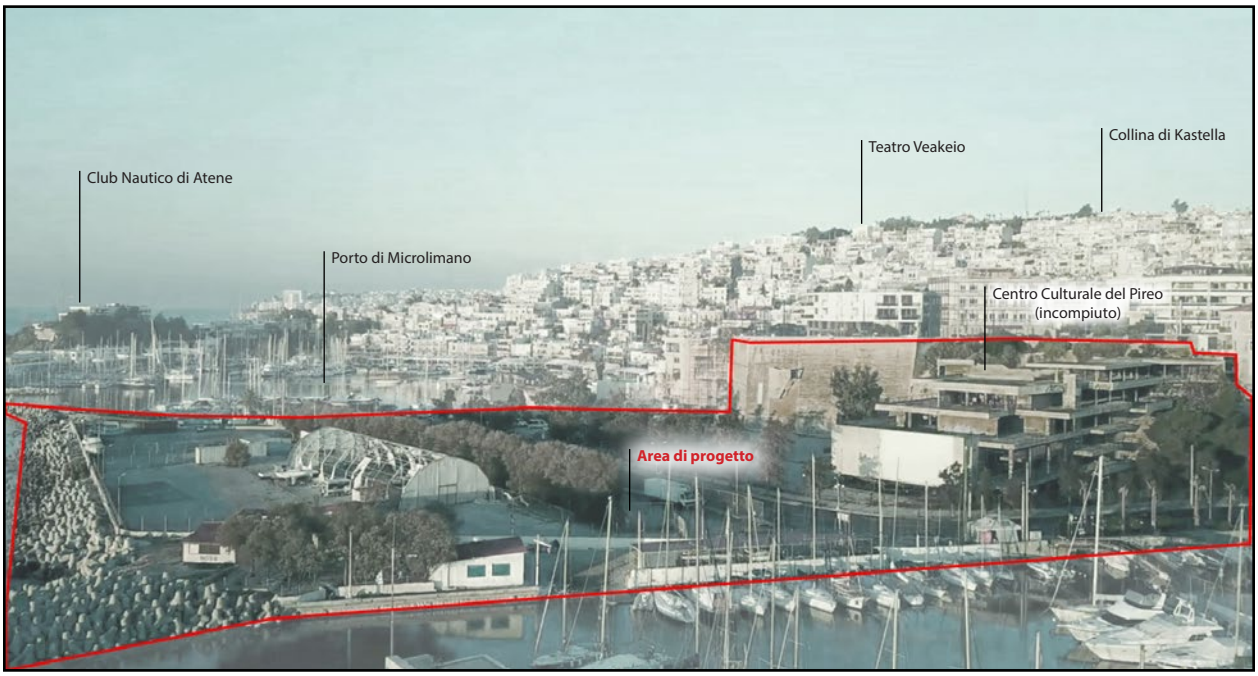

L'area di progetto, vista a volo d'uccello
Περιοχής μελέτης, πανοραμική άποψη

L'area di progetto, vista a volo d'uccello
Περιοχής μελέτης, πανοραμική άποψη

Trasformazioni del sedime della costa tra Microlimano e Parco SEF (Fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

Μεταβολές της ακτογραμμής μεταξύ του Μικρολίμανου και του ΣΕΦ (Πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

1937, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1937, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

1962, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1962, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

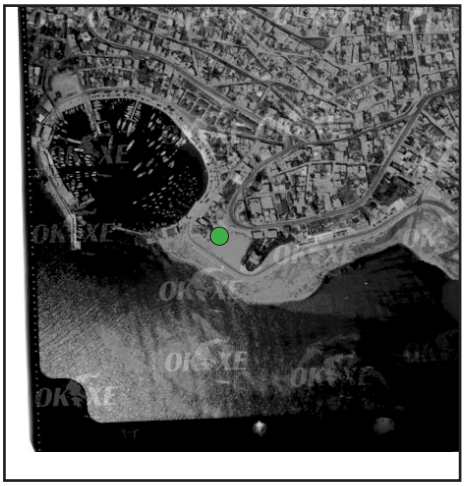

1970, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1970, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

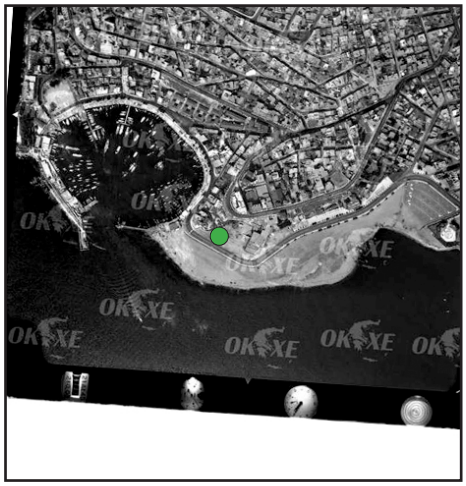

1974, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1974, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

1977, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1977, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

1979, Vista aerea (fonte: ΕΚΧΑ Α.Ε)
1979, ακτογραμμή (πηγή: ΕΚΧΑ Α.Ε.)

Area di progetto

1982, Vista aerea (fonte: EKXA A.E)
1982, ακτογραμμή (πηγή: EKXA A.E.)

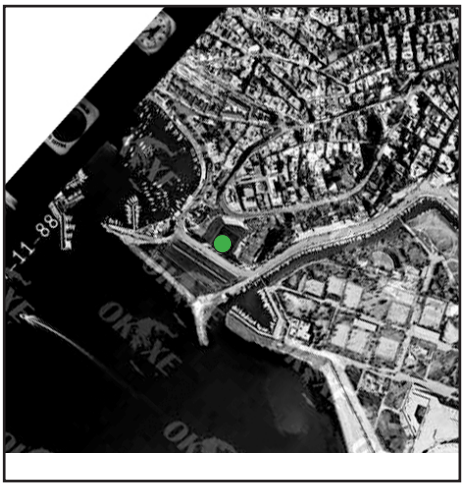

1988, Vista aerea (fonte: EKXA A.E)
1988, ακτογραμμή (πηγή: EKXA A.E.)

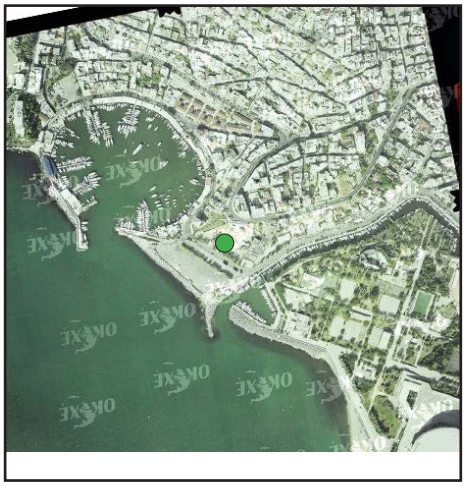

1999, Vista aerea (fonte: EKXA A.E)
1999, ακτογραμμή (πηγή: EKXA A.E.)

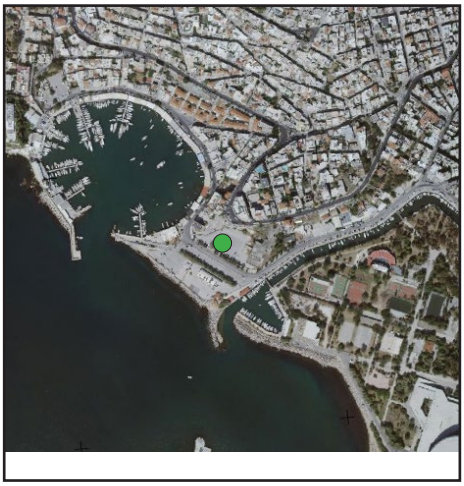

2020, Vista aerea (fonte: EKXA A.E)
2020, ακτογραμμή (πηγή: EKXA A.E.)

1937

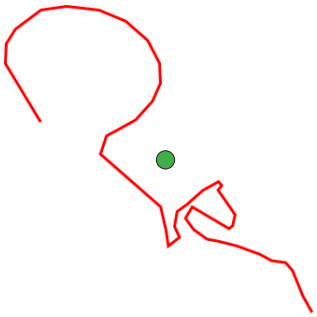

2020

Area di progetto

4.2 Centro Culturale del Pireo, 1971 - non completato

4.2 Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971 - ημιτελές

Aleksandros Zachariou, 1869 – 1938

Aleksandros Zachariou è stato un ingegnere civile che ha avuto un ruolo importante nello sviluppo industriale del Paese nel XX secolo. Zachariou è nato il 12 giugno del 1869 nella città di Brăila in Romania, una zona in cui la popolazione greca è sempre stata presente. La sua famiglia veniva dal paese di Karpenisi in Grecia e lui si è diplomato alla scuola superiore nel 1886, ad Atene. Dal 1886 al 1891 ha studiato ingegneria civile al Politecnico di Zurigo, mentre dal 1892 al 1899 ha lavorato in varie aziende in Svizzera, Francia, Germania e Spagna.

Αλέξανδρος Ζαχαρίου, 1869 - 1938

Ο Αλέξανδρος Ζαχαρίου ήταν ένας πολιτικός μηχανικός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, τον XX αιώνα. Ο Ζαχαρίου γεννήθηκε στις 12 Ιουνίου του 1869 στη πόλη Brăila της Ρουμανίας, μία περιοχή με έντονο το ελληνικό στοιχείο. Η οικογένεια του είχε καταγωγή από το Κερπενήσι και εκείνος τελείωσε το λύκειο το 1886, στην Αθήνα. Από το 1886 μέχρι το 1891 σπούδασε πολιτικός μηχανικός στο πολυτεχνείο της Ζυρίχης, ενώ από το 1892 μέχρι το 1899 δούλεψε σε διάφορες εταιρείες στην Ελβετία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ισπανία.

Aleksandros Zachariou, 1869 - 1938
Αλέξανδρος Ζαχαρίου, 1869 - 1938

Nel 1899 torna in Grecia e fonda, con il suo amico ed ingegnere A. Papatheodorou, l'azienda *Αλέξανδρος Δ. Ζαχαρίου και Σία*. Nel documento si presenta una pubblicità dell'azienda nei giornali di quel periodo.

Il suo passo successivo, con l'aiuto di A. Chatzikiriakos e N. Kanellopoulos, sarà il settore della costruzione edilizia e nel 1902 fonderà l'azienda di produzione di cemento *Χατζηκυριάκος, Ζαχαρίου και Σία* che dopo si rinomina in *Τιτάν*.

La azienda *Τιτάν* avrà un ruolo importante per la diffusione del calcestruzzo armato, in un mercato che aveva paura delle nuove tecniche e dei nuovi materiali. Un dato molto interessante è che nel 1910 l'azienda produce 10.000 tonnellate in più di cemento e cerca anche la vendita sui mercati esteri. Fino al 1920 l'azienda parteciperà a molti progetti privati e pubblici in Grecia.

Anche grazie allo sviluppo del settore edilizio nel Paese, Zachariou fonda l'azienda di costruzione *Τέκτων*, che diventerà la più grande nel periodo interbellico. La sua azienda è costituita da architetti, ingegneri e numerosi tecnici.

Το 1899 επιστρέφει στην Ελλάδα και ιδρύει με τ φίλο του και μηχανικό Α. Παπαθεοδόρου, την εταιρεία *Αλέξανδρος Δ. Ζαχαρίου και Σία*. Στο παρακάτω έγγραφο παρουσιάζεται μία διαφήμιση της εταιρείας στις εφημερίδες της εποχής.
Το επόμενό του βήμα, με τη βοήθεια των Α. Χατζηκυριάκου και Ν. Κανελλόπουλου, ήταν ο τομέας των κατασκευών και το 1902 ιδρύει την εταιρεία παραγωγής τσιμέντου *Χατζηκυριάκος, Ζαχαρίου και Σία*, η οποία έπειτα μετονομάζεται *Τιτάν*.

Η εταιρεία *Τιτάν* θα έχει ένα σημαντικό ρόλο στη διάδοση του σκυροδέματος στην Ελλάδα, σε μία αγορά που είναι δύσπιστη στις νέες τεχνικές και στα πρωτοποριακά υλικά. Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως το 1910 η εταιρεία παράγει 10.000 τόνους περισσότερο σκυρόδεμα από αυτό που ζητάει η ελληνική αγορά και προσπαθεί να επεκταθεί στο εξωτερικό. Έως το 1920 η εταιρεία παίρνει μέρος σε πολλά δημόσια και ιδιωτικά έργα στην Ελλάδα.
Από την ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα στη χώρα, ο Ζαχαρίου ιδρύει την κατασκευαστική εταιρεία *Τέκτων*, και θα γίνει η μεγαλύτερη στη περίοδο του μεσοπολέμου. Η εταιρεία αποτελείται από αρχιτέκτονες, μηχανικούς και πολυάριθμους τεχνίτες.

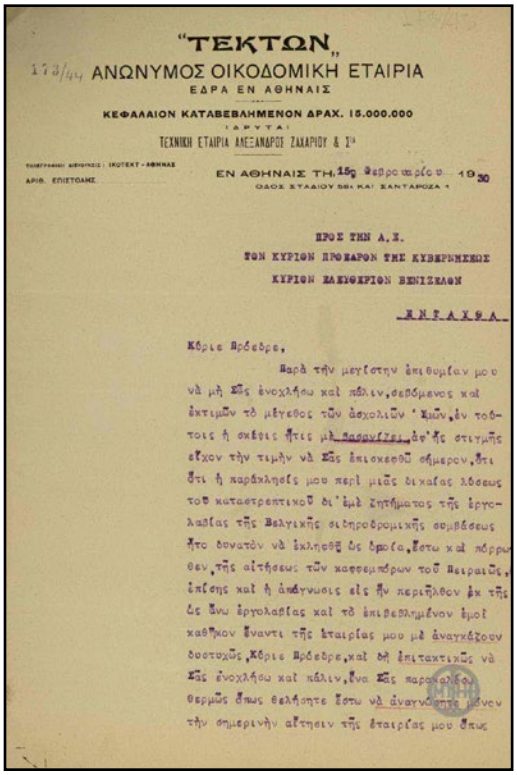
"ΤΕΚΤΩΝ"
173/44 ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΕΔΡΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΟΝ ΔΡΑΧ. 15.000.000
(ΑΡΥΤΑΙ)
ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΖΑΧΑΡΙΟΥ & Σ.ια
ΤΗΛΕΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ : ΙΚΟΤΕΚΤ - ΑΘΗΝΑΙ
ΑΡΙΘ. ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 15η Φεβρουαρίου 1930
ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 56ΒΙΣ ΚΑΙ ΧΑΝΤΑΡΟΖΑ 1
ΠΡΟΣ ΤΗΝ Α.Ε.
ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΠΡΟΞΑΡΩΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΩΝ ΚΑΛΙΟΚΡΙΩΝ ΒΕΝΙΖΕΛΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ
Κύριε Πρόεδρε,
Παρὰ τὴν μεγίστην ἐπιθυμίαν μου νὰ μὴ Σᾶς ἐνοχλήσω καὶ πάλιν, σεβόμενος καὶ ἐκτιμῶν τὸ μέγεθος τῶν ἀσχολιῶν Ὑμῶν, ἐν τοιούτοις ἡ σκέψις ἥτις μὲ κατοχεῖ, δι' ἧς στιγμῆς εἶχον τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς ἐπισκεφθῶ σήμερον, ὅτι ἡ παράκλησίς μου περὶ μιᾶς δικαίας λύσεως τοῦ καταστρεπτικοῦ δι' ἐμὲ ζητήματος τῆς ἐργολαβίας τῆς Βελγικῆς σιδηροδρομικῆς συμβάσεως ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐρώτα, ἔστω καὶ πόρρωθεν, τῆς αἰτήσεως τῶν κατωτέρων τοῦ Πειραιῶς, ἐπίσης καὶ ἡ ἀπόγνωσις εἰς ἣν περιῆλθον ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐργολαβίας καὶ τὸ ἐπιβεβλημένον ἐμοὶ καθῆκον ἔναντι τῆς ἑταιρίας μου με ἀναγκάζουν δυστυχῶς, Κύριε Πρόεδρε, καὶ δὴ ἐπιτακτικῶς νὰ Σᾶς ἐνοχλήσω καὶ πάλιν, ἵνα Σᾶς παρακαλέσω θερμῶς ὅπως θελήσητε ἔστω νὰ ἀναγνώσητε μόνον τὴν σημερινὴν αἴτησιν τῆς ἑταιρίας μου ὅπως

1930, Lettera di A. Zachariou a E. Venizelos
1930, Επιστολή Α. Ζαχαρίου στον Ε. Βενιζέλο

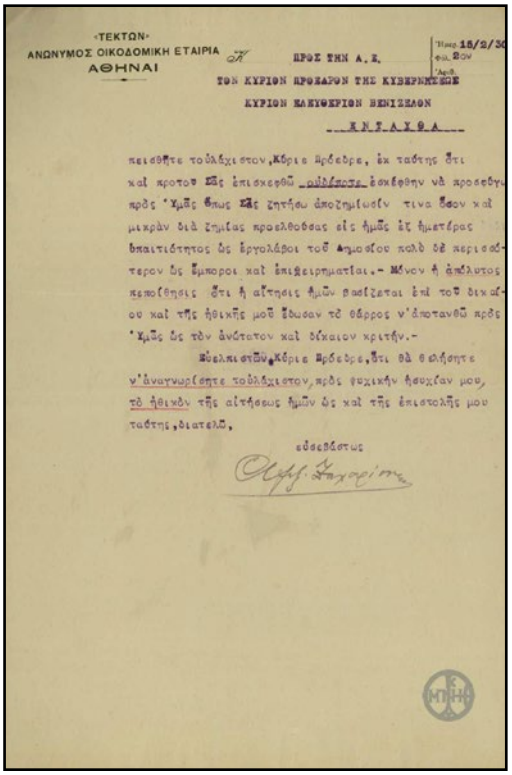
«ΤΕΚΤΩΝ»
ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ Α.Ε.
ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΠΡΟΞΑΡΩΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΩΝ ΚΑΛΙΟΚΡΙΩΝ ΒΕΝΙΖΕΛΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ
Ἡμερ. 15/2/30
Φύλ. 20ον
Ἀριθ.
πειισθῆτε τοὐλάχιστον, Κύριε Πρόεδρε, ἐκ ταύτης ὅτι καὶ κρότου Σᾶς ἐπισκεφθῶ τοὐλάχιστον ἐσκέφθην νὰ προσέβλ πρὸς Ὑμᾶς ὅπως Σᾶς ζητήσω ἀποζημίωσίν τινα ὅσον καὶ μικρὰν διὰ ζημίας προελθούσας εἰς ἡμᾶς ἐξ ἡμετέρας ὑπαιτιότητος ὡς ἐργολάβοι τοῦ Δημοσίου πολὺ δὲ περισσότερον ὡς ἔμποροι καὶ ἐπιχειρηματίαι.- Μόνον ἡ ἀπόλυτος πεποίθησις ὅτι ἡ αἴτησις ἡμῶν βασίζεται ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς μοῦ ἔδωσαν τὸ θάρρος ν' ἀποτανθῶ πρὸς Ὑμᾶς ὡς τὸν ἀνώτατον καὶ δίκαιον κριτήν.-
Εὐελπιστοῦν, Κύριε Πρόεδρε, ὅτι θὰ θελήσητε ν' ἀναγνωρίσητε τοὐλάχιστον, πρὸς ψυχικὴν ἡσυχίαν μου, τὸ ἠθικὸν τῆς αἰτήσεως ἡμῶν ὡς καὶ τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης, διατελῶ,
εὐσεβάστως

1930, Lettera di A. Zachariou a E. Venizelos
1930, Επιστολή Α. Ζαχαρίου στον Ε. Βενιζέλο

La Villa di Zachariou

Nel 1910 Zachariou investe su un lotto che si sviluppa in collina nella zona di Kastella al Pireo, comprando da A. Soutso una proprietà di 4.351 m^2. Sua moglie Augusta, di origini tedesche, ha scelto di costruire lì la loro residenza fissa per la splendida vista sul mare. Il 27 giugno del 1938 Zachariou muore e la proprietà della villa passa ad Augusta che crea, rispettando la volontà del marito, la Fondazione Zachariou, un centro di incontro e sostegno per gli artisti. Augusta crea la Fondazione Zachariou con lo scopo di realizzare l'idea di suo marito e trasformare la villa in un centro di incontro ed aiuto per gli artisti. Dopo la sua morte la gestione della Fondazione è passata all'azienda *Τέκτων*.

Η έπαυλη Ζαχαρίου

Το 1910 ο Ζαχαρίου επενδύει στη περιοχή της Καστέλλας, στον Πειραιά, αγοράζοντας από τον Α. Σάτσο μία έκταση 4.351 τμ. Η γυναίκα του Augusta, γερμανικής καταγωγής, επέλεξε να χτίσει εκεί τη μόνιμη κατοικία τους καθώς ήταν μαγεμένη από το τοπίο. Στις 27 Ιουνίου του 1938 ο Ζαχαρίου πεθαίνει και η βίλλα περνάει στην ιδιοκτησία της Augusta με το στόχο να γίνει άσυλο καλλιτεχνών. Έτσι δημιουργείται το Ίδρυμα Αλεξάνδρου Ζαχαρίου με σκοπό να πραγματοποιήσει αυτό το όνειρο και να μετατρέψει τη βίλλα σε ένα κέντρο συνάντησης και βοήθειας καλλιτεχνών. Μετά το θάνατο της Augusta η διαχείριση του ιδρύματος πέρασε στην εταιρεία *Τέκτων*.

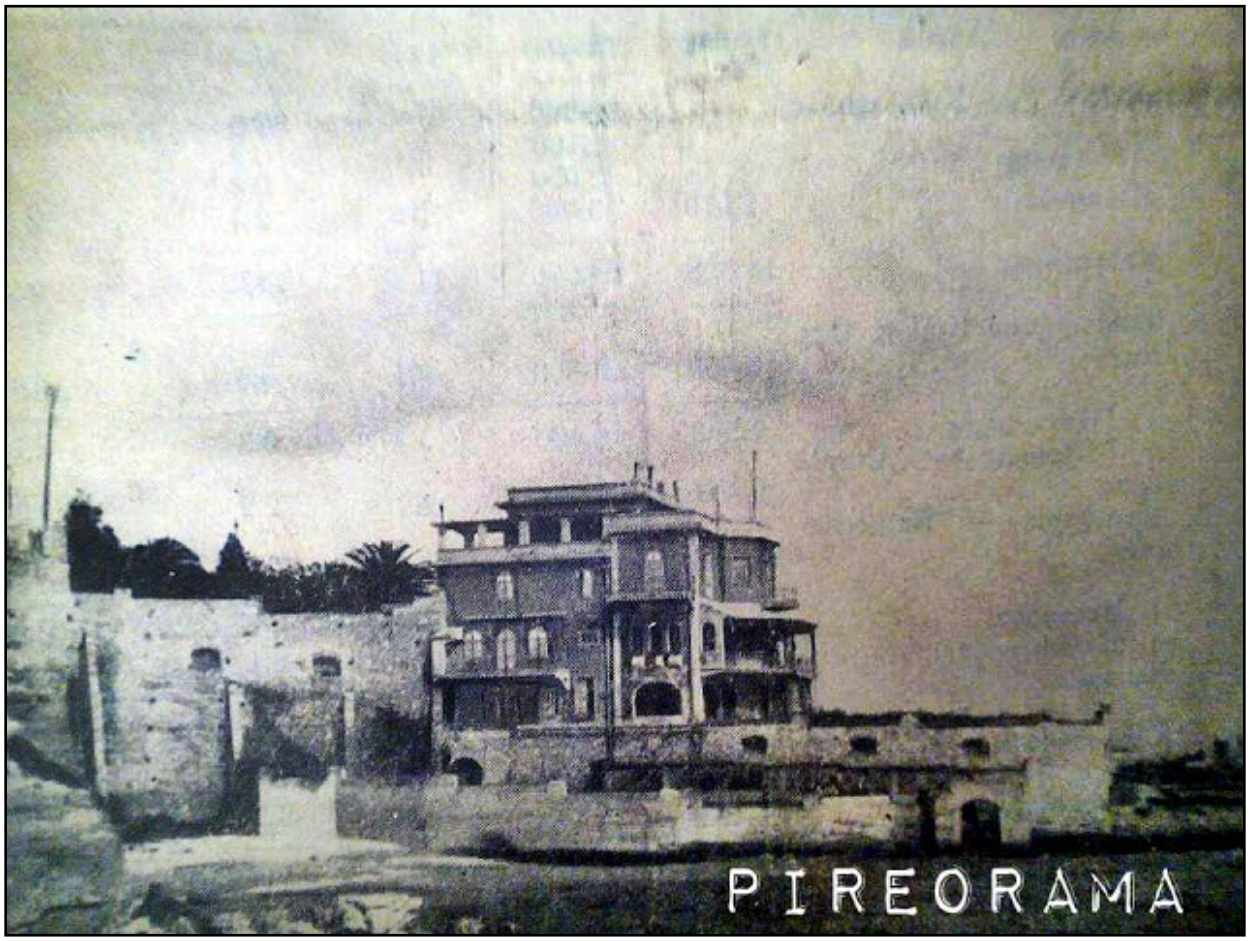

1932, Villa A. Zachariou
1932, Έπαυλη Α. Ζαχαρίου

1932, villa A. Zachariou
1932, έπαυλη Α. Ζαχαρίου

1932, villa A. Zachariou
1932, έπαυλη Α. Ζαχαρίου

La villa era conosciuta per il bellissimo giardino nel punto più bello di Kastella. Nel periodo nazista è diventata centro importante per il coordinamento militare e successivamente, è tornata ai greci, che hanno mantenuto il suo ruolo militare, per poi passare agli inglesi fino al 1952. La villa, anche se di proprietà della Fondazione Zachariou, è rimasta abbandonata fino al 1955.

Nella ricerca di fondi per la sua manutenzione, la Fondazione decide di trasformarla in spazi espositivi e per eventi, creando nuove residenze per artisti nel giardino della villa esistente. Nel 1966 finiscono i lavori di restauro, ma l'anno seguente la presidenza della Fondazione passa al comune del Pireo ed al suo Sindaco, A. Skilitsis. Nello stesso periodo hanno iniziato i lavori per la modifica della costa e viene rinominata Costa Protopsalti. Il Sindaco del Pireo ordina la demolizione della villa e la creazione di un nuovo edificio moderno. L'architetto Ioannis Liapis viene quindi incaricato di progettare il nuovo centro culturale del Pireo ma, nel 1973, la costruzione si arresta per mancanza di fondi e resta incompiuta fino ad oggi.

Η βίλλα ήταν γνωστή για τους πανέμορφους κήπους της στο πιο όμορφο σημείο της Καστέλλας. Στην περίοδο της γερμανικής κατοχής γίνεται σημαντικό κέντρο συντονισμού των στρατευμάτων, και έπειτα περνάει σε ελληνική κατοχή όπου και διατηρείται ο στρατιωτικός της χαρακτήρας. Αμέσως μετά εγκαθίστανται οι Άγγλοι μέχρι το 1952. Η βίλλα, αν και παρέμενε ιδιοκτησία του Ιδρύματος Ζαχαρίου, έμεινε εγκαταλελειμμένη μέχρι το 1955.
Σε αναζήτηση πηγών για τη συντήρησή της το ίδρυμα αποφασίζει να τη μετατρέψει σε εκθεσιακούς χώρους και χώρους εκδηλώσεων, ενώ θα δημιουργηθούν και νέες κατοικίες στον κήπο για να ικανοποιήσουν το όραμα του Ζαχαρίου. Το 1966 τελειώνουν οι εργασίες αναστήλωσης, αλλά τον επόμενο χρόνο η προεδρεία του ιδρύματος περνάει στο δήμο Πειραιά και συγκεκριμένα στον τότε δήμαρχο, Α. Σκυλίτση. Την ίδια περίοδο ξεκινούν και τα έργα των προσχώσεων στη περιοχή και η τροποποίηση της ακτογραμμής, με την τεχνιτή ακτή μπροστά από τη βίλλα να ονομάζεται Ακτή Πρωτοψάλτη. Ο δήμαρχος του Πειραιά αποφασίζει την κατεδάφιση της βίλλας και την ανέγερση, στο ίδιο ακριβώς σημείο, ενός νέου μοντέρνου χτίσματος που θα έχει τη λειτουργία του Πολιτιστικού Κέντρου Πειραιώς. Η μελέτη (1971-1972) ανατίθεται στον καθηγητή και αρχιτέκτονα Ιωάννη Λιάπη και ο προβλεπόμενος χρόνος κατασκευής θα ήταν από το 1972-1974. Δυστυχώς όμως λόγω πολλών οικονομικών προβλημάτων το κτίριο σταμάτησε το 1973 και παραμένει ημιτελές μέχρι σήμερα.

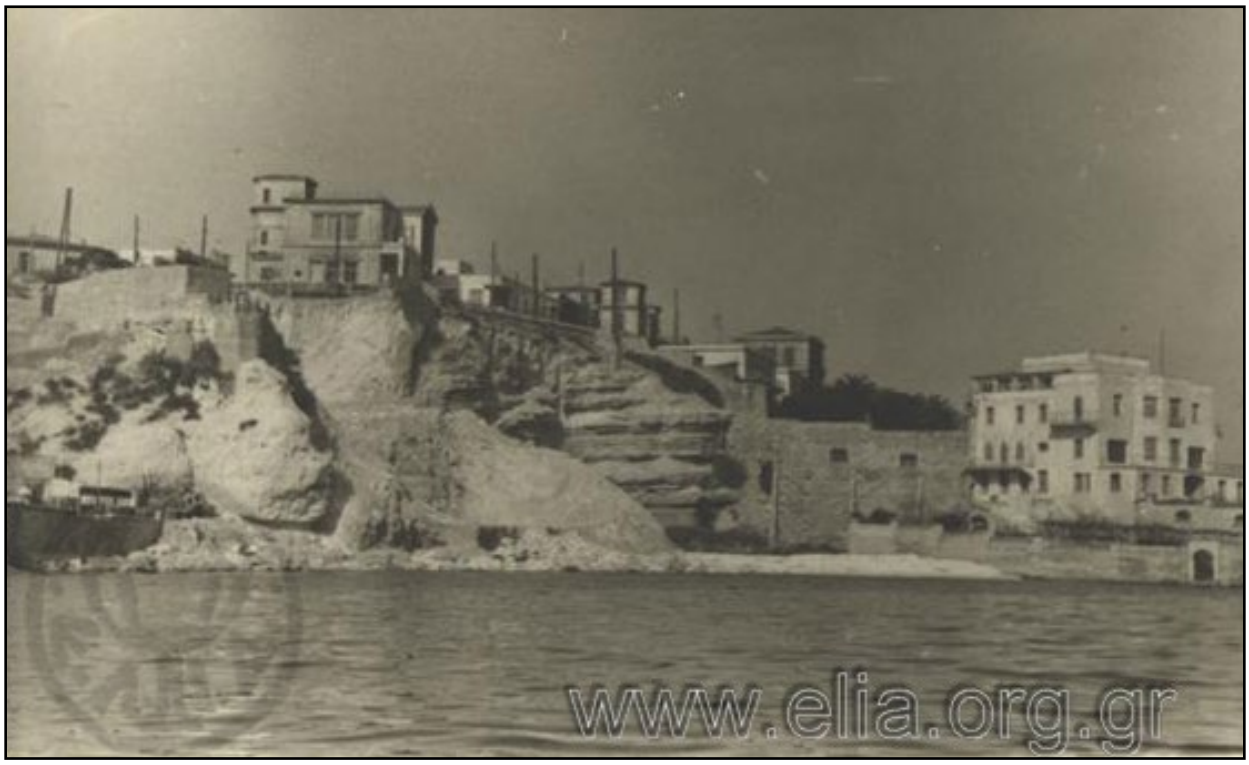

1955, Villa A. Zachariou
1955, 'Επαυλη Α. Ζαχαρίου

1955, Villa A. Zachariou
1955, 'Επαυλη Α. Ζαχαρίου

1955, Villa A. Zachariou
1955, 'Επαυλη Α. Ζαχαρίου

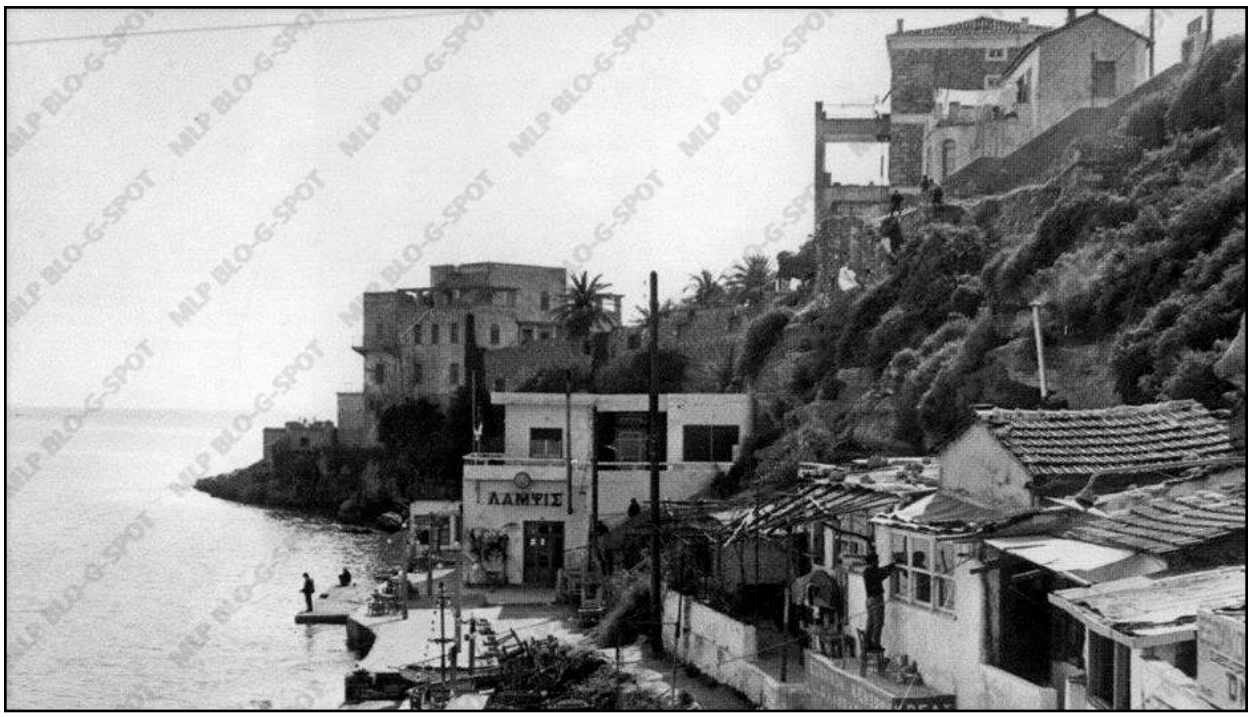

1956, in fondo la villa A. Zachariou
1956, στο βάθος η έπαυλη Ζαχαρίου

1960, la nuova costa Protopsalti ed in fondo la villa A. Zachariou
1960, η νέα ακτή Πρωτοψάλτη και στο βάθος η έπαυλη Ζαχαρίου

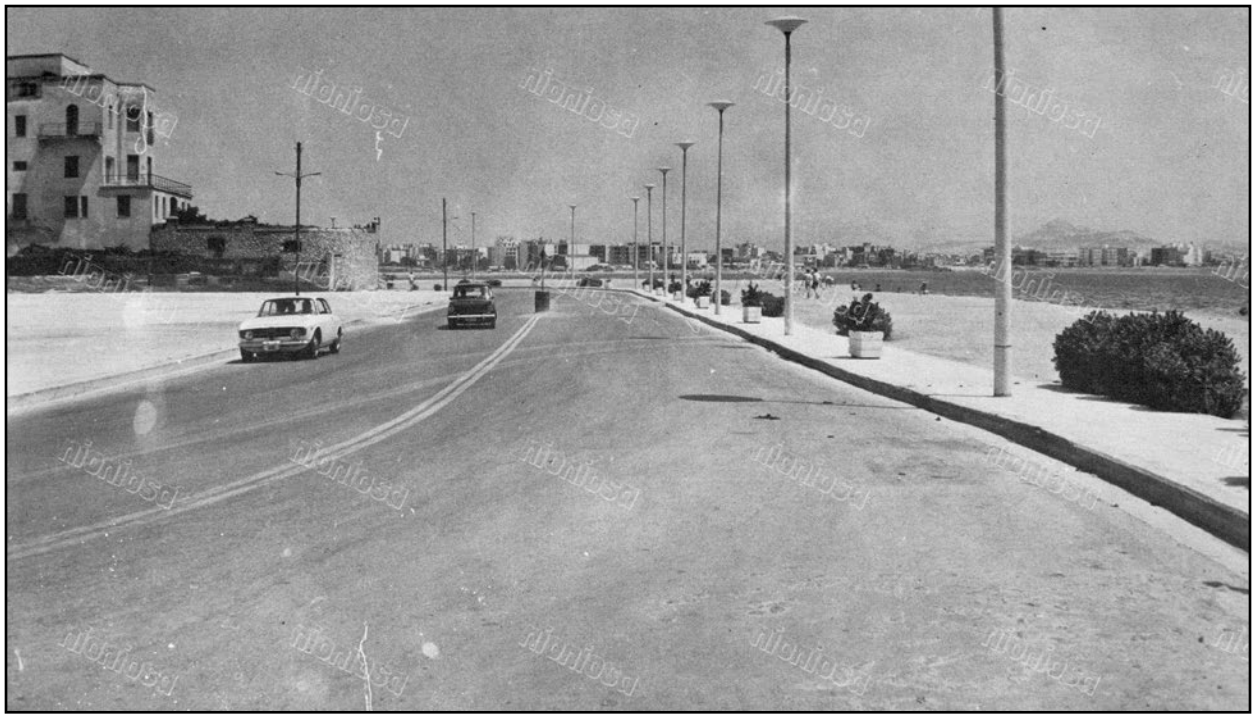

1960, la nuova costa Protopsalti ed a sinistra la villa A. Zachariou
1960, η νέα ακτή Πρωτοψάλτη και στο βάθος η έπαυλη Ζαχαρίου

1960, la nuova costa Protopsalti ed a destra la villa A. Zachariou
1960, η νέα ακτή Πρωτοψάλτη και στο βάθος η έπαυλη Ζαχαρίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 1971 - non completato

Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971 - ημιτελές

Il nuovo Centro Culturale del Pireo è un progetto dell'architetto Ioannis Liapis e dell'ingegnere D. Mpairaktaris. La progettazione dell'edificio è durata un anno (1971-72) con un costo di costruzione stimato di 18.000.000 dracme.
La proposta prevedeva la creazione di un percorso pedonale di collegamento tra la strada superiore, via Falirou e la costa Protopsalti, superando un dislivello di circa 22 metri. Il nuovo edificio gradonato poteva così integrarsi ai dislivelli del contesto, creando un percorso integrato da spazi all'aperto e al chiuso: terrazze, aree espositive, sale per la musica, piccolo auditorium, ristorante, bar-caffetterie. In questo modo ad ogni piano era garantita una sua autonomia funzionale svolta sia all'interno che all'esterno. L'obiettivo era creare un nucleo di vita, un centro di promozione della cultura e allo stesso tempo garantire continuità alla rete urbana.

Το νέο πολιτιστικό κέντρο Πειραιά είναι ένα έργο του αρχιτέκτονα Ιωάννη Λιάπη και του πολιτικού μηχανικού Δημήτρη Μπαϊρακτάρη. Η μελέτη του κτιρίου διήρκησε ένα χρόνο (1971-72) με εκτιμώμενο κόστος 18.000.000 δραχμές. Η βασική ιδέα ήταν η δημιουργία ενός ανοιχτού πεζοδρόμου που θα ένωνε την οδό Φαλήρου με την ακτή Πρωτοψάλτη, και να καλύψει μία διαφορά ύψους 22 μέτρων. Ο λόφος βοήθησε το κτίριο να ενταχθεί στο φυσικό περιβάλλον καθώς αναπτύσσεται σε πολλά διαδοχικά επίπεδα. Η ελεύθερη διαδρομή δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να περάσει από ημιυπαίθριους και στεγασμένους χώρους, δισκοθήκες, εκθεσιακούς χώρους, στούντιο ηχογράφησης, εστιατόριο και καφετέρια. Με αυτό το τρόπο κάθε όροφος ανακτά ζωή και από τη δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό του κτιρίου. Ο βασικός στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας πυρήνας ζωής, ένας χώρος όπου προάγεται η κουλτούρα αλλά και να δοθεί συνέχεια στον αστικό ιστό.

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 1973, Vista del cantiere
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1973, Άποψη του εργοταξίου

L'edificio è caratterizzato da linee pulite e da livelli che si sviluppano fino alla quota della strada, creando spazi semiaperti ed eliminando il confine tra interno ed esterno. L'interno è progettato per coprire complessivamente 1.800 m^2 che si sviluppano su 6 piani.

L'ingresso principale è ubicato a sud nel secondo livello, che si raggiunge tramite una serie di risalite e una sequenza di piani. Entrando si trova la rampa di collegamento ai piani superiori, la sequenza delle colonne e il doppio invaso. In questo piano si trovano l'ingresso principale, il guardaroba, il foyer, l'ingresso all'auditorium (con 400 posti), l'ufficio del direttore, e spazi di riunione. Seguendo la rampa si arriva al terzo livello, originariamente, previsto per l'esposizione delle sculture. La rampa continua fino al quarto piano dove erano previsti spazi espositivi che si sviluppano sia all'interno che all'esterno. Da questo piano si gode una vista panoramica a 180 gradi. La scala, che sembra sospesa nel vuoto, porta al quinto piano dove sono distribuiti l'archivio dei dischi in vinile, la biblioteca, e il bar-caffetteria. All'ultimo piano sono posizionati il ristorante e le camere degli artisti. Da una rampa esterna si arriva alla strada superiore, Corso Falirou.

La pianta è segnata da una sequenza di colonne, dal diametro di 1 m e con interasse di 7 m. I solai sono di tipo Celner per evitare le travi a vista. Nelle intenzioni dell'architetto la finitura esterna era prevista in cemento a vista con le parti in muratura lasciate al rustico, senza intonaco. I parapetti alternano elementi a ringhiera a soluzioni con muretti in calcestruzzo armato. Il suo obiettivo era la progettazione di uno spazio moderno e funzionale con un forte carattere sociale.

Το κτίριο χαρακτηρίζεται από καθαρές γραμμές και από διαδοχικά επίπεδα που αναπτύσσονται μέχρι το επίπεδο της θάλασσας, δημιουργώντας ημιυπαιθρίους και στεγασμένους χώρους οι οποίοι εκμηδενίζουν το όριο εσωτερικού και εξωτερικού. Το εσωτερικό καλύπτει συνολικά 1.800 τμ και αναπτύσσεται σε τέσσερα επίπεδα.

Η βασική είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά του κτιρίου στο δεύτερο επίπεδο, όπου κάποιος μπορεί να την προσεγγίσει μέσα από μία εναλλαγή πλακών από σκυρόδεμα. Με την είσοδο στο κτίριο γίνεται άμεσα αντιληπτή η ράμπα που οδηγεί στα ανώτερα επίπεδα, οι επιβλητικές κολώνες και το διπλό ύψος. Σε αυτό το επίπεδο έχει προβλεφθεί η κεντρική είσοδος, η γκαρνταρόμπα, το φουαγιέ, η είσοδος στο αμφιθέατρο (χωρητικότητας 400 ατόμων), το γραφείο του διευθυντή και χώροι συνεδριάσεων. Ακολουθώντας τη ράμπα οδηγούμαστε στο τρίτο επίπεδο όπου είχε μελετηθεί η έκθεση γλυπτών. Η ράμπα συνεχίζει και τερματίζει στο τέταρτο επίπεδο όπου είχαν προβλεφθεί εκθεσιακοί χώροι που αναπτύσσονται στο εσωτερικό του κτιρίου αλλά και στο εξωτερικό. Η θέα στη θάλασσα από αυτό το επίπεδο είναι πανοραμική 180 μοιρών. Το κλιμακοστάσιο που μοιάζει να αιωρείται οδηγεί στο πέμπτο επίπεδο και στο αρχείο δίσκων, τη βιβλιοθήκη και το αναψυκτήριο. Στον τελευταίο όροφο έχει μελετηθεί το εστιατόριο και οι ξενώνες καλλιτεχνών. Μέσω μίας εξωτερικής ράμπας οδηγούμαστε στη λεωφόρο Φαλήρου.

Στην κάτοψη διακρίνεται μία συνέχεια υποστυλωμάτων κυκλικής διατομής, διαμέτρου 1 μέτρου, σε απόσταση 7 μέτρων το ένα από το άλλο. Οι πλάκες είναι τύπου Celner για να μπορέσει να αποφύγει τη χρήση δοκαριών. Ο αρχιτέκτονας χρησιμοποίησε εμφανές σκυρόδεμα και οι τοιχοποιίες δεν ήταν σοβατισμένες αλλά με εμφανές τούβλο. Στα μπαλκόνια εναλλάσσονται τα στηθαία και τα κάγκελα. Ο στόχος του ήταν η κατασκευή ενός μοντέρνου και λειτουργικού χώρου με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα.

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 1971 - non completato, Tavole di progetto (archivio M. Oikonomou)

Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971 - ημιτελές, Τα σχέδια της μελέτης (Αρχείο Μ. Οικονόμου)

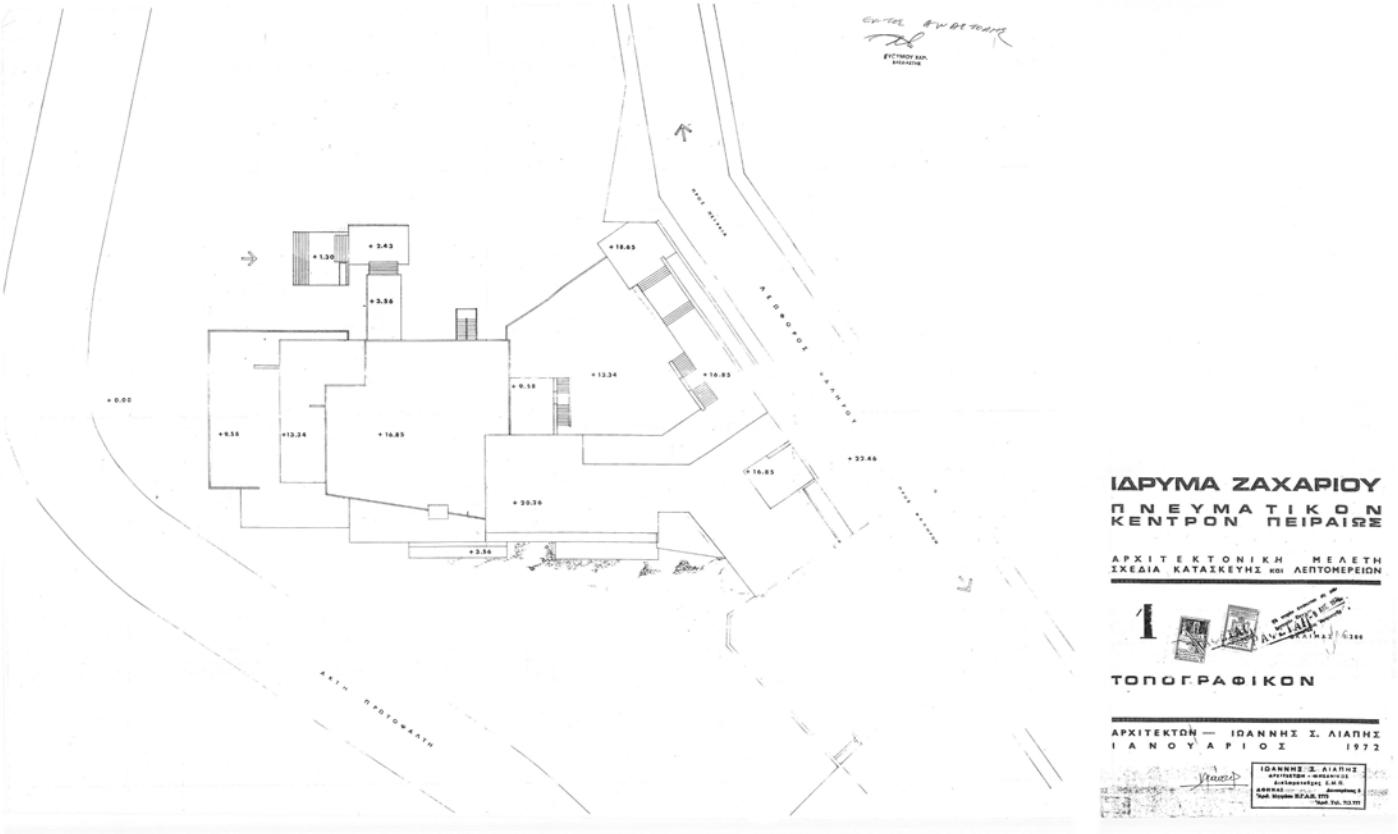

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, Pianta delle coperture
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, Κάτοψη στέγης

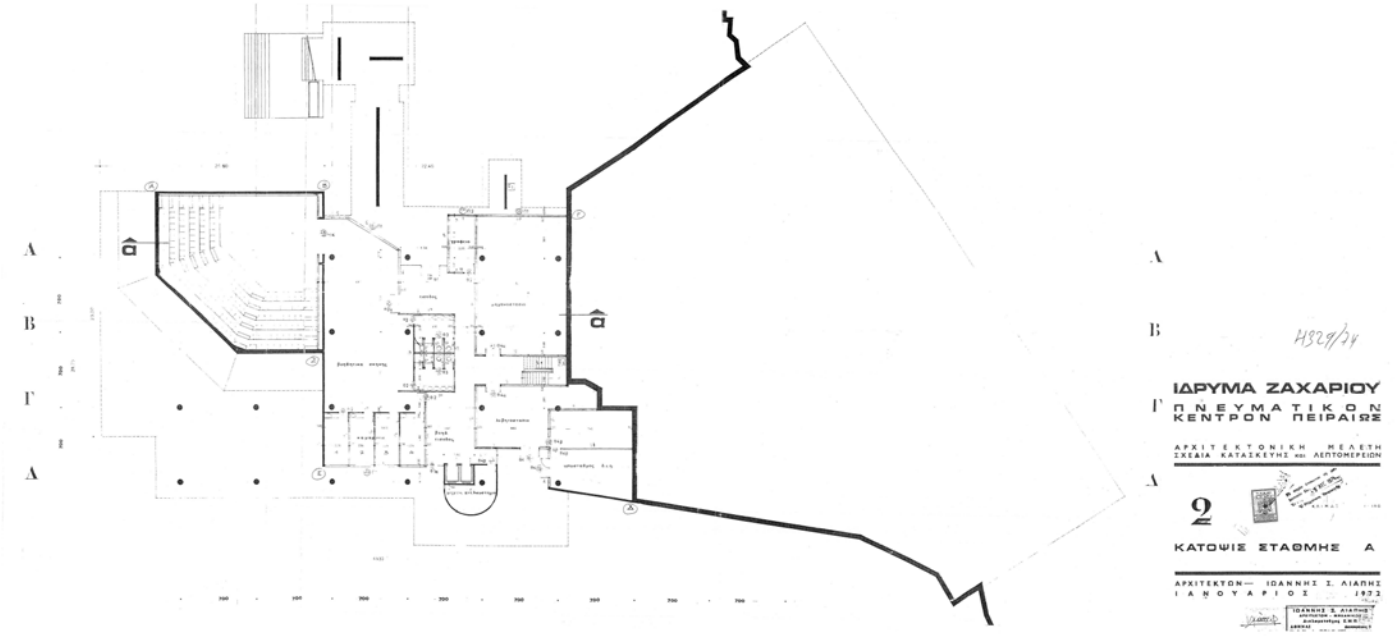

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello A, Servizi per l'auditorium e locali tecnici
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Α, Βοηθητικοί χώροι και μηχανοστάσιο

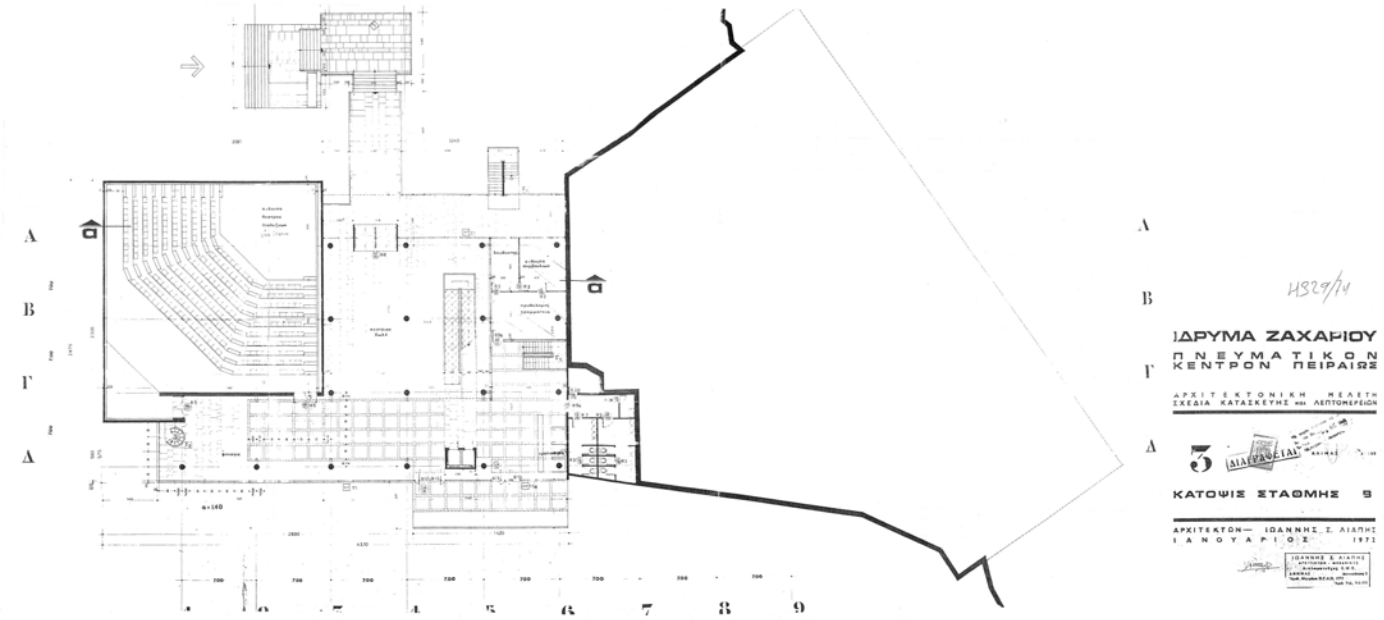

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello B, Ingresso principale ed auditorium
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Β, κεντρική είσοδος και αίθουσα θεάτρου

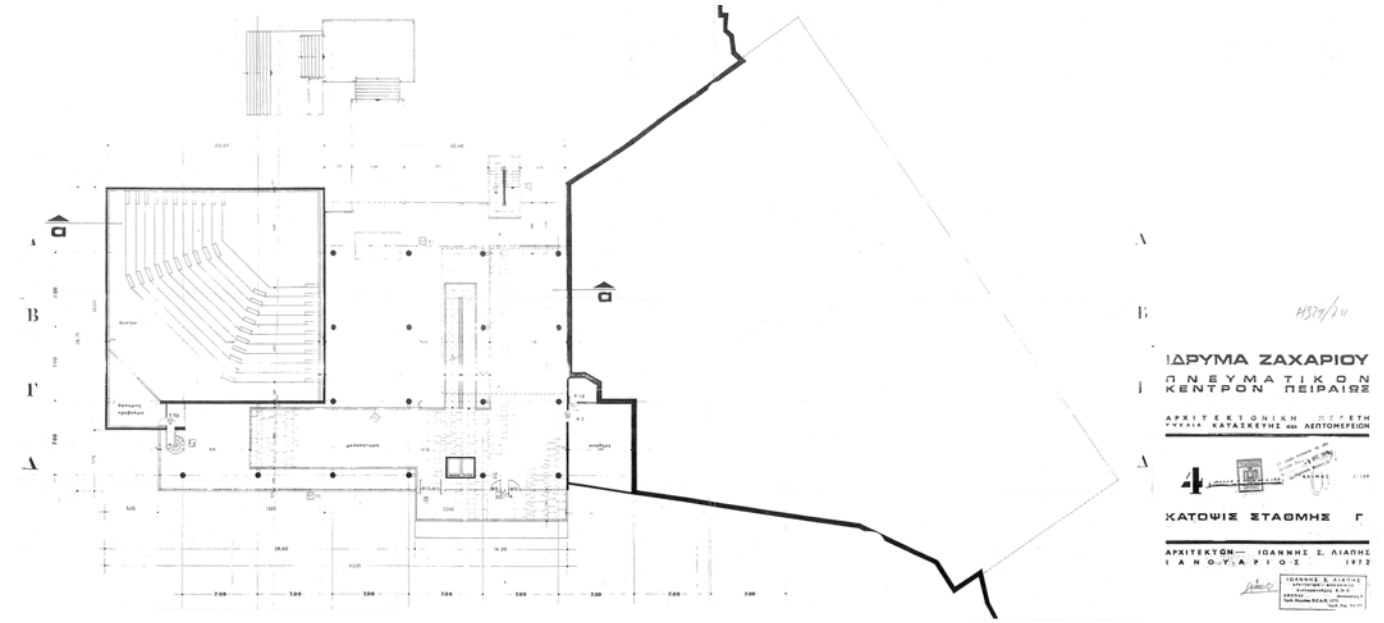

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello C, Spazi espositivi
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Γ, Εκθεσιακοί χώροι

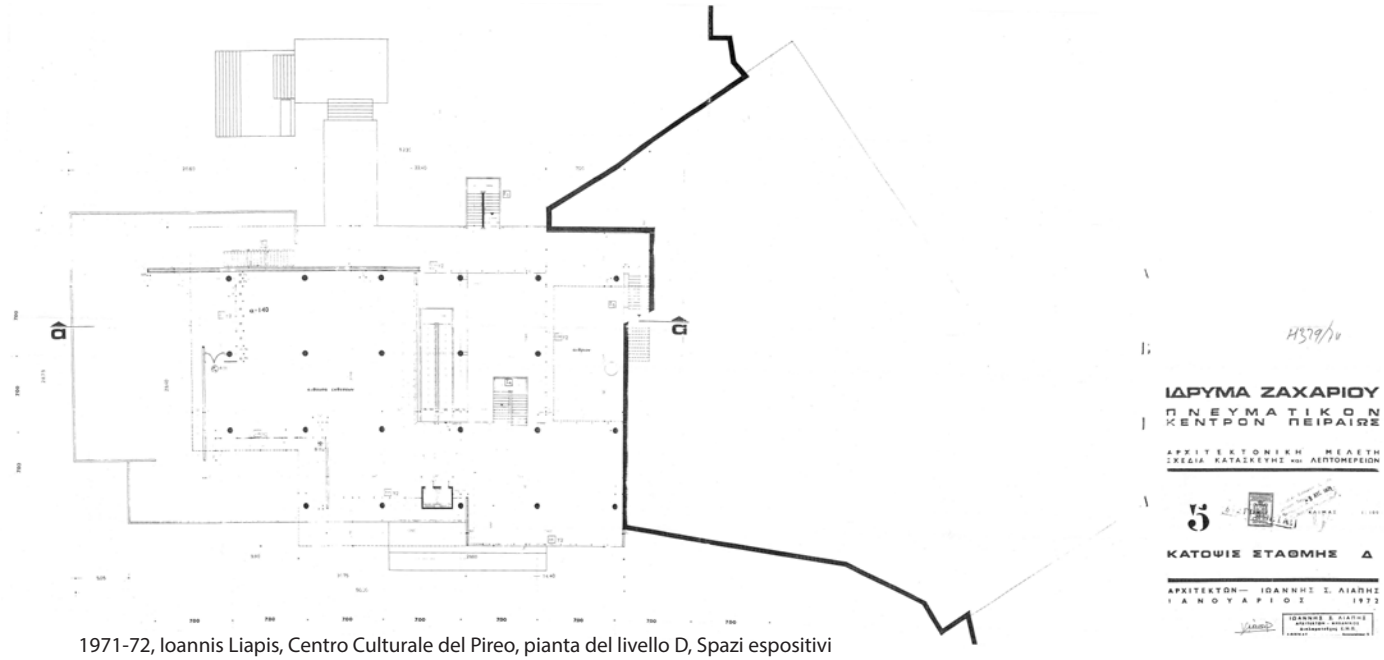

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello D, Spazi espositivi
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Δ, Εκθεσιακοί χώροι

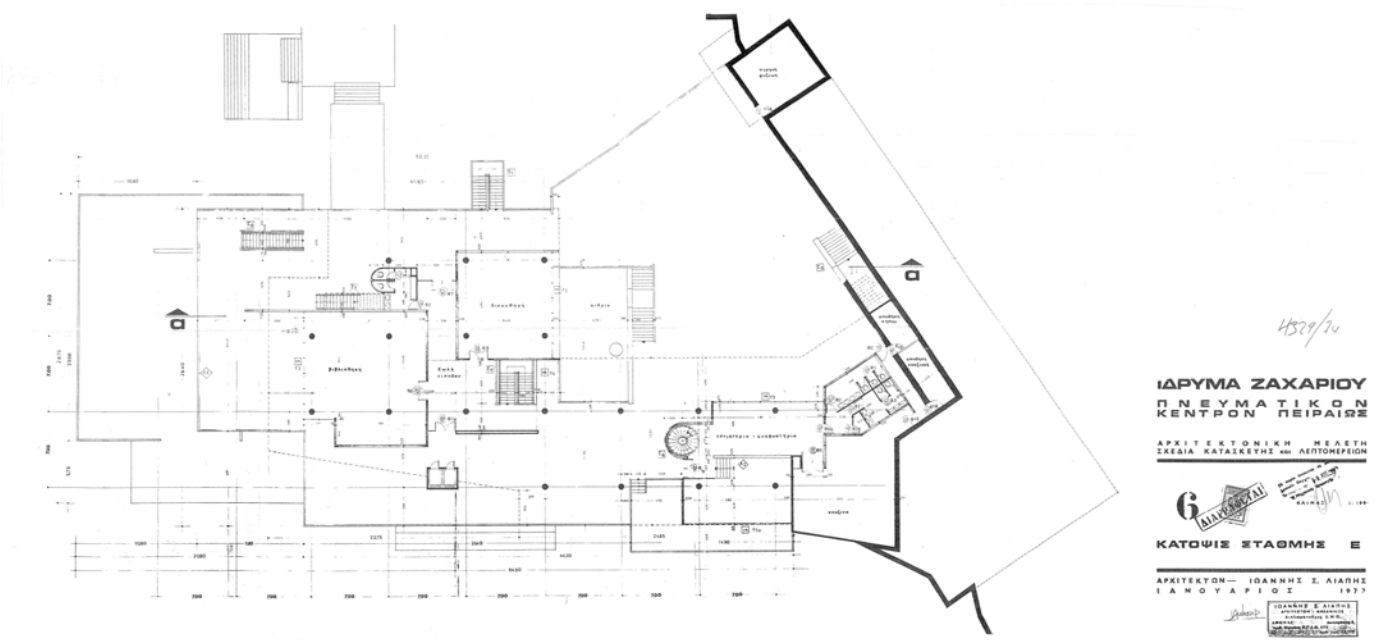

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello E, Biblioteca, archivio di dischi in vinile e bar
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Ε, Βιβλιοθήκη, δισκοθήκη και αναψυκτήριο

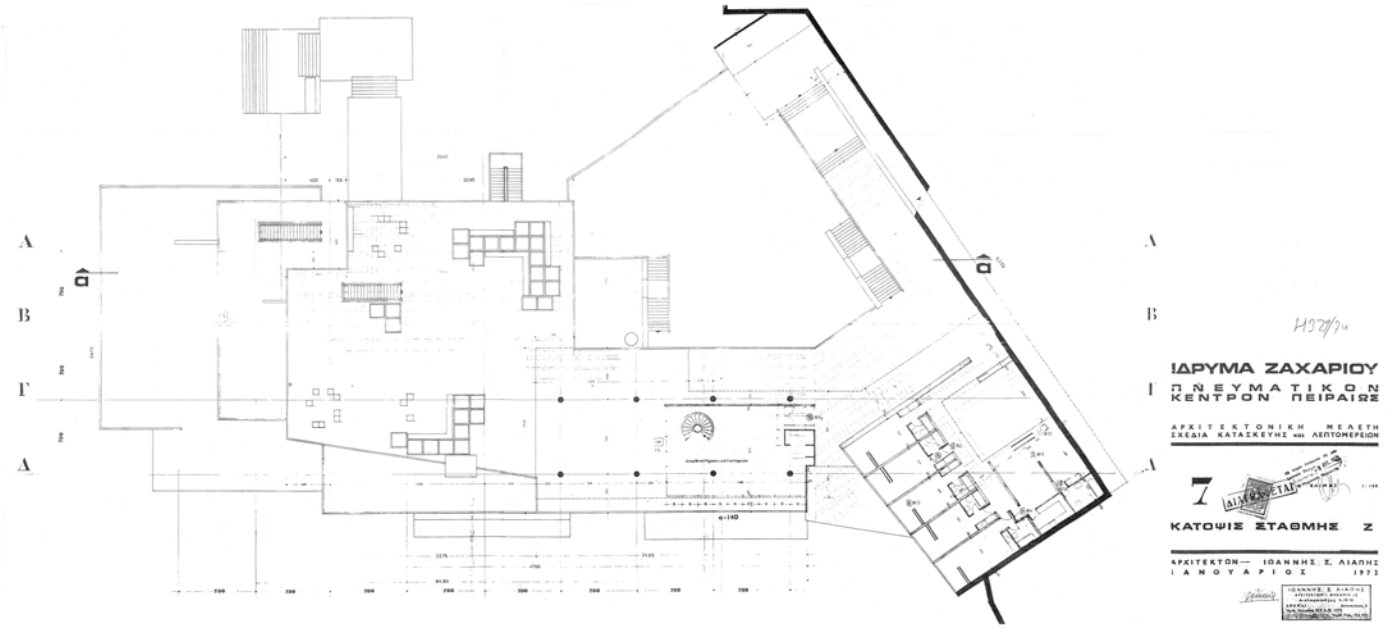

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, pianta del livello F, Ristorante e stanze per artisti
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κάτοψη στάθμης Ζ, Εστιατόριο και δωμάτια καλλιτεχνών

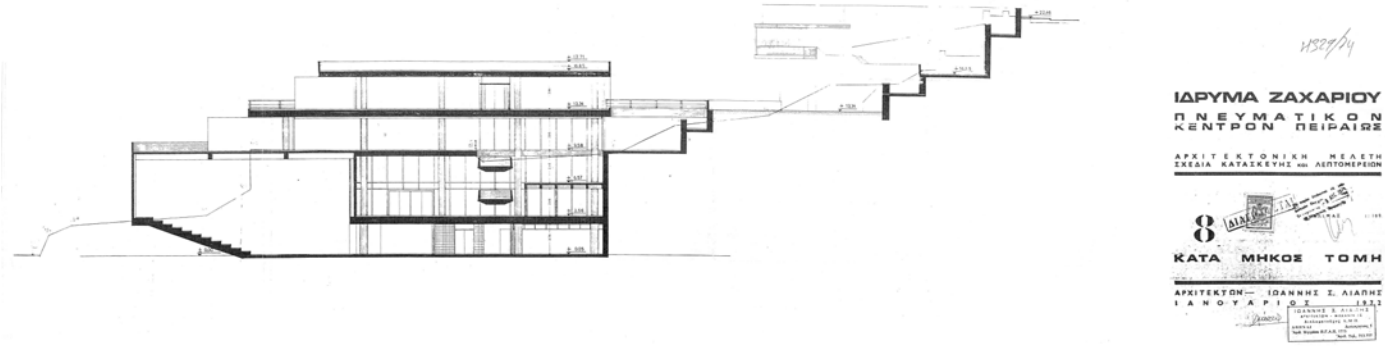

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, sezione longitudinale
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, κατά μήκος τομή

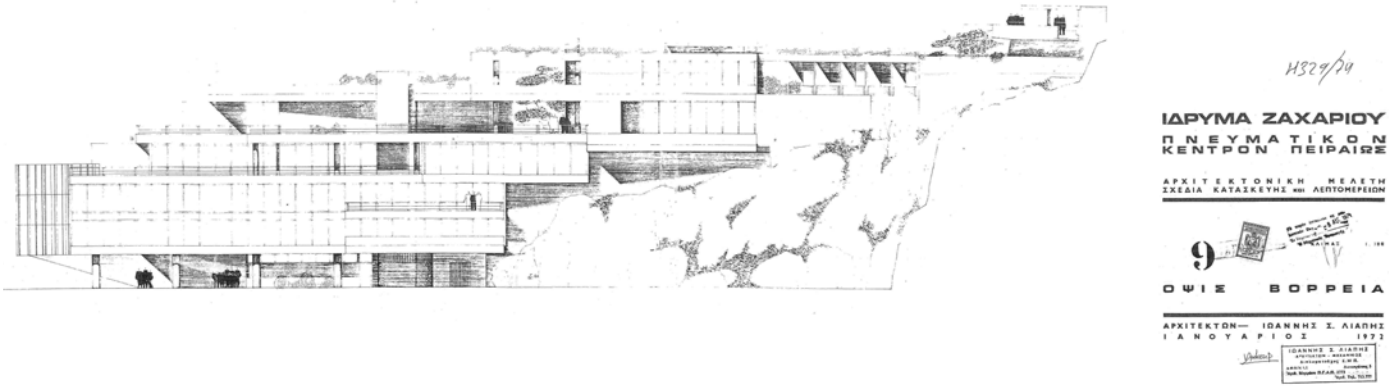

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, prospetto nord
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, βόρρεια όψη

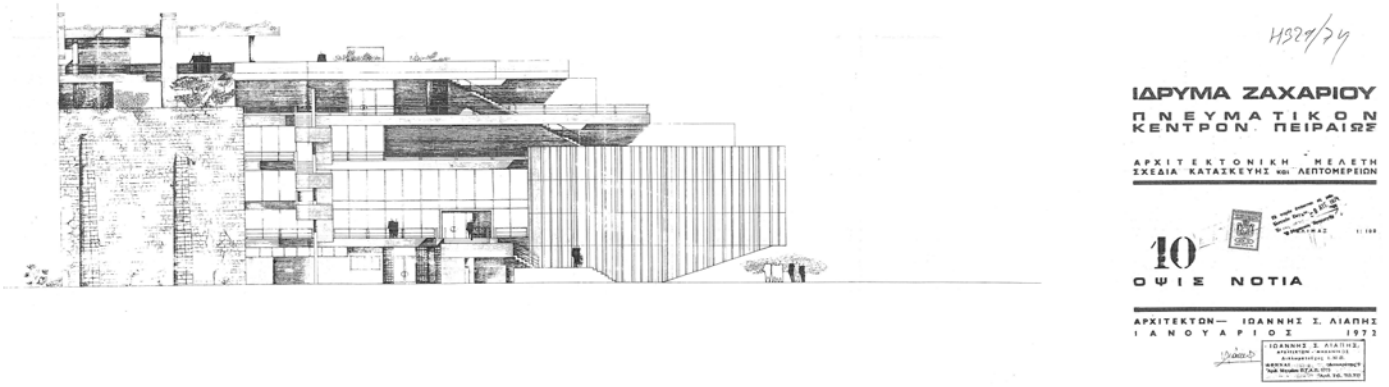

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, prospetto sud
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, νότια όψη

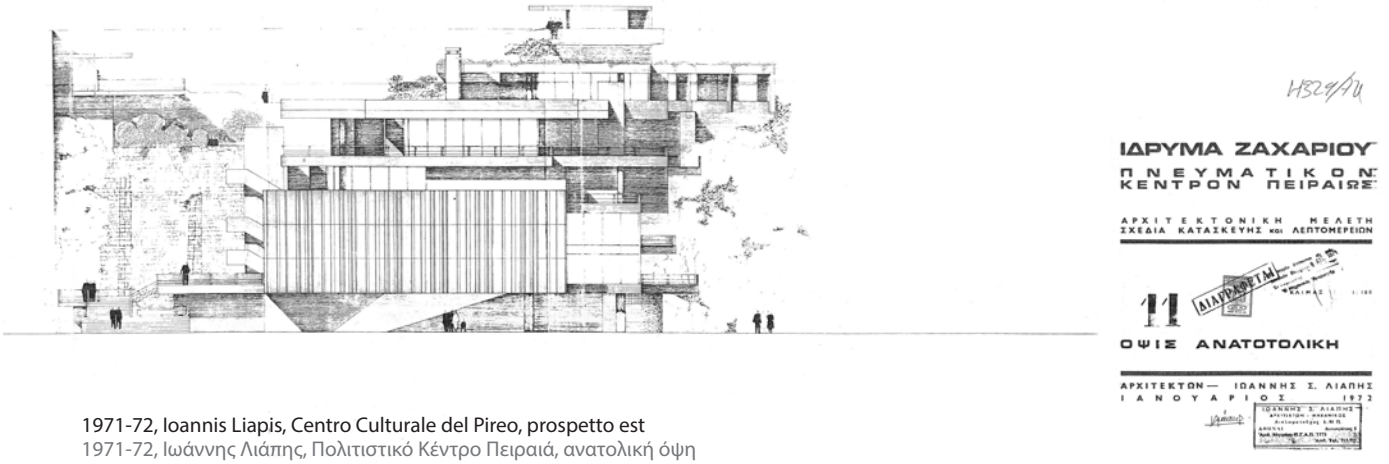

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, prospetto est
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, ανατολική όψη

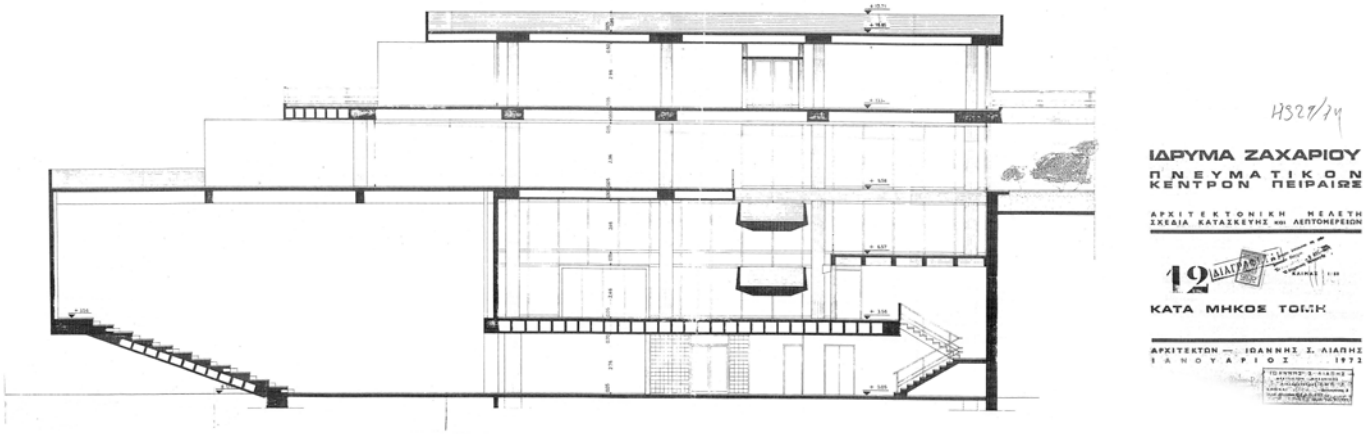

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, sezione longitudinale
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971-72, κατά μήκος τομή

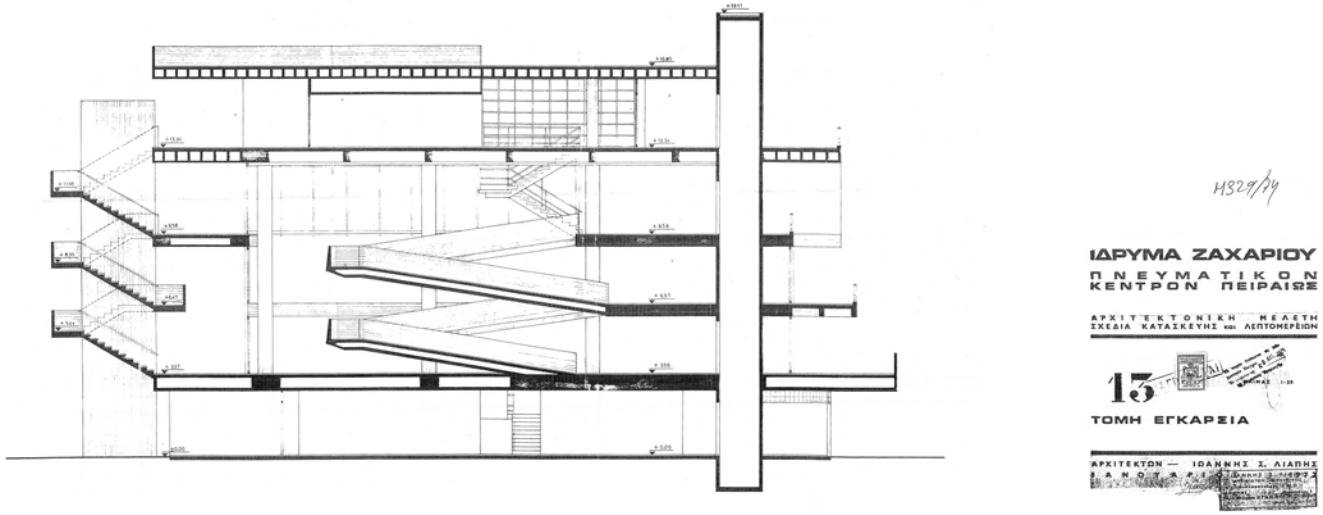

1971-72, Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, sezione trasversale
1971-72, Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971-72, εγκάρσια τομή

Ioannis Liapis, Centro culturale del Pireo, 1971 - non compppletato, Stato attuale

Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 1971 - ημιτελές, Σημερινή κατάσταση

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2018, prospetto sud est
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2018, νοτιοανατολική όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2018, prospetto sud est
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2018, νοτιοανατολική όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2018, prospetto sud ovest
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2018, νοτιοδυτική όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2018, prospetto est
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2018, ανατολική όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, prospetto sud
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, νότια όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dalla strada superiore A. Papanastasiou
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη απο την οδό Α. Παπαναστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dalla strada superiore A. Papanastasiou
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη απο την οδό Α. Παπαναστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dall'ingresso principale
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη της κεντρικής εισόδου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista della scala esterna
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη της εξωτερικής κλίμακας

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dalla strada superiore A. Papanastasiou
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη απο την οδό Α. Παπαναστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, prospetto nord est
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, βορειοανατολική όψη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, prospetto nord
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, βορειοανατολική

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista della vetrata nord
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη βόρειου υαλοστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dall'ingresso principale
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη της κεντρικής εισόδου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, hall centrale
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, κεντρικό χόλ

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, rampa interna
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, εσωτερική ράμπα

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, terzo livello e rampa interna
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, τρίτη στάθμη και εσωτερική ράμπα

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista dall'interno della scala esterna
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, εσωτερική άποψη του εξωτερικού κλιμακοστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, scala interna
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, εσωτερικό κλιμακοστάσιο

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista del quarto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη του τετάρτου επιπέδου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista del cortile
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη του κήπου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista del cortile
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη του κήπου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista della scala esterna sul quarto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη του κλιμακοστασίου στη τέταρτη στάθμη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, divisioni interne del quinto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, εσωτερικά χωρίσματα της πέμπτης στάθμης

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista della scala esterna sul quinto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, άποψη του κλιμακοστασίου στη πέμπτη στάθμη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, particolare sul quinto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, λεπτομέρεια στη πέμπτη στάθμη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, vista interna della vetrata nord
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, εσωτερική άποψη βόρειου υαλοστασίου

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, muratura sul quinto livello
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, τοιχοποιία στη πέμπτη στάθμη

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, particolare per il posizionamento delle luci interne
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, λεπτομέρεια για την τοποθέτηση των εσωτερικών φωτιστικών

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, degrado del calcestruzzo sul soffitto
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, αλλοίωση του σκυροδέματος

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, degrado del calcestruzzo sul soffitto
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, αλλοίωση του σκυροδέματος

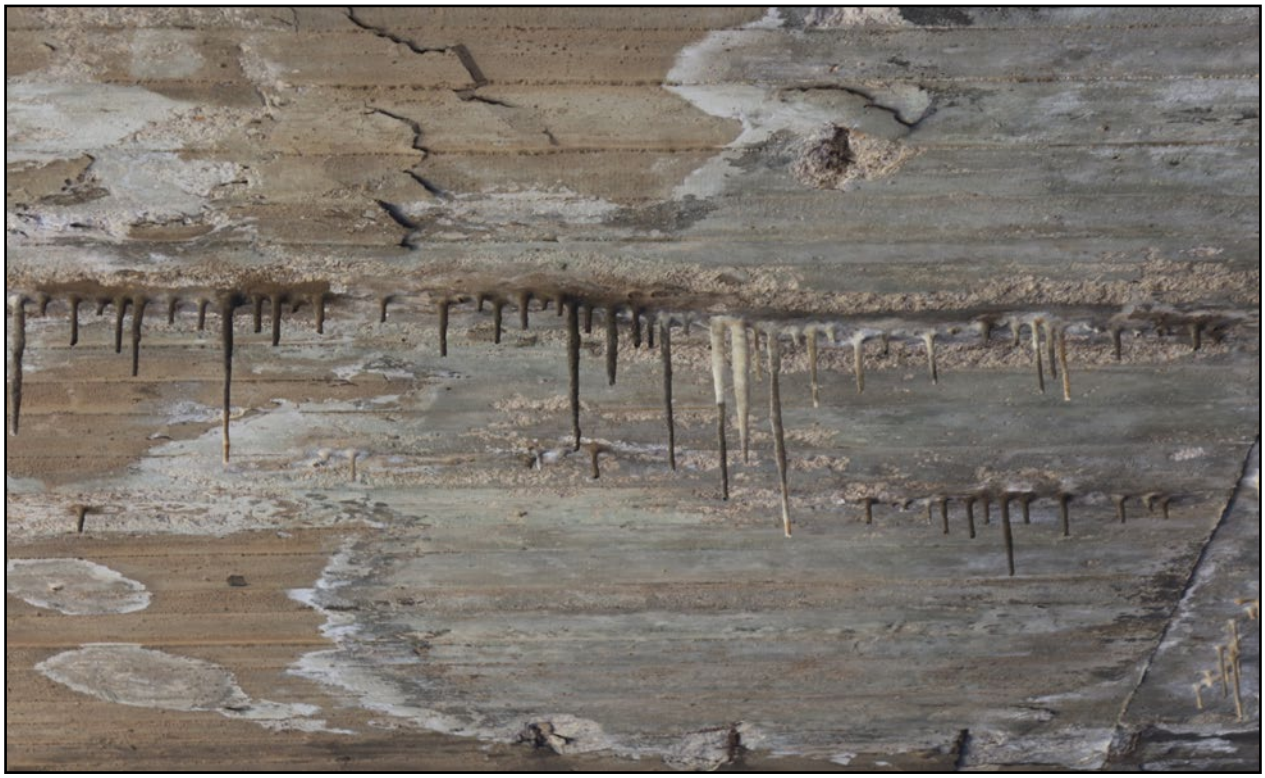

Ioannis Liapis, Centro Culturale del Pireo, 2020, degrado del calcestruzzo sul soffitto
Ιωάννης Λιάπης, Πολιτιστικό Κέντρο Πειραιά, 2020, αλλοίωση του σκυροδέματος

4.3 Museo dell'Architettura Ellenica

4.3 Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

Museo dell'Architettura Ellenica, Masterplan dello stato di fatto
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Masterplan της υπάρχουσας κατάστασης

Museo dell'Architettura Ellenica, Masterplan del progetto
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Masterplan της μελέτης

La proposta progettuale prevede lo studio del primo Museo di architettura ellenica in Grecia. La funzione nasce dall'esigenza di realizzare un nuovo centro museale che tra i principali obiettivi consenta di presentare le trasformazioni dell'architettura ellenica nei secoli, dando enfasi all'architettura moderna e contemporanea e indagando, al contempo, in modo approfondito l'influenza di una generazione di architetti nella società greca. L'obiettivo progettuale è la concezione di un luogo, riconoscibile anche per la sua posizione e per una forte accessibilità, non circoscritto alla sola funzione museale ma capace di divenire punto di incontro, di scambio di idee e di lavoro comune, coinvolgendo il pubblico in una partecipazione attiva.

L'area di progetto si trova nella zona di Mikrolimano nella città del Pireo, ad Atene. La proposta prevede una prima fase di completamento e valorizzazione dell'incompiuto Centro culturale del Pireo (1971-72), progetto dell'architetto I. Liapis. Allo stato attuale l'edificio presenta un avanzato stato di degrado, mentre la zona circostante viene attualmente utilizzata a parcheggio.

L'idea progettuale consiste nel completare l'edificio esistente, seguendo filologicamente il progetto originario, integrandolo con un nuovo corpo, su più livelli gradonati a verde, capace di accogliere le nuove funzioni di museo dell'architettura ellenica. La forma segue il disegno del sedime della costa originale nell'area di Mikrolimano, modificata negli anni Settanta da un incremento del terreno che ha prolungato la terra verso il mare. I vari livelli a giardino offrono spazi con orientamenti e vie di fuga diversificati sia in collegamento con il Centro culturale di Liapis che verso il mare, dando l'impressione di trovarsi in contesti sempre diversi. Nella nuova manica sono collocate principalmente le funzioni espositive, sempre in rapporto con gli spazi pubblici riproposti nell'edificio originario del centro culturale. Più in dettaglio, nell'edificio nuovo sono collocate le mostre permanenti, l'archivio, la biblioteca, il bar ed il bookshop, mentre nell'edificio esistente trovano posto l'auditorium, mostre temporanee, un'area di lavoro e di progettazione comune ed il ristorante.

Η πρόταση αξιοποίησης προβλέπει τη μελέτη του πρώτου μουσείου ελληνικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα. Η λειτουργεία γεννάται από την ανάγκη δημιουργίας ενός μουσειακού πόλου, όπου στους βασικούς του στόχους θα είναι η παρουσίαση της εξέλιξης της ελληνικής αρχιτεκτονικής, δίνοντας έμφαση στη μοντέρνα και σύγχρονη αρχιτεκτονική, παρουσιάζοντας παράλληλα την επιρροή μίας γενιάς αρχιτεκτόνων στην ελληνική κοινωνία. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός στοχεύει στη δημιουργία ενός μοναδικού τόπου για τη θέση του, χωρίς να χαρακτηρίζεται αποκλειστικά από τη μουσειακή λειτουργία αλλά ικανό να γίνει σημείο συνάντησης, ανταλλαγής ιδεών και συνεργασίας, εμπλέκοντας το κοινό σε ενεργή συμμετοχή.

Η περιοχή μελέτης βρίσκεται στο Μικρολίμανο, στη πόλη του Πειραιά. Η πρόταση προβλέπει μία πρώτη φάση ολοκλήρωσης του ημιτελούς Πολιτιστικού Κέντρου Πειραιά (1971-72), έργο του αρχιτέκτονα Ι. Λιάπη. Στη παρούσα κατάσταση το κτίριο παρουσιάζει δομικά προβλήματα λόγο ελλιπούς συντήρησης και ο περιβάλλοντας χώρος χρησιμοποιείται σαν ελεύθερος χώρος στάθμευσης.

Η μελέτη προτείνει την ολοκλήρωση του Πνευματικού Κέντρου Πειραιά ακολουθώντας την αρχική μελέτη του Ι. Λιάπη, και την επέκταση του μέσω ενός νέου κτιρίου που αναπτύσσεται σε διαφορετικά φυτεμένα επίπεδα, ικανό να ικανοποιήσει τις ανάγκες του νέου μουσείου. Η φόρμα του κτιρίου ακολουθεί την αρχική ακτογραμμή η οποία άλλαξε μετά από τις επιχωματώσεις της δεκαετίας του '70. Τα πολλαπλά επίπεδα του πάρκου προσφέρουν διαφορετικούς προσανατολισμούς και σημεία φυγής σε σχέση με το Πνευματικό Κέντρο και τη θάλασσα, δίνοντας την εντύπωση ότι ο επισκέπτης βρίσκεται συνεχώς σε διαφορετικούς χώρους. Στο νέο τομέα του μουσείου έχουν τοποθετηθεί κυρίως οι μουσειακές λειτουργίες, σε συσχετισμό με τους κοινόχρηστους χώρους του υπάρχων κτιρίου. Αναλυτικότερα, στο νέο κτίριο έχουν τοποθετηθεί η μόνιμη έκθεση, το αρχείο, η βιβλιοθήκη, η καφετέρια και το πωλητήριο, ενώ στο υπάρχων κτίριο υπάρχει το αμφιθέατρο, περιοδικές εκθέσεις, ένα επίπεδο αρχιτεκτονικής μελέτης και σχεδιασμού, μέσω της εργασίας σε ομάδες, και το εστιατόριο.

Museo dell'Architettura Ellenica, Masterplan del nuovo progetto, Vista a volo d'uccelo
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Masterplan της νέας μελέτης, Πανοραμική άποψη

Museo dell'Architettura Ellenica
Centro Culturale Pireo / Aree comuni
Parco SEF
Ingresso del nuovo parcheggio
Nuovo intervento / Sale espositive
Nuovo percorso sul lungomare
Nuova banchina / Approdo

_Percorso museale / Schema funzionale

_Εκθεσιακή διαδρομή / Λειτουργικό σχήμα

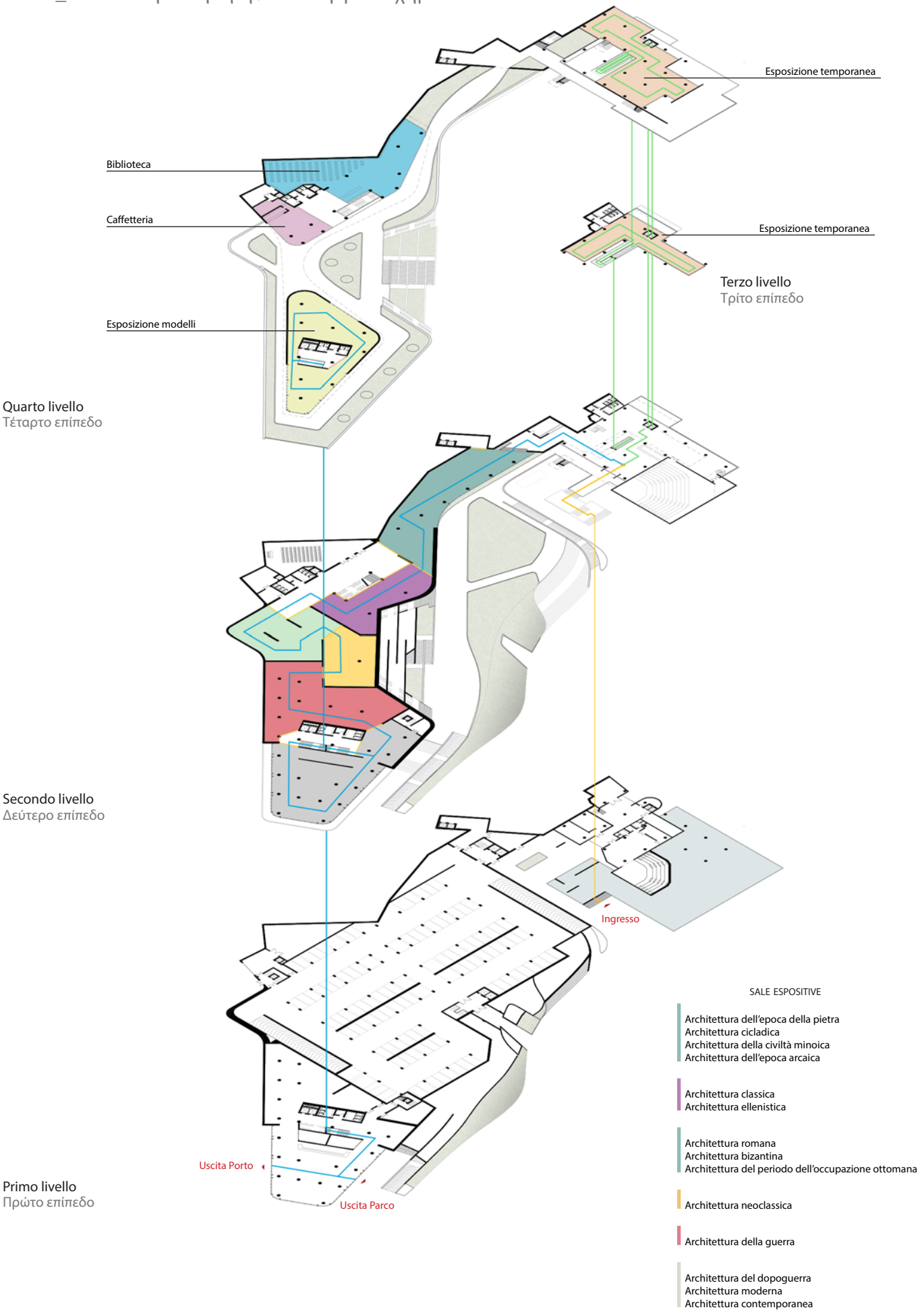

Museo dell'Architettura Ellenica
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

1. Centro Culturale del Pireo / Funzioni comuni
2. Nuova area di intervento / Aree espositive
3. Ingresso principale (+0.00m)
4. Parco (+0.00m)
5. Nuovo percorso sul lungomare (+0.00m)
6. Area risalite (-2.00m)
7. Nuova banchina / approdo (+0.00m)
8. Primo livello gradonato a verde (+0.00m)
9. Secondo livello gradonato a verde (+9,40m)
10. Risalite
11. Copertura praticabile (+13.50m)
12. Terazza panoramica (+13.34m)
13. Ingresso dalla strada superiore (+22.00m)
14. Terazza panoramica (+22.00m)
15. Ingresso parcheggio (+0.00m)
16. Il faro
17. Vasca / fontana

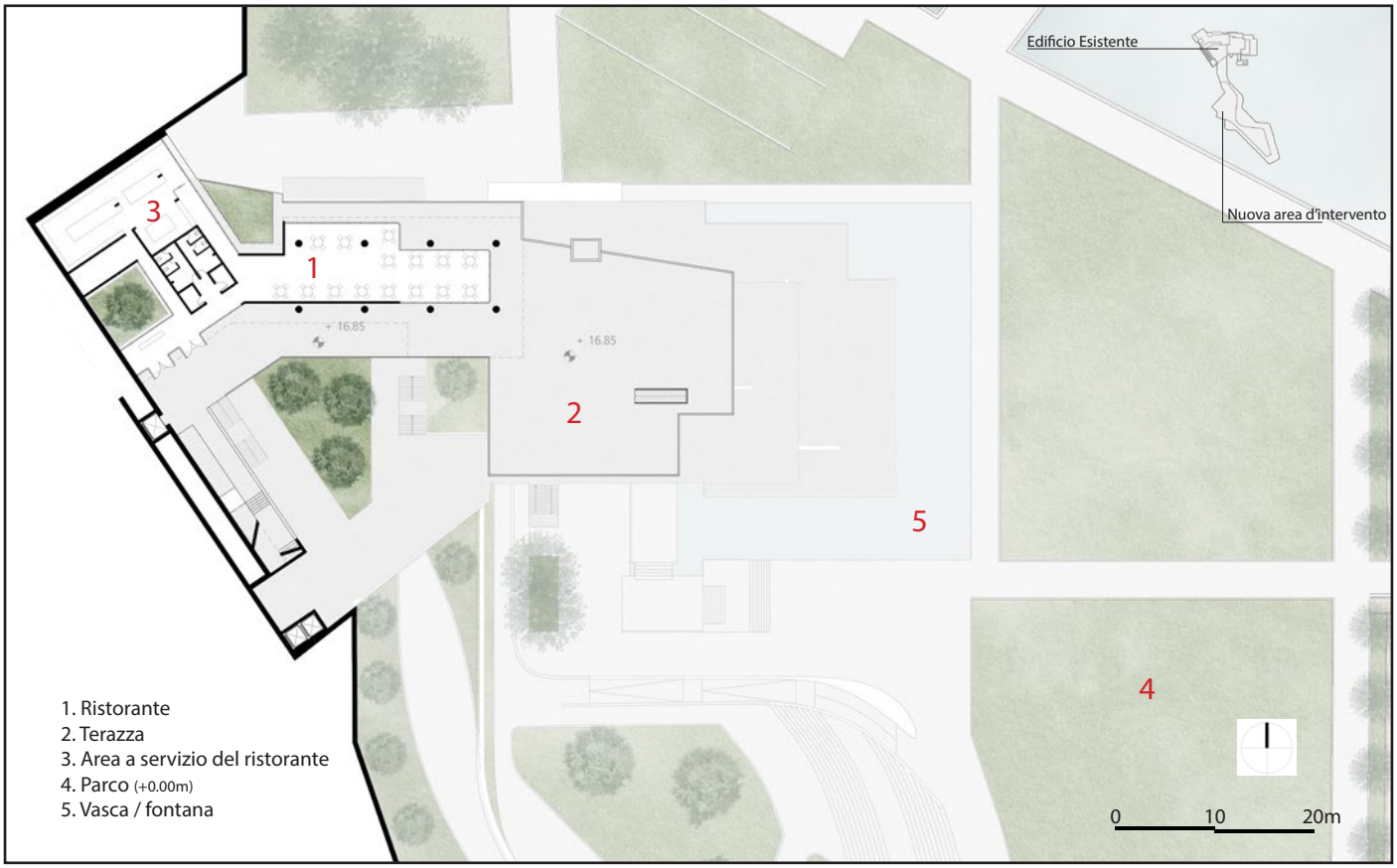

Museo dell'Architettura Ellenica, Pianta del sesto livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη έκτης στάθμης

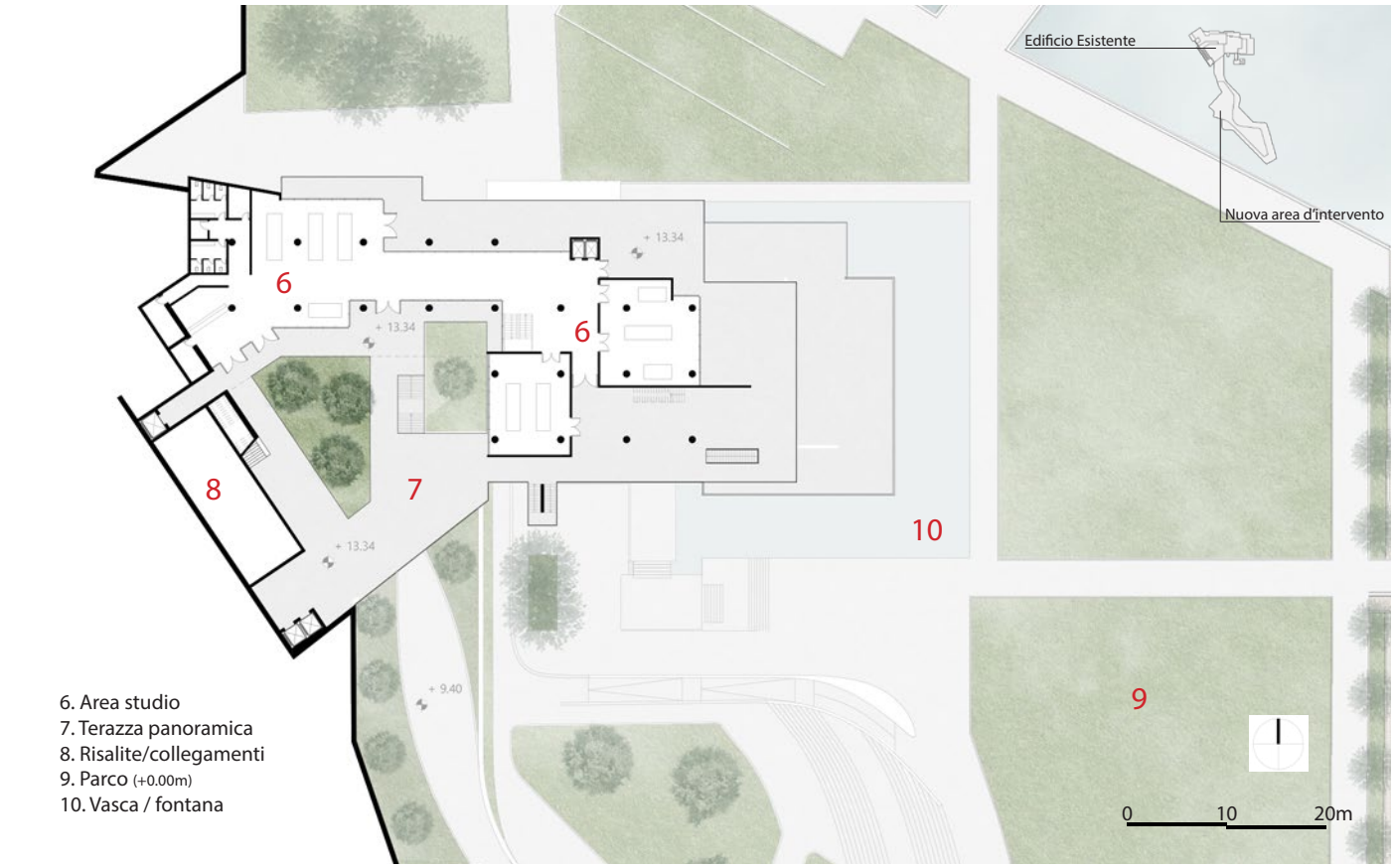

Museo dell'Architettura Ellenica, Pianta del quinto livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη πέμπτης στάθμης

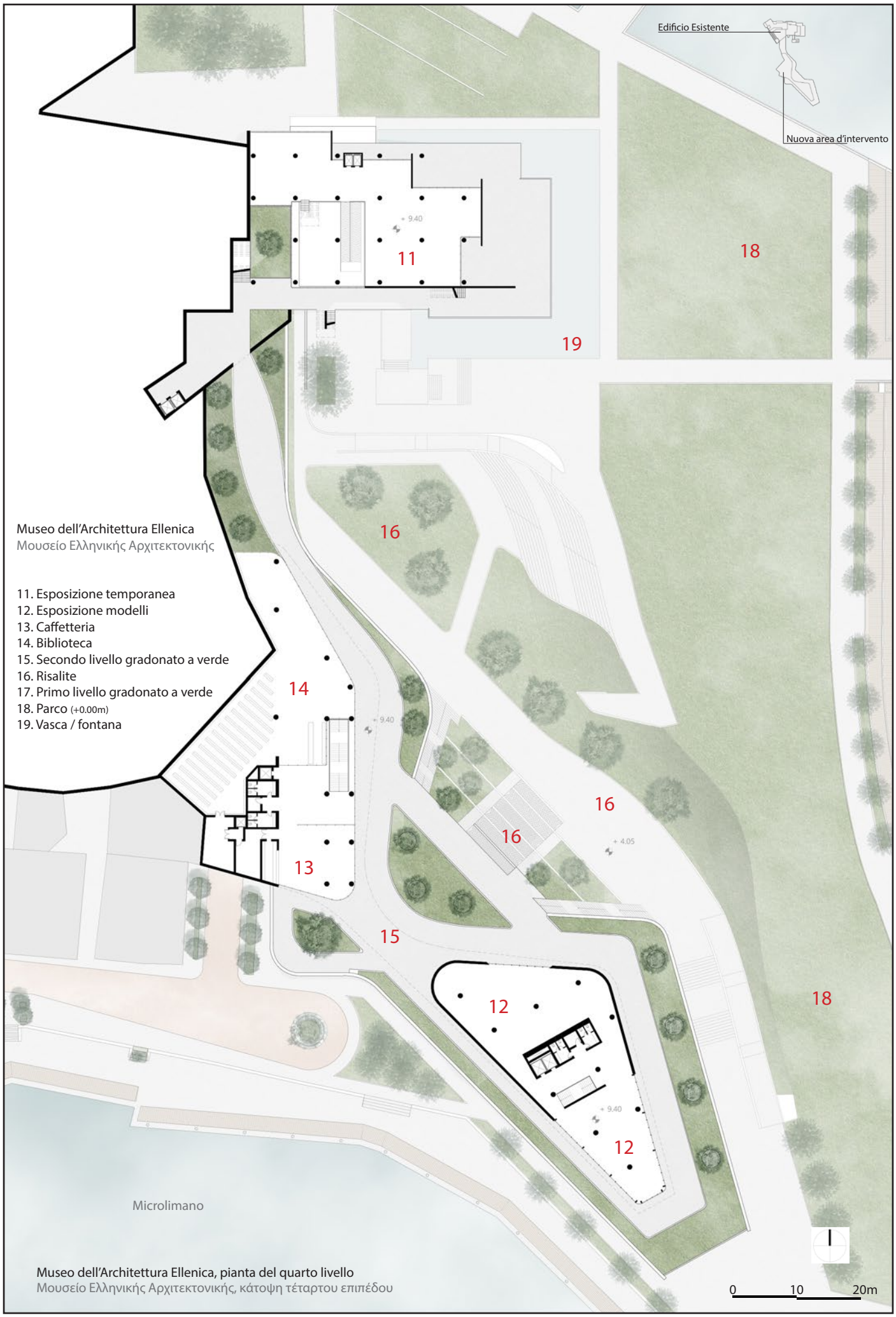

Museo dell'Architettura Ellenica, pianta del quarto livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη τέταρτου επιπέδου

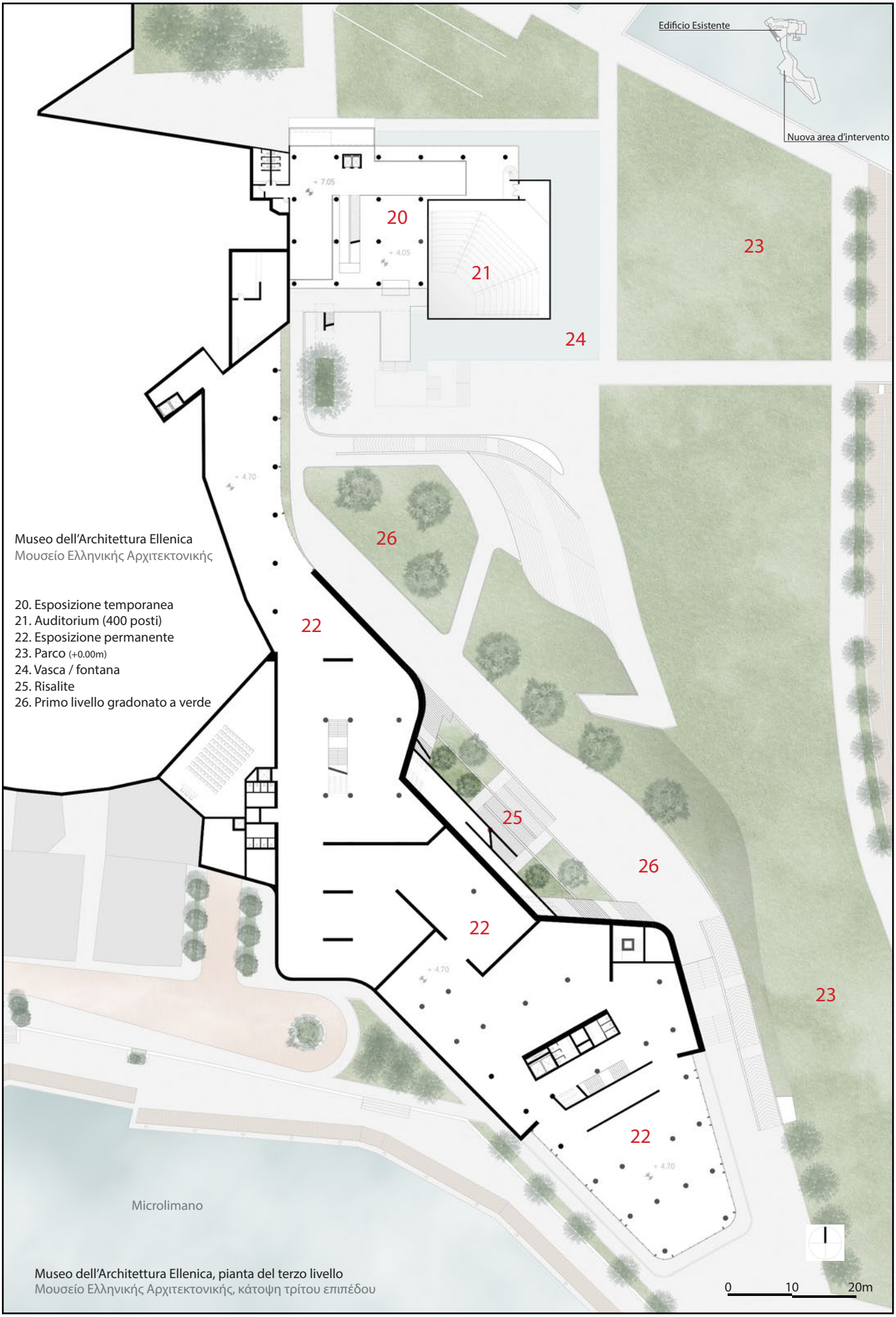

Museo dell'Architettura Ellenica, pianta del terzo livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη τρίτου επιπέδου

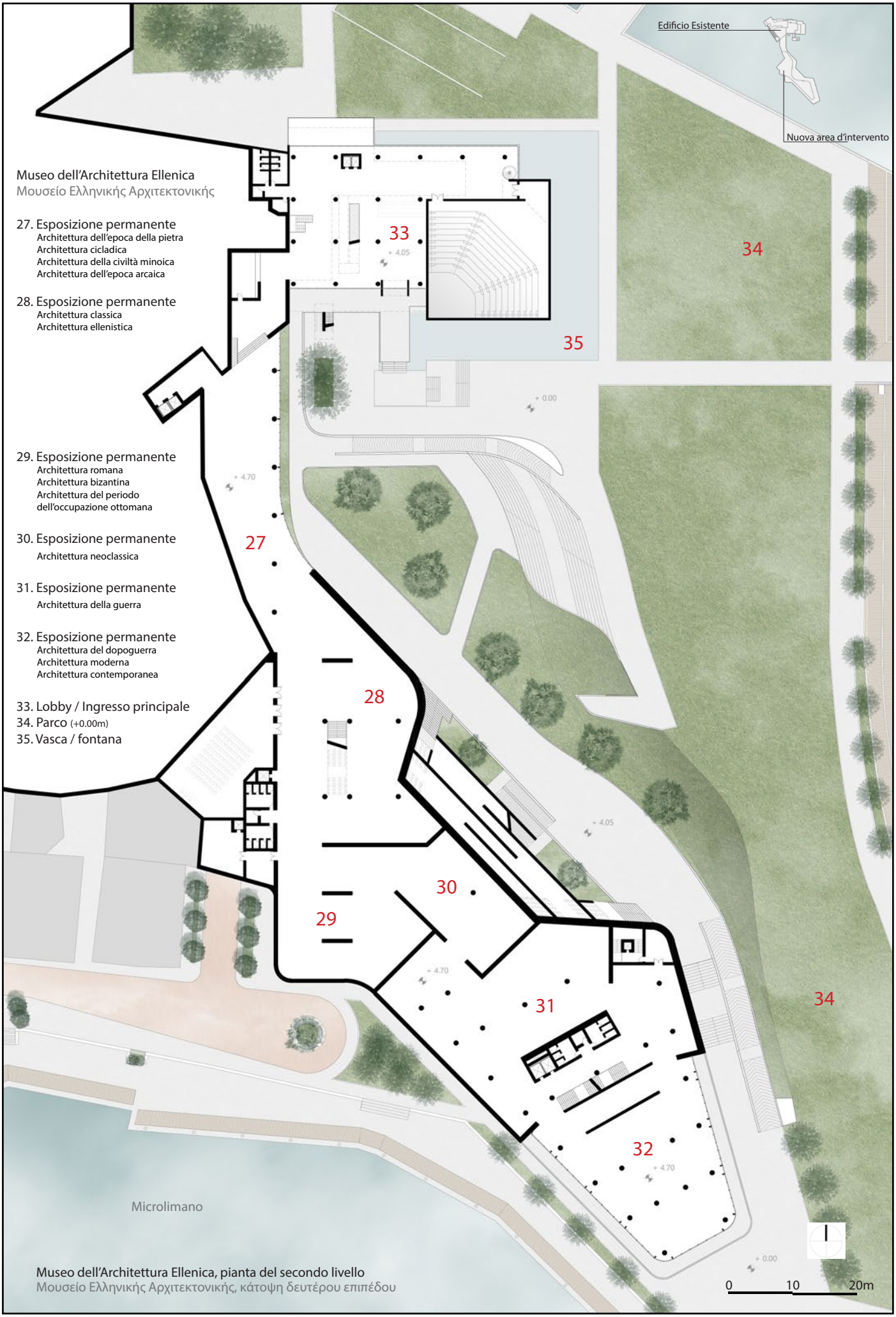

Museo dell'Architettura Ellenica, pianta del secondo livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη δευτέρου επιπέδου

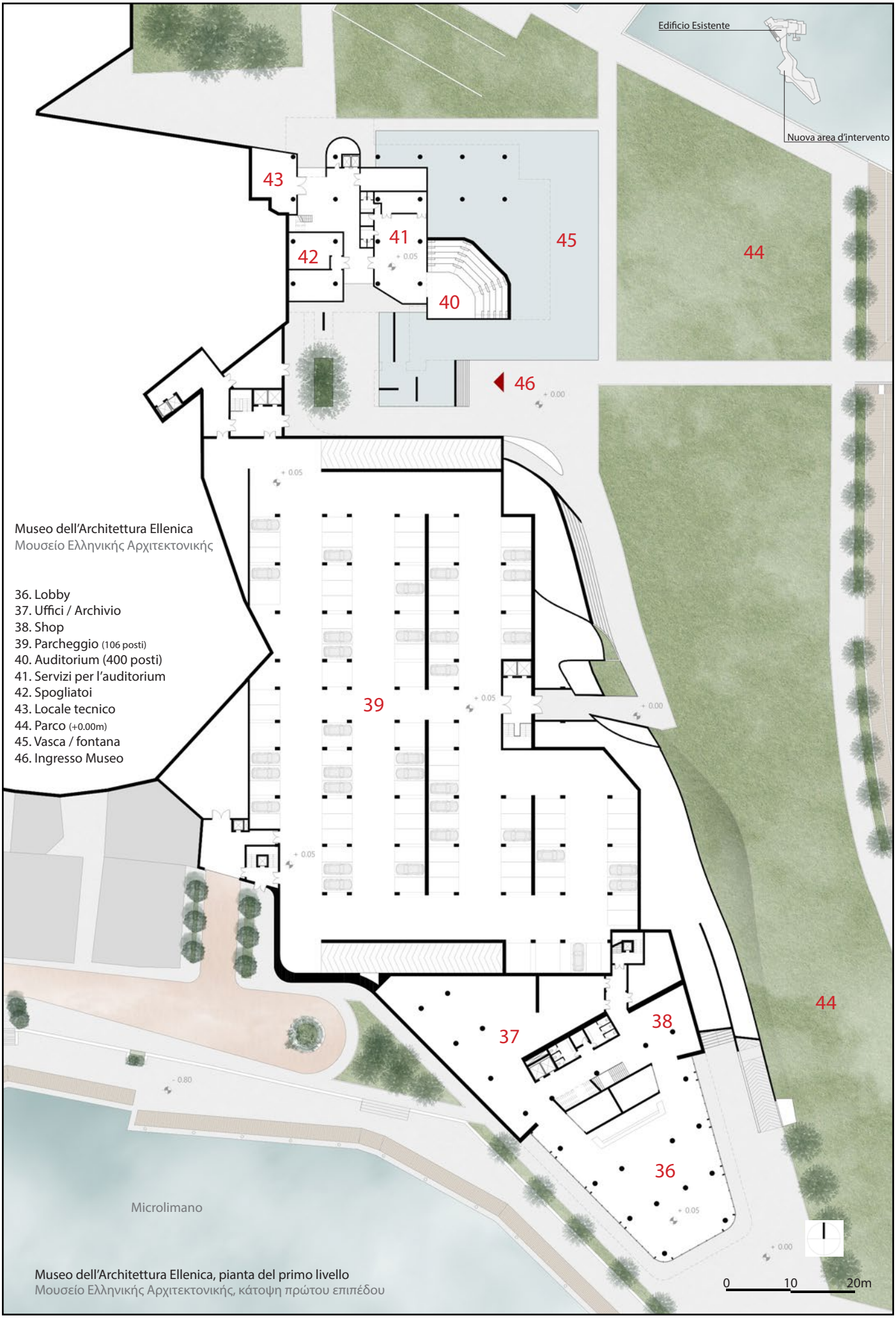

Museo dell'Architettura Ellenica, pianta del primo livello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, κάτοψη πρώτου επιπέδου

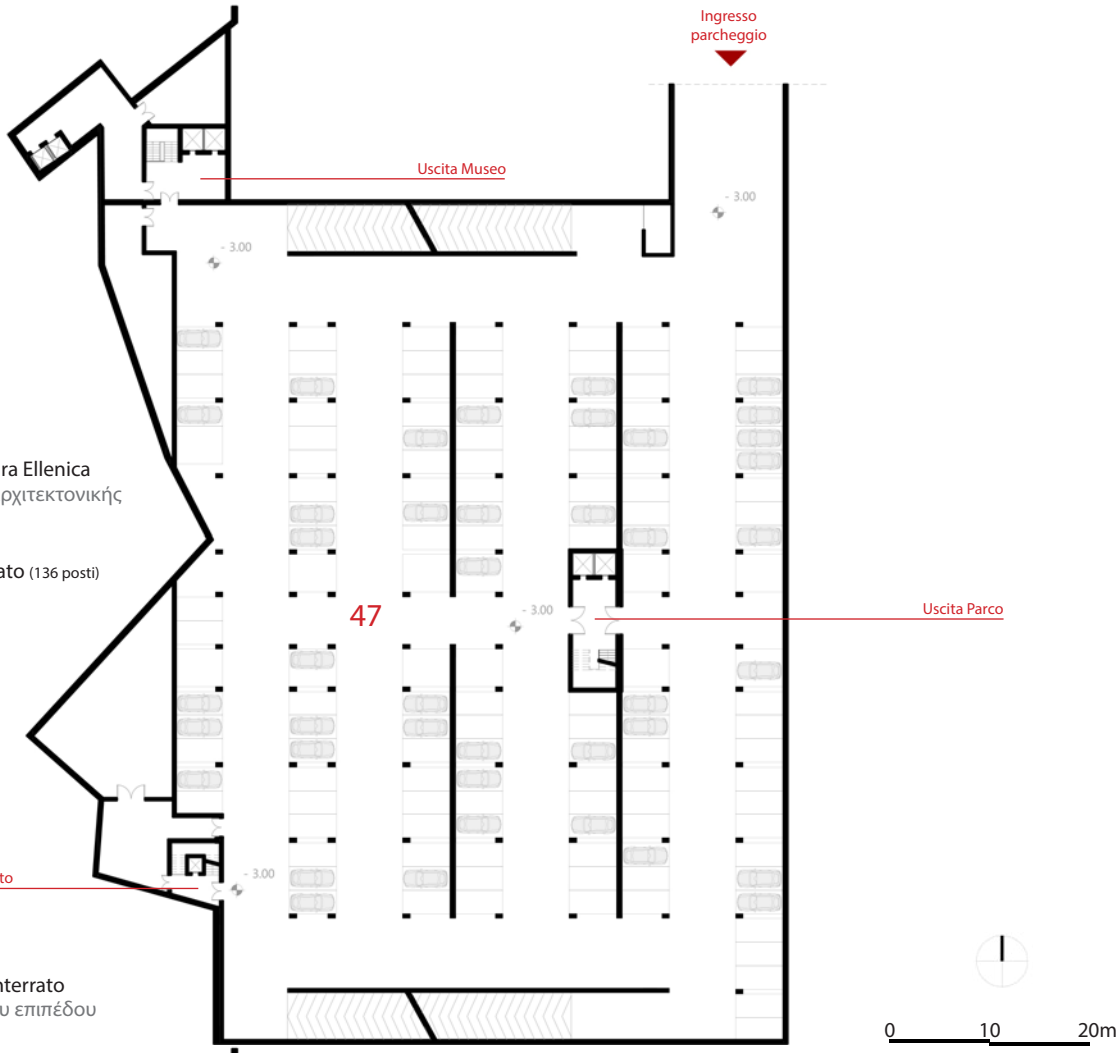

Museo dell'Architettura Ellenica
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

47. Parcheggio interrato (136 posti)

Pianta del primo livello interrato
Κάτοψη πρώτου υπόγειου επιπέδου

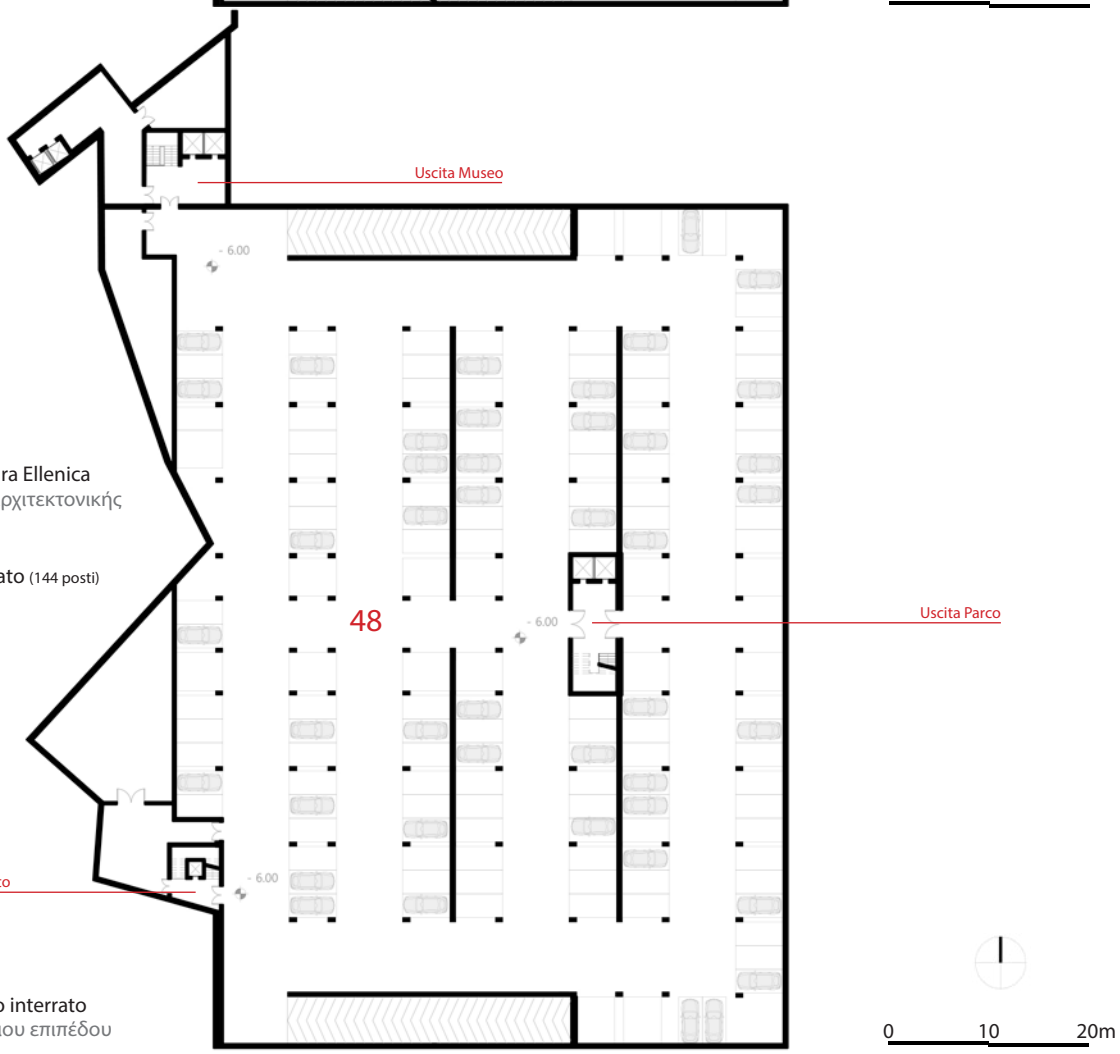

Museo dell'Architettura Ellenica
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

48. Parcheggio interrato (144 posti)

Pianta del secondo livello interrato
Κάτοψη δεύτερου υπόγειου επιπέδου

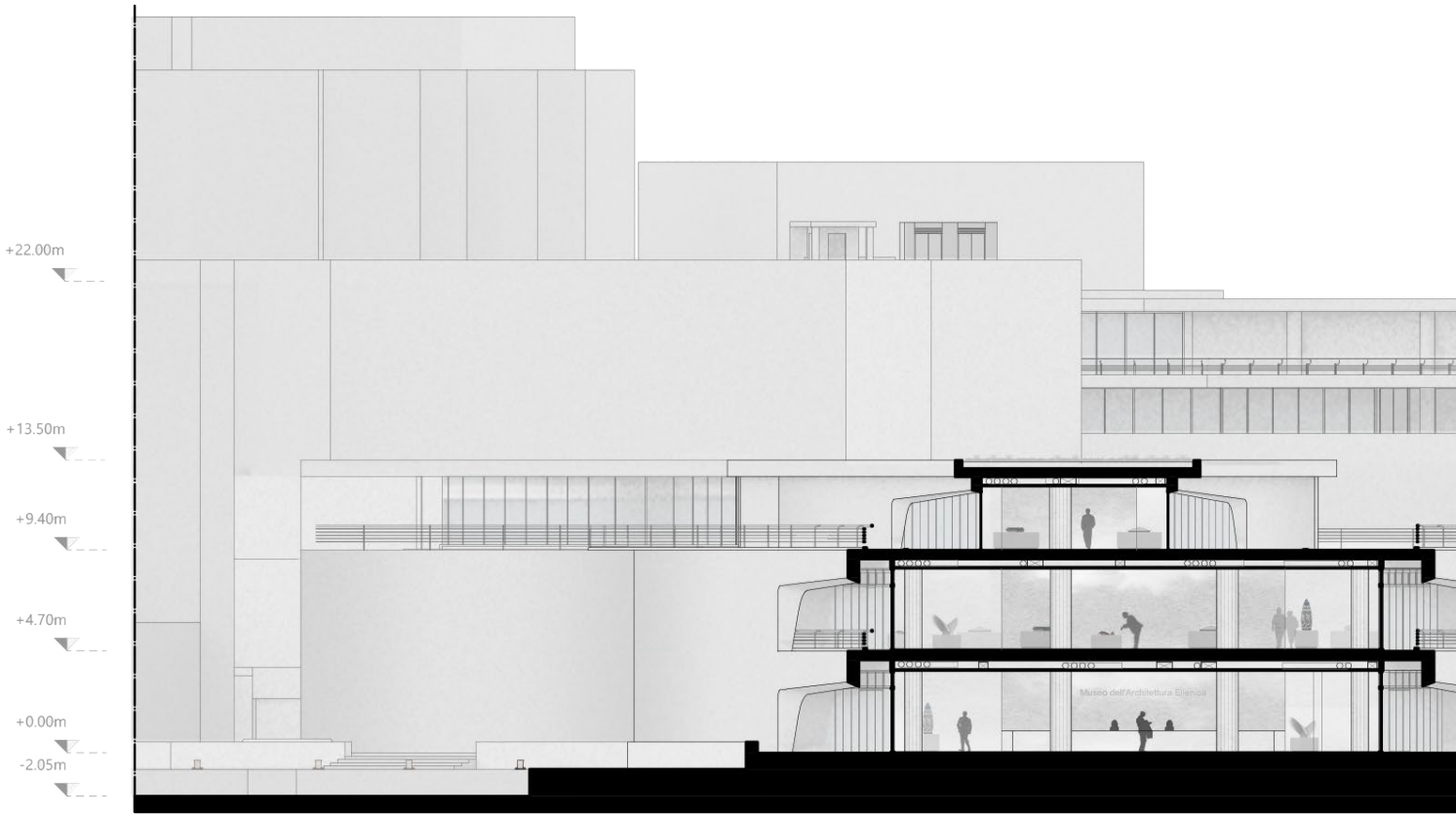

Museo dell'Architettura Ellenica, sezione A-A
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, τομή Α-Α

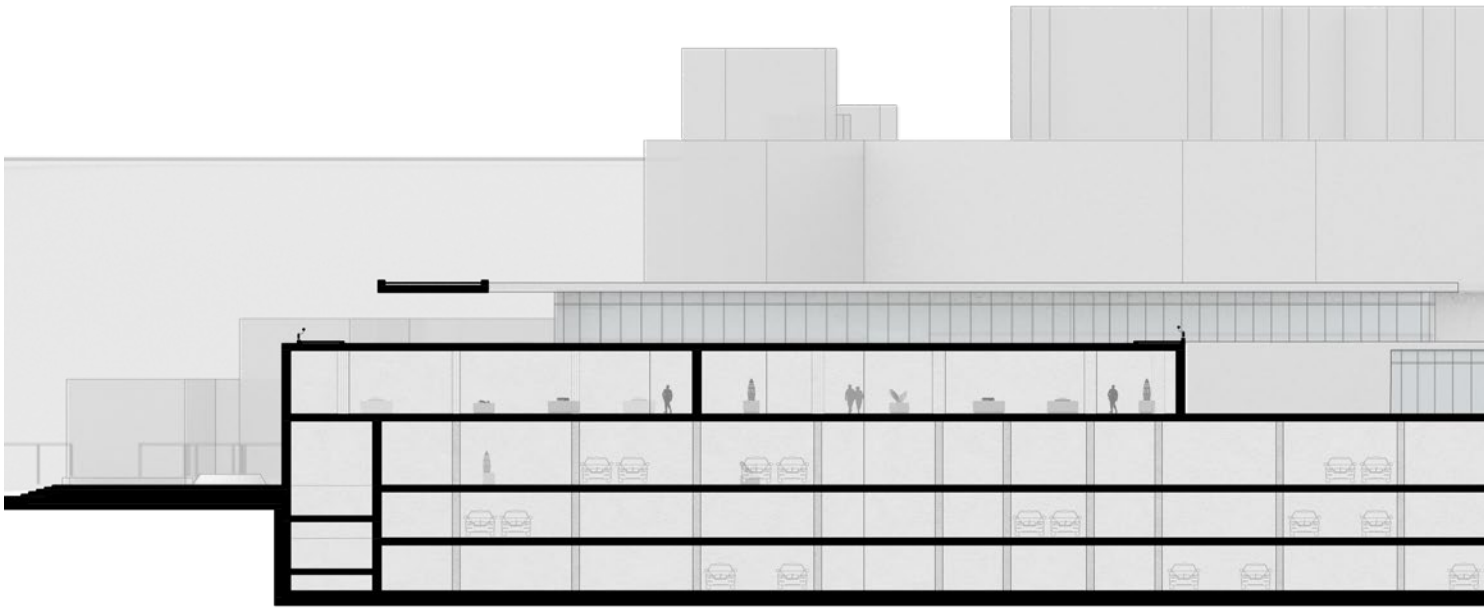

Museo dell'Architettura Ellenica, sezione B-B
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, τομή Β-Β

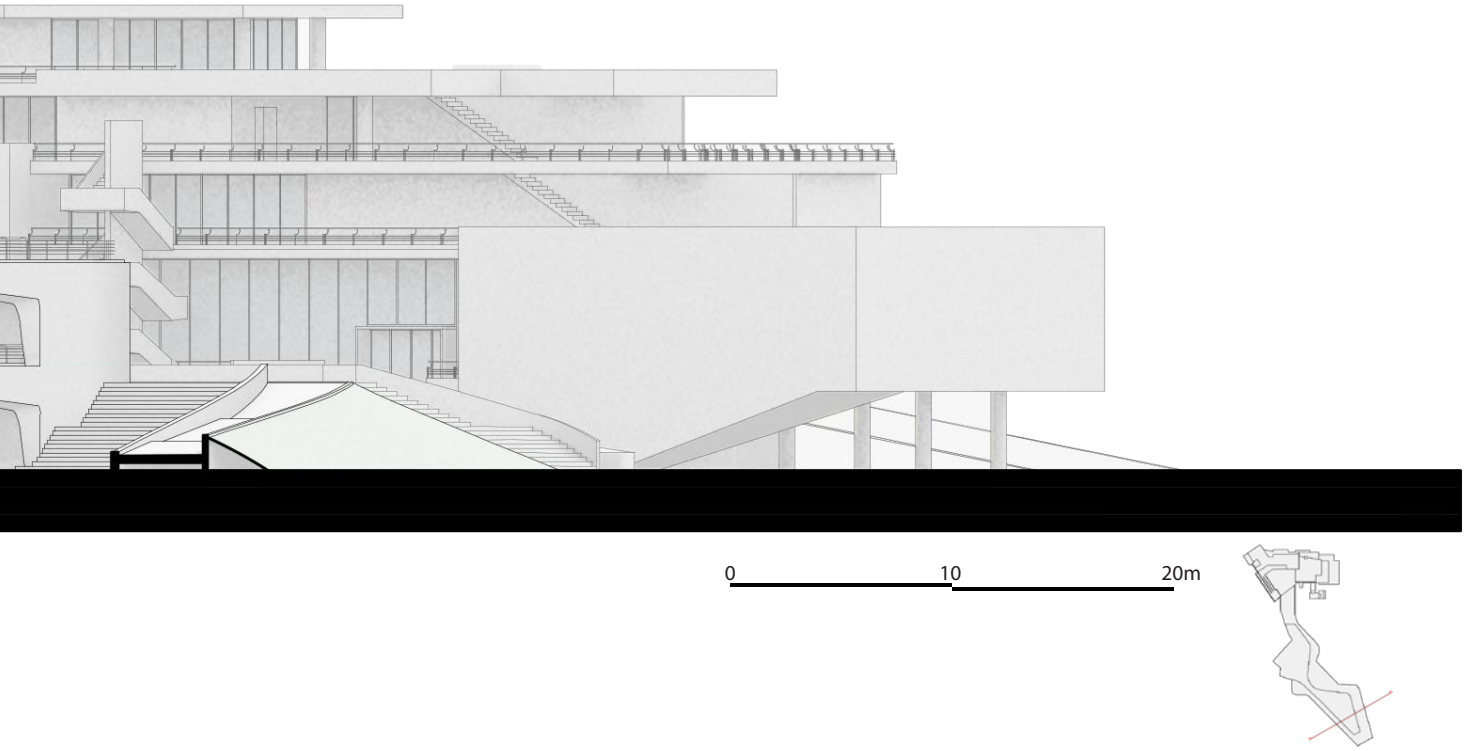
0
10
20m

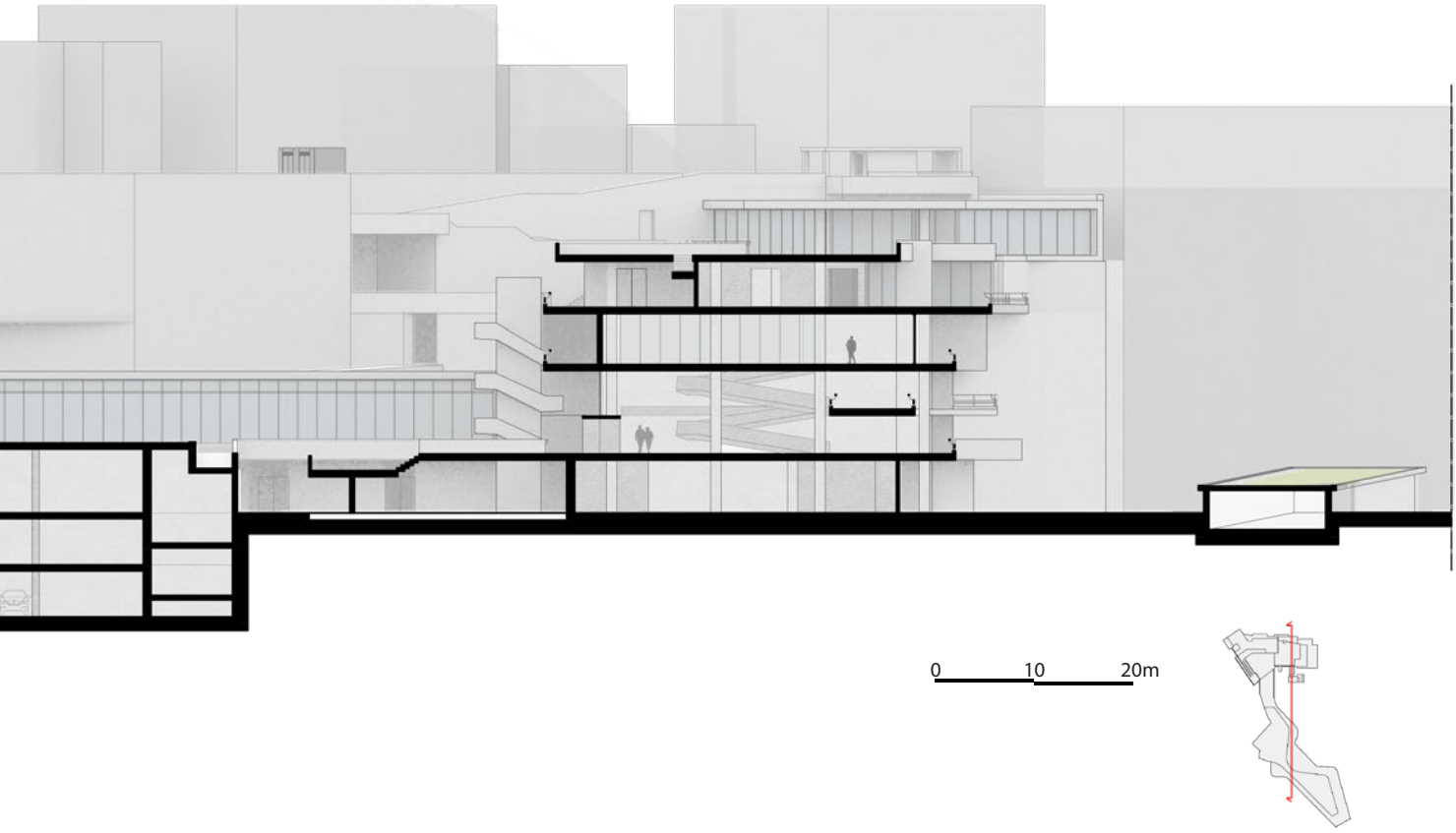
0
10
20m

Museo dell'Architettura Ellenica, sezione prospettica A-A
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, τρισδιάστατη τομή Α-Α

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista complessiva
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Πανοραμική άποψη

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista sud, a volo d'uccello
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Νότια όψη, πανοραμική άποψη

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista del nuovo intervento
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, άποψη του νέου κτιρίου

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista dal parco del nuovo intervento e dell'edificio di I. Liapis
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, άποψη απο το πάρκο του νέου κτιρίου και εκείνου του I. Λιάπη

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista dell'intervento nuovo
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, άποψη του νέου κτιρίου

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista del nuovo intervento e dell'edificio di I. Liapis
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Άποψη του νέου κτιρίου και εκείνου του Ι. Λιάπη

Museo dell'Architettura Ellenica, Vista del nuovo intervento
Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Άποψη του νέου κτιρίου

Riferimento per i serramenti

Μελέτη αναφοράς για τα υαλοστάσια

EUGENE BEAUDOUIN, MARCEL LODS CON JEAN PROUVE',
SCUOLA ALL'ARIA APERTA A SURESNES, PARIGI, 1934-36

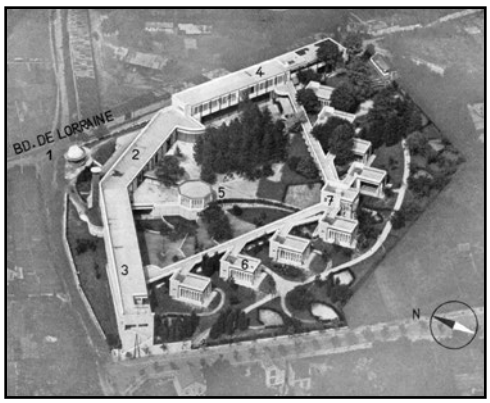

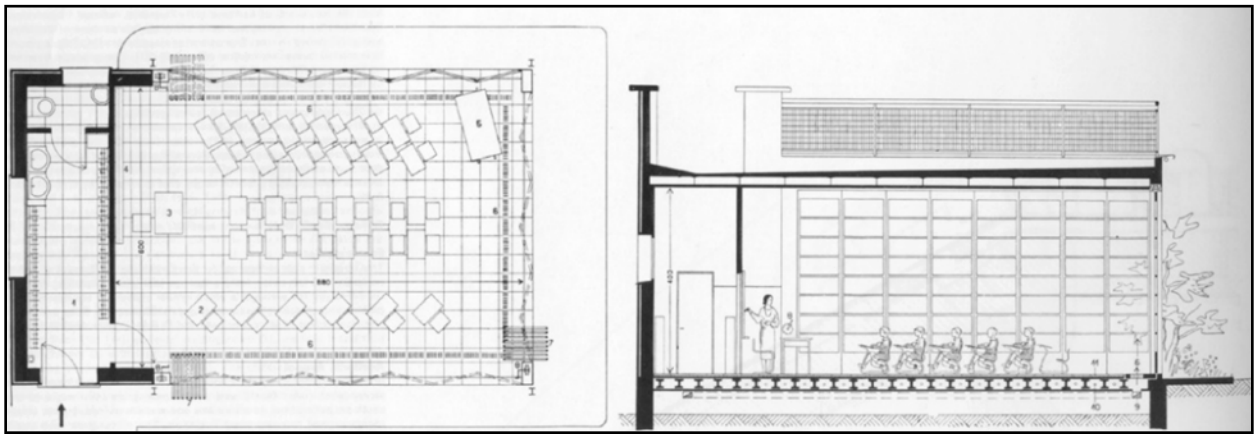

Studio del serramento - Museo dell'Architettura Ellenica

Μελέτη των υαλοστασίων - Μουσείο Ελληνικής Αρχιτεκτονικής

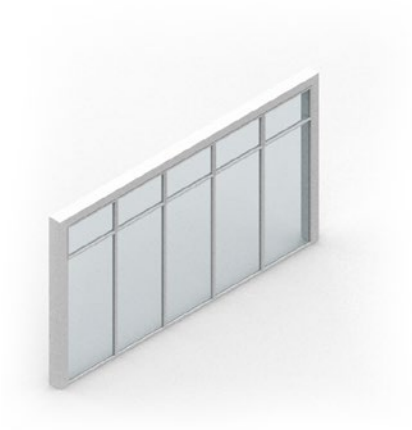

Vetrata chiusa
Υαλοστάσια κλειστά

Vetrata verso l'esterno ed a vasistas
Υαλοστάσια ανοιγόμενα και ανάκληση

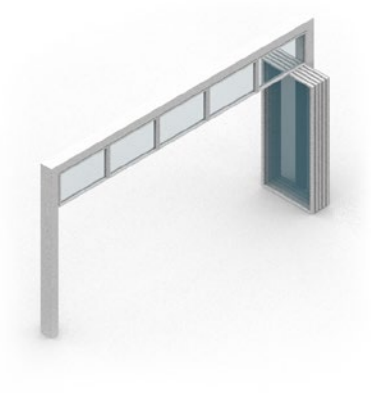

Apertura a libro
Υαλοστάσια συρόμενα

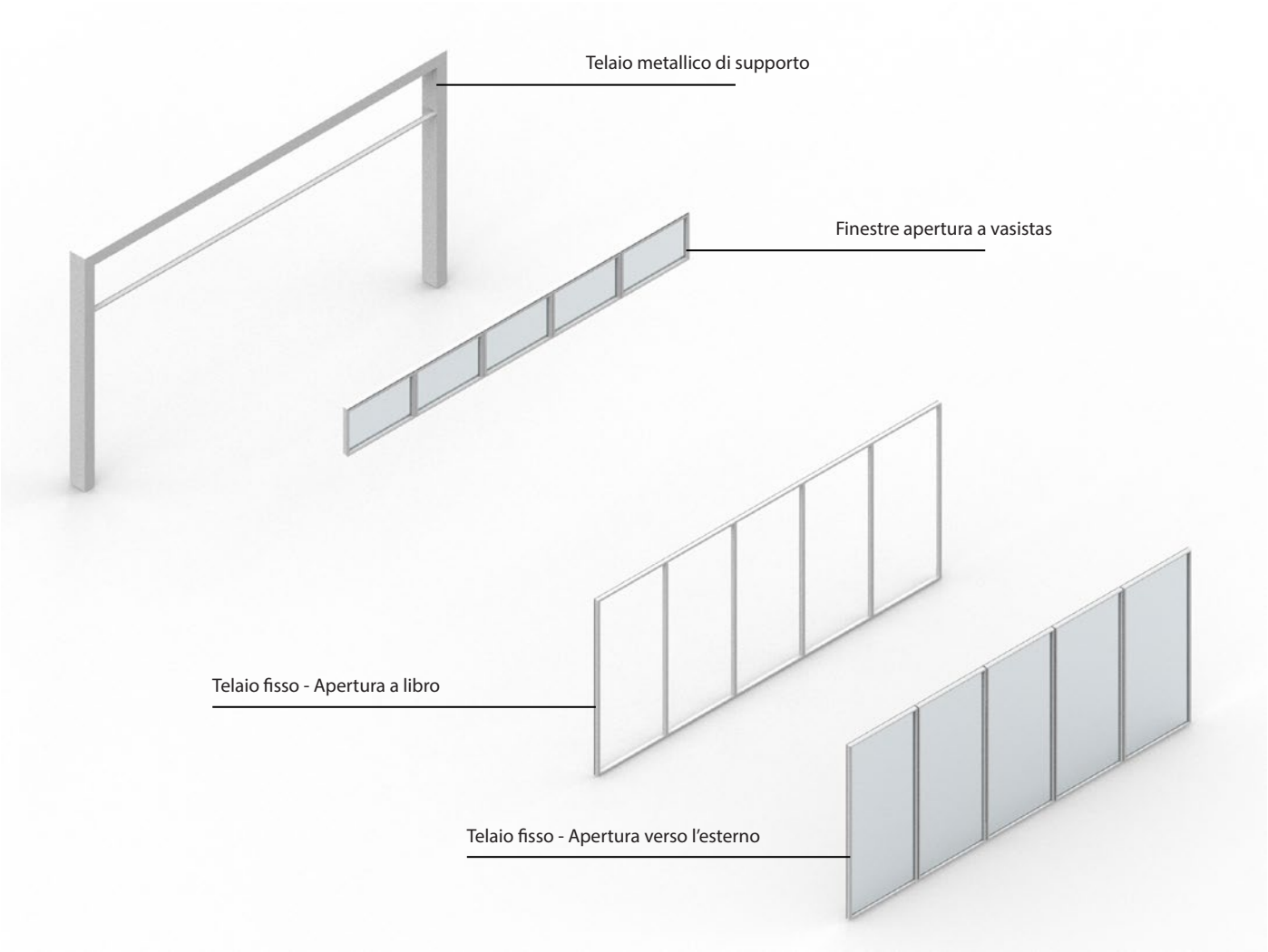

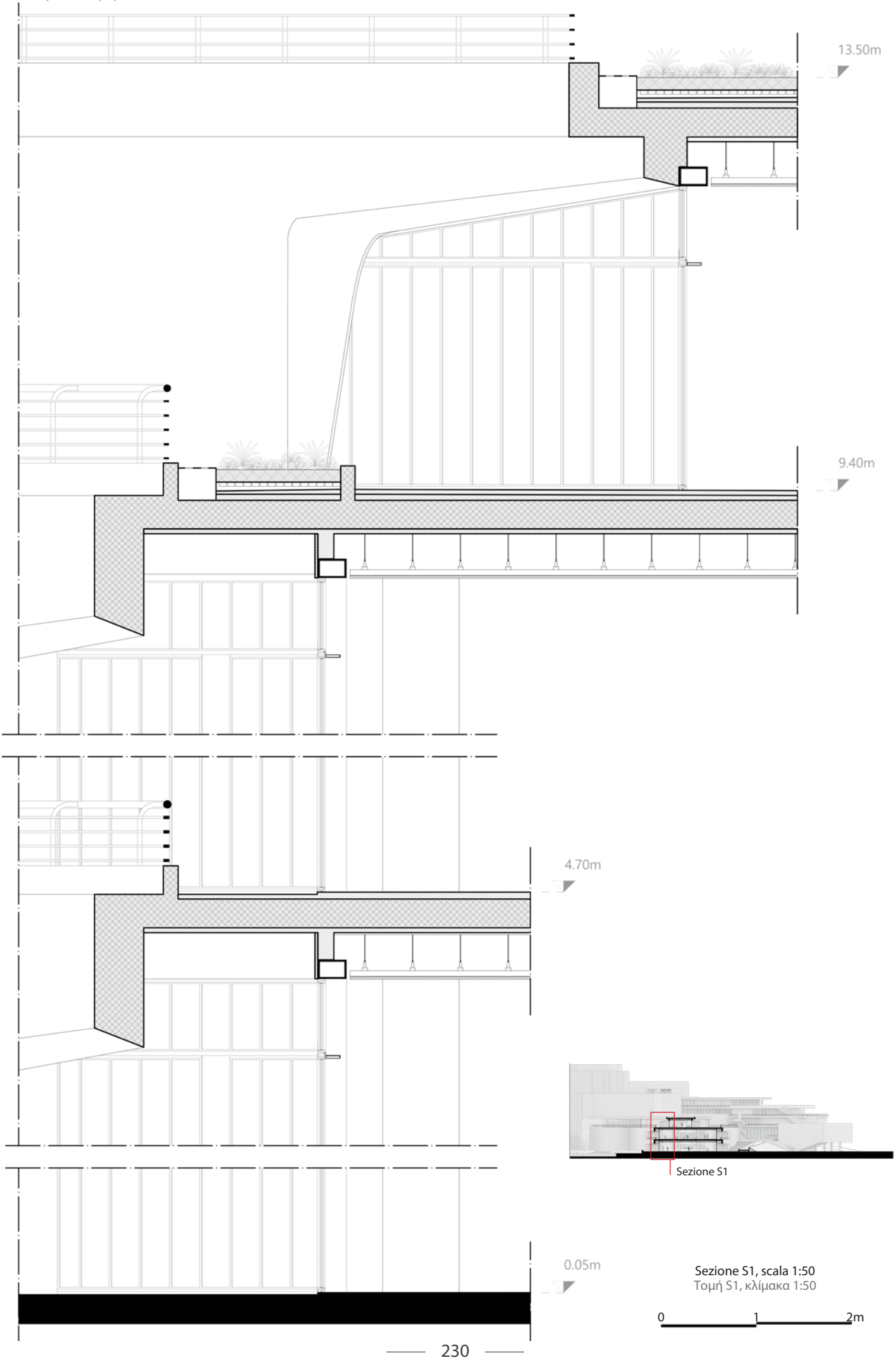

Sezione S1, scala 1:50
Τομή S1, κλίμακα 1:50

0 1 2m

Apertura verso l'esterno ed a vasistas

Υαλοστάσια ανοιγόμενα και ανάκληση

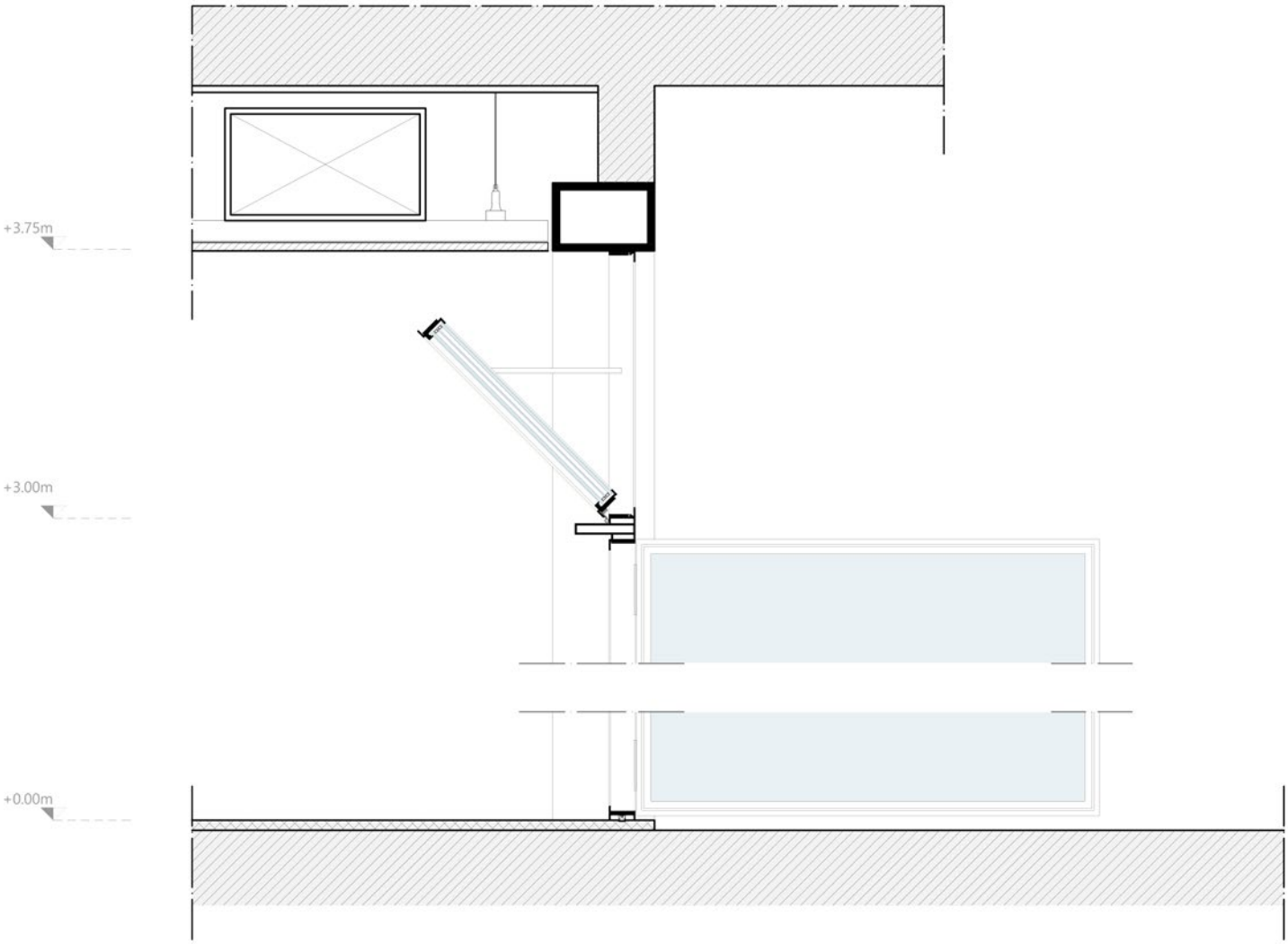

Sezione S2, scala 1:20
Τομή S2, κλίμακα 1:20

0 0.5 1m

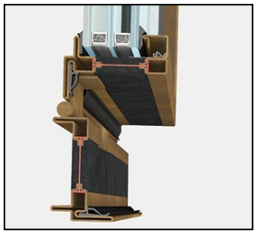

Apertura verso l'esterno
Ανοιγόμενη πόρτα

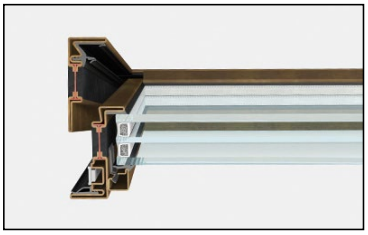

Finestra, apertura a vasistas
Παράθυρο, άνοιγμα με ανάκληση

Apertura a libro ed a vasistas

Υαλοστάσια συρόμενα και ανάκληση

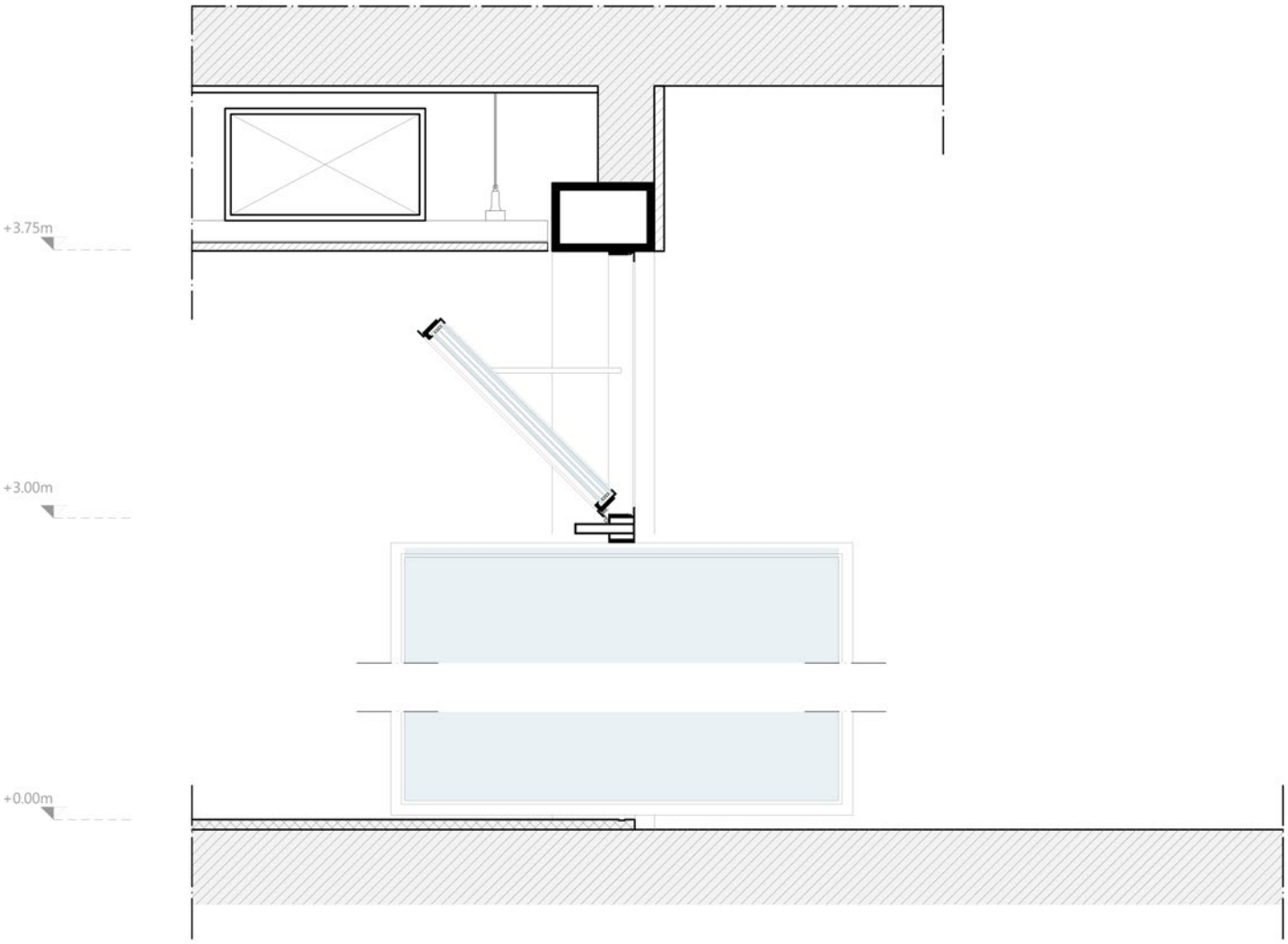

Sezione S2, scala 1:20

Τομή S2, κλίμακα 1:20

0 0.5 1m

Apertura a libro, nodo tra i singoli moduli

Συρόμενο υαλοστάσιο, κατασκευαστική λεπτομέρεια ένωσης

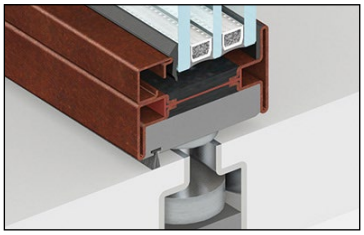

Apertura a libro, nodo inferiore

Συρόμενο υαλοστάσιο, κατασκευαστική λεπτομέρεια

OS2 75

OS2 75 fa parte della famiglia di sistemi OS2, studiati, concepiti e realizzati da Secco per la sostituzione dei serramenti impiegati dall'Ottocento fino a metà del secolo scorso. Si declina in oltre 40 profili, con sezioni in vista ridotte al minimo: da soli 27 a 62 mm, profondità 77 mm. Le inesauribili varianti di OS2 75 sono a disposizione del progetto d'architettura che vuol disegnare l'infisso in tutti i suoi dettagli, calibrarne con cura i bordi per modulare il gioco di luce e ombra nei prospetti, sia esterni sia interni. OS2 75 permette di realizzare varie tipologie di apertura che si possono comporre liberamente in infinite combinazioni nelle vetrate continue: l'anta a ribalta può avere dimensioni fino a 130 x 290 cm e vetri fino a 50 mm, con cerniere a scomparsa e meccanismi di chiusura antieffrazione. Gli infissi a bilico e a libro dilatano lo spazio interno con ante fino a 100 x 290 cm, con ingombro ridotto e sottili profili a sezione costante. Le cerniere di scorrimento, il binario inferiore e superiore sono a scomparsa a porte chiuse. Le prestazioni del sistema a taglio termico OS2 sono state testate dai migliori laboratori di certificazione europei secondo le norme di riferimento EN 14351-1.

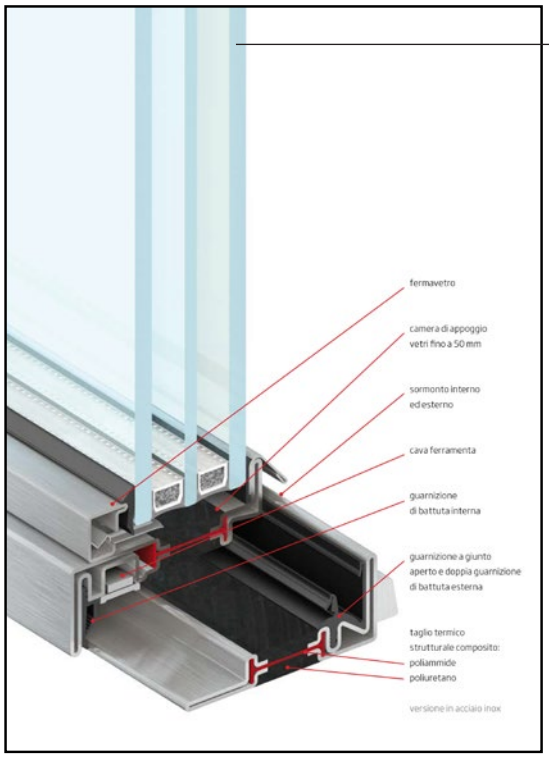

COOL-LITE® XTREME 70/33 (Vetro a controllo solare a selettività elevata)
COOL-LITE® XTREME 70/33 portano la luce naturale all'interno dell'edificio, offrendo 70% di trasmissione luminosa, bloccando al tempo stesso due terzi del calore solare. Il consumo dell'energia per il raffrescamento e per l'illuminazione artificiale, può essere significativamente ridotto.

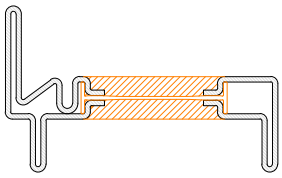

P.2915

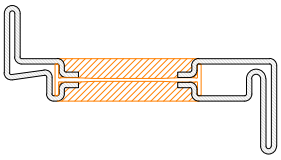

P.2933

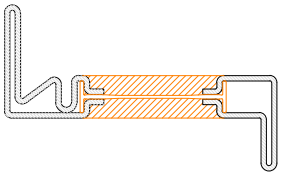

P.2903

P.2606

Profili selezionati, Secco Sistemi
Επιλεγμένα προφίλ, Secco Sistemi

resistenza al carico del vento - pressione di prova	2
resistenza al carico del vento - flessione del telaio	B
tenuta all'acqua	1A
prestazione acustica (con Rw per IGU 42 dB)	38dB
trasmittanza termica (con Ug vetro 0,7 W/m²K*)	1,20 W/m²K*
permeabilità all'aria	3

*calcolo rif. EN ISO 10077/1

Riferimenti bibliografici generali

Βιβλιογραφία

Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, Για την Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία της Αθήνας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012

Φιλιππίδης Δημήτρης, Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006

Πανδή-Αγαθοκλή Βάννα, Η Ιστορία του νέου Φαλήρου μέσα από τους δρόμους του, εκδ. Όμβρος, Βιβλιοθήκη Μελετών και Δοκιμίων, ΧΕΝ Νέου Φαλήρου

Μούσα Μυριάνθη, «Πολιτικές για τον τουρισμό. Η υλοποίηση του οράματος για τον τουρισμό μέσα από το κτιριακό έργο του ΕΟΤ», άρθρο στην τελική έκθεση του προγράμματος Μεταπολεμικός Μοντερνισμός, Αρχιτεκτονική Πολιτική και Τουρισμός στην Ελλάδα, 1950-1965, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. Ερευνητική ομάδα & ΕΜΠ, Αθήνα, 2012

Μπούρας Χαράλαμπος & Φιλιππίδης Δημήτρης, Αρχιτεκτονική, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2013

Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012

Δρίκος Θ., Ιστορικό Λεύκωμα Γλυφάδας, , εκδ. 'ΠΑΛΛΗΣ' ΑΒΕΕ, Αθήνα, 2001

Καράδήμου-Γερόλυμπου Αλέκα, «Όταν το μοντέρνο δεν ήταν μόνο στυλ. Ελληνική πολεοδομία στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια», άρθρο στο βιβλίο Η ελληνική πόλη και πολεοδομία του Μοντέρνου, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. futura, Αθήνα, 2015

Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος, Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90, εκδ. METAPOLIS Press & ΚΑΜ, Αθήνα, 2002

ΤΕΕ, Η κατοικία στην Ελλάδα · κρατική δραστηριότητα, Αθήνα, 1975

Κ. Δοξιάδης, Οικιστική ανάλυση, αρ. 1, Αθήνα 1946

Κωνσταντίνος Μπίρης, «Αι Αθήναι απο του 19ου εις τον 20όν αιώνα», Αθήναι 1966

Απογραφή 1961. Αναφ. Κωνσταντίνος Μπίρης, Εγκυκλοπέδια Πάπυρος Λαρούς, τομ. Α'

Φιλιππίδης Δημήτρης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 1984

Κ. Τσουκαλάς , «Εξάρτηση και αναπαραγωγή», εκδ. ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα, 1979

Fr. Loyer, «Architecture de la Grece contemporaine», Paris, 1966

Ι. Λυγίζος, Architectural Forum "Η διεθνής και η τοπική αρχιτεκτονική", Αθήνα, 1967

Άρης Κωνσταντινίδης, «Μελέτες + Κατασκευές», εκδ. ΑΓΡΑ, 1981

Άρης Κωνσταντινίδης, Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια, Αθήνα, 1950

Α. Προβελέγγιος - Ν. Χατζιμιχάλης, «Τάκης Ζενέτος», Αθήνα, 1978

Γεωργίου Μ. Σαρηγιάννη, Αθήνα 1830-2000, εξέλιξη-πολεοδομία-μεταφορές, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα, 2000

Sorocos Eustache, P., La morphologie sociale du Piree a travers son evolution, Centre National des Researches Sociales, Athenes 1985.

Μαλικούτη, Σταματίνα, Πειραιάς 1834-1912, Λειτουργική συγκρότηση και πολεοδομική εξέλιξη, ΠΙΟΠ, Αθήνα, 2004

Μαλικούτη Σταματίνα, Σταϊνχάουερ Γεώργιος, Τσοκόπουλος Βάσιας, Πειραιάς , Κέντρο ναυτιλίας και πολιτισμού, Έφεσος, Αθήνα 2000

Αραβαντινός, Α., Πολεοδομικός σχεδιασμός για μία βιώσιμη αστική ανάπτυξη, εκδ. Συμμετρία,Αθήνα, 2007

Αγγελόπουλος, Ηλίας Ιω., Περί Πειραιώς και των λιμένων αυτού κατά τους αρχαίους χρόνους, Εν Αθήναις 1898

Αγριαντώνη, Χριστίνα, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986

Αξαρλής, Νίκος, Δημοτικό Θέατρο, Πειραιάς, θέατρο και πόλη, Οδός Πανός, Αθήνα 2001

Βαλεριάνου, Κ., Παναγιωτάτου Ε., (επιμέλεια), Κλαμπατσέα, Ε, Σαγιάς, Ι. (σύμβουλοι), Παρατηρώντας τον Πειραιά..., Δήμος Πειραιά και Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2006

Ζουμπουλίδης, Κ., Ιστορία και εξέλιξις του λιμένος Πειραιώς, Αθήναι 1932

Hirschon Renee, Κληρονόμοι της Μικρασιατικής καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004

Καμπούρογλου Παντολέων, Ιστορία του Πειραιώς, από του 1833-1882 έτους. Γενική κατάστασις - κίνησις εμπορίου - ναυτιλία - βιομηχανία. Εν Αθήναις, 1883, εκ του τυπογραφείου "Ο Ασμοδαίος" Γ. Σταυριανού

Κοτέα, Μ., Η βιομηχανική ζώνη του Πειραιά 1860-1890, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1997

Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης(επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Κολώνας Βασίλης, «Τουριστικές Εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Καρδαμήτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Νέοι δρόμοι, νέο αεροδρόμιο - Ιστορικό Λεύκωμα 1962, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα, 1997

Documenti consultati
ΚΕΙΜΕΝΑ - ΜΕΛΕΤΕΣ

Πανίτσας Δημήτρης, «Ένα έργον προόδου και πολιτισμού», άρθρο στην εφημερίδα Εμπρός, 2/7/1953

Μαργαρίτη Φωτεινή, «Η «ανακάλυψη» της Συγγρού και η γενιά του '30», άρθρο στην εφημερίδα Το Βήμα, 23.10.2005

Αίσωπος Γιάννης , «Αρχαιολογία, ιαματικά λουτρά και Grands Hotels», άρθρο στο Βιβλίο Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Περιοδικό "Ζυγός", 1956, 4/1956

Περιοδικό "Ζυγός", 1958, 29/1958

Περιοδικό "Ζυγός", 1958, 30/1958

Περιοδικό "Ζυγός", 1959, 40/1959

Περιοδικό "Ζυγός", 1960, 53/1960

Περιοδικό Θέματα Χώρου + Τεχνών, 1979, 10/1979

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1957, 2/1957

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1958, 8/1958

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960, 20/1960

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960, 24/1960

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1961, 28/1961

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1962, 34/1962

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1962, 35/1962

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 39/1963

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 41/1963

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1963, 42/1963

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1964, 47/1964

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1965, 52/1965

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1956, 56/1966

Περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1968, 68/1968

Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1968, 2/1968

Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1971, 5/1971

Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, 1979, 13/1979

Πουρναρά, Σ. (2013). Αστικοί Κοινόχρηστοι Χώροι Πρασίνου. Ακαδημαική Εργασία. ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Κατεύθυνση Πολεοδομία – Χωροταξία

Τσαγκαράτος Σ. (1992). Πολεοδομική μελέτη ανάπλασης της περιοχής του Αγίου Διονυσίου (Γκάζι-Παπαστράτου. Πειραιάς: Εμπορικός Σύλλογος Πειραιά

Sitografia
Διαδικτυακοί τόποι

Αρχείο νεοτέρων μνημείων
http://archaeologia.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio.aspx

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)
http://www.elia.org.gr/

Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, Μουσείο Μπενάκη
https://www.benaki.org/index.php?option=com_collections&view=collection&id=23&Itemid=162&lang=el

Comune di Glyfada / Δήμος Γλυφάδας
http://www.glyfada.gr

Ministero della Cultura e dello Sport / Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
https://www.culture.gov.gr

Google Maps
www.google.it/maps

Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού - ΓΥΣ
http://www.gys.gr/hmgs-geoindex.html

GEODATA.gov.gr
http://geodata.gov.gr/maps/

e-ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ
http://gis.epoleodomia.gov.gr/v11/index.html#/23.6517/37.9361/14

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας
http://msa.ypeka.gr/

Ελληνικό Κτηματολόγιο
http://gis.ktimanet.gr/wms/ktbasemap/default.aspx

Βάση ηλεκτρονικής αναζήτησης αεροφωτογραφιών
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/TEE_HOME/TEE_HOME_NEW/okxe

Urban Atlas
https://land.copernicus.eu/local/urban-atlas/urban-atlas-2012

Δήμος Πειραιά
http://gis.piraeus.gov.gr/GeoViewer/MgMap/default.aspx?ApplicationDefinition=PolMapWeb.xml&SESSION=3841c196-cf27-1037-8000-000c29df03ca_en_7F0000010AF20AF10AF0

Δήμος Πειραιά
https://piraeus.gov.gr/home/

Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιά
https://greekarchivesinventory.gak.gr/index.php/u-458

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
http://www.arch.ntua.gr/

ATTIKO METRO S.A.
https://www.ametro.gr/?page_id=4449&lang=en

ΟΛΠ - ΤΜΗΜΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ
http://www.olp.gr/el/contact-department-of-projects/4-department-of-topographic-projects

ΣΑΔΑΣ
https://attikipedia.sadas-pea.gr

Η Καθημερινή
https://www.kathimerini.gr/

LiFO.gr
https://www.lifo.gr/mag/features/4450

pireaspiraeus.com
https://www.pireaspiraeus.com/

Ναυτεμπορική
https://www.naftemporiki.gr/story/1504093/mouseio-enalion-arxaiotiton-sto-limani-tou-peiraia

greekinfographics.com
https://greekinfographics.com/

Pireorama ιστορίας και πολιτισμού
http://pireorama.blogspot.com/2013/08/blog-post_26.html

MLP Blo-G-Spot
https://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2011_03_11_archive.html?m=1

World Reader's Digest
https://www.perfectreader.net/

Μηχανή του Χρόνου
https://www.mixanitouxronou.gr/

Cairn International
https://www.cairn.info/revue-dialogues-d-histoire-ancienne-2010-2-page-31.htm#

Η ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΤΩΝ
http://www.fonipeiraioton.gr/

GreekArchitects Athens
https://www.greekarchitects.gr/

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών 'Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος
http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=53459

Βιβλιοθήκη ΤΕΕ
http://library.tee.gr/vufind/Record/kt10000039

Archisearch
https://www.archisearch.gr/

Archetype
https://www.archetype.gr/

Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία
https://eae.com.gr/

Vimeo
https://vimeo.com/

Ίδρυμα Μποδοσάκη
https://www.blod.gr/

Το Βήμα
https://www.tovima.gr/2015/05/22/society/realistikes-oytopikes-protaseis-gia-ton-peiraia/

Michanikos-Online
https://www.michanikos-online.gr/

Δήμος Αλίμου
http://www.alimos.gov.gr/

Δήμος Καλλιθέας
http://old.kallithea.gr/Default.aspx?pid=5&la=1

SkyscraperCity
https://www.skyscrapercity.com/threads

VORIA.gr
https://www.voria.gr/article/giakoumatos-mousio-ellinikis-architektonikis-to-campus-tou-apth

Secco Sistemi spa
https://www.seccosistemi.com/it/prodotti/os2-75-1-ferrofinestra-taglio-termico#horizontal-pivot-door

Χαρτογραφικό Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2011
http://panoramaps.statistics.gr/

ΕΛΣΤΑΤ - ELSTAT
https://www.statistics.gr/